

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชน
บ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

Buddhist art therapy : Creation of art for worship in lanna traditions of
Ban ram porng community, Mueang district, Chiangmai province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พุทธศิลปกรรมบำบัด : บูรณาการศาสตร์และศิลปะสู่ชีวิตวิถีใหม่ในชุมชน

Buddhist art therapy : Integration of Sciences and Arts to
Community New Normal

โดย

รศ. ดร. พูนชัย ปันนียะ

รศ. ดร. ฉลองเดช คูมานูมาศ

ดร.อำนาจ ชัดวิชัย

พระนิติพัฒน์ อุชุจาโร, ดร.

นายธีระพงษ์ จาตุมา

พระครูสุภัทรวชิรานุกุล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766050

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชน
บ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

Buddhist art therapy : Creation of art for worship in lanna traditions of
Ban ram porng community, Mueang district, Chiang mai province

โดย

รศ. ดร. พูนชัย ปันธิยะ

รศ. ดร. ฉลองเดช คูมานูมาศ

ดร.อำนาจ ชัดวิชัย

พระนิติพัฒน์ อุชจาโร, ดร.

นายธีระพงษ์ จาตุมา

พระครูสุภัทรวิชิตานุกุล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766050

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub-Project 3

Buddhist art therapy : Creation of art for worship in lanna traditions of
Ban ram porng community, Mueang district, Chiang mai province

BY

Assoc.Prof.Dr.Phoonchai Punthiya

Assoc.Prof.Dr.Chalongdej Kuphanumat

Dr.Amnat Khadvichai

Phra Nithiphat Uchujaro, Dr.

Mr.Teerapong Jatuma

Phrkru Suphatrawachiranukul

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiangmai Campus

B.E.2566

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766050

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา ของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ผู้วิจัย:	รศ. ดร.พูนชัย ปันนียะ, รศ. ดร.ฉลองเดช कुमारมาศ, ดร.อำนาจ ชัดวิชัย, พระนิติพัฒน์ อุสุจาโร, ดร., นายธีระพงษ์ จาตุมา, พระครูสุภัทรวชิรานุกุล
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชนที่
สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๒) เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์
นวัตกรรมของชุมชน ๓) เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างผลงานพุทธศิลปกรรมเชิง
อนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative
Research) เพื่อนำไปสู่งานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงาน
ประเพณีของชุมชน และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างผลงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า

๑) การสำรวจงานพุทธศิลปกรรมนั้นมีใช่แต่เป็นเพียงสิ่งของ วัสดุ หรือสิ่งปลูกสร้าง แต่
งานพุทธศิลปกรรมยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในหลายด้าน ที่ผู้คนในพื้นที่ให้ความสำคัญ ๔ ประการ
คือ ๑) ตามหลักพระพุทธศาสนา ๒) คุณค่าด้านจิตวิญญาณ ๓) คุณค่าทางสุนทรียภาพ ๔) คุณค่าทาง
เศรษฐกิจและการเมือง

๒) ชุมชนมีผลงานที่มีความโดดเด่นมีความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ล้านนาสูง และ
สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านรำเปิงให้ โดยใช้การอนุรักษ์นำมาสร้างสรรค์
นวัตกรรมของชุมชนเพื่อการบูชาในประเพณีล้านนา

๓) การจัดกิจกรรมการสร้างผลงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของ
ชุมชนบ้านรำเปิง เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาสังเคราะห์กับชุมชน มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ตามสื่อ
ต่างๆ รวมไปถึงการสร้างผลงานนวัตกรรมการสร้างผลงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิง
นวัตกรรมของชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดในการสร้างสินค้า หรือทางการตลาด ที่ใช้สอยได้จริงในปัจจุบัน

Research Title: Buddhist art therapy : Creation of art for worship in lanna traditions of Ban ram porng community, Mueang district, Chiang mai province

Researcher: Assoc.Prof. Dr.Phoonchai Punthiya, Assoc.Prof. Dr.Chalongdej Kuphanumat, Dr.Amnat Khadvichai, Phra Nithiphat Uchujaro, Dr., Mr.Teerapong Jatuma, Phrkru Suphatrawachiranukul

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiangmai Campus

Fiscal year: 2566/2023

Research Scholarship Sponsor: Thailand Science Research and Innovation Fund

Abstract

This research is of objectives as follows: 1) To survey Lanna Buddhist art in the community that was created for worship in the traditional events of the Ban Rampeng community, Mueang District, Chiang Mai Province. 2) To compile and select Buddhist art to be applied in conservation work and to create innovations. of the community 3) to organize activities to transfer knowledge in creating conservation Buddhist art works and innovation of the Ban Ram Poeng community. This research is a qualitative research (Qualitative Research) leading to Lanna Buddhist art work in the community. created for worship in the community's traditions and transfer knowledge in the creation of Buddhist art conservatively

The results were found that:

1) Surveying Buddhist art works is not just things, materials, or buildings. But Buddhist art is still something that holds the mind in many aspects. There are 4 things that local people give importance to: 1) according to Buddhist principles, 2) spiritual value, 3) aesthetic value, 4) economic and political value.

2) The community has outstanding works with high Lanna vernacular identity. and in line with the way of life of the Ban Rampoen community By using conservation to create innovations of the community for worship in the Lanna tradition.

3) Organizing activities to create conservation Buddhist art works. and innovation of the Ban Ram Poeng community To bring the knowledge gained and synthesize it with the community. There is public relations through various media,

including the creation of innovative works and the creation of conservation Buddhist art. and community innovation in order to further develop the product or marketing that can actually be used today.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กรุณาให้คำปรึกษา และแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้ทำวิจัยซาบซึ้งในความเมตตากรุณาชี้แนะแนวทาง และขอขอบคุณพระอาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้

ในการทำงานวิจัยครั้งนี้ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มอบทุนอุดหนุนและส่งเสริมการทำงานวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่มา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ศิลปิน ผู้นำชุมชนหมู่บ้านร่ำเปิง และนักท่องเที่ยวที่ให้ข้อมูลทุกท่าน และเสียสละเวลาอันมีค่าท่านด้วยความเต็มใจ และแบ่งปันประสบการณ์ที่ดีในมุมมองต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญที่ทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ตลอดจนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยพรในการทำงานวิจัยมีแต่ความราบรื่นทุกประการ

สุดท้ายนี้ หากมีสิ่งขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอภัยเป็นอย่างสูงในข้อบกพร่อง และความผิดพลาดนั้น ผู้เขียนหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้ที่สนใจที่จะศึกษาทั้งเนื้อหา และการสร้างสรรค์ผลงาน และรายละเอียดต่อไป

รศ. ดร.พูนชัย ปันธิยะ และคณะ

๓ สิงหาคม ๒๕๖๖

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	จ
สารบัญภาพ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ซ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ กรอบการวิจัย.....	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ ทฤษฎีทางพุทธศาสนา.....	๘
๒.๒ แนวคิดการสร้างสรรคศิลป์เพื่อบูชาในประเพณีล้านนา.....	๑๐
๒.๓ แนวคิดการรับรู้แห่งการสร้างสรรคศิลป์เพื่อการบูชา.....	๑๕
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเพื่อการบำบัด.....	๘๓
๒.๕ หลักพละ ๕ ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท.....	๑๐๔
๒.๖ ทบพทวนวรรณกรรม.....	๑๑๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๓๓
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๓๓
๓.๒ ประชากร และกลุ่มเป้าหมาย.....	๑๓๔
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๑๓๕
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๓๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๓๖
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๑๓๘

บทที่ ๔ ผลการวิจัย..... ๑๔๑

- ๔.๑ การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชนที่สร้างสรรค์ขึ้นมา
 เพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง..... ๑๔๑
- ๔.๒ การคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์
 ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง..... ๑๔๐
- ๔.๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรม
 เชิงอนุรักษ์และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.๑๔๘
- ๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย..... ๒๑๗

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... ๒๑๘

- ๕.๑ สรุปผลการศึกษา..... ๒๑๘
- ๕.๒ อภิปรายผล..... ๒๒๔
- ๕.๓ ข้อเสนอแนะ..... ๒๒๙

บรรณานุกรม..... ๒๓๑

ภาคผนวก..... ๒๓๔

- ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย..... ๒๓๔
- ภาคผนวก ข หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ..... ๒๓๕
- ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมลงพื้นที่..... ๒๔๔
- ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย..... ๒๔๔

ประวัติผู้วิจัย..... ๒๔๖

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
ภาพที่ ๑ การประชุมปรึกษาหารือในการทำงานวิจัย.....	๑๖๘
ภาพที่ ๒ ประชุมทีมงานวิจัยชี้แจงแนวทางการทำงานตามแผนงานวิจัย.....	๑๖๘
ภาพที่ ๓ คณะวิจัยลงพื้นที่การวิจัย.....	๑๗๐
ภาพที่ ๔ พระครูภาวนาวิรัช (วิ) เจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปธาราม).....	๑๗๑
ภาพที่ ๕ วัดรำเปิง (ตโปธาราม) จังหวัดเชียงใหม่.....	๑๗๒
ภาพที่ ๖ การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมการของชุมชนบ้านรำเปิง.....	๑๙๐
ภาพที่ ๗ การจัดกิจกรรมการสร้างสรรค์นวัตกรรมการของชุมชน (การทำอาหารด้วยใบตอง).....	๑๙๒
ภาพที่ ๘ การร่วมประชุมกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง.....	๑๙๖
ภาพที่ ๙ การพัฒนาแนวทางการตลาดการท่องเที่ยวสากลโดยชุมชน.....	๑๙๗
ภาพที่ ๑๐ การจัดกิจกรรมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์.....	๑๙๘
ภาพที่ ๑๑ พุทธศิลป์กรรมแบบบูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชน.....	๑๙๙
ภาพที่ ๑๒ พุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง.....	๒๐๒
ภาพที่ ๑๓ การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ (บ่มลายคำล้านนา).....	๒๐๒
ภาพที่ ๑๔ นวัตกรรมของชุมชน สำหรับร้านค้าเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน ครั้งที่ ๒.....	๒๐๕
ภาพที่ ๑๕ การเผยแพร่ผลงานที่ได้จากงานวิจัยสู่สาธารณชน.....	๒๐๘
ภาพที่ ๑๖ ผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านรำเปิง จังหวัดเชียงใหม่.....	๒๐๙
ภาพที่ ๑๗ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๒๑๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยในการอ้างอิงจะระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๔ หมายถึง สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๑๖ ข้อที่ ๖๔ หน้า ๑๒๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง.สตุตถ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ณ

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

อภิ.สง. (ไทย) พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

สำหรับอรรถกถา อังอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ในการอ้างอิงจะระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น ที.สี.อ. (ไทย) หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีสันธรรมคอรรรถกถา เล่ม ๑ ข้อ ๑ หน้า ๑๕๖ ดังนี้

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ช.ธ.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศิลป์ล้านนา เป็นงานฝีมือเชิงช่างซึ่งได้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเนื่องจากงานประเพณี นับเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าอย่างยิ่งของบรรพชนชาวล้านนา ตัวอย่างอันเก่าแก่ซึ่งยังคงปรากฏมาถึงปัจจุบัน แม้จะผ่านการซ่อมบูรณะมาหลายครั้งแล้ว แต่ด้วยความที่เป็นวัดสำคัญ ทำให้การซ่อมนั้น ได้รักษารูปแบบโบราณไว้ได้อย่างน่าชื่นชม เช่น ลวดลายพุทธศิลปกรรมที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ลวดลายในศิลปะจาลังกา พม่า สุกโขทัย เป็นต้น ซึ่งสังคมของชาวล้านนาในอดีตได้มีการผสมผสาน สร้างสรรค์ทางศิลปะกับสังคม อื่น ๆ จึงแสดงออกมาในรูปแบบของงานพุทธศิลปกรรม ที่เห็นได้ชัด คือ ในการประดับไว้ที่หน้าบันของศาสนสถานในวัด เมื่อระยะเวลาผ่านไปเนิ่นนาน และปริมาณที่พบลวดลายเหล่านั้นมีจำนวนมาก ก็อาจทำให้คิดได้ว่า ลวดลายเหล่านั้นเป็นลวดลายโบราณที่เกิดขึ้นจากชาวล้านนาได้ ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องวงการวิชาการศิลปะ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างมาก ช่างล้านนาโบราณคงมีคติความเชื่อใด ความเชื่อหนึ่งเป็นพื้นฐานที่ใช้ในการสร้างสรรค์นั้น ๆ ได้ทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวหรือคติความเชื่อใดของพระพุทธศาสนา หรือลวดลายอดีตพุทธเจ้าที่มักพบบริเวณคอสองของวิหาร ช่างล้านนาได้สร้างขึ้นตามคติความเชื่อใด ถูกสร้างขึ้นมาจากคติความเชื่อเดียวกันหรือต่างกัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนในปัจจุบันควรใส่ใจศึกษา เพราะหากไม่ทราบความหมายหรือคติที่แฝงไว้ในศิลปะที่มาจากประเพณีต่าง ๆ คุณค่าของลวดลายเหล่านั้น

ประเพณีล้านนาวิถีพุทธตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันได้สืบทอดกันมา ปฏิบัติต่อสิ่งเคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดียเกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ ๑. ธาตุเจดีย บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒. บริโภคเจดีย คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย ๓. ธรรมเจดีย บรรจุพระธรรม คือพุทธพจน์ ๔. อุทเทสิกเจดีย คือ พระพุทธรูปในทางศิลปกรรมไทย และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องสักการบูชาเกิดในภายหลังหากจะกล่าวไปแล้วพุทธศิลป์ มีความหมายและความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสร้างความเข้มแข็งทางด้านจิตใจให้กับพุทธบริษัท ใช้เพียงแค่วัตถุที่มีประดับไว้ในตามวัดวาอารามต่าง ๆ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงได้มีการสร้างสรรค์งาน (Creativity) ในบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) ความความคิด (Idea) และการเชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม เทคโนโลยี และนวัตกรรมสมัยใหม่โดยมุ่งพัฒนา การใช้ทรัพย์สิน

ทางปัญญา (Intellectual property) องค์ความรู้ทักษะของผู้ประกอบการไทยในการสร้างสรรค์สินค้าและบริการรูปแบบใหม่ให้มีจุดเด่น และสามารถต่อยอดด้วยความคิดและนวัตกรรม รวมทั้งสร้างความได้เปรียบจากความหลากหลายในเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมและความเป็นไทย งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการพัฒนางานด้านพุทธศิลป์ที่เป็นเชิงวัฒนธรรมประเภทของตกแต่งที่ใช้สำหรับการบูชาในประเพณีท้องถิ่น ที่มีการออกแบบสร้างสรรค์ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน ด้วยวิธีการคิดของคนล้านนาต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้ล้านนาเป็นพื้นที่ซึ่งปรากฏวัดจำนวนมากมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงทุกวันนี้ มีความโดดเด่นของชุมชนซึ่งได้รับการตกแต่งให้สวยงามด้วยพุทธศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ จำนวนมาก หลากหลายประเภท ซึ่งล้วนแล้วแต่สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้เพื่อบูชาตามประเพณีในพระพุทธศาสนา

และในชุมชนบ้านไร่เปิงมีการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อนำไปใช้ในการบูชาทางพระพุทธศาสนาหลายลักษณะ แต่ก็แตกต่างกันออกไปในรายละเอียดของงานประเพณีล้านนา เช่น ลายที่ปรากฏในขันแก้วทั้งสาม ลายนาคนิเวศวิหาร ลายคำบนบานหน้าต่าง ประตูลายดอกตามซุ้มประตูโขง เป็นต้น ลวดลายเหล่านี้ที่ต่างกัน เพราะเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของช่างแต่ละกลุ่ม แต่ละคน ทั้งยังอยู่ในระยะเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการพัฒนากิจการงานศิลปะ เหล่านี้ขึ้นให้ต่างออกไปจากอดีต ความหลากหลายของประเภทงานและความงดงามของลวดลายเป็นประจักษ์พยานอันดีที่ได้แสดงให้เห็นในปัจจุบันได้มองเห็นถึงงานฝีมือเชิงช่างในชุมชนล้านนาในอดีตได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้การศึกษาแบบลวดลายประเภทต่าง ๆ ในพื้นที่ที่ต่างกัน และที่ต่างกันหรือในช่วงเวลาที่ต่างกันจึงมีความจำเป็น และการนำลวดลายที่มีมาก่อนแล้วนั้นนำกลับมาประดับตกแต่งจากการคัดลอกลายเดิมมาอยู่บนเครื่องบูชาต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลลวดลายพุทธศิลปกรรมล้านนาปรากฏตามงานประเพณีอย่างรอบด้านเช่น ประเพณีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) ก็จะมีงานศิลปะเกิดขึ้นหลายประเภท เช่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม การตัดลวดลายตุ้่ง ทำเขววงกฎ และการนำลวดลายปี่มทองคำบนภาชนะต่าง ๆ หรือบนตุ้่ง บนกระดาศประดับตกแต่งเครื่องบูชา

อย่างไรก็ตามชุมชนจึงเป็นสำคัญของการส่งเสริมและสืบทอด และสร้างอัตลักษณ์ต่อพระพุทธศาสนาและสร้างกิจกรรมประเพณีร่วมกันขึ้นมาเช่นการสร้างสรรค์ เครื่องสักการะเพื่อการบูชาในประเพณีท้องถิ่น การสร้างสรรค์เครื่องบูชาของท้องถิ่นอาจก่อให้เกิดเป็นรายได้หรือแนวทางเศรษฐกิจชุมชนได้ ทีมงานผู้วิจัยจึงเข้าไปสำรวจชุมชนและ วางแผนในการส่งเสริมกิจกรรมมีการให้ความรู้ความเข้าใจ การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา การส่งเสริม สืบสาน พื้นฟูศิลปะที่หายไปหรือมีอยู่แล้วให้กลับมามีคุณค่ายิ่งขึ้น ผลักดันให้มีมูลค่าเป็นอาชีพเสริมแก่ประชาชนในพื้นที่สามารถนำลวดลายศิลปะเพื่อการบูชาในพระพุทธศาสนาได้ไปเขียนหรือประทับบนวัสดุอื่น ๆ ได้ เช่น การตัดตุ้่ง ภาชนะใส่เครื่องไทยธรรม เครื่องบูชาพระพุทธ พระธรรม เครื่องบูชาในเทศกาล ประเพณีของใช้อื่น ๆ

ศิลปะที่ตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นมายาวนาน แต่ทั้งนี้ลวดลายต่าง ๆ อยู่ในภาชนะ หรืออุปกรณ์ ในการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่ทั้งนี้ หากมีการพัฒนาและนำลวดลายเหล่านั้นไปใส่ไว้ในเครื่องบูชาใน ประเพณีของชุมชนวัดไร่เปิง จะเป็นสิ่งที่ทำให้คนรุ่นหลัง และคนในชุมชนเกิดความตระหนัก และมีความสนใจที่จะอนุรักษ์ ตลอดถึงสร้างความภาคภูมิใจให้คนในชุมชนมากขึ้น ไม่เพียงแต่เป็นลวดลายเกี่ยวกับประเพณีที่สร้างมูลค่า ราคา แต่เป็นเป้าหมายที่เกิดคุณค่าโดยตรง คือทางด้านจิตใจของ พุทธศาสนิกชนเป็นสำคัญ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจอย่างยิ่งและเห็นว่าการวิจัยเรื่องนี้มีความสำคัญกับชุมชนเป็นอย่างยิ่ง และในการเก็บข้อมูล สำนวณ บันทึกภาพ สังเกต สัมภาษณ์ เป็นการเก็บรวบรวมรูปแบบพุทธ ศิลปกรรมล้านนาประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีของชุมชน และนำไปมาศึกษาวิเคราะห์ถึง พัฒนาการสร้างสรรค์ ตลอดจนถึงด้านจิตใจ และงานศิลปะที่สามารถสร้างคุณค่ามูลค่าได้ ใน การศึกษางานพุทธศิลปกรรมของล้านนาในชุมชนนั้นเป็นการลงพื้นที่ในการสำรวจสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง และนำงานพุทธศิลป์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ ในงานอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมการของชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่คัดลอกมาจากแบบเดิม รวมไปถึง การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิง นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของ ชุมชน สังคม ประเทศชาติต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงาน ประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๒.๒ เพื่อประมวลและคัดเลือกรูปแบบงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อ สร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๒.๓ เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๓ ปัญหาวิจัย

๑.๓.๑ งานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงาน ประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การประมวลและคัดเลือกรูปแบบงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีอะไรบ้าง

๑.๓.๓ กิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และ เชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องพุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสำรวจงานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง โดยการเก็บข้อมูล สำรวจบันทึกภาพ สังเกต สัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมรูปแบบงานพุทธศิลปกรรมล้านนาประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีและนำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงพัฒนาการ การสร้างสรรค์ ตลอดจนถึงด้านจิตใจ และงานศิลปะที่สามารถสร้างคุณค่ามูลค่าได้ ในการศึกษางานพุทธศิลปกรรมของล้านนาในชุมชนนั้น เป็นการลงพื้นที่ในการสำรวจสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง และนำงานพุทธศิลป์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่คัดลอกมาจากแบบเดิม รวมไปถึงการจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสร้างงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาการสร้างสรรคศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นพุทธศิลปกรรมบำบัดที่มีอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้อาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กลุ่มประชากรตัวอย่าง คือพระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเขตพื้นที่การวิจัย นักวิชาการที่มีองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมแบบล้านนา, ศิลปินที่การสร้างสรรคศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาในเขตพื้นที่การวิจัย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไปในเขตพื้นที่การวิจัยรวม ๑๕ รูป/คน การวิจัยเรื่องนี้จะแบ่งเนื้อหาที่ศึกษาออกเป็น ๓ ส่วนหลัก ดังนี้

ส่วนที่ ๑ งานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง

ส่วนที่ ๒ งานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนแบบบูรณาการตามความเชื่อในชุมชนบ้านร่ำเปิง

ส่วนที่ ๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสร้างงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านข้อมูลและเอกสาร

การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ดังนี้

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระ

เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และรายงานการวิจัย นิตยสาร อินเทอร์เน็ต สิ่งพิมพ์ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชนบ้านไร่เปิง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยเรื่องพุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของ ชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสำรวจงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาใน ชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ลงพื้นที่ภาคสนามเขตพื้นที่การวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) สนทนา (Focus Discussion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant Observation and non-participant Observation) กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมด ๑๕ รูป/คนในพื้นที่วิจัยดังนี้

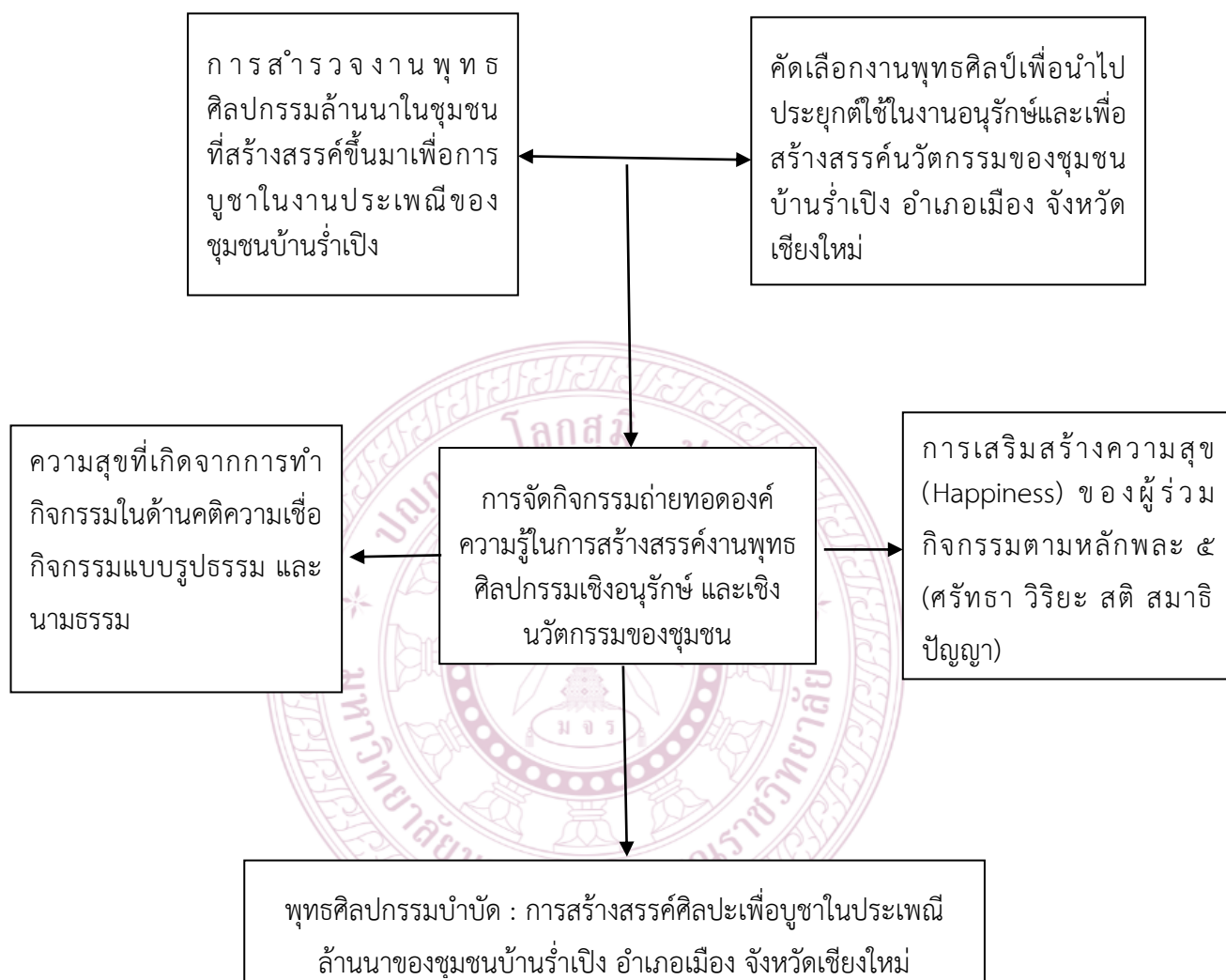
- กลุ่มที่ ๑ พระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่การวิจัย	จำนวน ๓ รูป
- กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชนและผู้บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่น	จำนวน ๖ คน
- กลุ่มที่ ๓ ประชาชนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่วิจัย	จำนวน ๖ คน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๕ รูป/คน

๑.๕ กรอบการวิจัย

การวิจัยเรื่องพุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของ ชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสำรวจงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาใน ชุมชน และจากการศึกษาทบทวนวรรณกรรม เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ในประเด็นต่าง ๆ ของงานพุทธศิลป์กรรมของล้านนาในชุมชนที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของ ชุมชนบ้านไร่เปิง และการนำงานพุทธศิลป์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และสร้างสรรค์ นวัตกรรมของชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่คัดลอกมาจากแบบเดิม รวมไปถึงการจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิมนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ดังกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พุทธศิลป์กรรม หมายถึง การใช้งานพุทธศิลป์กรรมในการเสริมสร้างความสุข (Happiness) ของผู้ร่วมกิจกรรมตามหลักพละ ๕ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชา หมายถึง งานศิลปะที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นเครื่องช่วยในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ทั้งทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมนั้นเราก็มีการสร้างสถูปเจดีย์ สร้างวิหารเป็นศาสนสถานเป็นที่สักการะ และในงานวิจัย

ขั้นนี้ในการสร้างสรรค์ศิลปะขึ้นมาเพื่อเป็นการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรูปแบบของลวดลาย และของใช้ในการทำบุญต่าง ๆ

ศิลปะบำบัด หมายถึง การใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือหลักในการเยียวยารักษาอาการเจ็บป่วย ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ศิลปะบำบัดเป็นแนวทางมุ่งเน้นให้ผู้รับการบำบัดแสดงออกผ่านสื่อศิลปะ อย่างสร้างสรรค์ บางแนวทางนำความรู้ด้านจิตวิทยาเข้ามาผสมผสาน บางแนวทางใช้การวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏในภาพของผู้รับการบำบัดร่วมด้วย และในงานวิจัยนี้จะใช้ศิลปะทางพระพุทธศาสนามามี ส่วนร่วมในการทำกิจกรรมจากการเรียนรู้

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบผลงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๗.๒ ได้งานพุทธศิลป์ที่นำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๗.๓ ได้องค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา ของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างพุทธ ศิลป์เพื่อบูชาในประเพณีด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและให้เกิดการเรียนรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อสร้างความสุข และเกิดปัญญา ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวน แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นองค์ความรู้บางอย่าง และนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยตั้งแต่การ ออกแบบงานวิจัย การพัฒนาเครื่องมือ และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยได้มีการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีหลัก ๆ ดังนี้

๒.๑ ทฤษฎีทางพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิดการสร้างสรรคศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา

๒.๓ แนวคิดการรับรู้แห่งการสร้างสรรคศิลปะเพื่อการบูชา

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเพื่อการบำบัด

๒.๕ หลักพระ ๕ ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๖ ทบทวนวรรณกรรม

๒.๑ ทฤษฎีทางพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้เป็นหลักคำ สอนสำคัญ มีพุทธบริษัท เป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนาและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระ ศาสดา และเพื่อสืบทอดพระธรรมแห่งพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเชื่อนในศักยภาพของมนุษย์ว่าทุก คนสามารถพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่ กล่าวคือ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาสอนเรื่อง กรรมและผลแห่งการกระทำของตน มิได้มาจากการอ้อนวอนขอจากพระเป็นเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอก ภาย คือ ให้พึ่งตนเอง มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้าง "ปัญญา" ในการอยู่ กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริงวัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนา คือ รวบรวมเป็นหมวดหมู่ ด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก จนมีการรวบรวมขึ้นเป็นพระไตรปิฎกยุคแรกหลังพุทธกาล ซึ่ง เป็นหลักการสำคัญที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาตลอดของ นิกายเถรวาท ที่ยึดหลักไม่ยอมเปลี่ยนแปลง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สอง ได้เกิดแนวคิดที่เห็นต่าง ออกไป ว่าธรรมวินัยสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลาและสถานการณ์เพื่อความอยู่ รอดของ พุทธศาสนา แนวคิดดังกล่าวจึงได้เริ่มก่อตัวและแยกนิกายเถรวาทและมหายาน ทั้งสองนิกายได้แตก นิกายย่อยไปอีกและเผยแพร่ออกไปทั่วดินแดนเอเชียและใกล้เคียง

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เหมาะสมกับบุคคลทุกระดับชั้นและมีคุณค่าต่อชีวิตของผู้ประพฤติปฏิบัตินี้เอง จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลางพระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล คำว่า ทฤษฎี หมายถึง หลักการ คำว่า วิธีการ หมายถึง แบบอย่างหรือกฎเกณฑ์ และ คำว่า สากล หมายถึง ทั่วไป เป็นที่ยอมรับกันทั่ว ดังนั้นจากที่กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล จึงหมายถึง พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่มีหลักการและกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าถูกต้อง เป็นจริง พิสูจน์และเชื่อถือได้ ความเชื่อหรือความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือ เหตุผล ซึ่งเรียกว่า ศรัทธาเพื่อปัญญา ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาให้รอบคอบเสียก่อน ดังที่ทรงสอนชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม ในแคว้นโกศลว่าอย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ เพียงเพราะฟังตาม ๆ กันมา เพียงเพราะถือปฏิบัติกันสืบ ๆ มา เพียงข่าวเล่าลือ แต่เมื่อใดได้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว และเห็นว่าที่ทำไปนั้น ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน อีกทั้งปราชญ์ไม่ติเตียน ก็จงทำสิ่งนั้น หลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ หากทรงสอนเรื่องศรัทธาในเรื่องใด ก็ จะทรงสอนปัญญากำกับเสมอ

หลักคำสอนที่จัดเป็นทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลมีอยู่หลายเรื่อง เช่น หลักกรรม หลักแห่ง เหตุผล และปัจจัยที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้น (อิทัปปิจจยตา) หลักอริยสัจ หลักการพัฒนามนุษย์ ๔ ด้าน หลักบูรณาการ ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนมากเป็นพิเศษ คือ หลักอริยสัจ ๔ ประกอบด้วย หลัก ๔ ประการ ดังนี้

๑. ชีวิตและโลกนี้มีปัญหา (ทุกข์) ทุกชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนมีปัญหา มีทั้งปัญหาสากล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความไม่สมปรารถนา ความพลัดพรากจากบุคคล สัตว์ สิ่งของ อันเป็นที่รัก ฯลฯ และปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ

๒. ปัญหามีสาเหตุ มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ (สมุทัย) ปัญหามนุษย์เผชิญอยู่ดังข้างต้น มิใช่เกิดขึ้น ลอย ๆ หรือบังเอิญ โดยไม่มีเหตุปัจจัย ทุกปัญหาเกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุทั้งนั้น แต่เป็นเพราะเรามองไม่เห็นไม่เข้าใจปัจจัยของปัญหาจึงคิดว่าปัญหานั้นเกิดขึ้นโดยบังเอิญ

๓. มนุษย์สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง (นิโรธ) เนื่องจากปัญหาทุกปัญหาย่อมมีสาเหตุ การ แก้ปัญหาได้ต้องสืบหาสาเหตุให้พบ แล้วแก้ปัญหาที่สาเหตุนั้น พระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า มนุษย์มี ศักยภาพหรือความสามารถเพียงพอที่จะแก้ปัญหาให้หลุดพ้นได้ด้วยตัวมนุษย์เองโดยมิต้องพึ่งพา ฝั่ สางเทวดาหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ มาดลบันดาล

๔. การแก้ปัญหา นั้น ต้องใช้ปัญญาและความเพียร (มรรค) ในการแก้ปัญหา จำเป็นต้องใช้ ปัญญา (ความรู้) และวิริยะ (ความเพียร) อย่างเกื้อหนุนกัน จึงสามารถแก้ปัญหาให้หลุดพ้นไปได้ กล่าวคือ จะต้องรู้ว่าอะไรคือปัญหา มีสาเหตุมาจากอะไร มีหนทางแก้หรือไม่ จะแก้อย่างไร จะแก้ อย่่างไร เมื่อรู้แล้วจึงลงมือแก้ไขปัญหานั้นด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องอริยสัจ ๔ ประการนี้ เป็นทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล คือ สามารถนำไปแก้ปัญหาหรือความทุกข์ของทุก ๆ คนได้

พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง ทางสายกลาง หมายถึง ทางที่ยึดความพอดี หรือข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งได้แก่อริยมรรคมีองค์แปดหรือเรียกสั้น ๆ มรรค ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เช่นเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เห็นว่าพ่อแม่มีพระคุณต่อเรา เห็นว่าร่างกายเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นต้น

๒. สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ ได้แก่ คิดที่จะไม่โลภ อยากได้ของผู้อื่นหรือคิดที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของสิ่งน่าปรารถนายั่ววนใจทั้งหมด (กาม) คิดที่จะไม่พยาบาทอาฆาตผู้อื่น และคิดที่จะไม่เบียดเบียนใครให้เดือนร้อน

๓. สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ หมายถึง การพูดจาที่เว้นจากลักษณะของการพูดชั่ว ๔ ประการ ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ โดยการพูดแต่สิ่งที่เป็นจริงมีประโยชน์พูดด้วยความเมตตาพูดจาไพเราะพูดในเวลาที่เหมาะสม

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การทำงานชอบ หมายถึง การประพฤติหรือการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเว้นจากการประพฤติดีชั่วทางกาย ๓ ประการ คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และประพฤตินอกกาม

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ โดยเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เช่น การหลอกลวงเขากิน ปล้นการปล้นเขากินการบังคับผู้อื่นให้ค้าประเวณีการค้ายาเสพติด เป็นต้น

๖. สัมมาวายามะ คือ ความเพียรพยายามชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามทำสิ่งที่ถูกต้อง ได้แก่ความเพียรพยายาม ระมัดระวังตนมิให้ทำความชั่ว ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพียรพยายามทำความดีให้เกิดขึ้นกับตนเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นในตนให้อยู่ตลอดไป

๗. สัมมาสติ คือความระลึกชอบ หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏตามสภาพความเป็นจริง ได้แก่การพิจารณาร่างกาย จิต และความรู้สึกของตนให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงได้แต่การพิจารณาธรรมทั้งหลายที่มีอยู่ตามสภาพของธรรมนั้น

๘. สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ การตั้งจิตแน่วแน่อยู่กับสิ่งหนึ่งโดยชอบ

องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติสายกลางที่ไม่เคร่งครัดจนเกินไปและไม่ย่อท้อจนเกินไป เป็นข้อปฏิบัติที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติความหมดทุกข์หรือหมดปัญหาได้อย่างแน่นอน

๒.๒ แนวคิดการสร้างสรรคศิลป์เพื่อบูชาในพระเพณีล้านนา

การสร้างพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนาเช่น เจดีย์ในอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชหรือในสมัยหลังจากนั้น มิได้จุดประสงค์เพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า “นี่เป็นพุทธสถาน” เท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ไว้เป็นที่บูชาสักการะของพวกราชาผู้ครองเรือนที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับการประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัว ไม่มีเวลาไปวัดเพื่อฟังธรรม ไม่มีเวลาไปนั่งปฏิบัติธรรมรักษาศีล แต่ประสงค์ที่จะได้บุญโดยเพียงแต่ไปกราบไหว้บูชาเจดีย์ที่อยู่ใกล้บ้าน เสร็จแล้วก็ไปประกอบอาชีพของตน ที่สำคัญคือ เจดีย์นั้นสร้างไว้ที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างไว้ในวัด ฆราวาสผู้ประกอบอาชีพ บางทีไม่ประสงค์จะเข้าวัด เพราะต้องเสียเวลามากหรือบางกรณีอาจเกรงใจพระภิกษุที่อยู่ในวัด เกรงว่าจะเป็นการรบกวน แต่ก็ประสงค์บุญ เมื่อมีการสร้างเจดีย์ไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นบริเวณของวัดใดวัดหนึ่ง ชาวบ้านก็ไปกราบไหว้บูชากันตามสะดวก โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเป็นการรบกวนพระภิกษุ ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว พระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานและให้จารึกไว้ว่า “ในอนาคตพระเจ้าอโศกมหาราชจักเป็นผู้ทำให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไป” ต่อมาเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงครองราชสมบัติ ทรงสร้างวิหารและสถูป ๘๔,๐๐๐

แห่ง ประสงค์จะได้พระบรมธาตุ (สารีริกธาตุ) มาบรรจุไว้เป็นที่บูชาสักการะ ต่อมาได้ค้นพบพระบรมธาตุที่ทำวักกะเก็บรักษาไว้มาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอชาตศัตรูโน้น พระองค์รับสั่งให้บรรจุไว้ในสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีส่วนในการสร้างเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งประดิษฐานเป็นที่บูชาสักการะมาจนถึงปัจจุบัน เช่น **เจดีย์ศรีมหาโพธิพุทธคยา** สถานที่พระสิทธัตถโคตมตรัสรู้ สันนิษฐานว่าเริ่มก่อสร้างในสมัยพระเจ้าอโศก

ในสังคมไทยประเพณีการสร้าง เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ด้านศาสนาในสังคมไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนโบราณเมื่อว่างจากภารกิจการทำงานก็จะพากันสร้างวัด สร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป แต่โดยสรุปแล้วล้วนเป็นวัตถุประสงค์เชิงศาสนาทั้งหมด บางกรณีจิตใจของคนในชุมชนแตกสลายไร้ความสามัคคี ไม่รู้จะเอาอะไรเป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็สร้างเจดีย์ขึ้นมาเป็นศูนย์รวมจิตใจ บางกรณีชุมชนไม่มีแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาสักการะ เพราะอยู่ไกลวัด หรือในวัดมีแต่พระภิกษุสามเณร ซึ่งก็เป็นที่เคารพสักการะได้ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล คือเป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเหมือนกัน ไม่เหมือนกับเจดีย์ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรกับกราบไหว้บูชาเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกแก่คนกราบไหว้บูชาต่างกันกราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณร ให้ความรู้สึกเหมือนกันมีเพื่อนที่เป็นปูชนียบุคคลไว้คุ้มครองป้องกัน ช่วยแนะนำสั่งสอนไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี กราบไหว้บูชาเจดีย์ ให้ความรู้สึกเหมือนกับว่าได้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองป้องกันอันตราย มีสิริมงคลอยู่ในตัวประเพณีของคนไทยโบราณ เวลาออกป่าล่าสัตว์หรือลงห้วยหนองคลองบึงเพื่อหาปูปลา ไม่ประสงค์ที่จะพบเห็นพระภิกษุสามเณร เพราะเชื่อกันว่า “เวลาไปล่าสัตว์ ถ้าพบ ถ้าพบพระภิกษุสามเณร จะไม่ได้สัตว์” จะบอกว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้ขัดขวางการล่าสัตว์ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านที่กำลังออกไปล่าสัตว์ก็ประสงค์โชคลาภ การที่จะได้โชคลาภก็ต้องกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สรุปว่า กราบไหว้บูชาเจดีย์นั้นแหละดีที่สุดการสร้างเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกพิเศษแก่คนไทย เจดีย์เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ ผู้ประสงค์บุญก็ได้ความรู้สึกที่เป็นบุญพิเศษ ความจริง เจดีย์เป็นวัตถุธรรมดาชนิดหนึ่ง เป็นหิน ปูน ทราย อิฐ แต่เมื่อก่อให้เป็นรูปร่างเสร็จแล้ว กลับให้ความรู้สึกที่ไม่ธรรมดาเหมือนกับพระพุทธรูป

พระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่จิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่ความรู้สึก เมื่อจิตใจรวมอยู่ที่ใด ความศักดิ์สิทธิ์ก็รวมที่นั่น ข้อสำคัญที่สุดคือการรวมจิตใจ นั่นคือรวมพลังศรัทธา จุดเด่นของเจดีย์คือเป็นที่รวมพลังศรัทธา รวมพลังจิตใจ รวมพลังศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ถือเป็นสิ่งดึงดูดใจที่ดีที่สุดของสังคมไทย ยังจะต้องมีการสร้างต่อเนื่องไม่ขาดสาย วัดที่มีคนหลังไปไปรวมกันกราบไหว้บูชาไม่ขาดสายนั้น ล้วนมีเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งสิ้น คนไปวัด ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ดูอะไร ไม่ได้กราบไหว้อะไรอื่น ขอเพียงได้เห็นเจดีย์ ได้ดูเจดีย์ ได้กราบไหว้เจดีย์ก็พอใจแล้ว ในเมืองไทย พุทธศาสนิกชนได้เห็นเจดีย์ก็มีความชื่นใจ พยุงศรัทธาไว้ได้ ข้อสังเกตสำคัญอย่างยิ่ง คือ เจดีย์เป็นจุดเชื่อมหรือจุดลดช่องว่างระหว่างสังคมพระกับสังคมฆราวาสให้ห่างกันน้อยลง อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฆราวาสที่ประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่อาชีพนั้นเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตสัตว์ เช่น เป็นชาวประมงเลี้ยงไหม ทำฟาร์มหมูฟาร์มไก่ ฆราวาสเหล่านั้นไม่ประสงค์จะติดต่อสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรมากนัก แต่พวกเขาก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็ได้อาศัยเจดีย์เป็นที่บูชาสักการะ ทำให้รู้สึกตัวตัวเองยังเป็น

พุทธศาสนิกชนที่ดีอยู่ โดยสรุปแล้ว เจดียเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดี หลากอย่าง และในล้านนาก็พบการสร้างเจดียหลายแห่ง เช่น

พระราชเจดียพุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดเชียงใหม่

- ๑) พระราชเจดียวัดสวนดอก วัดสวนดอก หรือ วัดบุปผาราม ตั้งอยู่บนถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๒) พระราชเจดียวัดพระธาตุดอยสุเทพ ตั้งอยู่บนเขตอุทยานดอยสุเทพ-ปุย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๓) พระราชเจดียวัดเจ็ดยอด ตั้งอยู่ที่ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๔) พระราชเจดียวัดเชียงมั่น ตั้งอยู่ที่ถนนราชภาณีไนย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๕) พระราชเจดียวัดพระธาตุเจดียหลวง ตั้งอยู่ที่ถนนพระปกเกล้า ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๖) พระราชเจดียวัดพระสิงห์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ถนนสามล้าน ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๗) พระราชเจดียวัดพระเจ้าเม็งราย ตั้งอยู่ที่ถนนราชมรรคา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๘) พระราชเจดียเจดียเหลี่ยม หรือ วัดกู่คำ ตั้งอยู่ติดกับถนนเกาะกลาง อำเภอเมือง เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๙) พระราชเจดียวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง เชียงใหม่ และตั้งอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๐) พระราชเจดียวัดป่าแดงมหาวิหาร หรือวัดป่าแดง ตั้งอยู่ที่ ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๑) วัดโลกโมฬี ตั้งอยู่ที่ ถนนมณีนพรัตน์ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๒) พระราชเจดียวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร บริเวณที่ตั้ง ดอยจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พระราชเจดียพุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดเชียงราย

- ๑) พระราชเจดียพระชินราชเจ้าดอยตุง (ดอยตุง) ตั้งอยู่บริเวณส่วนที่เรียกว่าหน้าอก ของดอยนางนอน ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

๒) พระธาตุเจดีย์วัดดอยจอมทอง ตั้งอยู่บนดอยจอมทอง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

๓) พระธาตุเจดีย์จอมกิตติ ตั้งอยู่บนยอดดอยน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๔) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุหลวง เชียงแสน เป็นวัดและกลุ่มโบราณสถานในอำเภอ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๕) พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก เป็นวัดและกลุ่มโบราณสถานในอำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย

๖) พระธาตุเจดีย์วัดพระแก้ว (วัดป่าเยี้ยะ หรือวัดป่าไผ่) สถานที่พบพระแก้วมรกต ครั้งแรกในแผ่นดินไทยตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

๗) พระธาตุเจดีย์วัดเจ็ดยอด ตั้งอยู่ที่ถนนเจ็ดยอด ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

๘) วัดเซตวัน (วัดพระนอน) ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย

๙) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุจอมจันทร์ ตั้งอยู่ในวัดจอมจันทร์ ตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

พระธาตุเจดีย์พุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดลำพูน

๑) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุหริภุญชัย ตั้งอยู่ในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๒) พระธาตุเจดีย์วัดพระยืน ตั้งอยู่ที่ ตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

พระธาตุเจดีย์วัดเชียงยืน เจดีย์เชียงยืน วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอ เมือง จังหวัดลำพูน

๓) พระธาตุเจดีย์วัดจามเทวี หรือวัดกู่กุด หรือ วัดจามเทวี หรือ พระสุวรรณจังโกฏิ เจดีย์ เดิมชื่อ วัดกู่กุด ตั้งอยู่บนถนนจามเทวี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีโบราณ สถานที่สำคัญ

พระธาตุเจดีย์พุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดลำปาง

๑) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปาง

๒) พระธาตุเจดีย์วัดธาตุเสด็จ สถานที่ตั้ง ตำบลธาตุเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๓) พระธาตุเจดีย์วัดพระเจดีย์ขาวหลัง ตั้งอยู่ที่ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๔) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุจอมปิง บ้านจอมปิง ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

๕) พระธาตุเจดีย์วัดไหล่หิน หรือ วัดเสลารัตนปัทมาราม" หรือ "วัดไหล่หินหลวง แก้วช้างยืน" ตั้งอยู่ที่ ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

พระธาตุเจดีย์พุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดแพร่

๑) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุช่อแฮ หรือ ช่อแพร่ ตั้งอยู่ที่ ถนนช่อแฮ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

๒) พระธาตุเจดีย์วัดพระหลวง สถานที่ตั้ง วัดพระหลวง ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

๓) พระธาตุเจดีย์วัดหัวขวง ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

๔) พระธาตุเจดีย์วัดสะแล่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยอ้อ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

๕) พระธาตุเจดีย์วัดศรีชุม ตั้งอยู่ที่ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

พระธาตุเจดีย์พุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดน่าน

๑) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ที่ อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๒) พระธาตุเจดีย์วัดพญาวัด สถานที่ประดิษฐานในปัจจุบันเป็นพระประธานในวัดพญาวัด ตำบลตุ้ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

๓) พระธาตุเจดีย์วัดช้างค้ำ สถานที่พระเจดีย์ประจำวัดพระธาตุช้างค้ำ วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พระธาตุเจดีย์พุทธศิลป์ล้านนาที่พบในจังหวัดพะเยา

๑) พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุจอมทอง ตั้งอยู่ที่ถนนจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๒) พระธาตุเจดีย์วัดลี ตั้งอยู่ที่บ้านหล่ายอิง ตำบลเวียง จังหวัดพะเยา

๓) พระธาตุเจดีย์ดอยน้อย ตั้งอยู่ที่ตำบลจำป่าหวาย อำเภอเมือง พะเยา

๔) พระธาตุเจดีย์ชิงแวง ตั้งอยู่ที่อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

๕) พระธาตุดอยคำ ตั้งอยู่ที่ ตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

- ๖) พระธาตุเจดีย์เวียงลอ ตั้งอยู่ที่อำเภอลอง จังหวัดพะเยา
- ๗) พระธาตุเจดีย์ภูซาง ตั้งอยู่ที่ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา
- ๘) พระธาตุเจดีย์วัดหังสหิน ตั้งอยู่ที่ ตำบลหังสหิน อำเภอลอง จังหวัดพะเยา
- ๙) พระธาตุเจดีย์สบแว่น ตั้งอยู่ที่ ตำบลห้วยน อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา
- ๑๐) วัดติโลกอารามหรือสันธาตูปวกสีแจ่ง ปัจจุบันตัววัดจมอยู่ใต้กว๊านพะเยา

๒.๓ แนวคิดการรับรู้แห่งการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อการบูชา

พระพุทธศาสนามีแนวคิดแบบทุนนิยมของนักปราชญ์ทั้งชาวตะวันตกและตะวันออกจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนา ขาดความรื่นรมย์ในความรู้สึกแห่งสุนทรียภาพการรับรู้ ซึ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจกันอย่างผิดพลาด เพราะมีหลักฐานหลายแห่งในคัมภีร์ทางศาสนาที่ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีมุมมองเฉพาะเกี่ยวกับความรู้สึกแห่งการรับรู้อยู่เช่นกัน แต่อาจจะแตกต่างกันออกไปจากมุมมองของสุนทรียศาสตร์โดยทั่วไป ดังนั้นเราจึงต้องจะมาพิจารณาถึงสิ่งที่พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการรับรู้แห่งการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อการบูชาเสียใหม่

โดยทั่วไปแล้ว จริยศาสตร์ ตรรกศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มของศาสตร์ประเภทบรรทัดฐาน หรือ (normative sciences) เนื่องจากว่า วิชาเหล่านี้เป็นเรื่องของประเภทกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ มันจะเป็นไปได้ที่เราจะเข้าใจความสัมพันธ์ของศิลปะเพื่อความงามโดยการตรวจสอบแต่ละสาขาของสาขาวิชาเหล่านี้ ในขณะที่วิชาจริยศาสตร์ถกเถียงกันในเรื่องความดีสูงสุด และแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะมีกับชีวิตมนุษย์ วิชาตรรกวิทยาก็ได้วิเคราะห์ขั้นตอนของสัจธรรมและได้ถกเถียงถึงวิธีการที่จะเข้าถึงสัจธรรมนั้น ซึ่งสุนทรียศาสตร์ ก็ใช้เกณฑ์เดียวกันนี้ ในการวิเคราะห์ความเกี่ยวข้องกันของธรรมชาติแนวคิดและการชื่นชมความงามดังนั้น การตัดสินสิ่งที่สวยงามจึงต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของสุนทรียภาพ

๒.๓.๑ ความหมายของการรับรู้แห่งการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อการบูชาในพระพุทธศาสนา

สุนทรียศาสตร์ หรือการรับรู้ ในภาษาอังกฤษว่า Aesthetic มิใช่การศึกษาเฉพาะเรื่องความงามเพียงอย่างเดียวตามคำที่เรียกใช้ในภาษาไทยเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ด้วยผัสสะต่าง ๆ แล้วเป็นผลไปกระทบความรู้สึกภายในใจของผู้สัมผัส ซึ่งมันได้ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกในรูปแบบต่าง ๆ กัน ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงมีเรื่องที่ทั้งงามและไม่งามควบคู่กัน

หากจะเทียบเคียงคำอ้างสุนทรียศาสตร์ว่าหมายถึงคำว่า “สุนทร” หรือ “ความงาม” ในภาษาไทยแล้ว ก็ให้มีปรากฏอยู่ทั่วในคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้ว่าคำเหล่านี้จะแตกต่างกันโดยอรรถ

พยัญชนะแต่ก็อาจเทียบได้ว่าเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันและสามารถรวมลงในคำว่า “ความงาม” ดังปรากฏในพระคัมภีร์อภิธานปิปปิกาที่ได้ประมวลศัพท์ไว้ ๑๘ คำ ดังต่อไปนี้

- (๑) โสภณ มีความหมายว่า สง่า เป็นที่ชื่นชอบ
- (๒) รุจิรี มีความหมายว่า รัศมีน่าปรารถนา
- (๓) สาธุ มีความหมายว่า ดียังประโยชน์ให้สำเร็จเป็นที่ชื่นชอบ
- (๔) มนุญญ มีความหมายว่า ชอบใจเป็นที่พอใจ
- (๕) จารุ มีความหมายว่า เป็นที่ชื่นชอบ
- (๖) สุนทร มีความหมายว่า ดี
- (๗) วคฺคุ มีความหมายว่า ไพเราะเป็นที่น่าชื่นชอบ
- (๘) มโนรม มีความหมายว่า เป็นที่พอใจ
- (๙) กนฺต มีความหมายว่า น่าใคร่น่าพอใจ
- (๑๐) หารี มีความหมายว่าดีเป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๑) มลฺลชฺ มีความหมายว่าไพเราะอ่อนหวานมีเสน่ห์
- (๑๒) เปสฺล มีความหมายว่าเป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๓) ภทฺท มีความหมายว่าดีเจริญ เป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๔) วาม มีความหมายว่าเป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๕) กลฺยาณ มีความหมายว่าดีเจริญเป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๖) มนาปี มีความหมายว่าพอใจยินดี
- (๑๗) สทฺธก มีความหมายว่าดีเป็นที่ชื่นชอบ
- (๑๘) สุภ มีความหมายว่าดีเป็นที่ชื่นชอบ

นิยามความแตกต่างกันของศัพท์ในการนำไปใช้นั้นขึ้นอยู่กับไวยากรณ์และประโยคทางภาษาในพรรณนาเหตุการณ์ต่างกรรมต่างวาระกัน รวมไปถึงระดับของมโนทัศน์ที่มีการแยกแยะลักษณะต่างกัน

ส่วนคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Aesthetic ที่สุดในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มี ๓ คำ คือคำว่า “ผัสสะ” มีความหมายว่า ความกระทบความประจวบ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า contact^๒ ในพระอภิธรรมให้ความหมายว่า ความกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่

^๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราลงกรณ, พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๑๔๖.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๙), หน้า ๒๕๓.

ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้อง ในขณะนั้นชื่อว่าผัสสะ” ส่วนอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “เวทนา” มีความหมายว่า ความเสวยอารมณ์ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า feeling^๓ ในพระอภิธรรมให้ความหมายว่าความสำราญทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สำราญทางใจก็ไม่ใช่ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งมโนธาตุที่เหมาะสมกัน ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตสัมผัสกิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตสัมผัส ในขณะนั้น ชื่อว่าเวทนา^๔ ซึ่งทั้งคำว่า ผัสสะ และเวทนา เป็นธรรมเกี่ยวพันกัน ดังคำกล่าวที่ว่า ผัสสพจฺจยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี^๕ และคำที่ ๓ คือ คำว่า “สัญญา” มีความหมายว่า ความกำหนดได้หมายรู้, ความหมายรู้อารมณ์, ความจำได้หมายรู้ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า perception^๖ ในพระอภิธรรมให้ความหมายว่าความจำได้ กิริยาที่จำได้ ภาวะที่จำได้ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งจักขุวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน ในขณะนั้น ชื่อว่าสัญญา^๗ ดังนั้นแล้ว ความหมายของสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา จึงมีคำที่เกี่ยวข้องกัน ๓ คำ คือ

ผัสสะ-----> สัญญา -----> เวทนา
contact perception feeling

ผัสสะ ๖ แบ่งออกเป็น ๖ ด้าน คือ ๑. จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา) ๒. โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู) ๓. ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก) ๔. ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) ๕. กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย) ๖. มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ)^๘ เช่นเดียวกับ เวทนา ๖ ประกอบด้วย ๑. จักขุสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส) ๒. โสตสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส) ๓. ฆานสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากฆานสัมผัส) ๔. ชิวหาสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากชิวหาสัมผัส) ๕. กายสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากกายสัมผัส) ๖. มโนสัมผัสซาเวทนา (เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส)^๙ และมีสัญญา ๖ ประการ คือ ๑. รูปสัญญา (กำหนดหมายรู้รูป) ๒. สัททสัญญา (กำหนดหมายรู้เสียง) ๓. คันธสัญญา (กำหนดหมายรู้กลิ่น) ๔. รสสัญญา (กำหนดหมายรู้รส) ๕. โผฏฐัพพสัญญา (กำหนดหมายรู้โผฏฐัพพะ) ๖. อัมมสัญญา (กำหนดหมายรู้

^๓ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๓๒/๓๓๔.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๓.

^๕ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๓๔๐.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๐.

^๘ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๓๔/๓๔๑.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗/๓๑๗.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๓๑๗.

ธรรมารมณ์)^{๑๑} เหตุเป็นเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เหตุที่นามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี คือ การบัญญัตินามกาย^{๑๒} ต้องพร้อมด้วยอาการ^{๑๓} เพศ^{๑๔} นิमित^{๑๕} อุทเทส^{๑๖} เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทสนั้น ๆ ไม่มี การสัมผัสแต่ชื่อในรูปกายจะไม่ปรากฏ เพราะเหตุนี้ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งผัสสะ ก็คือนามรูปนั่นเอง^{๑๗} เมื่อนามรูปเกิด ย่อมก่อให้เกิดเวทนาที่มีอารมณ์ความรู้สึก ๓ ประการ เรียกว่า เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา (ความรู้สึกสุข สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม) ทุกขเวทนา (ความรู้สึกทุกข์ ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม) และอทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา)^{๑๘}

มีแผนผังแสดงดังนี้

ผัสสะ	สัญญา	เวทนา
จักขุสัมผัส -----> รูปสัญญา		-----> จักขุสัมผัสสชาเวทนา
ตาเห็นรูป-----> แสง,สี		-----> สุข,ทุกข์,กลาง ๆ
โสตสัมผัส -----> สัททสัญญา		-----> โสตสัมผัสสชาเวทนา
หูได้ยินเสียง-----> เสียง,คลื่นสั่นสะเทือน		-----> สุข,ทุกข์,กลาง ๆ
ฆานสัมผัส -----> คันธสัญญา		-----> ฆานสัมผัสสชาเวทนา
จมูกได้กลิ่น-----> กลิ่น,สารระเหย		-----> สุข,ทุกข์,กลาง ๆ
ชีวหาสัมผัส -----> รสสัญญา		-----> ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา
ลิ้นรับรส-----> รสชาติ		-----> สุข,ทุกข์,กลาง ๆ

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๙/๓๑๗-๓๑๘.

^{๑๒} นามกาย หมายถึงนามขันธ์ ๔ คือ (๑) เวทนาขันธ์ (๒) สัญญาขันธ์ (๓) สังขารขันธ์ (๔) วิญญาณขันธ์ (ที.ม.อ. (ไทย) ๑๑๔/๙๙)

^{๑๓} อาการ หมายถึงอากัปภิกิริยาของนามขันธ์แต่ละอย่างที่สำแดงออกมา (ที.ม.ฎีกา. (ไทย) ๑๑๔/๑๒๓)

^{๑๔} เพศ หมายถึงลักษณะที่บ่งบอกหรือใช้เป็นเครื่องหมายถึงนามขันธ์แต่ละอย่าง (ที.ม.ฎีกา. (ไทย) ๑๑๔/๑๒๓)

^{๑๕} นิमित หมายถึงเครื่องหมายแสดงถึงลักษณะเฉพาะของนามขันธ์แต่ละอย่าง (ที.ม.ฎีกา. (ไทย) ๑๑๔/๑๒๓)

^{๑๖} อุทเทส หมายถึงคำอธิบายเกี่ยวกับนามขันธ์แต่ละอย่าง เช่น เป็นสิ่งที่ไม่ใช้รูป เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ (ที.ม.ฎีกา. (ไทย) ๑๑๔/๑๒๓)

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๔/๖๕.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๒/๗๐.

กายสัมผัส -----> โผฏฐัพพสัญญา	-----> กายสัมผัสสชาเวทนา
ผิวยับสัมผัส-----> สัมผัส, อุณหภูมิจ	-----> สุข, ทุกข์, กลาง ๆ
มโนสัมผัส -----> ผัสสสัญญา	-----> มโนสัมผัสสชาเวทนา
ใจรับรู้อารมณ์-----> อารมณ์	-----> สุข, ทุกข์, กลาง ๆ

จากกระบวนการรับรู้ดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า สุนทริยะ ดังที่โยคาวจรบุคคลเจริญมรรคเพื่อเข้าถึงรูปภพ มนสิการพรรณนากลืนว่างาม สดจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะก็เกิดขึ้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าเป็นกุศล^{๑๙} หรือโยคาวจรบุคคลเจริญมรรคเพื่อเข้าถึงรูปภพ ไม่ได้ทำปฏิกิริยาที่รูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ไพบูลย์ ที่มีสีงามหรือไม่งาม ชุ่มรูปนั้นด้วยคิดว่า เราดูเราเห็น สดจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน อยู่ในสมัยใด^{๒๐} ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าเป็นกุศล^{๒๑}

คำว่า “ผัสสะ”^{๒๒} เป็นศัพท์ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี เพราะประสบการณ์เชิงผัสสะนั้น สามารถครอบคลุมมากกว่าคำว่าประสาทสัมผัสที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้จำกัดไว้ แค่เพียง ๕ ประการคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น ผัสสะสัมพันธ์กับคำว่า “อายตนะ” คือ อายตนะทั้ง ๖ อันมี “ใจ” เป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นจากวิทยาศาสตร์ ผัสสะในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ^{๒๓} อธิบายให้เข้าใจง่าย ๆ ว่า ผัสสะหรือสัมผัสทางพระพุทธศาสนามี ๖ อย่าง คือ (๑) จักขุสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางตา คือ ตา+รูป+จักขุวิญญาณ (๒) โสตสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางหู คือ หู+เสียง+โสตวิญญาณ (๓) ชานสัมผัสหมายถึง ความกระทบทางจมูก คือ จมูก+กลิ่น+ชานวิญญาณ (๔) ชิวหาสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางลิ้น คือ ลิ้น+รส+ชิวหาวิญญาณ

^{๑๙} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๕๐/๘๑.

^{๒๐} โกศล จิงเสถียรทรัพย์, “Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา”, เอกสารการบรรยายเรื่อง Healing Environment และการเปลี่ยนแปลง, ในงาน SHA Conference & Contest ความงามและความหมายนิยามใหม่ของงานคุณภาพ จัดโดยสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน), ณ โรงแรมอิมพีเรียลคีนส์ปาร์ค กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑๕-๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓, หน้า ๔๕.

^{๒๑} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๕๔/๘๐.

^{๒๒} อายตนะ ๖ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ — sense-fields; sense-spheres)

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๑.

(๕) กายสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางกาย คือ กาย+โณฐัพพะ (เช่น ร้อน เย็น อ่อน แข็ง) +กายวิญญาน และ (๖) มโนสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางใจ คือ ใจ+ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด) +มโนวิญญาน^{๒๔}

การที่มนุษย์มีความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าดีหรือไม่ดีนั้น เป็นเพราะเกิดกระบวนการเปรียบเทียบสิ่งที่รับรู้กับชุดข้อมูลเก่าที่เคยมีอยู่ในระบบความจำ เรียกว่า “สัญญา” ซึ่งหมายถึงการจำได้หมายรู้ ก่อนที่ตาจะไปกระทบกับรูป คนเราโดยทั่วไปจะมีข้อมูลชุดหนึ่งที่บันทึกเอาไว้ในจิตใจ หรือในสมองของเราอยู่ก่อนแล้ว เมื่อตากระทบกับรูป ก็ส่งสัญญาณไปเปรียบเทียบกับชุดข้อมูลเดิม แล้วประมวลผลออกมาเป็นความรู้สึกที่ดี ไม่ดี หรือว่าเฉย ๆ ซึ่งก็จะมีชุดข้อมูลในทุก ๆ ช่องทางของการรับรู้ทั้ง ๖ ช่องทาง ผลที่ประมวลผลออกมาได้ เรียกว่า “เวทนา” ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๓ กลุ่มคือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และ อทุกขมสุขเวทนา หรือไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นความรู้สึกกลาง ๆ หรือพูดง่าย ๆ ว่า มีความรู้สึกสงบนั่นเอง

ในพระพุทธศาสนา เป้าหมายสูงสุดของการฝึกฝนจิตได้ดีก็คือ ผัสสะจะต้องไม่เกิดผลกระทบต่ออารมณ์ของเราได้ คือฝึกให้เกิดความรู้สึกเฉย ๆ ไม่ยินดียินร้ายกับ รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ และธรรมารมณ์ ดังนั้น เมื่อตากระทบกับรูปที่เห็นก็เกิดการปรุงแต่งในอารมณ์ขึ้นมา เกิดความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดีกับสิ่งที่เห็น และไม่สามารถก้าวข้ามไปสู่การวางเฉยอย่างรู้เท่าทันได้ ทำให้เกิดเวทนา (เวทนา หมายถึง การเสวยอารมณ์ หรือเสวยรับรู้ในรสชาติของทั้ง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์ อันล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยตั้งข้างต้นที่มากระทบผัสสะกันนั่นเอง) ในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งก็จะมี ความเครียด ความหงุดหงิด และความกังวลเป็นอารมณ์ ส่งผลต่อระบบสุขภาพของร่างกายเพราะเมื่อเกิดผัสสะ ก็เกิดกระบวนการประมวลผลจากความรู้หรือความทรงจำเก่า ๆ ในอดีต ที่เป็นตัวกำหนด ทศนคติ ความเชื่อ คุณค่า และเจตนา ในการกระทำของมนุษย์ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ ทั้งหมดนี้ จัดเป็นสุนทรียะภายในจิตใจของมนุษย์ ผ่านการรับรู้อย่างรู้เท่าทัน

๒.๓.๒ ประเภทของพุทธสุนทรียศาสตร์

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือ ความงามในมิติทางธรรมและความงามในมิติทางโลก ความงามในมิติทางธรรม หมายถึง ความงามที่เป็นลักษณะของธรรม หรือความจริงอันเป็นผลจากคุณภาพ หรือคุณสมบัติของธรรมะ ความงามในมิติทางโลก สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) ความงามของสิ่งมีชีวิต ๒) ความงามของสิ่งไม่มีชีวิต ๓) ความงามของธรรมชาติ และ ๔) ความงามอันเป็นทิพย์

^{๒๔} โกศล จิงเสถียรทรัพย์, “Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา”, หน้า ๔๖.

แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยขอแบ่งประเภทของสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา โดยย้อนกลับไปวิเคราะห์ได้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักฐานแรกสุดของการกล่าวถึงทัศนคติที่มีต่อความงามและความไม่งามในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรม และ ๒) สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม

๒.๓.๒.๑ สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย

สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรม สามารถแบ่งเป็น ๔ ประเภทที่มีความต่อเนื่องกัน คือ สุนทรียภาวะในธรรมชาติ สุนทรียภาวะในกายมนุษย์ สุนทรียภาวะในวัฒนธรรม และสุนทรียภาวะในศิลปะ โดยมีลำดับความสัมพันธ์กัน ดังนี้

ธรรมชาติ -----> มนุษย์ -----> วัฒนธรรม -----> ศิลปะ

มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๓.๒.๑.๑ สุนทรียภาวะในธรรมชาติ

สุนทรียภาวะในธรรมชาติ ปรากฏอยู่ในหลายแห่ง เป็นการพรรณนาถึงความงดงามของธรรมชาติว่า

ท่านผู้ไปสู่เรือนคือถ้าที่เฝ้ามฤเขอันสวยงามตามธรรมชาติ
เป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ป่า คือ หมูควาง และในป่าที่ฝนตกใหม่ ๆ
จักได้ความรื่นรมย์ใจ

ณ ที่นั้น ผู่นกยูง มีขนที่คอเขียว มีหงอนและปีกงาม
ลำแพนหางมีแววจิตรนัย ส่องสำเนียงก้องกังวานไพเราะจับใจ

จักยังท่านผู้บำเพ็ญญานอยู่ในป่าให้ร่าเริงได้

เมื่อฝนตกหยั่งออกยาวประมาณ ๔ นิ้ว

ท้องฟ้างามแจ่มใส ไม่มีเมฆปกคลุม^{๒๕}

การพรรณนาถึงความงามในธรรมชาติของป่าไม้ในเรื่องพระเวสสันดร กัณท์วนปเวสตร์ว่า

ภูเขาเวปุลละซึ่งดาราตาชไปด้วยหมู่ม้านานาพันธุ์มีเงาร่มเย็น น่ารื่นรมย์ใจ

เลยภูเขาเวปุลละนั้นไปจากนั้น

ก็จะทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำเกตุมดีซึ่งเป็นแม่น้ำลึก

ไหลมาจากซอกเขาเคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงปลามากมาย

^{๒๕} พ.ว. (ไทย) ๒๖/๓๙๙/๓๖๓.

มีน้ำราบเรียบดี มีน้ำมากพระองค์จะได้ทรงสนานและเสวย
 ณ ที่นั้นปลูกปลูกบพระโอรสและพระชายาให้สำราญพระทัย
 จักทอดพระเนตรเห็นต้นไทรที่มีผลหวาน มีร่มเงาเยือกเย็น
 เป็นที่รื่นรมย์ใจซึ่งเกิดอยู่บนยอดเขาอันน่ารื่นรมย์
 จักทอดพระเนตรเห็นภูเขานาลิกะ
 ซึ่งเป็นศิลาล้วนคลาคล่ำไปด้วยฝูงนกนานาพันธุ์และหมู่กิ้งกือ
 ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งภูเขานาลิกะนั้น
 มีสระมุจลินท์ที่ธารดาษไปด้วยดอกบุณฑริกดอกอุบลขาว และดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม
 ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปยังไพรสนต์
 วนสถานอันเขียวชะอุ่มดั่งเมฆอยู่เป็นนิตย์
 สะพรั่งไปด้วยไม้นดอกและไม้ผลทั้ง ๒
 เหมือนพญาราชสีห์ที่มุ่งเหยื่อในไพรสนต์นั้น
 มีฝูงนกมากมายส่งเสียงขันคูกร้องก้องไพเราะ
 ประสานเสียงกู่ร้องอยู่อิงมีบนต้นไม้ที่ผลิดอกออกช่อตามฤดูกาล
 พระองค์เสด็จดำเนินถึงชอกเขาซึ่งเป็นทางเดินลำบากและเป็นต้นของแม่น้ำทั้งหลาย
 จะได้ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีอันสะพรั่งไปด้วยไม้กุ่มและไม้รูกฟ้า
 เกือบกล่นไปด้วยฝูงปลามากมายมีทำน้างาม ราบเรียบดี
 มีน้ำมากเต็มเปี่ยมอยู่สม่ำเสมอ
 เป็นสระสี่เหลี่ยมมีน้ำอร้อย ปราศจากกลิ่นเหม็น^{๒๖}
 ภูเขาลำเนาไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มักเป็นสถานที่ที่พระภิกษุผู้ไม่ยินดีในกามพาทันสรรเสริญชื่นชม
 ว่า เป็นสถานที่น่าพำนักน่ารื่นรมย์เป็นอย่างยิ่ง มีหลักฐานปรากฏในมหาภักตสเถระคาถา เมื่อพระ
 มหาภักตสเถระ กล่าวชื่นชมธรรมชาติ ว่า
 ภูมิภาคเรียงรายไปด้วยแนวต้นกุ่ม
 น่ารื่นรมย์ใจ กึกก้อง ด้วยเสียงช้างร้อง น่ารื่นรมย์
 ล้วนแล้วด้วยภูเขาเยือกเย็นทำให้ยินดี
 ภูเขาเหล่านั้นมีสีเขียวดุดมงาม งดงาม
 มีน้ำเย็น ทรงความสะอาดไว้
 ธารดาษด้วยแมลงค่อมทอง ย่อมทำให้รื่นรมย์ใจ

^{๒๖} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๙๐๔- ๑๙๑๒/๔๘๒ - ๔๘๓.

ภูเขาเหล่านั้นเปรียบดังปราสาท

เขียวชอุ่มสูงตระหง่านเทียมเมฆ

กึกด้วยเสียงช้างร้อง นารีนรมย์

ย่อมทำให้ยินดี

ภูเขาเหล่านั้นที่ผ่นนครดใหม่ ๆ มีพื้นนารีนรมย์

ทั้งเหล่าฤๅษีก็อาศัยอยู่ เชิงแซ่ด้วยเสียงนกยูงร้อง

ย่อมทำให้รื่นรมย์ใจ

สถานที่เช่นนั้นเหมาะแก่เราผู้มีใจเด็ดเดี่ยวมุ่งเข้ามาน

เหมาะแก่เราผู้เป็นภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งประโยชน์

เหมาะแก่เราผู้เป็นภิกษุ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งความสุข

เหมาะแก่เรา ผู้คงที่มีใจเด็ดเดี่ยว มั่นคง

ภูเขาเหล่านั้นมีสีเสมอด้วยดอกผักตบ

คล้ายกับว่าหมู่เมฆบนท้องฟ้าปกคลุม

คลาคล่ำไปด้วยฝูงนกนานาชนิด ย่อมทำให้รื่นรมย์ใจ

ภูเขาเหล่านั้นไม่มีหมู่คนพลุกพล่าน

มีแต่หมู่เนื้ออาศัยอยู่

คลาคล่ำไปด้วยฝูงนกนานาชนิด

ย่อมทำให้รื่นรมย์ใจ

ภูเขาหินอันกว้างใหญ่ไพศาลมีน้ำไหลใสสะอาด

มีฝูงค่างและฝูงเนื้อฟานคลาคล่ำ

ดรรดาชไปด้วยน้ำและสาหร่าย ย่อมทำให้รื่นรมย์ใจยิ่งนัก^{๒๗}

นอกจากนี้แล้ว ในภูตเถรกกถา พระภูตเถระ ก็ได้พรรณนาชื่นชมธรรมชาติไว้ว่า

เมื่อใด กลองคือเมฆพรั่งพรูไปด้วยสายฝน

คำรามอยู่ในท้องฟ้า ซึ่งเป็นทางไปของฝูงนกโดยรอบ

และภิกษุผู้อยู่ประจำเจื้อมภูเขา ยังเข้ามานอยู่

เมื่อนั้น ก็ย่อมไม่ได้ความยินดีที่ประเสริฐ

ยิ่งกว่าความยินดีในฉนวนนั้น

เมื่อใด บัณทิตมีจิตเบิกบาน นั่งเข้ามานอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำทั้งหลาย

^{๒๗} พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๖๕-๑๐๗๓/๕๑๓-๕๑๔.

ซึ่งคารดาชไปด้วยดอกโกสุม มีดอกไม้ป่าเป็นข้อสวยงาม

เมื่อนั้น ย่อมไม่ได้ความยินดีที่ประเสริฐ

ยิ่งกว่าความยินดีในฉนวนนั้น

เมื่อใด มีฝนฟ้าร้องในเวลากลางคืน

ฝูงสัตว์ที่มีเชื้อมากก็พากันยินดีในป่าใหญ่ที่สงัด

และภิกษุผู้อยู่ประจำเฝ้าอมฤตา เข้ามานอนอยู่

เมื่อนั้น ก็ย่อมไม่ได้ความยินดีที่ประเสริฐ

ยิ่งกว่าความยินดีในฉนวนนั้น

เมื่อใด ภิกษุกำจัดวิตกทั้งหลายของตนได้

เข้าถ้ำภายในภูเขามาปราศจากความกระวนกระวายใจ

ปราศจากกิเลสที่ตรึงใจโดยสิ้นเชิง เข้ามานอนอยู่

เมื่อนั้น ย่อมไม่ได้ความยินดีที่ประเสริฐ

ยิ่งกว่าความยินดีในฉนวนนั้น^{๒๘}

อีกเหตุการณ์หนึ่ง หลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ พระเจ้าสุทโธทนะทราบข่าวการตรัสรู้จึงส่งมหาอำมาตย์ไปทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้ากลับมาโปรดที่เมืองกบิลพัสดุ์หลายครั้ง แต่ทุกครั้งที่ยิ่งส่งอำมาตย์ไปก็ออกบวชและล้มรับสั่งหมด จนพระองค์ส่งกาฬทายีอำมาตย์และบริวารไป ทานกาฬทายีอำมาตย์ เมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้บรรลุอรหัตผลจึงขอกบวชตาม แต่ท่านยังรำลึกอยู่เสมอว่าต้องทูลเชิญพระพุทธเจ้ากลับไปโปรดชาวเมืองกบิลพัสดุ์ให้ได้ ท่านจึงนิพนธ์คาถามากมายกว่า ๖๐ คาถา พรรณนาถึงคุณแห่งทางเสด็จในการเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติไว้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้

หมู่ไม้มีดอกและใบสีแดงดังถ่านเพลิง

ผลัดใบแก่ทั้ง ผลิดอกออกผล

หมู่ไม้เหล่านั้น สว่างไสวดังเปลวเพลิง

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้มีส่วนแห่งอรรณพเป็นต้น

เวลานี้เป็นเวลาสมควรอนุเคราะห์หมู่พระญาติ

หมู่ไม้มีดอกบานสะพรั่ง น่ารื่นรมย์ใจ

ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทั่วทุกทิศ

ผลัดใบแก่ทั้ง ผลิดอกออกผล

ข้าแต่พระองค์ผู้แก่วัย
 ถึงเวลาที่พระองค์จะเสด็จลี้กไปจากที่นี่
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็คุณนี้ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก
 เป็นฤดูที่สบาย เหมาะแก่การเดินทาง
 พระประยูรญาติทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกลิยวงศ์จะได้เฝ้าพระองค์
 ผู้ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกซึ่งกำลังเสด็จข้ามแม่น้ำโรหิณี
 ขาวนาไณนาก็ด้วยหวังผล
 หว่านพืชก็ด้วยหวังผล
 พวกพ่อค้าที่เที่ยวหาทรัพย์ เดินเรือไปสู่สมุทร ก็ด้วยหวังผล
 ข้าพระองค์อยู่ในที่นี้ด้วยหวังอันใด
 ขอความหวังอันนั้นของข้าพระองค์จงสำเร็จเถิด^{๒๙}

นอกจากนี้ ภาชิตของพระเอกวิหาริยะ ได้แสดงให้เห็นถึงการชื่นชมความงามตาม
 ธรรมชาติ ได้อย่างชัดเจน

ถ้าไม่มีผู้อื่นอยู่ข้างหน้าหรือข้างหลัง
 เราอยู่ในป่าผู้เดียวจะมีความสุขอย่างยิ่ง
 เอาเถอะ เราคนเดียวจะไปป่าที่พระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญว่า
 มีแต่ความสุขแก่ภิกษุผู้มักอยู่ผู้เดียว มีใจเด็ดเดี่ยว
 เราผู้เดียวมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ
 จะรีบเข้าป่าใหญ่ที่หาปิตีให้เกิดแก่ผู้บำเพ็ญเพียร
 นำเร็นรมย์ ซึ่งข้างซบมันอาศัยอยู่
 จะอาบน้ำที่ซอกภูเขาอันเยือกเย็นในป่าร่มรื่น
 มีดอกไม้บานสะพรั่ง จงกรมแต่ผู้เดียว
 เมื่อไร เราจะได้อยู่ป่าใหญ่ที่นำเร็นรมย์แต่ผู้เดียว
 ไม่มีเพื่อน ได้สำเร็จกิ ไม่มีอาสวะ
 ขอความประสงค์ของเราผู้ต้องการจะทำอย่างนั้นจงสำเร็จเถิด
 เราจักทำให้สำเร็จได้เอง ผู้อื่นไม่อาจทำให้ผู้อื่นได้เลย
 เรานี้สวเมกราคือความเพียรอยู่ จะเข้าป่าใหญ่
 ยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ก็จักไม่ออกจากป่าใหญ่นั้น

^{๒๙} พุ.เถร. (ไทย)๒๖/๕๒๗-๕๓๐/๔๓๒.

เมื่อลมเย็นพัดเอากลิ่นดอกไม้หอมฟุ้งมา
 เราจะนั่งบนยอดเขาทำลายอวิชชา
 จักได้รับความสุข รื่นรมย์ด้วยวิมุตติสุข
 ที่เฝ้าอมฤตเกษมสันต์ในป่า ซึ่งดาราตาศด้วยดอกโกสุม แนนท์
 เรานั้นมีความดำริเต็มเปี่ยม เหมือนดวงจันทร์วันเพ็ญ
 สิ้นอาสวะทั้งปวง บัดนี้ การเกิดอีกก็ไม่มี^{๓๐}

พระเถระทั้งหลายที่ปรากฏนามเหล่านี้ มีความพอใจในการอยู่ตามธรรมชาติในป่าเขา
 เพื่อความสงบ ในภาสิตของพระสัพปถะเถระ ได้กล่าวถึงความงามทางธรรมชาติไว้ดังนี้

เมื่อใด นางนภยางมีชนชาวสะอาด
 ถูกความกลัวต่อเมฆดำ (ฝนฟ้าคะนอง)
 คุกคามปรารถนาจะกลับรัง จะบินเข้าสู่รัง
 เมื่อนั้น แม่น้ำอชกรณีย่อมทำให้เรารื่นรมย์
 เมื่อใด นางนภยางมีชนชาวสะอาด
 ถูกความกลัวต่อเมฆดำคุกคาม
 ไม่เห็นที่เรือนที่หลบภัย ย่อมเสาะหาที่เรือนที่หลบภัย
 เมื่อนั้น แม่น้ำอชกรณีย่อมทำให้เรารื่นรมย์
 ต้นหว้าทั้งหลาย ณ ที่นั้น ๆ ทั้งสองฟากฝั่ง
 ทำฝั่งแม่น้ำข้างหลังถ้าใหญ่ใหญ่แห่งดงาม
 จะทำสัตว์อะไร ไม่ให้ยินดีได้ในที่นั้นเล่า
 กบทั้งหลายมีผู้เสียงเบา
 หลบหนีฝูงงูพิษได้อย่างปลอดภัย
 พากันส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ
 วันนี้เป็นสมัยที่อยู่ปราศจากภูเขและแม่น้ำก็หาไม่
 แม่น้ำอชกรณียเป็นแม่น้ำที่ปลอดภัย สวยงาม น่ารื่นรมย์ดี^{๓๑}

ดังนั้น สถานที่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่ที่ใช้บำเพ็ญเพียร หรือ
 สถานที่หาความสงบมักจะเป็นตามโคนไม้หรือป่าเขาธรรมชาติ ดังปรากฏความว่า

^{๓๐} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๗ - ๕๔๖/๔๓๔.

^{๓๑} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๐๗ - ๓๑๑/๓๙๐.

ราชกุมาร อาตมภาพนั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล
 ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า
 เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม
 ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย
 มีทำนน้ำสะอาดดี น้ำรื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ
 อาตมภาพจึงคิดว่า ภูมิประเทศเป็นที่น่าสนใจ
 มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจมีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสายมีทำนน้ำสะอาดดี
 น้ำรื่นรมย์มีโคจรคามอยู่โดยรอบ
 เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร
 อาตมภาพจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่าที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร^{๓๒}
 ความงามของสัตว์นั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามของสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วยเช่นกัน
 แม้จะมีไม่มากนัก แต่ก็มีพอที่จะทำให้เห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาองสิ่งเหล่านี้ในแง่ของความงาม
 อย่างไรบ้าง ในปฐมอัสสสุตรกล่าวถึง ม้ากระจอก ๓ ประเภท เทียบกับคน ๓ ประเภทว่า
 ม้ากระจอกบางตัวฝีเท้าดี แต่สีไม่งาม ทรวดทรงไม่งาม
 บางตัวฝีเท้าก็ดี สีก็งาม ทรวดทรงไม่งาม
 แต่บางตัวฝีเท้าก็ดี สีงามทรวดทรงก็งาม
 คนกระจอกบางคนมีเขว้านดี แต่สีไม่งาม ทรวดทรงก็ไม่งาม
 บางคนมีเขว้านดีสีก็งาม แต่ทรวดทรงไม่งาม บางคนเขว้านก็ดี สีก็งาม ทรวดทรงก็งาม^{๓๓}
 ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวถึงช้างว่า “ช้างมงคลวิ้งไม่งามเดินไปด้วยลีลาของช้างจึงงาม”^{๓๔}
 สรุปได้ว่า ในด้านธรรมชาติแวดล้อมโดยเฉพาะ คือ ป่า ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับ
 พระพุทธเจ้านับแต่เริ่มต้นจนจบ พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงความงามของป่าไว้ด้วยเช่นกัน เช่น ในมหา
 โคลิงคสาธสูตร พระพุทธองค์ตรัสถึงความงามของป่าโคลิงคสาละ ใจความว่า ป่าโคลิงคสาละนี้พึงงาม
 ด้วยภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย^{๓๕} ความงามของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งไร้
 ชีวิตนั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงทั้งความงามในเชิงสีสนและทรวดทรงและความงามในเชิงคุณค่า
 หรือเชิงคุณธรรม

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๑/๓๒๘/๓๔๘.

^{๓๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๘๐/๓๗๐.

^{๓๔} ช.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๘๐.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๒/๔๐๙.

๒.๓.๒.๑.๒ สุนทรียภาวะในกายมนุษย์

ความงามของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับความงามของมนุษย์ สามารถแยกย่อยออกเป็น ๕ ส่วน คือ ๑) ความงามทางรูปกาย ๒) ความงามของเสียงและวาจา ๓) ความงามทางจิตใจ ๔) ความงามของพฤติกรรม

ความงามทางรูปกาย สามารถยกตัวอย่างได้จากความงามของรูปกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏอยู่ในเรื่อง มหาปุริสลักษณะ ว่า

...มีพื้นเท้าสม่ำเสมอ... ที่ฝ่าเท้ามีจักรเกิดแล้ว, มีซี่ตั้งพ้น พร้อมทั้งงอกและดุม... มีสันเท้ายาว.... มีข้อนิ้วยาว.... มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนละมุน... มีลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจดาวฉาย.... มีข้อเท้าอยู่สูง.... มีแข้งดุจแข้งเนื้อทราย... ยืนไม่ย่อตัวลง แต่เข้าได้ด้วยมือทั้งสอง... มีองคชาตตั้งอยู่ในฝัก... มีสีกายดุจทอง คือมีผิวหนึ่งดุจทอง...มีผิวละเอียด ละอองจับไม่ได้....มีขนขุมละเส้น เส้นหนึ่งๆ อยู่ขุมหนึ่งๆ... มีปลายขนซ้อนขึ้น สีดุจดอกอัญชัน ขึ้นเวียนขวา...มีกายตรงดุจกายพรหม... มีเนื่อนูนหน้าในที่ ๗ แห่ง (คือหลังมือหลังเท้าคอบ่า)... มีกายข้างหน้า ดุจราชสีห์... มีหลังเต็ม (ไม่มีร่องหลัง)... มีทรวดทรงดุจตันไทร กายกับวาเท่ากัน... มีคอกกลมเกลี้ยง... มีประสาทรับรสอันเลิศ... มีคางดุจราชสีห์... มีฟัน ๔๐ ซี่ บริบูรณ์... มีฟันเรียบเสมอ... มีฟันสนิท (ชิดกัน)... มีเขี้ยวสีขาวงาม... มีลิ้น (ใหญ่และยาว) เพียงพอ... มีเสียงดุจเสียงพรหม พูดเหมือนนกการวิก... มีตาเขี้ยวสนิท... มีตาดุจดาววิว... มีอุณาโลมว่างคิ้ว ขาวอ่อนเหมือนสำลี... มีศีรษะรับกับกรอบหน้า^{๓๖}

ในพระไตรปิฎกยังได้บันทึกความงามของพระพุทธเจ้าไว้อีกหลายแห่ง เช่น เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน ท่านกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคมหาวีรเจ้าผู้มีพระรูปร่าง นาดู ทรงแสดงอมตบทยู

มีหมู่สาวกแวดล้อม ประทับอยู่ในวิหารชั้นเลิศ

ทรงสงเคราะห์มหาชนด้วยพระวาจาที่ไพเราะ

ได้มีเสียงกังวานแผ่ไปกว้างขวางทั่วทั้งเทวดาและมนุษย์

ข้าพเจ้าได้ฟังเสียงก็ก้องแล้ว

ทำจิตให้เลื่อมใสในพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ...^{๓๗}

^{๓๖} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๒-๒๗/๕

^{๓๗} พ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๓๔-๓๘/๔๗๘

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงความงามของรูปกายกษัตริย์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งใน ๘ ประการ เช่น ...มีพระรูปงดงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ดุจพรม พระวรกายดุจ ...^{๓๘} ความงามของรูปกายสตรี กล่าวไว้ใน มโหสถชาดก ดังนี้

พระนางนันทาเทวีทรงพระโฉมงามทั่วทั้งสรรพางค์
มีพระโสณีผิ้วผายงามดุจดั่งแห่งทองคำธรรมชาติ
มีปกติตรัสพระสำเนียงอันอ่อนหวานประดุจดั่งลูกหงส์
เสด็จไปทางอุโมงค์นี้

พระนางนันทาเทวีทรงพระโฉม
งดงามทั่วทั้งสรรพางค์ ทรงพระภูษาโกนไสย
มีพระสรีระเหลืองอร่าม มีสายรัดพระองค์งามด้วยทองคำ
ข้าพระองค์นำออกไปแล้วจากอุโมงค์นี้
พระนางนันทาเทวี มีพระบาทแดงสดใส
ทรงพระโฉมงาม มีสายรัดพระองค์เป็นแก้วมณีแกมทองคำ
มีดวงพระเนตรดั่งนัยน์ตานกพิราบ มีพระสรีระงาม
มีพระโอษฐ์แดงดั่งลูกตำลึงสุกสะอิดสะเอ้ง
มีบันพระองค์เล็กเรียวดั่งเกณาคลดาที่เกิดขึ้นแล้ว
และเหมือนกาญจนาไพที มีพระเกสายาวดำ
มีปลายช้อนขึ้นเล็กน้อย
มีดวงพระเนตรเชื่องดุจดวงตาของลูกเนื้อทรายที่เกิดขึ้นแล้ว
และดุจเปลวเพลิงในฤดูหนาว
เหมือนแม่น้ำโกโลฏฐาอันดารดาษไปด้วยไม้ไผ่ต้นเล็ก ๆ

พระนางมีพระเพลางามดั่งวงอัยรา
ที่สำคัญมีพระถันยุคลดงคู้ผลมะพลับ
มีพระส้นฐานสันทัด ไม่สูงนัก ไม่ต่ำนัก
มีพระโขนงพองาม ไม่มากนัก^{๓๙}

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๐/๑๕๓

^{๓๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๗๕๓-๗๕๔/๒๙๙ - ๓๐๐.

มโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์ทั่วไปเป็นการกล่าวถึงความงามในทางโลก ดังมีสาระหนึ่งที่รู้จักกันดี คือ ความงามของสตรีเพศดังพระอรรคณาจารย์ได้อธิบายถึงความงามของสตรีเพศว่า สตรีระงามนั้นย่อมจะต้องประกอบด้วยความงาม๕ประการเรียกว่า “เบญจกัลยาณี” ซึ่ง ปุณณวัณณมานพได้กล่าวกับมารดาบิดาว่า ผมงามเนื่องงามกระดุงงามผิวงามวัยงามมีความอธิบายดังนี้

(๑) ผมงามเช่นผมของหญิงนั้นเป็นเช่นกับกำหางนกยูงเมื่อแก้ปล่อยระชายผ้านุ่งแล้ว ก็กลับมีปลายงอนขึ้นตั้งอยู่

(๒) เนืองงามเช่นริมฝีปากเป็นเช่นผลตำลึงสุกมีสีเรียบชิตสนิท

(๓) กระดุงงามเช่นมีพื้นขาวเรียบไม่ห่างกันงดงามดุจระเบียบดั่งเพชรและดุจสังข์ขัดสีแล้ว

(๔) ผิวงามเช่นผิวพรรณของหญิงผิวดำที่แม้ไม่ได้ลูบไล้ด้วยเครื่องประเทืองผิวก็ดำสนิทเหมือนพวงอุบลเขียวส่วนผิวพรรณของหญิงผิวขาวก็ขาวประดุจพวงดอกกรรณิการ์

(๕) วัยงามเช่นหญิงนั้นคลอดบุตรตั้ง๑๐ครั้งเหมือนคลอดบุตรครั้งเดียวยังเป็นสาวสวยพริ้งอยู่ทีเดียว^{๔๐}

ความงามของสตรีดังกล่าวมานี้เป็นความงามในอุดมคติของบุรุษซึ่งมีความพยายามเพื่อแสวงหาหญิงที่มีความงามครบถ้วนทั้ง๕ประการมาเป็นภริยาของตนเองซึ่งตัวอย่างความงามเช่นนี้ก็คือความงามของนางวิสาขา ผู้มีความงามตามลักษณะเบญจกัลยาณีในครั้งพุทธกาล

นอกจากนี้ ยังได้มีการกล่าวถึงความงามของกิริยามารยาทของสตรี จากเหตุการณ์ที่พราหมณ์พ่อสื่อมาพบแล้วได้เห็นความงามเพียง๓ประการของนางแล้วคือ ผม เนื่อ และผิวนั้นนั้นฝนตกลงมาหญิงที่เป็นบริวารของนางรีบวิ่งเข้าไปสู่ศาลาเพื่อหลบฝนฝ่ายนางวิสาขาไม่วิ่งเข้าไปสู่ศาลาแต่ยังเดินเข้าไปสู่ศาลาตามปกติเสื้อผ้าอาภรณ์ของนางจึงเปียกโชกด้วยน้ำฝนพวกราหมณ์จึงมีความประสงค์จะเห็นความงามแห่งพินจึงได้เข้าไปสอบถามนางวิสาขานางได้ตอบว่านางไม่วิ่งเพราะว่าบิดามารดาอย่ามหนุณอมธิดาเพื่อส่งไปสู่ตระกูลอื่นถ้าวิ่งไปแล้วเกิดอุบัติเหตุหกล้มแข้งขาหักก็จะเป็นภาระของตระกูลและได้อธิบายเพิ่มเติมว่าชน๔จำพวกเมื่อวิ่งแล้วย่อมไม่งามดังนี้^{๔๑}

(๑) พระราชาผู้อภิเษกแล้ว ทรงประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ เมื่อวิ่งไป ย่อมไม่งามย่อมถูกติเตียนว่าวิ่งเหมือนคฤหบดีถ้าค่อย ๆ เสด็จไป จึงจะงาม

(๒) ข้างมงคลของพระราชา ประดับแล้ว วิ่งไปก็ไม่งามเมื่อเดินไปด้วยลีลาแห่งข้าง จึงจะงาม

^{๔๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๗๗.

^{๔๑} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๘๐.

(๓) บรรพชิต เมื่อวิ่งก็ไม่งามย่อมถูกติเตียนว่า วิ่งไปเหมือนคฤหัสถ์แต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างผู้สงบเสงี่ยม

(๔) สตรีเมื่อวิ่งก็ไม่งามย่อมถูกติเตียนว่าวิ่งเหมือนผู้ชายแต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างธรรมดา

จะเห็นได้ว่า มโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์เชิงโลกียธรรมนั้น นอกจากจะหมายถึง ความงามทางรูปลักษณ์แล้ว ยังได้กล่าวถึงความงามของกิจกรรมารยาทด้วย

๒.๓.๒.๑.๓ สุนทรียภาวะในวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น วัฒนธรรมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งแต่ละแห่งจะแตกต่างกัน^{๔๒} ดังนั้น เมื่อกล่าวรูปแบบในเรื่องความรื่นรมย์ (delightful) หรือรมณีสถาน ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจะมีปรากฏอยู่มากมาย เช่น มหาปริณีพพานสูตร เช่น เมืองราชคฤห์ วัดเวฬุวัน ยอดเขาคิชฌกูฏ วัดนิโครธาราม ถ้ำสัตตปิณฑิ ภูเขาเวภาระ กลตลาบนยอดเขาสิติรี สัปโปสนทิกะ ป่าสีตะวัน กรุงโกสัมพี เมืองสาเกต กรุงสาวัตถี เมืองเสตัพพะ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงกุสินารา กรุงปาวา โภคนคร กรุงเวสาลี แคว้นมคธ และปาสาณกเจดีย์ อันรื่นรมย์ น่ารื่นเริงใจ^{๔๓}

วัดของศาสนาพุทธนั้น เป็นสถานที่อันน่านรื่นรมย์และเป็นสงบ เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ว่า พระองค์จะทรงอนุญาตให้สร้างอารามอันเป็นที่รื่นรมย์สำหรับพระสงฆ์ทั้งหลายหรือไม่ หรือแม้สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ทาในห้อมสุขาเป็นสีแบบล้างออกได้ สีต่าง ๆ อนุญาตให้ใช้ เช่นขาว สีดำ และสีแดง แม้กระทั่งการตกแต่งด้วยการใช้พวงดอกไม้และไม้เลื้อยต่าง ๆ รวบรวมสำหรับยัด “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต บานประตู่ กรอบเช็ดหน้า รุครกที่รับเศียรประตู่ ห่วงข้างบน สายยู ไม้หัวลิง กลอนลิ้ม ช่องดาล ช่องสำหรับซัก เชือกสำหรับซัก”

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้กระโถนปากแตร ทำให้ดูเหมือนว่า ทศนะทางสุนทรียะของพุทธศาสนา จะออกไปในทางความสะอาดและสุขอนามัย พระบางรูปถ่มน้ำลายบนสถานที่จัดเตรียมไว้ ทำให้สีบนพื้นนั้นเสียหาย ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงอนุญาตกระโถน ในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าให้นำผ้ามาหุ้มขาโต๊ะหรือเตียงเพื่อป้องกันรอยชูดบนพื้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่ามีกฎระเบียบมากมาย ที่เกิดตามสถานการณ์ เพื่อป้องกันมิให้ความความงามหรือความน่านรื่นรมย์ของ

^{๔๒} ประเวศ วะสี และคณะ, พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๐ - ๔๑.

^{๔๓} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๗-๓๘/๗.

อารามเสียหาย หรือการห้ามไม่ให้พระไปพึ่งกำแพงที่สร้างใหม่ เพราะจะทำให้ความงามของกำแพงนั้นเสียหาย พระองค์อนุญาตให้กระดานเพื่อที่ยืนพิงกำแพงนั้น ๆ เพื่อป้องกันรอยขีดข่วน สถานการณ์เหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสโดยตรงกับพระเหล่านั้นเลย ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบขบวนการ ป้องกันไม่เกิดสนิม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่น ฝุ่นตามมุมและข้อต่อ เช่นเดียวกันกับที่ต้องกวาดลานอารามให้สะอาดอยู่เสมอ^{๔๔}

ดังปรากฏว่า ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ท่านพระอุทายีอยู่ในป่า วิหารของท่านสวยงาม น่าดู น่าชม ห้องกลางมีระเปียงรอบด้าน จัดเตียง ตั้ง ฟูก หมอนไว้เรียบร้อย ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้พร้อม บริเวณวิหารเตียนสะอาด ชาวบ้านจำนวนมากพากันมาชมวิหารของท่าน พราหมณ์คนหนึ่งกับภรรยาเข้าไปหาท่านพระอุทายีถึงที่อยู่กราบเรียนว่า “พวกข้าพเจ้าอยากชมวิหารของพระคุณเจ้า” ท่านพระอุทายีตอบว่า “พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นเชิญชมเถิด” แล้วถือลูกกุญแจไขลิ้มผลึกบานประตูเข้าไปยังวิหาร^{๔๕}

ในนวุตตที่ ๘ กล่าวถึงผ้ากาสีว่า
 ผ้ากาสีแม้ใหม่ก็สีงาม สัมผัสดี และราคาแพง
 แม้กลางใหม่กลางเก่า ก็สีงาม สัมผัสดี และราคาแพง
 แม้เก่าแล้ว ก็มีสีงาม สัมผัสดี และราคาแพง
 ผ้ากาสีถึงคร่ำคร่าแล้ว เขาก็ยังใช้ห่อรัตนะ (คือของมีค่า)
 บ้างเก็บไว้ในหีบอบหอมบ้าง^{๔๖}

๒.๓.๒.๑.๔ สุนทรียภาวะในศิลปะ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายจงกรมอยู่กลางแจ้ง ย่อมลำบากเพราะอากาศหนาวบ้างอากาศร้อนบ้าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตศาลาจงกรม” เมื่อมีผิงหน้าต่างเคลื่อนในศาลาจงกรม ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รื้อลงแล้วเอาดินโบกฉาบทั้งภายในภายนอก ทำให้มีสีขาวยิ่งมีสีดำ ให้มีสีเขียวเข้ม เขียนลวดลายดอกไม้ เขียนลวดลายเถาวัลย์ จักเป็นพื้นมังกร เขียนลวดลายดอกจอก ราวจีวร สายระเดียง”^{๔๗}

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๑/๓๗.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๖๙/๒๙๑.

^{๔๖} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๓๙/๓๑๗ .

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๑/๗๖

แต่ก็ทรงเพ่งโทษพระภิกษุที่ทำศิลปกรรมมากเกินไป ตัวอย่างเช่น กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์^{๔๘} ที่มีจินตนาการตกแต่งกุฎิด้วยการวาดรูปผู้หญิงผู้ชาย ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่อนุญาต “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือ ภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพืชมังกร ภาพลวดลายดอกจอก”^{๔๙}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังมีความเห็นเกี่ยวกับการที่พระอานนท์ใช้รูปแบบผืนนาของชาวเมืองมคธมาออกแบบแบบการตัดเย็บจีวรของพระภิกษุสงฆ์ ด้วยคันทาที่มีความเป็นระเบียบสวยงาม ตัดแยกออกเป็นสัดส่วนเพื่อระเบียบในการชลประทาน สิ่งเหล่านี้ เป็นรูปแบบที่มีเสน่ห์ต้องตาตรึงใจ ในการออกแบบตัดเย็บจีวรของพระอานนท์เถระ ซึ่งมีบันทึกไว้ในคัมภีร์มหาวรรค ดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ตามพระอัยยาศัยแล้ว เสด็จจาริกไป ทักขิณาครีชนบท ทอดพระเนตรเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันทาสีเหลี่ยมจตุรัส ก่อคันทายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้างคั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งตามที่ซึ่งคันทาตัดผ่านกันรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า “อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันทาสีเหลี่ยม ยาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง คั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งหรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “เธอสามารถทำจีวรของภิกษุให้มีรูปอย่างนั้นได้หรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “สามารถทำได้ พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ทักขิณาครีชนบทตามพระอัยยาศัยแล้วเสด็จกลับมายังกรุงราชคฤห์อีกครั้งนั้น ท่านพระอานนท์แต่งจีวรสำหรับภิกษุหลายรูป แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้กราบทูลดังนี้ว่า “ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรจีวรที่ข้าพระองค์จัดทำแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย อานนท์มีปัญญามากที่เข้าใจความหมายที่เรากล่าวย่อ ๆ ได้อย่างพิสดาร^{๕๐} ต่อจากนั้นยังมีเรื่องการใช้สีย้อมจีวร เนื่องจากว่าสีจีวร

^{๔๘} กลุ่มภิกษุ ๖ รูป คือ ๑.พระปณทกะ ๒.พระโลหิตกะ ๓. พระเมตติยะ ๔.พระภุมมชกะ ๕. พระอัสสชิ ๖.พระบุณฺณพสุกะ เรียกว่า ภิกษุฉัพพัคคีย์ แปลว่า มีพวก ๖. ซึ่งเป็นพวกที่ประพฤติไม่เหมาะสม – พระอัสสชิรูปที่ห้านี้ ชื่อพ้อง กับ หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระสารีบุตร.

^{๔๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๑๐๒.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓-๒๑๔ เรื่องการตัดเย็บจีวร.

ไม่เป็นที่น่าดูมากนัก พระบางรูปย่อมสีแตกต่างกันไป ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้ไม่เกิดสุนทรียะทัศน์า จีวรในยุคต้นพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่แล้วย้อมด้วยมูลโค และสีเหลืองนวล (yellow clay) ที่ได้มาจากดินเหนียว หลังจากนั้นพระพุทเจ้าได้ทรงกำหนดสี ในการย้อมจีวร ออกเป็น ๖ ชนิด คือ สีย้อมที่ทำจากราก ลำต้น เปลือก ใบ ดอกและผลไม้ของต้นไม้^{๕๑}

๒.๓.๒.๒ สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย

สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย คือ ประสบการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม สามารถแบ่งเป็น ๖ ประเภท คือ สุนทรียภาวะในรูปสัมผัส สุนทรียภาวะในสัทสัมผัส สุนทรียภาวะในคันธสัมผัส สุนทรียภาวะในรสสัมผัส สุนทรียภาวะในกายสัมผัส และสุนทรียภาวะในอารมณ์สัมผัส โดยมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการในสัมผัสที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ดังนี้

ผัสสะ -----> วิญญาณ -----> สัญญา-----> เวทนา -----> สังขาร

ในรายละเอียดผู้วิจัยจะไม่ขออธิบายแยกจากกัน เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัยเป็นอารมณ์การรับรู้ที่มีความต่อเนื่องเป็นอารมณ์เดียวกัน ดังนี้

คำว่า ผัสสะ^{๕๒} ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ^{๕๓} มีผัสสะสัมพันธ์กับคำว่า “อายตนะ”^{๕๔} หมายถึงอายตนะทั้ง ๖ ผัสสะ มี ๖ ทาง คือ

๑) จักขุสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางตา คือ

ตา<--->รูป<--->จักขุวิญญาณ

๒) โสตสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางหู คือ

หู<--->เสียง<--->โสตวิญญาณ

๓) ฆานสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางจมูก คือ

จมูก<--->กลิ่น<--->ฆานวิญญาณ

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๔/๒๐๙.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗/๒๕๕; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒/๔.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗๑.

^{๕๔} อายตนะ ๖ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ — sense-fields; sense-spheres).

๔) ชิวหาสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางลิ้น คือ

ลิ้น<--->รส<--->ชิวหาวิญญาณ

๕) กายสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางกาย คือ

กาย<--->โผฏฐัพพะ<--->กายวิญญาณ

๖) มโนสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางใจ คือ

ใจ<--->ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด) <--->มโนวิญญาณ

วิญญาณ^{๕๕} ในที่นี้ คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ มี ๖ ทาง คือ

๑) จักขุวิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางตา คือ รูปร่างด้วยตา หมายถึง เห็น

๒) โสทวิญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางหู คือ รู้เสียงด้วยหู หมายถึง ได้ยิน

๓) ขานวิญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางจมูก คือ รู้กลิ่นด้วยจมูก หมายถึง ได้กลิ่น

๔) ชิวหาวิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางลิ้น คือ รู้รสด้วยลิ้น หมายถึง รู้รส

๕) กายวิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางกาย คือ รู้โผฏฐัพพะด้วยกาย หมายถึง รู้สีกาย

สัมผัส

๖) มโนวิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางใจ คือ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หมายถึง รู้ความนึก

คิด^{๕๖}

หลังจากนั้นก็ทำให้เกิดสุนทรีภาวะในสัญญา คำว่า สัญญา^{๕๗} คือ ความกำหนดได้หมายรู้ ความหมายรู้อารมณ์ ความจำได้หมายรู้^{๕๘} มี ๖ ประการ คือ

๑) รูปสัญญา คือ ความหมายรูรูปร่าง เช่นว่า ดำ แดง เขียว ขาว เป็นต้น

๒) สัททสัญญา คือ ความหมายรู้เสียง เช่นว่า ดัง เบา ทุ้ม แหลม เป็นต้น

๓) คันธสัญญา คือ ความหมายรู้กลิ่น เช่นว่า หอมเหม็น เป็นต้น

๔) รสสัญญา คือ ความหมายรู้รส เช่นว่า หวาน เปรี้ยว ขม เค็ม เป็นต้น

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๕๕; อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๒๐/๑๐๕.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๘.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๙/๒๕๕; อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๑.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๐.

๕) โภภุสัพพสัญญา คือ ความหมายรู้สัมผัสทางกาย เช่นว่า อ่อน แข็ง หยาบ ละเอียด ร้อน เย็น เป็นต้น

๖) ธัมมสัญญา คือ ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่นว่า งาม น่าเกลียด เทียง ไม่เทียง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า สัญญา เป็นผลมาจากการที่มนุษย์มีความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร เกิดขึ้นจากกระบวนการเปรียบเทียบสิ่งที่รับรู้กับชุดข้อมูลเก่าที่เคยมีอยู่ในระบบความทรงจำ เรียกว่า “สัญญา” ซึ่งหมายถึง การจำได้หมายรู้ต่อสิ่งนั้น ๆ แต่ยังไม่ได้ตีค่าหรือให้ความหมายใด ๆ

หลังจากนั้น เมื่อตาจะไปกระทบกับรูป จนเกิดสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มนุษย์โดยทั่วไปจะมีข้อมูลชุดหนึ่งที่บันทึกเอาไว้ในจิตใจหรือในสมองของเราอยู่ก่อนแล้ว เมื่อตากระทบรูป ก็ส่งสัญญาณไปเปรียบเทียบกับชุดข้อมูลเดิม แล้วประมวลผลออกมาเป็นความรู้สึกที่ดี ไม่ดี หรือว่าเฉย ๆ ซึ่งก็จะมีชุดข้อมูลในทุก ๆ ช่องทางของการรับรู้ทั้ง ๖ ช่องทาง ผลที่ประมวลผลออกมาได้ เรียกว่า “เวทนา”^{๕๙} ซึ่งแบ่งเป็น ๓ กลุ่มอารมณ์ คือ

๑) สุขเวทนา คือ ความรู้สึกสุข สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม

๒) ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกทุกข์ ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม

๓) อทุกขมสุขเวทนา คือ ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ ทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา^{๖๐}

หลังจากนั้นจิตจึงเกิดการปรุงแต่งไปต่าง ๆ เป็นสังขาร เรียกว่า อภิสังขาร ๓^{๖๑} ประการ คือ

๑) ปุญญาภิสังขาร คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่กุศลเจตนา ที่เป็นกามาวจรและรูปาวจร

๒) อปุญญาภิสังขาร คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิกิริยาต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๙; ๓๙๑/๒๙๑; ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๓๒/๒๘๗.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๒.

^{๖๑} ขุ.ปฏ. (ไทย) ๓๑/๒๘๐/๑๘๑: อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๕๗/๑๘๑.

๓) อาเนญชาภิสังขาร คือ อภิสังขารที่เป็นอาเนญชา สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่
หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอุปปาจร ๔ หมายถึงภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วยสมาธิแห่งจิตต
ฉาน^{๖๒}

สรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ผัสสะ	---->	วิญญาณ	---->	สัญญา	---->	เวทนา	---->	สังขาร
ตา	---->	เห็น	---->	รูป	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ
หู	---->	ได้ยิน	---->	เสียง	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ
จมูก	---->	ได้กลิ่น	---->	กลิ่น	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ
ลิ้น	---->	รับรส	---->	รส	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ
กาย	---->	รับสัมผัส	---->	สัมผัส	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ
ใจ	---->	รับอารมณ์	---->	อารมณ์	---->	สุข	---->	บุญ
						ทุกข์	---->	บาป
						กลางๆ	---->	สงบ

๒.๓.๒.๒.๑ สุนทรียภาวะในรูปสัมผัส

สุนทรียศาสตร์ในยุคพุทธกาลจะเห็นได้จากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เน้น ปฏิเสธรในเรื่อ
กามคุณทั้งหมด แต่ชื่นชมความงามจากธรรมชาติหรือที่มนุษย์ขึ้นมา และการเข้าใจในความงามนั้น
สามารถพัฒนาจิตเข้าไปสู่ความหลุดพ้นได้ ดังปรากฏในธรรมบท ปุพผวรรค หรือหมวดที่ว่าด้วยเรื่อง
ดอกไม้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นภาพทางศีลธรรม ด้วยการเปรียบเทียบกับดอกไม้ เช่น

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๙.

ใครจักรู้แจ้งแผ่นดินนี้^{๖๓} ยมโลก^{๖๔}
 และมนุษย์โลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก
 ใครจักเลือกบทรธรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว
 เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้^{๖๕}
 ภมรไม่ทำลายดอกไม้^{๖๖} สี และกลิ่น
 ดูดแต่น้ำหวานไป ฉนั้นใด
 มุนีพึงเที่ยวไปในหมู่บ้าน ฉนั้นนั่น

นอกจากนี้ยังมีการเปรียบเทียบกับสัตว์ ในธรรมชาติ เช่น ช้าง ภูเขา ดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล เป็นดุจช้างตัวประเสริฐทรงรุ่งเรืองล่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก ดุจภูเขาหิมวันต์เหนือภูเขาศิลาเหล่าอื่น ทรงมีพระนามว่านาคโดยแท้จริง ทรงยอดเยี่ยมกว่าผู้ที่มีนามว่านาคทั้งหมด^{๖๗} สิ่งในธรรมชาติทั้งหมดที่กล่าวมานี้ มักพบเห็นได้ในการเปรียบเทียบในเชิงศีลธรรมโดยตลอด เช่น

ฝูงนกย่อมอาศัยต้นไม้ซึ่งเป็นที่ร่มเย็นให้เกิดสุข
 ผู้ต้องการความร่มเย็น ย่อมเข้าไปอาศัยร่มเงา
 ผู้ต้องการผล ย่อมบริโภคผลได้ ฉนั้นใด
 ท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ
 ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะ เป็นนาบุญของโลก
 ย่อมคบหาบุคคลผู้มีศรัทธาซึ่งสมบูรณ์ด้วยศีล
 ประพฤติถ่อมตน ไม่กระด้าง สุภาพ

^{๖๓} แผ่นดิน ในที่นี้หมายถึง อตภาพ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑/๒).

^{๖๔} ยมโลก หมายถึง อบายภูมิ ๔ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๒).

^{๖๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๔๐.

^{๖๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๔๒ ความหมายในคานานี้คือ มุนีผู้เป็นทั้งพระเสขะและพระอเสขะเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านตามลำดับเรือนรับเอาภิกขาหารโดยไม่ทำลายศรัทธาและทรัพย์ของชาวบ้าน ดุจหมู่ผึ้งที่บินเข้าไปในหมู่ไม้ดูดเอาแต่น้ำหวานไม่ทำลายดอกไม้ สี และกลิ่นของต้นไม้ ในคานานี้ ตรัสถึงคุณสมบัติของพระชินาสพ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓๔-๓๕).

^{๖๗} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/ ๖๙๒/ ๔๕๗ - พระอุทายีเถระชมเชยพระพุทธเจ้า ใน อุทายีเถรคาถา

นำชื่นชม อ่อนโยน มั่นคง ฉะนั้น^{๖๘}

นอกจากนี้ ยังปรากฏมีการอ้างอิงถึงความชื่นชมความงามตามธรรมชาติ เช่น พระจันทร์ และ แสงจันทร์ ดอกบัว ช้าง นก แม่น้ำ ด้วยการเปรียบเทียบ เช่น

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมอง

ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง ๔ ประการ คือ

๑. เมฆเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมอง

ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง

๒. หมอกเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมอง

ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง

๓. ควันและฝุ่นละอองเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมอง

ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง

๔. ราหูผู้เป็นจอมอสูรเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมอง

ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง^{๖๙}

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสกได้เปรียบเทียบบุคคลผู้ไม่กิเลส เหมือนกับพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญ ดังนี้

เราเรียกบุคคลผู้หมดสิ้นตัณหา

ที่นำไปเกิดในภพทั้ง ๓ มีจิตไม่มัวหมอง^{๗๐}

ผ่องใสบริสุทธิ์ดุจดวงจันทร์วันเพ็ญ

ที่ปราศจากเมฆหมอกว่า เป็นพราหมณ์

^{๖๘} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๖๐.

^{๖๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๗/๓๙๖.

^{๗๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๙/๕๘๐.

๒.๓.๒.๒.๒ สุนทรียภาวะในลัทธิสัทมุต

ในเรื่องฉัตตปาณิอุบาสก พระพุทธเจ้าทรงตรัสคานี้แก่พระอานนทเถระ เพื่อเปรียบเทียบกับเสียงกับสีและกลิ่นของดอกไม้ว่า

วจาสุภาสิต^{๗๑} ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำตาม

เหมือนดอกไม้งาม มีสีสวย (แต่) ไม่มีกลิ่น

วจาสุภาสิต ย่อมมีผลแก่ผู้ทำตามด้วยดี

เหมือนดอกไม้งาม มีทั้งสีและมีกลิ่น ฉะนั้น^{๗๒}

เมื่อกล่าวถึงบทกวี เพลง และดนตรี ทักษะที่ชาวพุทธต้องมีความเข้าใจในแง่นี้ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ซึ่งได้แบ่งกวีออกเป็น ๔ ประเภท^{๗๓} คือ

๑. จินตาวี คือ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะการประพันธ์บทกลอน ตามแนวความคิดของตน
๒. สุตกวี คือ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะการประพันธ์ตามที่ได้ฟังมา^{๗๔}
๓. อรรถกวี คือ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะการประพันธ์ โดยอาศัยความหมายสั้น ๆ แล้วขยายความให้พิสดาร^{๗๕}
๔. ปฏิภาณกวี คือ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะการประพันธ์ โดยใช้ปฏิภาณของตน ในลักษณะแต่งกลอนสดเหมือนพระวังคีสเถระ

ที่มาของกวีปรากฏอยู่ใน กวีสูตร โดยที่เทวดาถามพระพุทธเจ้าทรงตองดังนี้ เทวดาทูลถามว่า

อะไรเล่าเป็นต้นเหตุของคาถา

อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของคาถาเหล่านั้น

คาถาอาศัยอะไรเล่า อะไรเล่าเป็นที่อาศัยของคาถา

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

^{๗๑} วจาสุภาสิต ในที่นี้หมายถึงพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎก (ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๒)

^{๗๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๑-๕๒/๔๓.

^{๗๓} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒๑-๒๓๑/๔๔๐

^{๗๔} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒๑-๒๓๑/๔๔๐

^{๗๕} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒๑-๒๓๑/๔๔๐

ฉันท้เป็นต้นเหตุของคาถา

อักขระเป็นเครื่องปรากฏของคาถาเหล่านั้น

คาถาอาศัยชื่อ กวีเป็นที่อาศัยของคาถา^{๗๖}

ทัศนคติที่มีต่อการเต้นรำและร้องเพลง ในการปลุกใจอารมณ์ดิบ ๆ ด้วยเสียงดนตรี เสียงเพลง และการเต้นรำเพื่อการแสดงความหมายและควมมีคุณธรรม การเต้นรำ ที่ซึ่งมันเป็นเหมือนการคร่ำครวญและเต้นรำ เป็นเหมือนความบ้าคลั่ง ในสายตาของพระอริยะ ในรณสูตร มีบันทึกเกี่ยวกับเรื่องการร้องเพลง เหมือนกับการร้องไห้ในอริยวินัย ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายการขับร้องคือการร้องไห้ในอริยวินัย

การพ้อนรำคือ ความเป็นบ้าในอริยวินัย

การหัวเราะจนเห็นฟันมากเกินไปคือความเป็นเด็กในอริยวินัย

เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายจงละโดยเด็ดขาดในการขับร้องและการพ้อนรำ

เมื่อเธอทั้งหลายมีความเบิกบานในธรรม เพียงแค้มั้มแย้มก็เพียงพอแล้ว^{๗๗}

รูปแบบที่ควรถูกใช้ในการแสดงสภาวะอารมณ์ที่บริสุทธิ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญนั้น เห็นได้จากเรื่อง ที่พระโสณะสวตทามองสรภัญญะ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนเสียงที่เป็นเพลงยาวและการแห่ มีเหตุการณ์เคยเกิดขึ้น เมื่อพระฉัพพัคคีย์สวดธรรมด้วยเสียงขบยาว ชาวบ้านและบรรดาภิกษุผู้มักน้อยทั้งหลายพากันตำหนิ ประณาม ฯลฯ หลังจากพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว ทรงแสดงธรรมีกถาแล้ว รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สวดธรรมด้วยเสียงขบยาวมีโทษ ๕ ประการนี้ โทษ ๕ ประการคือ

๑. แม้นตนเองก็กำหนดในเสียงนั้น
๒. แม้อื่นก็กำหนดในเสียงนั้น
๓. แม้นคบดีทั้งหลายก็ตำหนิ
๔. เมื่อภิกษุพอใจการทำเสียง ความเสื่อมแห่งสมาธิย่อมมี
๕. ภิกษุรุ่นหลังจะพากันตามอย่าง

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๐/๗๓.

^{๗๗} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๘/๓๕๑.

และทรงบัญญัติสิกขาบท ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกล่าวธรรมด้วยเสียงซบยาว รูปใด
สวด ต้องอาบัติทุกกฏ^{๗๘}

หลังจากนั้นพระสงฆ์ภิกษุหลายอำเภองและสงสัยว่า การสวดสรภัญญะ จะผิดหรือไม่ จึง
นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ และพระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตให้สวดแบบ
ทำนองสรภัญญะได้^{๗๙}

ในรัตนสูตร กล่าวเปรียบเทียบการได้ฟังพระสัทธรรมจากพระพุทธร่องค์ โดยเปรียบเทียบ
กับปาริชาติที่มีต้นไม้ออกดอกสะพรั่งในต้นเดือนช่วงฤดูหนาวว่า

พุ่มไม้งามในป่า ซึ่งมียอดดอกดอกบานสะพรั่ง

ในต้นเดือนห้าแห่งคิมหันตฤดู งามอย่างยิ่ง ฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมอันประเสริฐ

ที่ให้ถึงนิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ฉะนั้น

นี้เป็นรัตนอันประณีตในพระพุทธร่องค์

ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุข^{๘๐}

สมัยหนึ่ง พระพุทธร่องค์ประทับอยู่ราวป่าแห่งหนึ่ง แคว้นโกศล มีกลุ่มบุรุษหนุ่ม ซึ่งเป็น
ศิษย์ของพราหมณ์การทวาชโคตร เป็นคนหาพิน พวกเข้เข้าไปยังราวป่าได้เห็นพระพุทธร่องค์ประทับนั่ง
คู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า อยู่ในราวป่านั้น จึงเข้าไปหาพราหมณ์การทวาชโคตร
ถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับพราหมณ์การทวาชโคตรดังนี้ว่า “ขอท่านพึงทราบพระสมณโคดมประทับนั่งคู้
บัลลังก์ ตั้งพระกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าอยู่ในราวป่า”^{๘๑} พราหมณ์การทวาชโคตรพร้อมด้วย
กลุ่มบุรุษหนุ่มเหล่านั้น จึงพากันมาเข้าไปเฝ้าพระพุทธร่องค์แล้วได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

ภิกษุ ท่านเข้าไปสู่ป่าที่ว่างเปล่าปราศจากคน

ในป่าหนาที่บนาคหวาดเสียวนัก มีกายไม่ไหวหวั่น

มีประโยชน์อันงาม เพ่งพินิจอย่างดีหนอ

ท่านเป็นมุนีอาศัยป่า อยู่ในป่าแต่ผู้เดียว

^{๗๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๐/๑๒.

^{๗๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๐/๑๒.

^{๘๐} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๑๓-๑๖/๑๓.

^{๘๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๐๙/๒๐๔.

ซึ่งไม่มีเสียงขับร้อง และเสียงบรรเลง
 การที่ท่านมีใจยินดี อยู่ในป่าแต่ผู้เดียวนี้
 ปรากฏเป็นข้อนำอัสจรรยแก่ข้าพเจ้า
 ข้าพเจ้าปรารถนาไตรทิพย์อันยอดเยี่ยม
 จึงอยากเป็นสหายกับท้าวมหาพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก
 เหตุไร ท่านจึงชอบใจป่าที่ปราศจากคน
 ท่านทำความเพียรอยู่ที่นี่เพื่อจะบังเกิดเป็นพรหมหรือ^{๘๒}
 พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
 ความมุ่งหวัง หรือความเพลิดเพลนอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ในอารมณ์หลายชนิดซึ่งมีอยู่ประจำทุกเมื่อนานาประการ
 หรือตัณหาอันเป็นเหตุให้กระชับแน่นทั้งปวงนั้น
 ซึ่งมีความไม่รู้เป็นมูลรากก่อให้เกิดต่อ ๆ ไป
 เราทำให้สิ้นสุดพร้อมทั้งรากแล้ว
 เรานั้นจึงไม่มีความมุ่งหวัง ไม่มีตัณหาอาศัย
 ไม่มีตัณหาเข้ามาใกล้ มีปกติเห็นหมดจดในธรรมทั้งปวง
 บรรลุสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ประเสริฐสุดแล้ว
 เราจึงควรแก่ความเป็นพรหม แก่แล้วกล้า เฟื่องพินิจอยู่^{๘๓}

๒.๓.๒.๒.๓ สุนทรียภาวะในคันธสัมผัส

สุนทรียภาวะในเสียง^{๘๔} ปรากฏว่า พระพุทธศาสนามีทัศนะคติทางดนตรีและทำนองเพลง
 ด้วยเช่นกัน จึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาทัศนะของพุทธสุนทรียศาสตร์ด้วย ในช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้ายัง
 ทรงพระชนชีพมุนั้น ไม่ปรากฏการสวดพระเวท การสวดในทำนองพระเวทนั้นมีปรากฏยุคพราหมณ์
 เพื่อจุดประสงค์ในพิธีกรรม การสวดและการขับทำนองถูกนำมาใช้เพื่อนำความหมายที่ชัดเจนออกมา
 ได้รับการยอมรับในพระพุทธศาสนา ในการเชื่อต่อวิธีการสวดแบบมีทำนอง ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้

^{๘๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๑๐/๒๐๔.

^{๘๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๑๑/๒๐๔.

^{๘๔} ปัญจสิขะ คันธรรพบุตร เป็นเทพบุตรองค์หนึ่งในพวกคนธรรพ์ ซึ่งเป็นบริวารของท้าวธตรฐ
 มหาราช และเป็นผู้รับใช้พระทศพล สามารถเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา ขอสดับพระธรรมเทศนาได้ทุกขณะที่ต้องการ
 ท้าวสักกะจอมเทพจึงชวนท่านไปพร้อมกันเพื่อจะได้ทูลขอพระวโรกาสกะพระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามปัญหาต่อไป
 (ที.ม.อ. (ไทย) ๓๔๕/๓๑๔).

เคยชื่นชม ปัญจสิขะ ปรากฏอยู่ใน สักกปัญหสูตร คันธรรพบุตร นามว่า ปัญจสิขะ ได้บรรเลงพิณสี
เหลืองดังผลมะตูมและกล่าวคาถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเกี่ยวเนื่องด้วยพระธรรม เกี่ยวเนื่องด้วย
พระสงฆ์ เกี่ยวเนื่องด้วยพระอรหันต์ และเกี่ยวเนื่องด้วยกามเหล่านี้ว่า...

แม่ภัททาสุริยวัจฉสา^{๘๕}

ฉันขอกราบท่านติมพรูปดาของเธอ

โดยเหตุที่เธอเกิดมาดงาม ทำให้ฉันปลื้มใจ

เหมือนสายลมย่อมเป็นที่ปรารถนาของผู้มีเหงื่อ

หรือเหมือนน้ำเป็นที่ปรารถนาของผู้กระหาย

เธอผู้ใดเป็นที่รักของฉัน

คุณธรรมเป็นที่รักของพระอรหันต์

เธอจงช่วยดับความเร่าร้อน^{๘๖}

เหมือนช่วยวางยาคนไข้ผู้กระสับกระส่าย

เหมือนให้อาหารแก่ผู้หิว

หรือเหมือนใช้น้ำดับไฟที่กำลังลุกอยู่

ขอให้ฉันได้ชบลงจกถันและอุทรของเธอ

เหมือนช้างที่ร้อนจัดในคราวร้อน

หยั่งลงสู่สระโบกขรณีมีน้ำเย็น

ระคนด้วยละอองเกสรดอกปทุม

ฉันมีนงเพราะ (เห็น) ช่วงขาที่งามสมส่วน

ไม่รู้เหตุการณ (อะไร ๆ)

เหมือนช้างเหลือขอเพราะถือว่าเราชนะได้แล้ว^{๘๗}

ฉันมีใจจดจ่อที่เธอ ไม่อาจกลับใจที่แปรผันไป

เหมือนปลาที่กลืนเบ็ดเข้าไป

นางผู้เจริญ เธอจงเอาขาซ้ายกระหวัดฉันไว้

เธอผู้มีดวงตาหยาดเยิ้มจงกระหวัดฉันไว้เถิด

เธอผู้ดงามจงสวมกอดฉันไว้

^{๘๕} สุริยวัจฉสา เป็นชื่อของเทพธิดา ผู้มีสิริโฉมดงามทั่วสรรพางค์ มีรัศมีอ่อน ๆ เปล่งออกจาก
ร่างกายดุจแสงอ่อนของดวงอาทิตย์ยามทอแสง (ที.ม.อ. (ไทย) ๓๔๘/๓๑๖).

^{๘๖} ความเร่าร้อน ในที่นี้หมายถึงความเร่าร้อนเพราะไฟคือราคะ (ที.ม.อ. (ไทย) ๓๔๘/๓๑๖).

^{๘๗} เราชนะได้แล้ว หมายถึงไม่อยู่ในอำนาจของแกลนและหอกซัด (ที.ม.อ. (ไทย) ๓๔๘/๓๑๗).

สิ่งนี้คือสิ่งที่ฉันปรารถนายิ่งนัก
 ความใคร่ของฉันต่อเธอผู้มีผมงามสลวย
 ถึงมีน้อยก็เกิดผลมาก
 เหมือนทักษิณาที่ถวายแด่พระอรหันต์
 นางผู้ดงามทั่วสรรพางค์
 บุญที่ฉันได้ทำไว้ในพระอรหันต์ผู้คงที่นั้น
 จงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอ
 นางผู้ดงามทั่วสรรพางค์
 บุญที่ฉันได้ทำไว้ในปฐมภพนี้
 จงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอ
 แม่ (ภักททา) สุริยวัจฉสา ฉันใฝ่ฝันหาเธอ
 เหมือนพระสมณศากยบุตรผู้ทรงเข้ามานอนอยู่ผู้เดียว
 ผู้มีปัญญาครองตน มีสติ
 เป็นมุนี แสงหาอมตธรรม
 แม่คุณคนงาม ถ้าฉันได้อยู่ร่วมกับเธอ
 ก็จะมีสุขเหมือนพระมุนีบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดพึงชื่นชมฉะนั้น
 หากทำวสัฏฐะผู้เป็นใหญ่แห่งดาวดึงส์
 จะประทานพรแก่ฉัน
 ฉันก็ต้องเลือกเอาเธอเป็นแน่
 ความปรารถนาของฉันมันคงอยู่อย่างนี้
 แม่คุณผู้เฉลียวฉลาด
 ฉันขออนุญาตให้บิดาของเธอผู้มีธิดางามเช่นนี้
 ดุจดั่งสาละที่ผลิดอกใหม่ ๆ ฉะนั้น^{๘๘}

เมื่อเพลงขับนั้นจบลง พระผู้มีพระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องว่า “ปัญจสิขะ เสียงสายพิณของท่านเทียบได้กับเสียงขับร้อง และเสียงขับร้องเทียบได้กับเสียงสายพิณ เสียงสายพิณของท่านไม่เกินเสียงขับร้อง และเสียงขับร้องก็ไม่เกินเสียงสายพิณ^{๘๙} เพลงขับนี้ถือได้ว่าเป็น บทกวีในยุคต้นของ

^{๘๘} ทิ.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๔๘/๒๗๕-๒๗๗.

^{๘๙} ทิ.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๔๙/๒๗๗.

พระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นการนำเสนอศิลปะ ความกลมกลืนของเสียงดนตรีและเสียงร้องจะเป็น
สื่อสื่อสารทั้งหมดที่อยู่ในบทกวีนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์อุทาน กล่าวถึงเรื่องพระโสณกุฎิกัณณะ สวดพระ
สูตรในอัฐกัณฐวรรค ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่แจ้งจนตีกจึงเสด็จเข้าพระวิหารฝ่ายท่าน
พระโสณะก็ใช้เวลาอยู่ในที่แจ้งจนตีกจึงเข้าพระวิหาร พอถึงเวลาใกล้รุ่งพระผู้มีพระภาคทรงลุกขึ้นแล้ว
ทรงเชื้อเชิญท่านพระโสณะว่า “ภิกษุ เธอจงกล่าวธรรมตามถนัดเถิด^{๙๐} ท่านพระโสณะทูลรับสนอง
พระดำรัสแล้ว ได้สวดพระสูตรทั้งหมด ในอัฐกัณฐวรรค^{๙๑} โดยทำนองสรภัญญะ เมื่อท่านพระโสณะสวด
ทำนองสรภัญญะจบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชื่นชมอย่างยิ่งจึงได้ประทานสาธุการว่า “ดีละ ดีละ
ภิกษุ เธอเล่าเรียนสูตรในอัฐกัณฐวรรคมาดีแล้ว จำได้แม่นยำดี เปล่งเสียงสวดได้ไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มี
ที่น่าตำหนิบอกความหมายได้ชัดเจน^{๙๒} ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวก
ทั้งหลาย ในเรื่องผู้กล่าวถ้อยคำไพเราะ^{๙๓}

สาระที่สำคัญในที่นี้ อยู่ที่ความหมายมิใช่เป็นทำนอง พระโสณะเถระถือว่าได้สาธยาย
พระสูตรทั้งหมดในอัฐกัณฐวรรค แบบมีท่วงทำนองประกอบอย่างมีสุนทรียภาพ หรือที่เรียกว่า ทำนอง
สรภัญญะ

อีกตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ เพลงธรรมะ ซึ่งปรากฏมีบันทึกในคัมภีร์สังยุตตนิกาย อรรถกถา
ว่า ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนาประมาณ ๖๐ รูปกำลังเดินทางได้ยินเพลงขับของเด็กหญิงชาวสีหล ผู้รักษาไร่
ข้าวกล้าข้างทาง กำลังขับเพลงขับที่เกี่ยวกับชาติชราและมรณะด้วยภาษาชาวสีหล ก็บรรลุพระ
อรหัตต์ พระติสสะ ภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา กำลังเดินทางใกล้สระปทุมได้ยินเพลงขับของเด็กหญิงผู้หัก
ดอกปทุมในสระปทุมพยางค์เพลงนี้ที่เด็กสาวร้องแล้วบรรลุอรหัตต์ ด้วยทำนองเช่นนี้ว่า

ดอกปทุมชื่อ โกกนทะ บานแต่เช้าตรู่

ย่อมเหี่ยวไปด้วยแสงอาทิตย์ ฉันทไค

สัตว์หลายผู้ถึงความเป็นมนุษย์

ย่อมเหี่ยวแห้งไป ด้วยกำลังกล้าแห่งชรา ฉันทัน^{๙๔}

^{๙๐} จงกล่าวธรรมตามที่ได้ฟัง ตามที่เล่าเรียนมา (ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๖/๓๓๔).

^{๙๑} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๓-๗๘๒/๔๘๖-๕๒๔.

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๘/๓๖.

^{๙๓} กล่าวถ้อยคำไพเราะ ในที่นี้หมายถึงแสดงธรรมกถาด้วยเสียงอันไพเราะ (อ.จ.เอกก.อ. (ไทย)
๑/๒๐๖/๒๑๒).

^{๙๔} สจ.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๗๔๐/๓๒๐.

นอกจากนี้ บุรุษผู้หนึ่งในพุทธันดร (ในเวลารว่างพระพุทธเจ้า) กลับ จากป่าพร้อมกับบุตร ๗ คน ได้ฟังเพลงขับของสตรีผู้หนึ่ง ซึ่งกำลังตำข้าวสาร ได้พิจารณาสาระในเสียงเพลง พอเพลงจบก็ได้บรรลุปัจเจกโพธิญาณ พร้อมด้วยบุตร ดังนี้ว่า

สรีระนี้อาศัยหนังมีผิวเหี่ยวแห้ง ถูกขร่ายยาแล้ว

สรีระนี้ถึงความเป็นอมิส

คือเหยื่อของมฤตยู ย่อมแตกไป

เพราะมรณะ สรีระนี้เป็นที่อยู่ของหมู่หนอน

เต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ สรีระนี้เป็น

ภาชนะของไม่สะอาด สรีระนี้เสมอด้วย

ท่อนตันกล้วยทั้งหลาย^{๔๕}

ตัวอย่างที่น่าสนใจ ในเรื่องการเปรียบเทียบการเล่นพิณกับการบรรลุมรรณ เรื่องนี้เป็นเรื่องของพระโสณโกฬิวิสะเมื่อท่านไม่เจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมและคิดจะลาสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงรู้ว่า พระโสณโกฬิวิสะเป็นนักดนตรี ชำนาญในการเล่นพิณ จึงทรงเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมนั้นเหมือนดังการเล่นพิณ คือ เปรียบเทียบกับการตั้งสายพิณที่หย่อนและตึงเกินไป ซึ่งจะทำให้เสียงที่ออกมาไม่ไพเราะ ส่วนสายพิณที่ตั้งสายตรงกับโน้ตที่กำหนดไว้นั้น ไม่ตึงไม่หย่อนเกินไป เมื่อดีดเล่นออกไปแล้วจะทำให้เสียไพเราะ ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบกับการปฏิบัติสมณะธรรม สุดท้าย พระโสณโกฬิวิสะ ก็ได้บรรลุพระอรหันต์^{๔๖}

ในมหาสุทฺธสนสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ ว่า ...แถวต้นตาลเหล่านั้น ยามเมื่อต้องลม เกิดเสียงไพเราะ น่ายินดี ชวนฟังชวนให้เคลิบเคลิ้ม อานนท์ ดนตรีเครื่องห้า^{๔๗} ที่บุคคลปรับเสียงดี ประโคนดีแล้ว บรรเลงโดยผู้เชี่ยวชาญ ย่อมมีเสียงไพเราะ น่ายินดีชวนฟังชวนให้เคลิบเคลิ้มฉันใด แถวต้นตาลเหล่านั้น ยามเมื่อต้องลม เกิดเสียงไพเราะ น่ายินดี ชวนฟังชวนให้เคลิบเคลิ้ม ฉันนั้น...^{๔๘}

^{๔๕} เล่มเดียวกัน.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๔/๘.

^{๔๗} ดนตรีเครื่องห้า คือ (๑) อาตภูกะ กลองที่หุ้มหนังหน้าเดียว (เช่น กลองยาว) (๒) วิตภูกะ กลองหุ้มทั้ง ๒ หน้า (เช่น ตะโพน) (๓) อาตภูวิทภูกะ กลองหุ้มหนังโดยรอบ (เช่น บัณเฑาะว์) (๔) สุธิระ เครื่องเป่า (เช่น ปี่และสังข์) (๕) ขนระเครื่องประโคม (เช่น ฉาบฉิ่ง) (ที.ม.อ. ๒๔๒/๒๒๖).

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๒/๑๘๒.

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเปรียบเทียบถึงความคุณงามความดีของคนดีนั้น มีกลิ่นหอมหวาน
 ลมยิ่งกว่าดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมแต่ไม่หอมหวานลม ว่า

กลิ่นดอกไม้ลอยไปทวนลมไม่ได้
 กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา
 หรือกลิ่นกระลำพักก็ลอยไปทวนลมไม่ได้
 ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ ลอยไปทวนลมได้
 เพราะสัตบุรุษจรไปทั่วทุกทิศ
 กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นหอมเหล่านี้ คือ
 กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกกุบล และกลิ่นดอกมะลิ^{๙๙}

เป็นที่ยอมรับกันว่า หากบุคคลที่มีเสียงหรือคำพูดที่ไพเราะนั้น จะทำให้ผู้ฟัง มีจิตใจที่เบิก
 บาน ยินดี กับสิ่งที่พูดนั้นได้ ในกรณีนี้ พระพุทธเจ้าได้ยกย่องพระสาวก ชื่อ พระลูกณณภิกขุทัชชะ
 เป็นสาวกผู้เลิศในทางเสียง เนื่องจากมีเสียงไพเราะกว่าสาวกองค์อื่น ๆ^{๑๐๐} นอกจากนี้ในคัมภีร์มหาป
 ทานสูตร ได้กล่าวถึงเสียงของมหาบุรุษว่ามีพระสุรเสียงดุจเสียงแห่งพรหม ตรัสมีสำเนียงดังก
 การวิ^{๑๐๑} กล่าวโดยรวบรัดแล้ว เสียงที่ไพเราะได้แก่ เสียงที่มีความอ่อนหวาน ชวนให้รื่นเริง เบิกบาน
 น้อมใจให้ความรักและชื่นชม หากจะวิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว เสียงนั้นจะต้องมีคุณสมบัติ ๘ ประการ
 คือ แจ่มแจ้ง ชัดเจน นุ่มนวล น่าฟัง กลมกล่อม ไม่แตกพรา ลึกและกังวาน^{๑๐๒} เรื่องเสียงนี้ยังมี
 กล่าวถึงอีกใน นพินิกขาชาดก เมื่ออสิสิงคดาบส สนทนากับพระดาบสโพธิสัตว์ ถึงความเป็นของเสียง
 นานนพินิกวาว่า

...คำพูดของเธอไม่หยาบคาย ไม่คลาดเคลื่อน
 นุ่มนวล อ่อนหวาน ชัดตรง ไม่ทำให้ฟังชาน ไม่คลอนแคลน
 เมื่อเปล่งออกมา น้ำเสียงของเธอทำให้พอใจ
 ไพเราะจับใจ ดุจเสียงนกกการเวก
 ทำให้ใจของลูกกำหนดยิ่งนัก...^{๑๐๓}

^{๙๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๔-๕๕/๔๔.

^{๑๐๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๙/๒๙๒.

^{๑๐๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐/๑๔.

^{๑๐๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๘/๑๖๒.

^{๑๐๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๙/๗.

ในชาดกนี้มีรายละเอียดเกี่ยวกับการบรรยายถึงความงาม รูป กลิ่น เสียง ของนางนพินิกา ซึ่งทำให้อิสิตสังคตาส หลงใหลในสิ่งเหล่านั้น กระแสเสียงที่ไพเราะนี้ ถ้ากล่าววาทาที่เป็นอรรถเป็นธรรมหรือมีสัมมาวาทา ก็จะทำให้วาทานั้นน่าฟังและเป็นประโยชน์ รื่นเรึง งามอาจ ถึงแม้ว่า บุคคลจะมีคำพูดที่ไม่ไพเราะ หากแต่ประกอบด้วยกุศล ก็ถือว่าเป็นวจีสัจจ หรือเป็นสัมมาวาทา อยู่เช่น ดังนั้น ความไพเราะงดงามของเสียงนั้น ขึ้นอยู่กับว่า ผู้พูดนั้นจะกล่าวถึงเรื่องอะไรเท่านั้น ดังนั้น การมีเสียงที่ไพเราะนั้น ถือว่าเป็นกำไรของบุคคลผู้นั้นเอง

๒.๓.๒.๒.๔ สุนทรียภาวะในรสสัมผัส

สุนทรียภาวะในรสสัมผัส ในปฐมกำเนิดโลกได้มีการกล่าวถึงอาหารชนิดหนึ่งที่มีรสโอชะ คือ จัวนดิน ว่า

วาเสฏฐะและภราทวาชะ สมัยนั้น ทิวทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำ
ทั้งนั้น มีตมโนนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ
กลางคืน กลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือน ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ
หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏสัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า ‘สัตว์’ เท่านั้น
ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดจันดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น
ดุน้ำนมที่บุคคลเคี้ยวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นฝอยอยู่ข้างบน จันดินนั้น
อย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมีซึ่งปราศจากโทษ^{๑๐๔}

มีครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับครั้งถึงแล้วได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งลง พระมหาโมคคัลลานะผู้นั่งอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “เวลานี้เมืองเวรัญชาเกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนมีความเป็นอยู่แร้นแค้น ใช้สลากปันส่วนซื้ออาหาร ล้มตายกันกระตุมขวากเกลื่อน ยากที่พระอรียะจะบิณฑบาตยังชีพได้ พระพุทธเจ้าข้า พื้นดินได้มหาปฐพีนี้มีโอชะ มีรสอร่อย เหมือนน้ำผึ้งหว่าที่ไม่มีตัวอ่อน ขอประทานพระวโรกาสข้าพระพุทธเจ้าจะพลิกแผ่นดิน เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้ฉันจันดิน”^{๑๐๕}

นอกจากนั้น ยังมีการเปรียบเทียบผลการฝึกปฏิบัติตนว่ามีรสอร่อยเปรียบเหมือนพันธุ์ไม้ว่า

กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทฎฐิ...
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทฎฐิดี เปรียบเหมือนพันธุ์อ้อย

^{๑๐๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๐/๘๙.

^{๑๐๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗/๑๐.

พันธุ์ข้าวสาลี หรือเมล็ดจันทน์ที่บุคคลเพาะไว้ในดินชุ่มชื้น
 รสดีและรสชาติที่มันคุดซบเอาไว้ทั้งหมดย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของหวาน
 น่าร่อย น่าชื่นใจ ซ่อนเพราะเหตุไร เพราะพันธุ์อ้อยเป็นต้นนั้นดี^{๑๐๖}

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาปฏิเสธไม่ให้ภิกษุยินดีในภินทบาตที่มีรสอร่อย ดังนี้
 ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่สำรวมผัสสายตนะ ๖ ประการ
 นั้นแลในอายตนะ ๖ ประการใด ย่อมประสบทุกข์...
 ได้ลิ้มรสที่ไม่อร่อยและอร่อย และลิ้มรสที่ไม่อร่อยในบางคราวแล้ว
 ไม่พึงติดใจลิ้มรสที่อร่อย และไม่ควรมินร้ายในรสที่ไม่อร่อย^{๑๐๗}
 เมื่อบุคคลลิ้มรสแล้ว ใส่ใจว่าเป็นนิमितที่อร่อย

ก็เป็นอันหลงลิ้มรสดี^{๑๐๘}
 ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เขามีจิตกำหนดนึก
 เพลิดเพลิน และติตรัสรณมนนั้นอยู่
 เวทนาต่างๆ ซึ่งมีรสเป็นอารมณ์ ย่อมเจริญแก่เขา
 อภิขมา และวิหิงสา ย่อมเปียดเบียนจิตของเขา
 เพราะสังสมอย่างนี้ ทุกข์ย่อมเป็นไป
 ท่านกล่าวว่ายังห่างไกลนิพพาน
 และตรัสทำนายอนาคตว่า
 ในอนาคต หมู่ภิกษุจักเป็นผู้ชอบภินทบาตที่มีรสอร่อย
 เมื่อชอบภินทบาตที่มีรสอร่อย ก็จักละความเป็นผู้ถือเทียวภินทบาตเป็นวัตร
 จักละเสนาสนะอันเจียบสงัด คือป่าโปร่ง และป่าทึบ ไปรวมกันอยู่ที่หมู่บ้าน
 นิคม และเมืองหลวง แสวงหาภินทบาตที่มีรสเลิศอร่อย
 และจักถึงการแสวงหาที่ไม่สมควร ไม่เหมาะสมหลายอย่าง
 เพราะภินทบาตเป็นเหตุ^{๑๐๙}

^{๑๐๖} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๔/๒๔๖.

^{๑๐๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๔/๙๘.

^{๑๐๘} ข.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๙๙-๘๐๐/๔๗๓.

^{๑๐๙} อง.ปญจก. ๒๒/๘๐/๑๔๗.

๒.๓.๒.๒.๕ สุนทรียภาวะในกายสัมผัส

สุนทรียภาวะในกายสัมผัสที่ส่งผลต่อความรู้สึกทางใจ ดังคำว่า “กายิกสุข เป็นอย่างไร คือ ความสำราญทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส สุขเวทนาที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส นี่เป็นกายิกสุข”^{๑๑๐} และว่า “ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากกายสัมผัส”^{๑๑๑}

ในกรณีเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชประสงค์จะเสด็จออกไปยังพระราชอุทยาน พวกข้าราชการบริพารทั้งหลายก็จัดช้างที่ขึ้นทรงของพระเจ้าปเสนทิโกศล แล้วให้พระชายาซึ่งเป็นพี่ปรอดปราน เป็นพี่พ้อพระราชหฤทัยของพระเจ้า ปเสนทิโกศลประทับข้างหน้าพระองค์หนึ่ง ข้างหลังพระองค์หนึ่ง กลิ่นของพระชายาเหล่านั้นเป็นอย่างนี้ คือ เหมือนกลิ่นของนางราชกัญญาผู้ปะพรมด้วยของหอมดังขวด น้ำหอมที่เขาเปิดในขณะนั้น กายสัมผัสของพระชายาเหล่านั้นเป็นอย่างนี้ คือ เหมือนกายสัมผัสของนางราชกัญญาผู้ดำรงอยู่ด้วยความสุข ดังปุยนุ่นหรือปุยฝ้าย^{๑๑๒} และคำพรรณนาการสัมผัสนางแก้วว่า “นางแก้วซึ่งเป็นสตรีรูปงาม นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่ผอมนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก งดงามเกินผิวพรรณหญิงมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวพรรณทิพย์กายของนางแก้วนั้นสัมผัสอ่อนนุ่มดุจดุจดุยนุ่นหรือปุยฝ้าย มีร่างกายอบอุ่นในฤดูหนาว เย็นในฤดูร้อน”^{๑๑๓}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสโทษของทิฐิแห่งการสัมผัสกายว่า

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฐิอย่างนี้ว่า ‘โทษในกามทั้งหลายไม่มี’ สมณพราหมณ์พวกนั้นย่อมถึงความเป็นผู้เต็มด่าในกามทั้งหลาย บำเรอกับพวกนางปริพาชิกาที่เกล้ามวยผมและกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ทำไม ท่านสมณพราหมณ์พวกนั้นเมื่อเห็นอนาคตภัยในกามทั้งหลาย จึงกล่าวถึงการละกามทั้งหลาย บัญญัติการกำหนดรู้กามทั้งหลาย (อันที่จริง) การได้สัมผัสแขนอันมีขนอ่อนนุ่มของนางปริพาชิกานี้เป็นความสุข’^{๑๑๔}

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัติสำหรับภิกษุผู้แกล้งภิกษุอื่นว่า “การนำโณฐัพพะเข้าไปใกล้ ที่ชื่อว่า การนำโณฐัพพะเข้าไปใกล้ ได้แก่ ภิกษุนำโณฐัพพะที่ไม่น่าพอใจ มี

^{๑๑๐} ขุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๑๗๓/๒๗๒.

^{๑๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๓/๓๒๖.

^{๑๑๒} ส.ม. (ไทย) ๑๔/๑๔๔๔/๓๕๒.

^{๑๑๓} ที.ม.หา (ไทย) ๑๐/๒๔๕/๑๘๖.

^{๑๑๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๖๘/๕๐๙.

สัมผัสไม่สบายและแข็งกระด้างเข้าไปใกล้ ด้วยตั้งใจว่า เขาถูกต้องสิ่งนี้แล้วจะตาย ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อเขาถูกต้องสิ่งนั้นแล้วเกิดทุกขเวทนา ต้องอาบัติถุลลัจจัย เขาตาย ต้องอาบัติปาราชิก

ภิกษุนำโณฐัพพะที่น่าพอใจ มีสัมผัสสบาย อ่อนนุ่ม เข้าไปใกล้ด้วยตั้งใจว่า เขาถูกต้องสิ่งนี้แล้ว จะชুবอมตายเพราะไม่ได้ (โณฐัพพะนั้น) ต้องอาบัติทุกกฏ เขาถูกต้องสิ่งนั้นแล้ว ชুবอมเพราะไม่ได้ (โณฐัพพะนั้น) ต้องอาบัติถุลลัจจัย เขาตาย ต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๑๕}

๒.๓.๒.๒.๖ สุนทรียภาวะในอารมณ์สัมผัส

ในพระพุทธศาสนา มองว่า ความงามเป็นไปตามคุณภาพหรือมีเป้าประสงค์เป็นของมันเอง และมีความจริงแท้โดยตัวของมันเอง มิใช่แต่เพียงความรื่นรมย์เท่านั้น หรือแม้กระทั่ง มโนทัศน์ที่ซ้อนทับอยู่บนวัตถุของการรับรู้ อารามจะต้องถูกเก็บกวาดให้สะอาดเรียบร้อย พระภิกษุจะได้เรียนรู้ในเรื่องไปเดินบนเตียงนอนและบนเก้าอี้ ด้วยเท้าที่เปียกหรือไม่ได้ใส่รองเท้าหรือแม้กระทั่งสวมรองเท้ายกก็ตาม รวมถึงเรื่องการทิ้งขยะมูลฝอยลงในภาชนะที่เตรียมไว้ ดังนั้น มุมมองทางสุนทรียภาพความงามในยุคต้นนั้น จะเป็นไปแบบ ความงามเป็นพลวัตของคุณสมบัติที่จริงแท้ของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นใครรับรู้หรือไม่ก็ตาม คุณสมบัติของความงามก็จะเป็นไปเช่นเดิม ทว่าความจริงพื้นฐานที่อยู่เบื้องหลังทั้งหมดเหล่านี้จะมีเครื่องหมายของความไม่เที่ยงแท้ อาการที่ทนอยู่ไม่ได้หรือทุกข์ และความไม่มีแก่นสารหรือเรียกว่า อนัตตา

อติวิสัย ความงามอาจจะสร้างสรรค์ความรู้สึกต่าง ๆ การตระหนักรู้ และบรรยากาศที่เอื้อต่อการล้างอารมณ์สกปรกของบุคคลได้ จุดยืนแบบชาวพุทธนั้นมีความชัดเจนปรากฏอยู่ในคัมภีร์สังยุตนิคาย

อารมณ์อันงามทั้งหลายในโลก ยังไม่จัดเป็นงาม

ความกำหนดที่เกิดจากความดำริเป็นงามของบุรุษ

อารมณ์อันงามทั้งหลายมีอยู่ในโลกอย่างนั้นเอง

ฉะนั้น บุคคลผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงกำจัดฉันทะในอารมณ์เหล่านั้น^{๑๑๖}

เมื่อเราย้อนกลับไปดูในธรรมชาติ มีตัวอย่างมากมายปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ซึ่งความงาม งดงาม ความสง่างาม และความเป็นเลิศของธรรมชาติ ได้แสดงให้เห็นความรู้สึกที่ยอดเยี่ยมของความงาม ทำให้เกิดความสันติสุขและภาพของการอาศัยอยู่ในป่าเขาของพระภิกษุ ซึ่งมีตัวอย่างปรากฏใน คัมภีร์ธรรมบท ดังนี้

^{๑๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๗๕/๑๔๙.

^{๑๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔/๔๓.

ท่านผู้ปราศจากโรคทั้งหลาย
จะยินดีป่าทั้งหลาย อันน่ารื่นรมย์
ที่ชนผู้แสวงหากามไม่ยินดี
เพราะท่านเหล่านั้นไม่แสวงหากาม^{๑๑๗}

ในภยเภทสูตร พระพุทธเจ้ามีความเห็นด้วยกับ ชาณุสโสณิพราหมณ์ กราบพูลสรรเสริญว่าทรงเป็นหัวหน้า เป็นผู้มือุปการะมาก เป็นผู้แนะนำกุลบุตรที่ออกบวชอุทิศพระองค์ แล้วกราบพูลต่อไปว่า เสนาสนะอันสงัดอันตั้งอยู่ในป่าและราวป่า อดทนได้ยาก ความสังัดความเป็นผู้อยู่ผู้เดียวทำได้ยาก ยินดีได้ยาก ประหนึ่งว่าป่าจะนำใจของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิไปเสีย พระพุทธเจ้าตรัสรับว่าเมื่อก่อนตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ก็ทรงเคยคิดถึงเสนาสนะป่าในทำนองเช่นนั้น แล้วได้ทรงแสดงความคิดของพระองค์ก่อนตรัสรู้

จากนั้น ทรงแสดงสิ่งที่พระองค์มี กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อาชีวะ บริสุทธิ ไม่มี ความอยากได้มาก มีจิตตั้งมั่น มีปัญญา ย่อมเป็นผู้มีชนเรียบ (ไม่หวาดกลัว ไม่ชนพอง) เมื่ออยู่ในป่าทั้งนี้ เมื่อครั้งยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธองค์กำจัดความกลัวโดยเข้าไป ยังสถานที่ที่ที่น่ากลัวยิ่งขึ้น ถ้าความกลัวเกิดขึ้นอิริยาบถใด จะไม่เปลี่ยนอิริยาบถนั้น จนกว่าความกลัวนั้น จะหายไป ครั้นแล้วทรงแสดงข้อปฏิบัติของพระองค์ คือการตั้งสติจนมีอารมณ์เป็นอันเดียว ได้ฌานที่ ๑ ถึงฌานที่ ๔ แล้วทรงได้วิชาและแสงสว่าง ประเภทพระลักษณะได้ในยามที่ ๑ ประเภททิพย์จักขุ เห็นการเกิดการตายของสัตว์ทั้งหลายในยามกลาง ประเภททำอาสวะให้สิ้นในยามสุดท้าย แล้วตรัสสรุปในที่สุดว่า อาจมีผู้คิดว่าพระองค์ยังไม่หมดโรค โทสะ โมหะ จึงต้องเสพเสนาสนะอันสงัดอันตั้งอยู่ในป่า ซึ่งไม่ควรคิดเช่นนั้นทั้งนี้ พระพุทธองค์ ทรงเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง คือ ๑. เห็นความอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน และ ๒. อนุเคราะห์ประชุมชนผู้เกิด ณ ภายหลังจึงเสพเสนาสนะ อันสงัดที่เป็นป่า และเป็นป่าเปลี่ยว^{๑๑๘}

อารมณ์ที่แสดงความยินดีปราโมทย์นั้น ในทัศนะของพุทธสุนทรียศาสตร์ ถือว่า ความปิติปราโมทย์เป็นประสบการณ์ทางสุนทรียะ ซึ่งแบ่งระดับออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. สามิส ปิติ ความปิติปราโมทย์ที่มีวัตถุเป็นเครื่องประกอบ คือ กามคุณ ๕ ประการ ได้แก่ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

^{๑๑๗} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๙๙/๖๐.

^{๑๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖-๔๘/๓๙.

๒. นินามิส ปิติ ความปิติปราโมทย์ที่ไม่มีวัตถุเป็นเครื่องประกอบคือความสงบจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารณ์ระงับไป บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ นี้เราเรียกว่า ปิติไม่มีอามิส

๓. นินามิสตรา ปิติ ความปิติปราโมทย์ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุและสิ่งที่ใช้วัตถุ คือ ปิติที่เกิดขึ้น แก่พระชินาสพ หรือพระอรหันต์ ผู้พิจารณาจิตที่หลุดพ้นจาก โทสะ และโมหะ^{๑๑๙}

ในทำนองเดียวกัน ความสุขก็แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ สุขมีอามิส สุขไม่มีอามิส และไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุและสิ่งที่ใช้วัตถุ^{๑๒๐} ส่วนในธรรมบท สุขวรรค กล่าวว่า บุคคลดื่มปิเวกรส^{๑๒๑} ลิ้มรสแห่งความสงบและได้ลิ้มรสแห่งปิติในธรรมแล้ว เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป^{๑๒๒} ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพุทธศาสนา พึงบรรลุสันตปท^{๑๒๓} อันเป็นธรรมเข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข^{๑๒๔} อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๒๕} ได้แบ่งเรื่อง ความปิติปราโมทย์ ออกเป็น ๕ ระดับ ดังนี้

๑. ขุททกาศปิติ คือ ปิติเล็กน้อย พอชื่นชูชื่นน้ำตาไหล
๒. ขณิกาศปิติ คือ ปิติชั่วขณะ ทำให้รู้สึกแปลก ๆ เป็นขณะ ๆ ดุจฟ้าแลบ
๓. โอกกันติกาศปิติ คือ ปิติเป็นระลอกหรือปิติเป็นพัก ๆ ให้รู้สึกชุ่มงมา ๆ ในกาย ดุจคลื่นซัดต้องฝั่ง
๔. อุพเพกาศปิติ หรือ อุพเพกาศปิติ คือ ปิติโลดลอย เป็นอย่างแรงให้รู้สึกใจฟูแสดงอาการหรือทำการบางอย่างโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน เป็นต้น หรือให้รู้สึกตัวเบาลอยขึ้นไปในอากาศ

^{๑๑๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๘/๓๐๙.

^{๑๒๐} อ่านรายละเอียดได้ใน นินามิสสูตร ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๘/๓๐๙.

^{๑๒๑} สุขที่เกิดจากความเป็นผู้อยู่ผู้เดียว.

^{๑๒๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖ - ในคานานี้ ตรัสหมายเอาคุณสมบัติของพระชินาสพผู้ตรัสแห่งปิติที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๒๔).

^{๑๒๓} นิพพาน (ขุ.เถร.อ. ๑/๑๑/๘๔).

^{๑๒๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๑/๑๕๑.

^{๑๒๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๘๒.

๕. ปรณปิติ คือ ปิตีขาบชาน ให้รู้สึกเย็นชานแผ่เอบอาบไปทั่วสรรพางค์ ปิตีที่ประกอบกับสมาธิท่านมุ่งเอาข้อนี้^{๑๒๖}

๒.๓.๓ เกณฑ์การตัดสินคุณค่าของพุทธสุนทรียศาสตร์

เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ ๑) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสมภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามเสมอกัน และ ๒) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงเอกภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามเป็นหนึ่งเดียวกัน และ ๓) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสังภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามจริงแท้ โดยมีลำดับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

สมภาวะ -----> เอกภาวะ -----> สังภาวะ -----> พุทธสุนทรียศาสตร์
 เสมอกัน -----> หนึ่งเดียว -----> จริงแท้ -----> พุทธสุนทรียธาตุ

มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๓.๓.๑ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสมภาวะ

ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินความงามหรือสุนทรียธาตุในเชิงสมภาวะ คือ สุนทรียธาตุของพระธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

พระสุคตทรงแสดงธรรม งามในเบื้องต้นงาม ในท่ามกลางงาม ในที่สุด

ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง^{๑๒๗}

พระพุทธพจน์เช่นนี้ปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถา สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ได้ขยายความของคำว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด ไว้อย่างพิสดารว่า

นัยที่ ๑ งามในเบื้องต้นด้วยบทที่ ๑ ของธรรมงาม ในท่ามกลางด้วยบทที่ ๒ ของธรรมงาม และในที่สุดด้วยบทสุดท้ายของธรรม

นัยที่ ๒ งามในเบื้องต้นด้วยนิทานงาม ในที่สุดด้วยบทสรุปงาม และในท่ามกลางด้วยบทที่เหลือ

นัยที่ ๓ งามในเบื้องต้นด้วยศีลและสมาธิ งามในท่ามกลางด้วยสมณะวิปัสสนาจรค และผลงามในที่สุดด้วยนิพพาน

^{๑๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๗.

^{๑๒๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑๐/๑๒๔.

นัยที่ ๔ งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า งามในท่ามกลางเพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ดีงาม และในที่สุดด้วยการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์

นัยที่ ๕ งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ยังงาม ในท่ามกลางเพราะการตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้างาม และในที่สุดด้วยการตรัสรู้ของพระสาวก

นัยที่ ๖ งามในเบื้องต้นเพราะการฟังธรรม งามในท่ามกลางเพราะการปฏิบัติธรรมงาม และในที่สุดเพราะผลของการปฏิบัติธรรม

นัยที่ ๗ งามในเบื้องต้นเพราะเป็นแดนเกิดแห่งที่ฟังงาม ในท่ามกลางเพราะบริสุทธิ์ด้วยประโยชน์ และงามในที่สุดเพราะบริสุทธิ์ด้วยกิจ

พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรมมากหรือน้อยย่อมแสดงธรรมที่มีลักษณะงามดังกล่าวแล้ว^{๑๒๘} คัมภีร์ปรมัตถโชติกาทักกล่าวข้างต้น สรุปไว้ชัดเจนว่า อรรถาธิบายทั้ง ๗ นัยดังกล่าวนี้ คือ ความงามของธรรมหรือความงามของความจริงในลักษณะต่าง ๆ ในที่สุดสูตรได้กล่าวถึงความงามของธรรม ซึ่งเรียกว่าสุคตวินัยว่า

เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของคนมาก
เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๒๙}

อรรถกถาติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ได้ขยายความของคำว่างามในเบื้องต้นเป็นต้นว่า “ทรงแสดงทำให้งามคือดีได้แก่ไม่ให้มีโทษทั้งในเบื้องต้นในท่ามกลางในที่สุด”^{๑๓๐} และในคัมภีร์เดียวกันนี้ได้อธิบายว่า ศีล สมาธิ และวิปัสสนา ชื่อว่าเป็นเบื้องต้น เพราะศีลที่บริสุทธิ์ดีและทวิภูฏีที่ตรงเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย อริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา เชื่อว่า เป็นท่ามกลางผล และนิพพานชื่อว่าเป็นที่สุด กล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงศีลในเบื้องต้น ทรงแสดงมรรคในท่ามกลาง ทรงแสดงนิพพานในที่สุด^{๑๓๑} พระพุทธพจน์และคำอธิบายในอรรถกถาทั้งหมดกล่าวมาสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนา ถือว่า ธรรมหรือความจริงนั้น มีลักษณะคืองามและความงามของธรรมนั้น มองหรือกล่าวได้ในหลายมิติและหลายระดับ กล่าวคือ

^{๑๒๘} ป.โซ.อ. (ไทย) ๖๘/๑๘๔.

^{๑๒๙} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๔/๑๐๑.

^{๑๓๐} มโน.ปุ.อ. (ไทย) ๒/๑๘๗.

^{๑๓๑} อง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๔/๓๑๑.

ในมิติแห่งเนื้อหาที่งามด้วยหลักธรรมคำสอน เช่น เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา สมณะวิปัสสนา มรรค ผล นิพพานที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ ถูกต้องครบถ้วนทั้งอรรถ (ความหมาย) และพยัญชนะ (ข้อความ - ถ้อยคำ)

ในมิติแห่งการปฏิบัติที่งามด้วยลำดับหรือขั้นตอนของการปฏิบัติ คือ เริ่มแต่ศีล การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย สมาธิ การพัฒนาพฤติกรรมทางจิต และปัญญา การพัฒนาศักยภาพทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาจากง่ายไปหายาก จากหยาบไปละเอียด จากภายนอกไปสู่ภายใน ตามลำดับ อย่างมีความสัมพันธ์กับทุกขั้นตอน

ในมิติแห่งผลของการปฏิบัติที่งามด้วยผลในทุกขั้นตอน คือ ผลขั้นต้นทำให้ชุ่มหรือระงับกิเลสได้ชั่วคราว ผลชั้นกลางได้รับความสุขจากความสงบอันเกิดจากสมณะและวิปัสสนา ผลชั้นสูงสุดคือ ความเป็นผู้คนที่อันเป็นผลจากการบรรลุนิพพาน มิติแห่งคุณค่าต่อชีวิตที่งามในทุกด้าน คือ ด้านเป็นที่พึ่งของชีวิตด้านให้ประโยชน์ต่อชีวิตด้านชี้แนะหรือแสดงหน้าที่

วิธีการอันถูกต้องบริบูรณ์แก่ชีวิตซึ่งกล่าวโดยรวมก็คือให้ความอนุเคราะห์ (อนุกัมปะ) ให้ประโยชน์ (อัตตะ) ให้ความเกื้อกูล (หิตะ) ให้ความสุข (สุชะ) ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ในมิติแห่งระดับธรรมก็มีความงามเป็น ๓ ระดับ คือ งามระดับต้น งามระดับกลาง งามระดับสูงสุด ซึ่งมีความหมายว่า งามเหมือนกัน แต่มากน้อยต่างกันหรือลดหลั่นกันไปตามลำดับ

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ธรรม เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น เป็นสิ่งที่เป็นที่พึ่งให้ประโยชน์และให้หน้าที่หรือให้วิธีการที่ถูกต้องบริบูรณ์แก่มนุษย์และเทวดา และจากที่พึ่งประโยชน์และหน้าที่นี้เองที่ก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ คือ ชุ่มกิเลสได้ก่อให้เกิดสุข และทำให้พ้นทุกข์ (คือ นิพพาน) ในที่สุด และทุกลักษณะหรือทุกข์ ขั้นตอนของธรรมดังกล่าวถือว่า เป็นความงามของธรรม ความงามของธรรม ความนัยดังกล่าวมาจึงมิใช่งามเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือตอนใดตอนหนึ่ง แต่งามครบถ้วนทุกส่วนหรือทั้งกระบวนการ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า งามทั้งในทางหลักการวิธีการและการปฏิบัติ

แต่ในบางครั้งพระพุทธองค์ก็ตรัสถึงความงามของธรรม โดยไม่แยกประเด็น คือ ตรัสในภาพรวมดังพระพุทธพจน์ในสุตตสูตรว่า

เมื่อพระสุคตก็ที่สุดตวินัย (คำสอนทั้งระบบของพระพุทธองค์) ก็ดี
ยังประดิษฐานอยู่ในโลกนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก
เพื่อความสุขแก่คนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล
เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๓๒}

ในพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะทรงเน้นว่า คุณค่าของธรรมที่มีต่อชีวิต คือ ความอนุเคราะห์ความมีประโยชน์ความเกื้อกูล และความสุกสกปรก นั่นแหละ คือ ความงามของธรรม และในบางพระสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงความงามของธรรมโดยทรงชี้ไปที่พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาให้ ปรากฏดังพระพุทธองค์ตรัสในนวกสูตรที่ว่า

ภิกษุนวกะ (ใหม่) ก็ดี ภิกษุขมณิมะ (ปานกลาง) ก็ดี ภิกษุเถระ (ผู้ใหญ่) ก็ดี
หากเป็นผู้ที่ศีลมีธรรมอันแล้ว เรากล่าวความดีศีล ความมีธรรมอันแล้วของภิกษุนี้ว่า
เป็นความมีศีลไม่สวดยของภิกษุ เหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสีไม่สวย ฉะนั้นนั่นแหละ
ภิกษุนวกะก็ดี ภิกษุขมณิมะก็ดี ภิกษุเถระก็ดี
ถ้าเป็นผู้มีศีลมีธรรมอันดี เรากล่าวความดีศีล มีธรรมอันดีของภิกษุนี้ว่า
เป็นความมีศีลสวดยของภิกษุ เหมือนผ้ากาสีที่มีสีสวดย ฉะนั้น”^{๑๓๓}

ตามนัยของพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ดูเหมือนจะทรงแสดงความงามของธรรมโดยทรงชี้ไปที่คุณภาพของธรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมของคนคือภิกษุโดยทรงเปรียบเทียบกับความงามหรือไม่งามของผ้าเปลือกไม้กับผ้ากาสี

นอกจากนั้นแล้ว ความงามนั้นยังเป็นกิริยาอาการด้วย เช่น พระกิริยาของพระพุทธเจ้าที่เสด็จไปด้วยพุทธลีลา และกิริยาของภิกษุทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัทของพระองค์ที่หนึ่งนึ่งอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่มีการเคลื่อนไหว ในขณะที่พระพุทธองค์เสด็จมาถึงแล้ว ทรงดำริว่า “ภิกษุบริษัทนี้งดงามเหลือเกิน” ความงามดังกล่าวนี้ จัดเป็นความงามทางด้านกายสมาจารและวจีสมาจาร คือ ความประพฤติเรียบร้อยทางด้านร่างกายและคำพูดเสมอกันนั่นเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้า ทรงทราบเรื่องราวในโรงธรรมแล้ว ทรงดำริว่า “วันนี้เราควรเสด็จไป” แล้ว จึงเสด็จจากพุทธไสยาสน์ทรงนุ่งผ้า ๒ ชั้น ที่ยอมดีแล้ว ทรงรัดประคดเอวดูสวยงาม ห่มจีวรมหาบังสุกุลได้ขนาดพระสุคต ประมาณผ้ารัดกัมพล เสด็จออกจากพระคันธกุฎี อันมีกลิ่นหอมตลบ ไปยังโรงธรรมด้วยความงามแห่งอากัปกิริยาที่ทรงย่างไปแล้ว พระศาสดาทรงพิจารณาอุบาสกด้วยพระหฤทัยอ่อนโยนทรงรำพึงว่า “บริษัทนี้ยอมงดงามยิ่งนัก การคณน้อมมือก็ดี การคณน้อมเท้าก็ดี การจามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่ง ย่อมไม่มี ภิกษุแม้ทั้งหมดมีความเคารพ ด้วยพุทธคารวะ อันเดชแห่งพระพุทธเจ้าคฤคามแล้ว เป็นต้น”^{๑๓๔}

^{๑๓๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๓๙/๓๑๘-๙.

^{๑๓๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทแปล ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๑๙๒-๑๙๓.

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ พระเทพทัตทำสังฆเภทแล้วแยกพระสงฆ์กลุ่มหนึ่ง ที่มีความเห็นตรงกัน ซึ่งเป็นพระภิกษุผู้บวชใหม่ ยังไม่รู้จักพระธรรมวินัยอย่างทั่ว ถึงได้ตามไปสู่คยาสี่ประเทศ พระบรมศาสดาทรงสดับความนั้นแล้ว จึงส่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะไปพราศสอนด้วยอนุสาสนี ที่เนื่องในอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสน อันเนื่องในอิทธิปาฏิหาริย์ยังภิกษุเหล่านั้น ให้ดีมอมตธรรมแล้ว จึงได้พาหะกลับมาทางอากาศ ฝ่ายภิกษุทั้งหลายเห็นพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมมาทางอากาศแล้วจึงกราบทูลพระพุทธรองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตร ในเวลาไป มีตนเป็นที่ ๒ เท่านั้น ไปแล้วบัดนี้ มีบริวารมากมาย ย่อมงามแท้” พระบรมศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน บุตรของเรามาสู่สำนักของเรา ย่อมงามเหมือนกัน”^{๑๓๕}

สอดคล้องกับพระพุทธรพจน์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จากคุณภาพหรือคุณสมบัติเหล่านี้เองที่ได้ปรากฏออกมาเป็นลักษณะ คือ ความงามของธรรมในระดับต่างๆ ดังที่เรียกว่า อาทิกัลยาณะ มัชฌกัลยาณะ ปริโยสานกัลยาณะ และนัยเดียวกันผู้รู้ธรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นใครย่อมมีพฤติกรรมที่เป็นการแสดงออกซึ่งคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมให้ปรากฏเหมือนกันตรงกันดังพระพุทธรพจน์ที่ทรงเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า

ผ้ากาสีใหม่ก็ดี กลางเก่ากลางใหม่ก็ดี เก่าแล้วก็ดี ก็มีสีสวย

ภิกษุ nuove กัฏฐิ ภิกษุ มัชฌิมะ กัฏฐิ ภิกษุ เระกะ กัฏฐิ

มีศีลมีธรรมอันงาม ความมีศีลมีธรรมอันงามนั้น เรียกว่า

ความมีสีสวยของภิกษุนั้น เช่นกับผ้ากาสีมีสีสวยฉะนั้น^{๑๓๖}

ความหมายของพระพุทธรพจน์นี้ก็คือ ภิกษุผู้ทรงศีลทรงธรรมนั้น ไม่ว่าหนุ่มหรือแก่ ย่อมงาม บางครั้งพระพุทธรองค์ก็ตรัสไว้ตรงๆ ว่า

ผู้บวชในธรรมวินัยอันเรากล่าวดีแล้ว

มีความเคารพยำเกรงประพฤติสมาเสมอ

ต่ออุปัชฌาย์อาจารย์หรือผู้อุปัชฌาย์

อาจารย์ชื่อว่างามในธรรมวินัยนี้^{๑๓๗}

^{๑๓๕} มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ธรรมบทแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๐.

^{๑๓๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๓๙/๓๑๙.

^{๑๓๗} วินย.มหา. (ไทย) ๕/๘/๑๗.

จากเหตุการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น การที่พระพุทธองค์ทรงดำริว่า ภิกษุบริษัทหนึ่งดงามเหลือเกิน ความงามดังกล่าวนั้น จัดเป็นความงามทางด้านกายสมาจารและวจีสมาจาร คือ ความประพฤติเรียบร้อยทางด้านร่างกายและคำพูด พุทธดำริประโยคนี้นักวิเคราะหฺแล้วจะเห็นว่า ความงามส่วนหนึ่งเป็นเรื่องความประพฤติ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความประพฤติที่เหมาะสม คือ ความงาม

สรุปได้ว่า เกณฑ์การตัดสินสุนทรียธาตุเชิงสมภาวะ นั่นคือ พระพุทธศาสนากล่าวถึงสุนทรียธาตุในธรรมะทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ประกาศแก่สัตว์โลกมีความงามหมดจดทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด โดยเสมอกัน ไม่ปิดบังอำพรางประดุจผู้เปิดอาสนะที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นทั้งโดยเนื้อความและแก่นแท้ของคำสอน ทำให้ผู้ปฏิบัติตามมีความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๓.๓.๒ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงเอกภาวะ

เมื่อมองอย่างสังคมิวิทยา ความงามเป็นความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมนั้นๆ เกณฑ์การตัดสินอาจจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ มาตรฐานความงามในสังคมหนึ่งอาจจะมีความแตกต่างกับอีกสังคมหนึ่ง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้เอง ทำให้มีโน้ตัมเกี่ยวกับความงามทางสรีระของร่างกายชายหญิงมีความแตกต่างกัน การประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือนหรือศาสนสถานก็เช่นเดียวกัน อาจจะสวยงามเฉพาะกลุ่มนั้นๆ ดังนั้น นักสังคมิวิทยา จึงให้ความสนใจเกี่ยวเรื่องลักษณะความสัมพันธ์ของความงาม

ในกรณีเรื่องความดึงดูดหรือความมีเสน่ห์ทาง รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ระหว่างหญิงชาย ทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นความดึงดูดทางสุนทรียะ แต่เป็นเรื่องของการกระตุ้นอารมณ์ทางเพศ

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกาย อันมีอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้ เหมือนรูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกายสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย รูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกายสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้” ในทางตรงกันข้าม “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกาย อันมีอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของสตรีอยู่ได้ เหมือนรูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกายของบุรุษนี้ ภิกษุทั้งหลาย รูป...รส...กลิ่น...เสียง...การสัมผัสทางกายของบุรุษย่อมครอบงำจิตของสตรีอยู่ได้”^{๑๓๘}

ข้อพึงพิจารณาต่อไป คือ ความงามของธรรมในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวเป็นจิตวิสัยหรือ
ธาตุวิสัยพระพุทธศาสนาแสดงว่า

ธรรมหรือความจริงมีความเป็นหนึ่ง ไม่มีสอง ผู้รู้ความจริงย่อมไม่วิวาทกัน
เรื่องความจริงที่รู้นั้น เพราะรู้ตรงกัน เหมือนกันผู้ที่กล่าวถึงความจริง
ต่างกันวิวาทกัน เรื่องความจริง เพราะไม่รู้ แต่ต่างกล่าวถึงความจริงนั้น
ไปตามความนึกคิดของตนเอง^{๑๓๙}

ในอีกพระสูตรหนึ่งได้กล่าวถึงการรู้ความจริงไว้นัยเดียวกันว่า
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีต ในอนาคต และในปัจจุบัน
ตรัสรู้ความจริง คือ อริยสัจสี่ เหมือนกัน^{๑๔๐}

คำว่า “ความจริงเป็นหนึ่ง” นั้นหมายความว่า มีคุณภาพเดียว มีคุณสมบัติเดียว ฉะนั้น ผู้ที่
รู้ความจริงแต่ละเรื่องแต่ละอย่าง จึงรู้คุณภาพคุณสมบัติของความจริงนั้นๆ ตรงกัน เหมือนกันผู้ที่รู้
ความจริงนั้นๆ ด้วยกัน จึงไม่วิวาทกัน ในเรื่องนั้นข้อนี้แสดงให้เห็นว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติของ
ความจริงนั้นๆ เป็นธาตุวิสัย คือ มีอยู่เป็นอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ดังที่
พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ยถาภูต ” มิใช่สิ่งที่มนุษย์คิดเอาเองหรือคิดขึ้นเองทั้งการรู้ความจริงนั้นๆ

ตามหลักของพระพุทธศาสนาก็มิใช่เป็นการรู้แบบความรู้สึกหรือรู้ด้วยการคิดเอา (อตก
กาวจโร) แต่เป็นการรู้ด้วยการเห็น คือ เห็นด้วยญาณหรือ เห็นด้วยจิตที่บริสุทธิ์สะอาด ที่เรียกว่า
ญาณทัสสนะ ฉะนั้น คุณภาพคุณสมบัติของธรรมหรือความจริง จึงเป็นสิ่งที่รู้ด้วยจิตหรือเห็นด้วยญาณ
ดังที่พระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ทิฏฐธมมโม บตฺตธมมโม วิทิตฺตมมโม” ซึ่งมีความหมายว่า เห็นธรรม ถึง
ธรรม รู้ธรรม^{๑๔๑} คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมคืออะไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพรหมยาจนกถาว่า

ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ได้ยาก สงบ ประณีต

ไม่อาจคิดเอาได้ ละเอียดอ่อน บัณฑิตเท่านั้น จึงรู้ได้^{๑๔๒}

^{๑๓๙} ขุ.มทา. (ไทย) ๒๙/๕๕๓-๕๕๕/๓๕๒-๓.

^{๑๔๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๐/๕๔๓.

^{๑๔๑} วิ.มทา. (ไทย) ๔/๑๘/๒๓.

^{๑๔๒} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๗/๘.

คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมทั้ง ๘ ข้อนี้ จัดได้เป็น ๒ กลุ่ม และมีความเกี่ยวโยงกัน คือ เพราะเป็นสิ่งลึกซึ้ง สงบ ประณีต ละเอียดย่อน จึงเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก ไม่อาจคิดเอาได้ บัณฑิตคือผู้มีญาณหยั่งรู้เท่านั้น จึงรู้ได้นัยในพระพุทธพจน์นี้

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ธรรมหรือความจริงเป็นหนึ่ง ซึ่งหมายความว่า เป็นสิ่งที่คุณภาพหรือคุณสมบัติเป็นหนึ่งเดียว ฉะนั้น ผู้ที่รู้จริงในเรื่องใดย่อมรู้ตรงกัน และย่อมไม่ทะเลาะกันในเรื่องที่รู้นั้น เพราะความจริงและคุณสมบัติของความจริงเป็นสิ่งมีอยู่อย่างธาตุวิสัยที่เรียก “ยถาภูตตะ” คุณภาพหรือคุณสมบัติของความจริงเชิงธาตุวิสัยนั่นเองที่ปรากฏออกมาเป็นลักษณะของความจริงที่เรียกว่า ความงามของธรรมความงามของธรรม ก็คือคุณค่าในด้านต่างๆ และในระดับต่างๆ ที่ธรรมให้แก่ชีวิต มีผลทำให้ชีวิตมีกิเลสและทุกข์น้อยลง จนถึงหมดกิเลสและหมดทุกข์โดยสิ้นเชิง ภาวะลดลงจนถึงหมดสิ้นของกิเลสและทุกข์นั้นเรียกว่า “ความดี” ของชีวิตซึ่งเป็นเป้าหมายของธรรมในพระพุทธศาสนา

๒.๓.๓.๓ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสัจภาวะ

การที่จะเข้าใจสุนทรียธาตุหรือความงามในพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งนั่นคือ สุนทรียธาตุในธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมมีความเป็นของจริงแท้ ถึงแม้ประเภทของความงามดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะมีอยู่อย่างหลากหลายประเภท แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า สุนทรียธาตุหรือความงามในทางพระพุทธศาสนา เช่น การกล่าวถึงความงามของกษัตริย์ ความงามของช้างมงคล ความงามของบรรพชิต นอกจากนั้นยังมีความงามของผ้ากาสี และความงามของป่า เป็นต้น ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในการสื่อความหมาย ด้วยการกล่าวถึงความงามของสิ่งต่างๆ เป็นการยืนยันว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้มองข้ามความงามทางโลก แต่การกล่าวถึงความงามเหล่านี้เป็นการกล่าวไปตามภาษาชาวโลก ดังพุทธพจน์ในปฏฐมาปาทสูตรว่า

...จิตตะ เหล่านี้แลเป็นโลกสมัญญา (ชื่อที่ชาวโลกใช้เรียก)

เป็นโลกนิรุตติ(ภาษาของชาวโลก) เป็นโลกโวหาร (โวหารของชาวโลก)

เป็นโลกบัญญัติ (บัญญัติของชาวโลก) ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่แต่ไม่ยึดถือ^{๑๔๓}

แท้ที่จริง ความงามที่ชาวโลกพูดถึงกันนี้ ถือเป็นหนึ่งในสี่ของความเห็นหรือความเข้าใจที่คนทั่วไปมักจะกำหนดคิดและเข้าใจคลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง (วิปลาส) ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปลาสจิตวิปลาส ทิฏฐิวิปลาส (ความสำคัญคิดเห็นคลาดเคลื่อน)

มี ๔ ประการนี้ ๔ ประการ คืออะไรบ้าง คือ สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส

ทิววิปาสในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ๑
 ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ๑
 ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่า เป็นอัตตา ๑
 ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ๑ นี้แล
 สัญญาวิปาสจิตวิปาสทิววิปาส ๔ ประการ...”^{๑๔๔}

ดังนั้น คำว่า “งาม” ในที่นี้ ไม่ได้มีความหมายเฉพาะความหมายในตัวเองเท่านั้น แต่เมื่อใดก็ตามที่คำนี้ไปขยายคำนามใด ไม่ว่าคำนามนั้นจะมีสถานะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม จะทำให้ดูประหนึ่งว่า “ความงาม” หรือ “งาม” จะกลายเป็นสิ่งเดียวกันกับคำนามที่มันขยายด้วยไม่ได้เป็นเพียงแค่ “คุณสมบัติ” หนึ่งเท่านั้น

มโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนานั้น โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความงามเป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งกันบ้าง เนื่องจากในบางตอนนั้น พระพุทธเจ้าทรงชื่นชมความงามของบุคคลหรือธรรม ในขณะที่บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงตำหนิเรื่องการยึดติดความงาม ความขัดแย้งเหล่านี้ แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า ไม่ใช่ความขัดแย้งแต่ประการใด เพราะการกล่าวเช่นนั้นเป็นลักษณะของการกล่าวต่างกรรมต่างวาระ ซึ่งความงามที่กล่าวย่อมมีคุณและโทษที่แตกต่างกันตามแต่ละสถานการณ์หรือบุคคลในสถานะต่างๆกัน^{๑๔๕}

เนื้อความในหลายๆ ตอนในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความงามในแง่บวกและมีความหมายในทางพระพุทธศาสนา เช่น ในพาลบัณฑิตสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับบัณฑิตที่ทำความดีจะเป็นผู้มีรูปงามไว้ว่า

บัณฑิตนั้นแล ถ้ามาสู่ความเป็นมนุษย์ในบางครั้งบางคราว
 ไม่ว่ากาลไหนๆ โดยล่วงระยะกาลนาน ฯลฯ
 เขจะมีรูปงามน่าดูน่าเลื่อมใส
 ประกอบด้วยความงามแห่งผิวพรรณอย่างยิ่ง
 มีปกติได้ข้าว น้ำยาน ดอกไม้ ของหอมเครื่องลูบไล้
 ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องตามประทีป^{๑๔๖}

^{๑๔๔} อ.จตุกก. ๓๕/๔๙/๑๗๒.

^{๑๔๕} พระมหาอุดมปณฺณโก (อรรถศาสตร์ศรี), “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๓๕.

^{๑๔๖} ม.อ. (ไทย).๑๔/๒๔๖/๒๙๐ -๒๙๙.

และพุทธดำรัสที่ตรัสถึงความงามในเชิงลบ กล่าวคือ ไม่ให้ยึดมั่นหรือชื่นชมในความงามในปาจิตติยวรรคที่ ๖ จิตตาคารวรรค สิกขาบทที่ ๑ เรื่องฉัพพัคคีย์ว่า

ครั้งนั้นในพระราชอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีลายภาพสวยงาม ซึ่งจิตรกรเขียนไว้ในห้องภาพ ประชาชนมากมายได้พากันไปดูห้องภาพ รวมถึงภิกษุณีเหล่าฉัพพัคคีย์ก็ได้ไปดูห้องภาพ ทำให้ชาวบ้านพากันเพ่งโทษติเตียนโพนทะนาว่า โฉนพวกภิกษุณีจึงได้ดูห้องภาพเหมือนสตรีชาวบ้าน ผู้บริโภคคามเล่า

ภิกษุทั้งหลายได้ยินชาวบ้านพวกนั้น เพ่งโทษ ติเตียน โพนทะนาอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มักน้อย ต่างก็เพ่งโทษ ติเตียน โพนทะนาว่า โฉนภิกษุณีเหล่าฉัพพัคคีย์จึงได้ไปดูห้องภาพเล่า
ความเรื่องนี้ได้ทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสถามความจริง ติเตียนการกระทำนั้นๆ แล้วทรงบัญญัติ

สิกขาบทว่า^{๑๔๗}

อนึ่ง ภิกษุณีใดไปดูโรงละครหลวงก็ดี
อาคารประกวดภาพก็ดี สถานที่หย่อนใจก็ดี อุทยานก็ดี
สระโบกขรณีก็ดี เป็นปาจิตติย

ความงามในโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร พระพุทธพจน์ในสันติสูตรแสดงไว้ว่า “...อารมณ์อันงามทั้งหลายในโลกไม่ใช่กามความกำหนัดที่พร้อมไปด้วยความดำริเป็นกามของบุรุษอารมณ์อันงามทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นแหละ...”^{๑๔๘} และมีคำอธิบายในขุททกนิกาย จุฬนิทส ว่า “...ธรรมอันเป็นอารมณ์แห่งตัณหาชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดเพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมาเหล่านี้เรียกว่าธาตุกาม”^{๑๔๙}

ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเฉพาะความงามของธรรมเท่านั้น ยังได้กล่าวถึงความงามของคน ธาตุ และสิ่งของ รวมไปถึงความงามของธรรมชาติด้วย ในอรรถกถาขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงความงามของหญิงไว้ว่า หญิงงามที่ได้ชื่อว่าชนบทกัลยาณี เพราะงามเยียมปราศจากโทษแห่งร่างกาย ๖ ประการ คือ ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป ยิ่งกว่าผิวมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวเทวดา และประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ คือ ผิวงาม เนืองงาม เอ็นงาม กระดูกงาม วัยงาม^{๑๕๐} ในอรรถกถาธรรมบท มีกล่าวถึงความงามของหญิงไว้คล้ายกัน

^{๑๔๗} วิ.ภิกขุณี. (ไทย). ๓/๒๔๔/๒๗๙.

^{๑๔๘} สง.ส. ๒๔/๑๐๓/๑๘๑-๑๘๒.

^{๑๔๙} ขุ.จู. ๖๗/๙๕/๓๒.

^{๑๕๐} ข.อิติ.อ. (ไทย) ๔๔/๒๙๐.

๕ อย่าง คือ ผมงาม เนื้องาม กระดุงาม ผิวงาม วัยงาม^{๑๕๑} นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงความงามของสรีระร่างกายของมนุษย์ว่า เป็นผลของบุญในลักษณะต่างๆ ไว้ว่า “ความมีผิวงามเสียเพราะทรวดทรงดี รูปร่างสวย ความเป็นใหญ่ ความมีบริวาร อิฐผลทั้งหมดนี้ได้ด้วยบุญนิธิ”^{๑๕๒}

จะเห็นได้ว่า บางครั้งพระพุทธศาสนาก็กล่าวถึงความงามในแง่บวก กล่าวคือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงความงามในรูปของบุคคล แต่บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงตำหนิเรื่องความงาม ซึ่งเมื่อลองเปรียบเทียบข้อความทั้งสองเรื่องนี้แล้ว อาจทำให้มีความเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสขัดแย้งกับตัวพระองค์เอง ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีเงื่อนไขสำคัญที่ต้องทำการวินิจฉัยต่อว่า คำสอนเกี่ยวกับความงามนี้มีปัจจัยใดที่จะบ่งบอกถึงความงามในมโนทัศน์ของพระพุทธศาสนา

จากพระพุทธพจน์และอรรถาธิบายเกี่ยวกับความงามเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดในตอนต้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือ ความงามเชิงโลกียธรรมและความงามเชิงโลกุตระธรรม โดยที่ความงามใน ๒ มิตินี้ มีความหมายและธาตุประสงค์แตกต่างกัน ความงามเชิงโลกุตระธรรมตามพระพุทธพจน์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาถือว่า “ความงาม” เป็นลักษณะสำคัญของธรรมหรือความจริง แต่คำว่า “งาม” ในความหมายทางธรรมนั้นต่างจากความหมายในทางโลกหรือที่ชาวโลกเข้าใจกันกล่าวคือ “ความงาม” ของธรรมนั้นไม่ใช่ลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก เช่น งามหรือไม่งาม แต่หมายถึงลักษณะทาง “คุณค่า” คืออนุเคราะห์ประโยชน์เกื้อกูลสุขที่ธรรมให้แก่มนุษย์

บางครั้งพระพุทธองค์ก็ตรัสรวมด้วยคำว่า “ประโยชน์” คำเดียว ดังพระพุทธพจน์ในอภยราชกุมารสูตรใจความว่า “วาจาที่จริงมีประโยชน์เป็นที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจของคน ทรงรู้เวลาที่จะตรัส”^{๑๕๓} ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ทรงสอนนั้นทรงเน้นที่จริงและมีประโยชน์ โดยไม่ทรงถือเอาความรู้สึกของคน คือ ความชอบหรือไม่ชอบเป็นสำคัญ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมด้วย และคำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธศาสนาหมายถึง ประโยชน์ ๓ คือทิฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน ได้แก่ ประโยชน์ทางธาตุ สัมปรายิกัตถะประโยชน์ภายภาคหน้า ได้แก่ ประโยชน์ทางจิตใจหรือศีลธรรม คุณธรรม และปรมาตถประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลส จนถึงนิพพาน ความหมายโดยรวมของคำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิต ที่เรียกว่า “วิมุตติ” นับแต่การหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิตชั้นหยาบๆ ไปจนถึงหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิตชั้น

^{๑๕๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๗๗.

^{๑๕๒} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๑๒.

^{๑๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๔/๙๑.

ละเอียดย คือ กิเลส ฉะนั้น ในบางครั้งพระพุทธองค์ตรัสถึงลักษณะเชิงคุณค่าของพระพุทธศาสนาหรือธรรมะแบบรวบยอดว่า “ธรรมวินัยนี้ มีรสเดียว คือ วิมุตติรส”^{๑๕๔}

“รส” จึงเป็นอีกคำหนึ่งที่ใช้หมายถึง ลักษณะเชิงคุณค่าในพระพุทธศาสนาและความหมายในลักษณะเดียวกันกับคำว่า “กัลยาณะ” ที่แปลว่าความงามสรุปได้ว่าคำที่พระพุทธศาสนาใช้บ่งบอกถึงลักษณะเชิงคุณค่าของธรรมหรือความจริงในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ความงาม” (กัลยาณะ) นั้นคือคำว่าอนุกัมปะ (อนุเคราะห์) อตถะ (ประโยชน์) หิตะ (เกื้อกูล) สุขะ (ความสุข) วิมุตติ (ความหลุดพ้น) รสสะ (รส) และคำว่า “รส” นั้นบางครั้งก็ใช้อย่างครบชุดหรือทุกระดับของธรรมในพระพุทธศาสนา คือ อตถรสธัมมรสวิมุตติรส^{๑๕๕} โดยอตถรส หมายถึง ผลของการปฏิบัติธรรมธัมมรส หมายถึง มรรคหรือวิธีการปฏิบัติธรรม วิมุตติรส หมายถึง ผลขั้นสูงสุดหรือรวบยอด

มีเหตุการณ์หนึ่ง เมื่อพระโกณฑัญญะถามพระสารีบุตร ว่า “ท่านสารีบุตร ตาเกี่ยวข้องกับรูป รูปเกี่ยวข้องกับตา ฯลฯ ลิ่นเกี่ยวข้องกับรส รสเกี่ยวข้องกับลิ่น ฯลฯ ใจเกี่ยวข้องกับธรรมารมณ์ ธรรมารมณ์เกี่ยวข้องกับใจหรือ”

พระสารีบุตรตอบว่า “ท่านโกณฑัญญะ ตาไม่เกี่ยวข้องกับรูป รูปก็ไม่เกี่ยวข้องกับตา แต่เพราะอาศัยตาและรูปทั้งสองนั้น ฉันทราคะจึงเกิดขึ้น ตาและ รูปนั้นจึงเกี่ยวข้องในฉันทราคะนั้น ฯลฯ”^{๑๕๖} ในกรณีเดียวกันนี้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก เกี่ยวกับเจริณอินทรีย์ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถาม อุตตระพราหมณ์หนุ่ม ศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ ว่า “อุตตระ พาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริณอินทรีย์แก่สาวกหรือไม่”

อุตตรมาณพกราบทูลว่า “แสดงขอรับ”

“แสดงอย่างไร”

“พระโคตมผู้เจริณ ในเรื่องนี้ ท่านปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริณอินทรีย์แก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘สาวกของเราอย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู’ ดังนี้เป็นต้น ขอรับ”

^{๑๕๔} อง.อญฐ. (ไทย) ๒๓/๑๐๙/๒๐๕.

^{๑๕๕} อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๔๘.

^{๑๕๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๒/๒๒๕.

“อุตตระ เมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกผู้เจริญอินทรีย์แล้วตามคำของปาราสิริยพราหมณ์ก็จักเป็นคนตาบอด เป็นคนหูหนวกแน่นอน เพราะคนตาบอดย่อมไม่เห็นรูปทางตา คนหูหนวกย่อมไม่ได้ยินเสียงทางหู”^{๑๕๗}

กามฉันททั้งหลายนั้นมิได้อยู่ในวัตถุที่สวยงาม (สุกนิमित) ทว่า การมิได้พิจารณาโดยแยบคาย (อโยนิโสมนสิการ^{๑๕๘}) กับวัตถุที่งามนั้นต่างหาก รวมถึงการประเมินค่าวัตถุแบบอัตวิสัย ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบคงที่ถาวร ความสุข ความงาม และสาร์ตณะสำคัญจึงเป็นอุปสรรคบนเส้นทางไปสู่การบรรลุผลที่แท้จริง ดังนั้น มันจึงเป็นเรื่องของสัญญาวิปลาส คือ สัญญาคลาดเคลื่อนหมายรู้ผิดพลาดจากความเป็นจริง ซึ่งจะต้องมีการกำจัดโดยการรับรู้วัตถุทั้งหลายโดยความเป็นสามัญลักษณะ คือ ความไม่ยั่งยืนถาวร ทยอยในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่มีตัวตน^{๑๕๙} เนื่องจากการพิจารณาไม่แยบคายในความงามเป็นผลทำให้เกิด ตัณหา ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่งามว่างาม^{๑๖๐} ดังนั้น จึงเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า การชื่นชมความงามแบบอัตนัยเป็นเครื่องเร้ากระตุ้นทำให้เกิด ตัณหา ราคะ

อนึ่ง วัตถุที่งาม (สุกนิमित) โดยตัวของมันเองแล้ว มิได้มีค่าความดีหรือถูกต้องแต่อย่างใด การรับว่ามันอย่างที่มีนัยเป็น ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี ทว่าการตัดสินว่าดีหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับท่าทีว่า สิ่งเหล่านั้นไปสู่ด้านใดมากกว่ากัน ในพระพุทธศาสนามีท่าทีสนับสนุนประสบการณ์ทางสุนทรียะ ในแบบการมีชีวิตที่ดีงาม และประสบการณ์นั้นควรเป็นเครื่องมือในการบรรลุธรรม ดังนั้น การชื่นชมการแสดงที่ไม่เหมาะสมและภาพลามกอนาจาร จึงไม่มีอยู่ในขอบข่ายของพุทธสุนทรียศาสตร์

นี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า พุทธสุนทรียศาสตร์นั้นให้ความสนใจกับความจริงแท้ของธรรมชาติ กล่าวคือ สิ่งต่างๆ ในธรรมชาตินั้นขึ้นอยู่กับผู้เข้าไปรับรู้ว่าจะมีมุมมองเป็นอย่างไร การปลูกฝังทัศนคติถูกต้อง ปรากฏอยู่ในสถานที่สำคัญต่างๆ ที่กล่าวถึงเจตคติทางสุนทรียศาสตร์แบบพุทธในยุคต้น

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังแสดงว่า ความงามของธรรมเป็นสัจธรรมจริงแท้แล้ว ความงามของธรรมยังทำให้ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม กลายเป็นสิ่งที่งามตามไปด้วย ดังพระพุทธพจน์ในมหาโคสธกาสลสูตรว่า “โคสธกาสลวันพึงงามด้วยภิกษุผู้ตั้งปณิธาน เจริญสมาธิจนกว่าจะหลุดพ้นจาก

^{๑๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓/๕๐๔.

^{๑๕๘} อโยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยไม่ถูกอุบาย โดยไม่ถูกทาง กล่าวคือการทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้เพียง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา หรือการนึก การนอนนึก การผูกใจการใส่ใจ การทำไว้ในใจถึงความคิดโดยนัยที่กลับกันกับสัจธรรม (ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๕/๗๑)

^{๑๕๙} อง.เอกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๗๙.

^{๑๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕-๑๗/๑๘.

อาสวะทั้งปวง”^{๑๖๑} และในสักกสังยุตต์ได้กล่าวว่า “พระอรหันต์อยู่ในที่ใด ไม่ว่าจะเป็นบ้านหรือป่า ที่ลุ่มหรือที่ดอน ที่นั่น ย่อมร่มรื่นสวยงาม”^{๑๖๒}

ก่อนการพิจารณาเกณฑ์ว่าด้วยความงามและความจริงทางศาสนา (Beauty and Religious Truths) ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า สิ่งธรรมชาติกับผลงานทางศิลปะในทัศนะของพระพุทธศาสนาคืออะไรเสียก่อน ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ความงามที่ไม่ได้เป็นเพื่อประโยชน์ของความงามเท่านั้น (beauty is not for beauty's sake) ความงามได้รับการมองว่าเป็นแรงจูงใจสำหรับผู้ที่ยปรารถนาที่จะชีวิตที่บริสุทธิ์ หลายครั้งที่พระพุทธเจ้า ได้แสดงให้เห็นถึงความงามที่จะนำไปสู่สัจธรรมทางศาสนา ในเรื่องนี้ มีตัวอย่างบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก เรื่องพระนันทะเถระ เมื่อท่านเบื่อหน่ายในการปฏิบัติและคิดจะลาสิกขาบทไปสู่เพศฆราวาส พระพุทธเจ้าได้พาพระนันทะไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และให้เห็นความงามของนางฟ้า ๕๐๐ นาง ผู้มีสีเทาดั่งนกพิราบ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่า “นันทะ เธอเห็นนางอัปสรผู้มีสีเทาดั่งนกพิราบ ๕๐๐ นางเหล่านี้หรือไม่” ท่านพระนันทะทูลตอบว่า “เห็นพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า “นันทะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร (คือ) ระหว่างนางชนบทกัลยาณีสากิยานี กับนางอัปสรผู้มีสีเทาดั่งนกพิราบ ๕๐๐ นางเหล่านี้ ใครสวยกว่ากัน น่าดูกว่ากัน หรือน่าชมกว่ากัน” ท่านพระนันทะทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณีสากิยานีเมื่อเปรียบเทียบกับนางอัปสร ๕๐๐ นางเหล่านี้ ก็เหมือนนางลิงรุ่นถูกไฟไหม้อวัยวะหูจิ้งจอกแห้ว คือสวยไม่ถึงหนึ่งเส้น สวยไม่ถึงส่วนหนึ่งของเส้น เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย โดยที่แท้ นางอัปสร ๕๐๐ นางเหล่านี้แลสวยกว่า น่าดูกว่า และน่าชมกว่า พระพุทธเจ้าข้า”^{๑๖๓} เพื่อเปรียบเทียบความงามของนางฟ้าและอดีตคู่หมั้นของพระนันทะ การเปรียบเทียบรูป อภिरูปตรา ทสสนียตรา และ ปาสาทิกตรา^{๑๖๔} ได้ถูกใช้ พระนันทะได้เปรียบเทียบแล้วว่า นางชนบทกัลยาณี เปรียบเสมือนดั่งนางลิงที่ถูกเผาอันมีหูและจุกขาควีน (ปลุกชุมกฏิกณณนาสจจินนา)^{๑๖๕}

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือเรื่องพระขมาเถรี อดีตมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งนครราชคฤห์ พระขมาเถรี เกิดในราชสกุล กรุงสาละ แคว้นมัททกะ พระประยูรญาติ ได้ให้พระ นามว่า “ขมา” เพราะพระนางมีผิวพรรณเลื่อมเรื่อต้งสีน้ำตาลทอง

^{๑๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๒/๔๐๙.

^{๑๖๒} ส.สค. (ไทย) ๑๕/๙๒๑/๓๔๑.

^{๑๖๓} ข.อุ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๑๒.

^{๑๖๔} ข.อุ. (บาลี) ๒๕/๖๘/๑๐๔.

^{๑๖๕} ข.อุ. (บาลี) ๒๕/๖๘/๑๐๔.

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ พระนางได้สดับ ข่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงโทษในรูปสมบัติ และเพราะความที่พระนางเป็นผู้หลงมัวเมาในรูป โฉมของตนเอง จึงไม่กล้าไปเข้าเฝ้าพระทศพล ด้วยเกรงว่าพระพุทธองค์จะแสดงโทษ ในรูปโฉม ของพระนาง จึงไม่ออกไปฟังธรรม

พระเจ้าพิมพิสารจึงหาอุบาย ด้วยการให้พวกนักกวี แต่งบทกวีประพันธ์ ถึงคุณสมบัติความงดงาม ของพระวิหาร เวฬุวันราชอุทยานแล้ว รับสั่งให้นำไปขับร้องใกล้ ๆ ที่พระนางเข้ามาเฝ้าประทับ เพื่อให้ทราบ สดับบทประพันธ์นั้น

พระนางได้สดับคำพรรณนา ความงดงามของพระราชอุทยานแล้ว ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไปชม จึงเข้าไปกราบทูลพระราชผู้สามี ซึ่งท้าวเธอก็ทรงยินดีให้เสด็จไป ตามพระประสงค์ เมื่อพระนางได้เสด็จชมพระราชอุทยาน จนสิ้นวันแล้ว ใคร่จะเสด็จกลับ พวกราชบุรุษทั้งหลาย ได้ นำพระนาง ไปยังสำนักของพระบรมศาสดาทั้ง ๆ ที่พระนางไม่พอพระทัยเลย

พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระนาง กำลังเสด็จมา จึงทรงเนรมิตนางเทพอัปสร นางหนึ่ง ซึ่งกำลังถือพัดก้านใบตาล ถวายงานพัดให้พระองค์อยู่เบื้องหลัง พระนางเข้ามาเฝ้า เห็น นางเทพอัปสรนั้นแล้ว ถึงกับตกพระทัยดำริว่า “ແ່แล้วสิเรา สตรีที่งามปานเทพอัปสร เห็นปานนี้ ยืนอยู่ใกล้ ๆ พระทศพล แม้เราจะเป็นปริจาริกา หญิงรับใช้ของนาง ก็ยังไม่คู่ควรเลย เพราะเหตุไร เราจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจจิต คิดชั่ว หลงมัวเมาอยู่ในรูปเช่นนั้นหนอ”

พระนางยืนทอดพระเนตร เพ่งดูสตรีนั้นอยู่ ในขณะนั้นเอง พระบรมศาสดา ได้ทรงอธิษฐานให้สตรีนั้น มีสรีระเปลี่ยนแปลง ล่วงเลยปฐมวัย แล้วย่างเข้าสู่มัชฌิมวัย ล่วงจากมัชฌิมวัย แล้วย่างเข้าสู่ปัจฉิมวัย เป็นผู้มีหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฟันหัก แก่หง่อม แล้วล้มลงกลิ้งพร้อมกับ พัดใบตาลนั้น

พระนางเข้ามาเฝ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีนั้น โดยตลอดแล้ว จึงดำริว่า “สรีระที่สวยงามเห็นปานนี้ ยังถึงงามวิบัตินี้ได้ แม้สรีระของเรา ก็จักมีคติเป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน” ขณะที่พระนางกำลังมีพระดำริอย่างนี้อยู่ นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัส พระคาถาภาषิตว่า:-

ชนเหล่าใดถูกราคะย้อมแล้ว ย่อมตกไปในกระแสราคะ

เหมือนแมลงมุดตกไปในข่ายใยที่ตนทำเอง

เมื่อชนเหล่านั้น ตัดกระแสแล้ว ได้ โดยไม่มีเยื่อใยแล้ว

ละกามสุขเสียได้ ย่อมออกบวช

เมื่อจบพระพุทธดำรัสคาถาภาซิดแล้ว พระนางเขมาเทวี ได้บรรลุพระอรหัตผล พร้อม ด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในอิริยาบถที่ประทับยืนอยู่นั่นเอง^{๑๖๖}

๒.๓.๔ การรับรู้ทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

๒.๓.๔.๑ ธาตุทางพระพุทธศาสนา

ธาตุทางพระพุทธศาสนาเมื่อกล่าวโดยลักษณะทั่วไปนั้นไม่ได้แตกต่างจากธาตุทางสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกแต่ประการใดในเรื่องของตัวธาตุซึ่งธาตุตามสุนทรียศาสตร์ทั่วไปนั้นไม่ได้เกิดจากจุดมุ่งหมายโดยตรงเพื่อความงามแต่เมื่อไรที่มันถูกนำมาพิจารณาหรือรับรู้ทางสุนทรียะเราจะนับว่ามันเป็นธาตุทางสุนทรียะทั้งสิ้นซึ่งในพระพุทธศาสนานี้จักได้กล่าวถึงธาตุทางสุนทรียะทั้งสองแบบคือธาตุทางธรรมชาติและผลงานศิลปะเป็นลำดับ

เกี่ยวกับธาตุทางพระพุทธศาสนาในแง่ของชาวโลกโดยทั่วไปนั้นแม้ในสมัยพุทธกาลได้กล่าวไว้อย่างหลากหลายเช่น

“นายกองเกวียนคนหนึ่งบรรทุกหญ้าฟืนและน้ำเป็นอันมากแล้วขับหมู่เกวียนไปก่อนเมื่อขับไปได้สองสามวันหมู่เกวียนนั้นได้เห็นบุรุษผิวดำนัยน์ตาแดงผูกสอดแล่งธนูทัดดอกกุหลาบมีผ้าเปียกผมเปียกแล่นรถอันงดงาม”^{๑๖๗}

“ภิกษุในพระศาสนาที่ย่อมตรวจดูโลกพันหนึ่งด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีจักขุขึ้นปราสาทอันงดงามชั้นบนพึงแลดูมณฑลแห่งกตังพันได้”^{๑๖๘}

“พระยาหงส์เห็นพระราชประทับนั่งบนตั่งทองอันงดงามเมื่อจะกล่าววาจาอันรื่นหูจึงได้ทูลว่าพระองค์ไม่มีโรคพาธหรือทรงสุขสำราญที่อยู่หรือพระองค์ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ.”^{๑๖๙}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ย่อมพิจารณาเห็นได้ว่าธาตุทางพระพุทธศาสนาที่ถูกพิจารณาหรือให้คุณค่าความงามในลักษณะเดียวกับสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกหรือตามแบบสุนทรียศาสตร์โดยทั่ว ๆ ไปนั่นเองส่วนในอีกแง่หนึ่งที่กล่าวถึงศิลปะซึ่งเป็นระบบปรัชญาที่อยู่ในสุนทรียศาสตร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้โดยรวมซึ่งหมายรวมไปถึงวิชาการต่าง ๆ ดังเช่นในพระวินัยปิฎกที่กล่าวไว้ว่า “ที่ชื่อว่าศิลปะได้แก่วิชาการช่างมี ๒ คือ วิชาการช่างทรม ๑ วิชาการช่างอุกฤษฏ์ ๑. ที่ชื่อว่าวิชาการช่างทรมได้แก่วิชาการช่างจักสาน, วิชาการช่างหม้อวิชาการช่างหูกวิชาการช่าง

^{๑๖๖} อ่านรายละเอียดใน ข.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘๙-๒๙๔.

^{๑๖๗} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๙/๒๕๑.

^{๑๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๗๑/๒๘๑.

^{๑๖๙} ข.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๒/๔๑.

หนังสือวิชาการช่างกลบก, ก็หรือวิชาการช่างที่เขาเย้ยหยันเหยียดหยามเกลียดชังดูหมิ่นไม่นับถือกันในชนบทนั้นๆนี้ชื่อว่าวิชาการช่างทรม. ที่ชื่อว่าวิชาการช่างอุกฤษฏ์ได้แก่วิชาการช่างนับวิชาการช่างคำนวณวิชาการช่างเขียน, ก็หรือวิชาการช่างที่เขาไม่เย้ยหยันไม่เหยียดหยามไม่เกลียดชังไม่ดูหมิ่นไม่นับถือกันในชนบทนั้นๆนี้ชื่อว่าวิชาการช่างอุกฤษฏ์.”^{๑๗๐} ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าศิลปะอย่างที่กำลังกล่าวถึงโดยทั่วไปในปรัชญาของฝั่งตะวันตกนั้นก็นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วยและยอมรับความเป็นศิลปะในแง่นี้ด้วยเช่นกันซึ่งในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะในส่วนองศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาซึ่งอาจใช้คำว่า “พุทธศิลป์” ดังที่ปรากฏและเกี่ยวข้องดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า “พุทธเจดียเจดียที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามี ๔ ชนิดคือธาตุเจดีย์บริโณเจดีย์ธรรมเจดีย์และอุเทสิกเจดีย์”^{๑๗๑}

สงวน รอดบุญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “พุทธศิลป์คือศิลปกรรมที่สร้างขึ้นรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรงทั้งในด้านจิตรกรรมประติมากรรมและสถาปัตยกรรมในลัทธิมหายานและเถรวาท”^{๑๗๒}

สรุปได้ว่าพุทธศิลป์ คือ ศิลปกรรมที่สร้างเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาทมีจิตรกรรมสถาปัตยกรรมและประติมากรรมเป็นต้นสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงเน้นสอนไตรสรณคมน์ไม่ได้เน้นเกี่ยวกับธาตุหรือรูปบูชาต่างๆหลังพุทธปรินิพพานแล้วจึงได้เกิดเจดีย๔ประเภทพร้อมกับรูปเคารพหรือพระพุทธรูปในภายหลังมีการสร้างสถูปสัญลักษณ์ต่างๆจนเกิดวิวัฒนาการตามสกุลช่างของอินเดียเผยแผ่ออกไปในดินแดนอื่นทั่วโลกเกิดเป็นพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนามากมายซึ่งปรากฏในปัจจุบันบางท่านแสดงทรรศนะไว้ว่าพุทธศิลป์ของพวกปุณชนยังยึดธาตุมีพระพุทธรูปเป็นต้นส่วนพุทธศิลป์แบบอริยะสาวกเน้นทางจิตใจการตัดกิเลสคือจุดสูงสุดของพุทธศิลป์^{๑๗๓}

นอกเหนือจากธาตุทางสุนทรียศาสตร์โดยทั่วไปที่กำลังกล่าวถึงในเชิงปรัชญาแล้วหลักธรรมคำสอนและข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อความดีงามซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้และผู้ปฏิบัติได้เข้าถึงรับรู้รับทราบความงดงามของการปฏิบัตินั้นๆจึงนับได้ว่าหลักธรรมต่างๆล้วนนับเข้าในศิลปะและเป็นสุนทรียธาตุทางพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน

^{๑๗๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๙๑/๒๐๗.

^{๑๗๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๙๕.

^{๑๗๒} สงวน รอดบุญ, ศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙), หน้า ๑๙๐.

^{๑๗๓} พระมหาอุดมปณฺณโก (อรรถศาสตร์ศรี), “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, หน้า ๕๘.

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงความละเอียดในการจำแนกสรรพสิ่งที่เป็นศิลปะต่างๆดังที่ชาวโลกเข้าใจและรับรู้โดยละเอียดและถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นจริงคือนามและรูปและรูปนี้เองคือธาตุต่างๆทางสุนทรียศาสตร์ทั่วไปกล่าวถึง

เมื่อพิจารณาพระพุทธศาสนาแล้วจะพบคำตอบเกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิตว่า^{๑๗๔} โลกคือสภาวะอันเนื่องด้วยรูปและนามและเป็นอนัตตานั้นก็คือนามกับรูปหรือจิตกับธาตุเป็นสภาวะคู่ที่จะต้องอยู่คู่กัน (นามรูป) ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งจริงแท้กว่ากันไม่อาจจะกล่าวได้ว่านาม (จิต) เป็นปฐมกรให้เกิดรูป (ธาตุ) หรือรูปเป็นปฐมกรให้เกิดนามแต่ทั้งสองส่วนต่างก็เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติและเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันในการที่ทำให้มีการเกิดขึ้นแปรสภาพหรือดับลงทั้งสองสภาวะต่างก็ดำเนินไปกฎอันเดียวกันคือมีความไม่เที่ยงแท้แน่นอน (อนิจจา) มีความขัดแย้งหรือเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของตนเอง (อนัตตา) การพิจารณาถึงสภาวะของสิ่งเป็นจริงตามแนวพระพุทธศาสนาก็จะเริ่มตรงที่พิจารณานามรูปนี้เป็นเบื้องต้นและยอมรับสภาวะทั้ง๒ส่วนนี้มีอยู่จริงในเบื้องต้นก่อนแต่ความเป็นจริงโดยความหมายสูงสุดหรือโดยนัยแห่งปรมัตถธรรมนั้นในหัวข้อที่ว่าด้วยธาตุซึ่งกล่าวถึงรูปนี้มีหลักในการพิจารณาดังนี้

รูปมีสภาวะเป็นสสารเป็นร่างกายรวมถึงคุณสมบัติและอาการของรูปเหล่านั้นมีสภาวะทางกายภาพหรือรูปนี้แบ่งออกไปคือมหาภูตรูป ๔ ปสาทรูป ๕ โคจรรูป ๕ ภาวรูป ๒ หทัยรูป ๑ ชีวิตรูป ๑ อาหารรูป ๑ ปริณหารูป ๑ วิญญูติรูป ๑ วิการรูป ๑ ลักษณะรูป ๔ รวม ๓๓ ลักษณะ

ในพระสูตร^{๑๗๕} ได้อธิบายเบญจขันธ์ว่า ประกอบด้วย กลุ่มของรูป ๒ คือ มหาภูตรูปและอุปาทายรูปในอภิธรรม^{๑๗๖} ได้มีการอธิบายไว้อย่างละเอียดโดยมหาภูตรูป แปลว่า รูปหยาบเป็นธาตุพื้นฐานที่เกาะกุมกับธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) มีหน้าที่ค้ำจุนมีความแข็งแรงความอ่อนเป็นคุณสมบัติธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) มีหน้าที่เชื่อมประสานมีความเกาะกุมไหลซึมเป็นคุณสมบัติธาตุไฟ (เตโชธาตุ) มีหน้าที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะมีความร้อนเย็นเป็นคุณสมบัติธาตุลม (วาโยธาตุ) มีหน้าที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวมีการขยายตัวและหดตัวเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาได้ทอนธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดขึ้น เรียกว่า อุปาทายรูปตามศัพท์ แปลว่า รูปอาศัยเป็นธาตุรองมี๒๔รูปในจำนวนนี้ ๑๔ รูปเกิดจากมหาภูตรูปหรือธาตุ ๔ อีก ๑๐ รูป เกิดจาก ๑๔ รูปนั้น อุปาทายรูป ๑๔ เหล่านี้เป็นธาตุที่มีอยู่ภายในหลายอย่างรวมกันการทอนย่อยของอภิธรรมเกี่ยวกับสสารนี้เพื่อค้นหาความจริงแท้ของธรรมชาติที่รวมตัวกันเป็นปรากฏการณ์อยู่แล้วซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ด้วยการค้นหาคำประกอบพื้นฐานมาอธิบาย แต่ผลลัพธ์ของพระพุทธศาสนา

๑๗๔ เครื่องจิตศรีบุญนาถ, สุนทรียภาพของชีวิต, หน้า ๕๗.

๑๗๕ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๓/๗๕.

๑๗๖ อภิธรรมตถสงคห, หน้า ๓๓.

และผลลัพธ์วิทยาศาสตร์ต่างกัน ทั้งนี้ ก็เพราะวิธีการต่างกันวิธีการของอภิธรรมเป็นวิธีจินตมยปัญญา คือ เกิดจากการคิดส่วนวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการทดลองวิทยาศาสตร์วิเคราะห์ธาตุเป็นธาตุต่าง ๆ จนถึงอนุภาคพบธรรมชาติสุดท้ายเป็นพลังงานพระพุทธานุศาสนวิเคราะห์ธาตุเป็นธาตุ ๔ พบธรรมชาติสุดท้ายเป็นอุปาทยารูป ๒๔

พระพุทธานุศาสนได้กล่าวถึงมนุษย์ว่ามีส่วนประกอบที่สามารถย่อยทอนให้เล็กลงไปได้ถึง ๕ ประการ ซึ่งเรียกวินิการทางธรรมนี้ว่า มนุษย์ตามแบบของเบญจขันธ์^{๑๗} ซึ่งสามารถแยกได้ดังนี้

๑) รูปขันธ์ ได้แก่ สิ่งที่เป็นส่วนของรูปทั้งหมด อาทิเช่น ร่างกายหรือสิ่งที่สสารและพลังงานในร่างกายพร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมของมันด้วย

๒) เวทนาขันธ์ ได้แก่ ความรู้สึกทางอารมณ์ว่าเป็นสุข คือ ความสบายกายสบายใจ เรียกว่า สุขเวทนาหรือเป็นทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ เรียกว่า ทุกขเวทนาหรือเฉย ๆ ต่ออารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งไม่สุขไม่ทุกข์ เรียกว่า อัพยาทเวทนา

๓) สัญญาขันธ์ ได้แก่ ความจำได้ หมายถึง เป็นการกำหนดรู้เครื่องหมายหรือลักษณะการต่าง ๆ เช่น จำได้หมายรู้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ที่เกิดกับใจ

๔) สังขารขันธ์ ได้แก่ เจตสิกธรรมอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิต ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำแต่งจิตให้ดีให้ชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ถ้าแต่งจิตให้ดี เรียกว่า กุศลสังขาร ถ้าแต่งจิตให้ชั่ว เรียกว่า อกุศลสังขารถ้าเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว เรียกว่า อัพยาทสังขาร

๕) วิญญาณขันธ์ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ เป็นตัวรู้ที่อาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกมาประจวบกันเข้าแล้วทำให้เกิดวิญญาณหรือความรู้ขึ้น

ดังนั้น การแบ่งแยกย่อยมนุษย์ออกได้เป็น ๕ ส่วนตามนัยแห่งเบญจขันธ์นี้ ในแต่ละขันธ์ยังสามารถวิเคราะห์แยกออกเป็นส่วนย่อยต่อไปอีกอย่างพิสดารซึ่งจะกล่าวในบทต่อไปแต่ถึงอย่างไรก็ตามการวิเคราะห์มนุษย์ออกเป็น ๕ ส่วนตามนัยแห่งเบญจขันธ์นี้ เมื่อย่อยลงมาแล้วก็เป็น๒คือกายกับจิตหรือรูปกับนาม ซึ่งเป็นพื้นฐานของธาตุหรือบ่อเกิดของธาตุทางพระพุทธานุศาสนนั่นเอง

เบญจขันธ์ในฐานะเป็นบ่อเกิดหรืออาจกล่าวอีกนัยยะหนึ่งคือเป็นธาตุทางสุนทรียศาสตร์ เพราะเป็นปฐมธาตุซึ่งสรรพสิ่งล้วนประกอบไปด้วยเบญจขันธ์ดังกล่าวแล้วฉะนั้นไม่ว่าจะธาตุทางธรรมชาติภูเขาแม่น้ำไพรต้นไม้อัญญาเขี้ยวขจิหรืออื่น ๆ ตามธรรมชาติหรือธาตุทางสุนทรียะอื่น ๆ ทั้งจิตรกรรมสถาปัตยกรรมดนตรีการละครหรือแม้แต่ศิลปะอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นก็ล้วนมีปฐมเหตุจากธาตุ ๔ ขันธ์ ๕

โดยหลักของพุทธศาสนาแล้วผู้ที่สามารถจะตรัสรู้มตรธรรมมิได้มีแต่เพียงพระพุทธเจ้า พระองค์เดียวแต่มีมากมายนับจำนวนมิได้ทั้งในอดีตและอนาคตคือตลอดระยะเวลาอันยาวไกลย่อมจะมีผู้ตรัสรู้มตรธรรมบังเกิดขึ้นมาเพื่อความสุขและความหลุดพ้นจากอาสวกิเลสของสัตว์โลกเป็นคราว ๆ ไปตามยุคตามสมัยจากหลักการอันนี้ทำให้ทราบว่าตำแหน่งของท่านผู้ตรัสรู้มตรธรรมมิได้ผูกขาดไว้สำหรับท่านผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะหากแต่ใครบาเพ็ญคุณงามความดีไว้มากก็มีโอกาสที่จะตรัสรู้มตรธรรมได้เป็นหลักกลาง ๆ สำหรับทุกคนและเป็นหลักที่มีเหตุผลเพราะในคนจำนวนมากคงจะไม่มีคนดีเพียงคนเดียวเมื่อตั้งใจหาความดีก็สามารถจะบรรลุผลของความดีนั้นในวันข้างหน้าเป็นการเปิดประตูให้บุคคลได้ใช้ความเพียรของตนในการแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนาไม่ใช่จะได้สิ่งที่ตนปรารถนานั้นอย่างลอย ๆ พุทธศาสนาจึงมุ่งสั่งสอนให้คนรู้จักพึ่งตนเองในการใช้ความเพียรของตนเองเพื่อบรรลุสิ่งที่ปรารถนาเพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นข้อเท็จจริงเรียกว่าทางอันประเสริฐหรืออริยสัจและมรรคมรรคแปดเป็นเครื่องพิสูจน์ข้อเท็จจริงดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ดังนั้นก็หลักแห่งปฏิจกสมุปบาทเรียกอีกอย่างว่าวงจรของชีวิตหรือเรียกตามหลักทางชีววิทยาว่าสายโซ่แห่งชีวิตซึ่งหมายถึงกระบวนการชีวิตมนุษย์ถูกห่วงโซ่นี้ผูกมัดรัดตรึงไว้ทำให้มนุษย์ทั้งหลายตกอยู่ในกระแสของการเกิดและการตายสืบต่อไปตราบใดที่ห่วงโซ่แห่งชีวิตยังไม่ถูกตัดขาดลงกระแสการดำรงอยู่ของชีวิตก็จะดำเนินต่อไปข้ามภพข้ามชาติ

ความจริงคือรากฐานของความงามและความดีความจริงความงามและความดีเป็นคนละสิ่งกันแต่เกี่ยวโยงกับแบบแยกกันไม่ได้กล่าวคือความจริงเป็นที่มาของความงามและความดีความงามเป็นลักษณะของความจริงความดีเป็นเป้าหมายของความจริงคนที่มีธรรมหรือความจริงในตัวย่อมมีลักษณะงามและผลได้จากการมีธรรมในตัวไม่ว่าธรรมระดับใดคือภาวะลดลงของกิเลสและทุกข์ในชีวิตหากมีธรรมสมบูรณ์กิเลสและทุกข์ก็ลดลงจนหมดสิ้นในที่สุดซึ่งถือว่าเป็นความดีสูงสุดของชีวิตธรรมหรือความจริงมีอยู่ในคนใดคนนั้นก็เป็นคนงามและคนดีคนดีมีอยู่ในที่ใดที่นั้นก็พลอยงามไปด้วยพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมไม่เพียงแต่ทำให้คนมีความงามเท่านั้นแต่ยังทำให้ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมกลายเป็นสิ่งที่งามไปด้วยตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาความงามเชิงโลกุตรธรรมมิได้หมายถึงความสวยงามเชิงอารมณ์หรือเชิงความรู้สึกนึกคิดแต่หมายถึงภาวะลดลงของกิเลสและความทุกข์จนถึงภาวะสิ้นกิเลสสิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงที่เรียกว่าวิมุตติธรรมซึ่งเป็นภาวะเชิงธาตุวิสัยส่วนความงามเชิงโลกียธรรมได้แก่ความงามที่ชาวโลกพูดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไปจากพระพุทธพจน์และอรรถาธิบายต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามในทางโลกทั้งความงามของคนและความงามของธรรมชาติไว้น้อยเช่นกันอันเป็นการยืนยันว่าพระพุทธศาสนามีได้มองข้ามความงามทางโลกและยอมรับความงามทางโลกด้วยเช่น

กล่าวถึงความงามของคนและความงามของผิวพรรณ (สวณฺณตา) ความงามของทรวดทรง (สุสณฺฐาน) ความงามของรูปร่าง (สุรูปตา)^{๑๗๘} กล่าวถึงความงามของสตรี (อิภีรูปา,อิภีรูปตา, รูปโสภา)^{๑๗๙} กล่าวถึงความงามของสตรี๕๐อย่าง^{๑๘๐} แต่การกล่าวถึงความงามต่างๆเหล่านี้พระพุทธรองค์ตรัสว่าเป็นการกล่าวไปตามภาษาโลกโดยไม่ทรงยึดถือไปตามโลกเพราะพระองค์ไม่ทรงขัดแย้งกับโลกดังพระพุทธพจน์ในโปฏฐปาทสูตรว่า “ดูก่อนจิตตะคำเหล่านี้เป็นโลกสมัญญา (ชื่อตามโลก) โลกนิรุตติ (ภาษาชาวโลก) โลกโวหาร (โวหารของชาวโลก) โลกบัญญัติ (บัญญัติของชาวโลก) ที่ตถาคตใช้เรียกแต่ไม่ยึดถือ”^{๑๘๑} และในทีฆนขสูตรว่าดูกรอัคริเวสสนะภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วย่อมไม่ทะเลาะวิวาทกับใครชาวโลกเขาพูดอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้นแต่ไม่ยึดถือ”^{๑๘๒} ข้อที่พึงพิจารณาในประเด็นนี้คือตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้นความงามในทางโลกมีจริงหรือไม่หรือว่าความงามในทางโลกเป็นจิตวิสัยหรือธาตุวิสัยพระพุทธศาสนาจำแนกรูปหรือธาตุออกเป็น๕สถานะคือรูป (รูปร่าง) เสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบได้) ธาตุในสถานะต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีคุณภาพหรือคุณสมบัติที่สามารถมีปฏิกริยาต่อการรับรู้ของมนุษย์ได้ทำให้นมนุษย์เกิดความรู้สึกที่เรียกว่าชอบไม่ชอบรักเกลียดเป็นต้นดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุน่าปรารณาน่าใคร่น่าพอใจน่ารักเป็นที่อาศัยของความใคร่เป็นที่ตั้งของความกาหนดยินดีมีอยู่” (ในกรณีของเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะก็นัยเดียวกัน)^{๑๘๓} และมีคำอธิบายในจูฬนิทเทสว่า “ธรรมอันเป็นธาตุแห่งตัณหาเป็นอารมณ์ของตัณหาชื่อว่ากามเพราะว่าเป็นที่ตั้งของความใคร่เป็นที่ตั้งของความกาหนดเป็นที่ตั้งของความมัวเมาเหล่านี้เรียกว่าธาตุกาม”^{๑๘๔} ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงว่าธาตุทุกสถานะต่างมีคุณสมบัติคืออำนาจที่ก่อให้เกิดความรู้สึกปรารณาน่าใคร่พอใจรักต้องการยินดี (อิฏฐะกันตะมนาปะปิยะกามะระชะ) ขึ้นในจิตใจของคนที่เกี่ยวข้องสัมผัสมันเพราะธาตุมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้พระพุทธศาสนาจึงเรียกธาตุเหล่านี้ว่า “ธาตุกาม” ซึ่งมีความหมายว่าธาตุที่มีอำนาจให้เกิดความต้องการฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าคำว่า “กาม” มีความหมายครอบคลุมคำอื่น ๆ คือ อิฏฐะ กันตะมนาปะปิยะระชะไว้ด้วยพระพุทธศาสนาจึงมักกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยคำว่า “กาม” หรือ “ธาตุกาม” คำเดียวนัยแห่งพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าคุณสมบัติของธาตุดังกล่าวนี้เป็นธาตุวิสัยถึงคนจะรู้สึกหรือไม่รู้สึกถึงคุณสมบัติดังกล่าวนี้คุณสมบัติเหล่านี้ก็มีอยู่ดัง

๑๗๘ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๑๒.

๑๗๙ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๐๙,๑๑๑,๑๑๗.

๑๘๐ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐๑.

๑๘๑ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๒/๒๔๘.

๑๘๒ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๗๓/๒๖๘.

๑๘๓ ส.ส. (ไทย) ๑๘/๖๗/๔๔.

๑๘๔ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๙๔/๒๗.

พระพุทธพจน์ที่ยืนยันว่า “รูป..ที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจน่ารักมีอยู่” แต่คนที่เกิดความรู้สึกปรารถนาหรือรักธาตุเหล่านั้นก็คือคนที่ยินดีสรรเสริญหมกมุ่นในธาตุเหล่านั้นหากไม่ความยินดีไม่หมกมุ่นไม่สรรเสริญก็ไม่เกิดความรู้สึกปรารถนาความรักเป็นต้นในธาตุเหล่านั้นความยินดีความหมกมุ่นเหล่านี้คือสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกรวม ๆ ว่ากิเลสและกิเลสพระพุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นสิ่งเชิงธาตุวิสัยคือเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสันดานของมนุษย์ตามธรรมชาติของมนุษย์ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ดังกล่าวมาความงามของธาตุซึ่งมีความหมายรวมทั้งมนุษย์สัตว์และสิ่งของเป็นผลของการปะทะสังสรรค์กันระหว่างคุณสมบัติของธาตุกับกิเลสในจิตหรือในสันดานของคนโดยมีอายตนะคือประสาทสัมผัสทั้ง ๖ เป็นสื่อกลางหากขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งความงามของธาตุก็ไม่ปรากฏและองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการของการเกิดขึ้นของความงามก็คือกิเลสในจิตของคนกล่าวคือแม้ธาตุที่มีคุณสมบัติมีอยู่ประสาทสัมผัสก็เป็นปกติการรับรู้ก็มีอยู่แต่ผู้รับรู้คือคนเป็นคนไม่มีกิเลสความงามเกี่ยวกับธาตุที่ถูกรับรู้นั้น (เช่นหญิง - ชาย) ก็ไม่เกิดขึ้นกับคนนั้นคนดังกล่าวนี้คือพระอรหันต์ ฉะนั้นพระอรหันต์จึงรับรู้ธาตุต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกที่เป็นกลางคือไม่รู้สึกละสวยหรือไม่รู้สึกละไมสวย เป็นเพียงแค่รับรู้สิ่งนั้นเท่านั้นดังที่พระพุทธศาสนาใช้คำว่า “เห็นสักแต่ว่าเห็นได้ยินสักแต่ว่าได้ยินไม่ยินดียินร้ายหรือไม่รักไม่เกลียด” ตามนัยดังที่กล่าวมาสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาถือว่าความงามของธาตุหรือความงามเชิงโลกียธรรมเป็นจิตวิสัยและเป็นสิ่งที่เป็นไปตามการกำหนดของคนดังที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าโลกบัญญัติเท่านั้นนอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้ว่าความมากมายของความงามทางโลกหรือความงามของธาตุขึ้นอยู่กับความมากมายหรือความหนาแน่นความเบาบางของกิเลสในจิตใจของคนนั้น ๆ ด้วยหากไม่มีกิเลสเลยก็ไม่มีความรู้สึกเรื่องความงามทางโลกหรือความงามทางธาตุเลย

๒.๓.๔.๒ ประสพการณ์ความงามเชิงโลกียธรรม

ประสพการณ์ความงามที่มีลักษณะเป็นโลกียะซึ่งมีลักษณะที่เป็นไปในแนวเดียวกันกับทางตะวันตกนั้นอาจกล่าวได้ว่าขึ้นชื่อว่าความงามไม่ใช่มีแต่ความงามตามธรรมชาติหรือการเสกสรรปั้นแต่งของมนุษย์เท่านั้นแม้แต่การปฏิบัติธรรมะความเชื่อตามหลักศาสนาก็จัดว่าเป็นความงามในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมสำหรับทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงามไว้๒๐อย่างคือขันติความอดทนอดได้ทนได้เพื่อบรรลุลูกความดีและความมุ่งหมายอันชอบการห้ามใจที่ไม่ทาความชั่วและโสรัจจะความสงบเสงี่ยมมีอริยาไยงามวางตนพอเหมาะแก่วิยาฐานะบุคคลใดปฏิบัติตามแล้วจะมีผลทำให้ผู้นั้นกลายเป็นคนงามถ้าไม่แล้วจะเป็นคนที่น่าเกลียดโง่เงาเสียความเป็นลูกผู้ดีไปหมดเป็นความงามทางจิตวิญญาณที่ดีมีจริยธรรมผ่านศิลปะออกมาข้อนี้พลาโตยืนยันว่า “ศิลปะจะมีค่าก็

ต่อเมื่อส่งเสริมศีลธรรมหรือให้ความรู้ด้านปรัชญา”^{๑๘๕} ข้อนี้มุ่งให้อธิบายความงามบนคติทางศาสนา ด้วยดังนี้ศิลปะจะมีค่าเมื่ออยู่ในฐานะเป็นสื่อให้ประชาชนรู้จักความดีศิลปะที่เป็นบ่อนทำลายศีลธรรม จะถูกห้ามเผยแพร่ถูกต่อต้านจากประชาชนศิลปะวัฒนธรรมนั้นอยู่คู่กับศาสนาโดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาเรียกได้ว่าวัดเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมก็ไม่ผิดเพราะไม่ว่าตำนานธรรมะชาดกต่าง ๆ ได้อิงกันและกันอยู่เช่นการให้มหาทานของพระเวสสันดรจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ พุทธสาวกก็ล้วนเป็นสื่อความหมายทางศีลธรรมซึ่งมีข้อความดังที่ปรากฏว่า^{๑๘๖}

กาลครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ระหว่างนั้นพระญาติทั้งฝ่ายโกติยะและ ศากยะกำลังทะเลาะกันเรื่องน้ำเนื่องจากว่าน้ำทำนามีน้อยฝ่ายนั้นก็อยากวิดน้ำเข้านาตนเองฝ่ายนี้ก็ อยากวิดน้ำเข้านาตนเองพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามาห้ามพระองค์ยกพระหัตถ์ขวาแบออกหันไปข้างหน้า พระหัตถ์ที่ยกนั้นเป็นท่าห้ามการทะเลาะของหมู่ญาติของพระองค์นำมาสร้างเป็นสัญลักษณ์ใน พระพุทธรูปปางหนึ่งชื่อปางห้ามญาตินอกจากนี้ปางที่เด่นๆอีกมากทำแสดงถึงจริยธรรมที่แน่ชัดเช่น ปางปฐมเทศนาปางป่าเลไลยก์ปางประทานพร เป็นต้น

เมื่อปางต่าง ๆ แสดงถึงสื่อจริยธรรมในศาสนาแล้วก็หมายความว่าย่อมมีความเคารพอยู่ ในเบื้องหลังแห่งศิลปกรรมนั้นด้วยเพราะศิลปกรรมนั้นสัมพันธ์กับธรรมะเป็นนิมิตแห่งความดีความ งามสามารถทำให้คนเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนาเพราะบางคนศึกษาธรรมะผ่านจิตรกรรมศิลปกรรม (Dhamma Study through the arts)

เรื่องนี้เราจะเทียบได้จากพระพุทธองค์ตรัสกับพระวัชกสิผู้ติดตามชมรูปโฉมของพระองค์ ในทุกที่ที่พระองค์เสด็จไปว่า

“วัชกสิร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นนี้จะมีประโยชน์อะไรดูกรวัชกสิผู้ใดแลเห็นธรรมผู้นั้น ชื่อว่าย่อมเห็นเราผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นธรรมวัชกสิเป็นความจริงบุคคลเห็นธรรมก็ย่อมเห็น ธรรมวัชกสิเธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”^{๑๘๗}

เมื่อศิลปกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอันเป็นพระพุทธรูปพระเจดีย์พระบรมธาตุแม้แต่ ต้นโพธิ์ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาแล้วผู้คนที่หลายน้อมแสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ ถวายสักการะด้วยดอกไม้ธูปเทียนสิ่งที่ใช้กับอวัยวะที่ต่ำเช่นรองเท้าจะถอดออกก่อนเข้าไปภายในพระ วิหารหรือแม้ของที่ใช้กับอวัยวะที่สูงเช่นหมวกเมื่อสวมอยู่ก็จะถอดออกก่อนเข้าไปภายในถอดก่อนที่ จะกราบไหว้บุคคลเวลาถวายอาหารบิณฑบาตจะถอดรองเท้าเพื่อความเคารพแต่ถ้าศิลปะนั้นมีสิ่งที่เป็น เครื่องหมายขัดแย้งกับศีลธรรมคุณธรรมสื่อไปในทางโลกีย์ไม่แยกของต่างออกจากที่สูงเป็นการ

๑๘๕ Plato, *Laws*, trans. R.G. Bury, ๒ vols. Loeb Library, London, ๑๙๒๖, p.๖๘๘.

๑๘๖ พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๓๖๒.

๑๘๗ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๕๗.

กระทำที่ไม่ให้ความเคารพศิลปะนั้นก็อยู่ไม่ได้หรืออาจจะมีใครนำภาพสื่อที่ผิดศีลธรรมไปวางหรือตั้งติดกับพระพุทธรูปก็จะถือเป็นการกระทำไม่เหมาะสมอย่างร้ายแรงมีการแสดงการไม่ยอมรับจากสังคมอย่างที่สุดจึงกล่าวได้ว่าศิลปะที่ดีต้องตั้งอยู่บนฐานจริยธรรมด้วย

ขอบข่ายของความงามจะตกอยู่ใน ๓ ลักษณะคือความงามตามธรรมชาติในศิลปกรรม ประติมากรรมและศรัทธาในศาสนานับได้ว่ามีทั้งส่วนที่รูปธรรมและนามธรรมความงามตามธรรมชาติและงามตามศิลปกรรมจัดอยู่ในรูปธรรมส่วนงามในการปฏิบัติตามศาสนาจัดเป็นนามธรรมที่จัดเช่นนี้ เพราะมีจุดประสงค์ที่จะแบ่งหัวข้ออธิบายว่าความงามทางธาตุกับความงามทางจิตใจความงามทางธาตุ สามารถยกมาพิจารณาได้เพราะสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

รูป (Matter) เป็นอารมณ์ของตารับรู้ด้วยการมองเห็นหากรูปนั้นถูกสะกดตาทำให้คนเห็นด้วยความตะลึงแสดงว่ารูปนั้นมีสุนทรียะประกอบอยู่

เสียง (Sound) เป็นอารมณ์ของหูรับรู้ด้วยการได้ยินหากเสียงนั้นไพเราะสะกดหูทำให้คนได้ยินต้องหยุดฟังแสดงว่าเสียงนั้นมีสุนทรียะประกอบอยู่

กลิ่น (Smell) เป็นอารมณ์ของจมูกรับรู้ด้วยจมูกเมื่อได้กลิ่นโชยมาแต่ไกลนอกจากทราบ ว่ากลิ่นอะไรแล้วยังมีอารมณ์ที่ดีกับกลิ่นนั้นจนตกลงใจว่ากลิ่นนี้มีสุนทรียะประกอบอยู่

รส (Taste) เป็นอารมณ์ของลิ้นรับรู้ได้ด้วยลิ้นทำให้รู้ว่ารสนี้อร่อยไม่อร่อยหวานหรือขม อย่างไร

โผฏฐัพพะ (Touch) เป็นอารมณ์ของการสัมผัสทางมือรับรู้ได้ด้วยการสัมผัสบนผิวหนังทุก ส่วนของร่างกาย

แต่ถ้าเมื่อประสบอารมณ์ครบทั้ง ๕ ข้างต้นแล้วปรากฏว่าไม่เกิดความรู้สึกที่ดีขึ้นเลยไม่มี ปรารถนาความรักความชอบใจขึ้นมาแต่อย่างไรเราตัดสินได้ว่าอารมณ์นั้นไม่งามการที่เราตัดสินว่า อารมณ์นั้นไม่งามไม่งามในตัวเองหรืออยู่ที่จิตของเราให้ความรู้สึกกับธาตุนั้นเกิดความรู้สึกอย่างไรนั้น จะอยู่ในเกณฑ์ตัดสิน ๒ เกณฑ์กล่าวคือการตัดสินเชิงอัตวิสัย (Subjective judgment) และเกณฑ์การ ตัดสินเชิงธาตุวิสัย (Objective judgment)

๒.๓.๔.๓ ประสบการณ์ความงามเชิงโลกุตรธรรม

ประสบการณ์ความงามทางธรรมถือเป็นลักษณะพิเศษของสุนทรียศาสตร์แบบตะวันออก ซึ่งส่วนมากแล้วล้วนแต่เป็นลักษณะของการลงมือปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาเพื่อเข้าถึง จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตตามแต่ทรรศนะของศาสนาหรือระบบปรัชญาแต่ละสำนัก

ประสบการณ์ความงามทางธรรมนี้เป็นลักษณะของประสบการณ์ที่เกิดหรือสัมผัสได้กับ ความงามซึ่งเป็นนามธรรมหรือการได้รับรู้กับความงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นความงามของการ แสดงธรรมหรือปฏิบัติธรรมปฏิบัติคุณความดีแล้วย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติก็ได้รับทราบก็เกิดอารมณ์ทาง

สุนทรียคือความรู้สึกซาบซึ้งยินดีหรือชื่นชมในสิ่งนั้น ๆ เช่น คุณความดีเป็นต้นดังปรากฏในมัชฌิมนิกายว่าพราหมณ์และคฤหบดีชาวโอปาสาทพราหมณคามได้สดับข่าวว่า พระสมณโคตมศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยสกุลเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงโอปาสาทพราหมณคามประทับอยู่ณป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวันทางทิศเหนือแห่งโอปาสาทพราหมณคามก็กิตติศัพท์อันงดงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้นได้ขจรไปอย่างนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์เป็นผู้เบิกบานแล้วเป็นผู้จำแนกธรรม”^{๑๘๘} ซึ่งเป็นความประทับอยู่ในใจบางครั้งเรียกว่าปิติเป็นความสุขจากการได้สัมผัสทางใจหรือปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ตามลำดับ

ในอังคุตตรนิกายปัญจกนิบาตได้แสดงข้อความตอนหนึ่งเกี่ยวกับการได้สัมผัสกับประสบการณ์ความงามอันเป็นเลิศซึ่งประกอบไปด้วยความดีว่า “ผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่นมีความรักตั้งมั่นมีศรัทธาไม่หวั่นไหวมีความเลื่อมใสยิ่งยอมนำไปเห็นพระตถาคตหรือสาวกพระตถาคตการเห็นนี้ยอดเยี่ยมกว่าการเห็นทั้งหลาย”^{๑๘๙} โดยการเห็นในลักษณะนี้จัดได้ว่าเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมในความยอดเยี่ยม ๖ ประการคือทสสนานุตตริยะ ๑ สวณานุตตริยะ ๑ ลาภานุตตริยะ ๑ สิกขานุตตริยะ ๑ ปาริจรียานุตตริยะ ๑ และอีกประการหนึ่งคืออนุสสทานุตตริยะ ๑ โดยระบุถึงการเห็นสิ่งต่าง ๆ คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไปเพื่อดูช่างแก้วบ้างม้าแก้วบ้างแก้วมณีบ้างของใหญ่ของเล็กหรือสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิดผู้ปฏิบัติผิดซึ่งถือได้ว่าเป็นของชาวบ้านเป็นของปุถุชนไม่ประเสริฐไม่ประกอบด้วยประโยชน์ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนดเพื่อความดับเพื่อสงบระงับเพื่อยิ่งเพื่อดีรสรู้เพื่อบริพพานกล่าวโดยสรุปการสัมผัสกับความงามหรือประสบการณ์ความงามในทางธรรมนี้ได้อิงเอาประโยชน์ต่อการเป็นจุดหมายปลายทางสู่ความหลุดพ้นคือพระนิพพานการเห็นกิติการได้ฟังหรือได้ยินกิติการได้การปฏิบัติหรือแม้แต่การศึกษาหากเป็นไปเพื่อการปฏิบัติธรรมย่อมนับได้ว่าเป็นประสบการณ์ความงามทางธรรมนั่นเองซึ่งแนวทางในการปฏิบัตินั้นต้องสอดคล้องกับอริยมรรคมีองค์ ๘

ในสังยุตตรนิกายพระพุทธองค์ตรัสว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้คือพรหมจรรย์ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคนี้เรียกว่าพรหมจารีหรือความสิ้นราคะโทสะโมหะเรียกว่าความจบสิ้นพรหมจรรย์ดังนั้นพรหมจรรย์จึงหมายถึงตัวพระพุทธศาสนาในภาพปฏิบัติทั้งหมดทีเดียว

ในปฐมเทศนาหรือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๙๐} พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความหมายแห่งมัชฌิมาปฏิปทาและจุดหมายแห่งข้อปฏิบัติไว้อย่างสมบูรณ์ในฐานะเป็นทางสายกลางซึ่งหมายถึงการไม่เข้าไปข้องแวะที่สุด ๒ อย่าง คือ

^{๑๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔๗/๔๔๕.

^{๑๘๙} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๐๑/๒๙๖.

^{๑๙๐} วิ.มทา. (ไทย) ๔/๑๓/๑๘.

- ๑) กามสุขัลลิกานุโยคการ หมกมุ่นอยู่ด้วยกาม
- ๒) อตตกิลมถานุโยค การมัวสร้างความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง

ในทีฆนิกายมหารวรรค^{๔๑} พระพุทธองค์ได้ตรัสอธิบายองค์ประกอบแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ดังนี้

- ๑) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาทิฐิเป็นไฉนความรู้ในทุกขในทุกขสมุทัยในทุกขนิโรธในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๔๒}นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ
- ๒) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาสังกัปปะเป็นไฉนความดำริในการออกจากกามความดำริอันไม่พยาบาทความดำรินอนไม่เบียดเบียนนี้เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ
- ๓) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาวาจาเป็นไฉนเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นการพูดเท็จพูดส่อเสียดพูดคำหยาบพูดเพื่อเจอนี้เรียกว่าสัมมาวาจา
- ๔) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมากัมมันตะเป็นไฉนเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาตจากอทินนาทานจากอพรหมจรรย์นี้เรียกว่าสัมมากัมมันตะ
- ๕) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาอาชีวะเป็นไฉนอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสียสำเร็จชีวิตอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบนี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ
- ๖) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาวายามะเป็นไฉนภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังฉันทะให้เกิดพยายามปรารภความเพียรประคองจิตไว้ตั้งจิตไว้เพื่อความตั้งมั่นไม่พ่นเพี้ยนเพิ่มพูนไฟบุลย์เจริญบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนี้เรียกว่าสัมมาวายามะ
- ๗) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาสติเป็นไฉนภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นภายในกายเนื่องๆอยู่มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติพึงกาจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆอยู่มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติพึงกาจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียนี้เรียกว่าสัมมาสติ
- ๘) ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สัมมาสมาธิเป็นไฉนภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามสังัดจากอกุศลธรรมบรรลุปฐมฌานมีวิตกวิจารณ์มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ชอบบรรลุตติยฌานมีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกอุดขึ้นไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์เพราะวิตกวิจารณ์สงบไม่มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ชอบมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไปบรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุขชอบบรรลุดตตฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย

๑๔๑) ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

สรรเสริญว่าไม่มีทุกข์ไม่มีสุขเพราะละสุขละทุกข์และดับโทมนัสก่อน ๆ ได้มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิความหมายขององค์ประกอบแห่งมัชฌิมาปฏิปทาแต่ละข้อ

ความหมายขององค์ประกอบแห่งมัชฌิมาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าองค์แห่งอริยะอาจอธิบายได้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิความเห็นชอบคำว่า “สัมมา” แปลว่าถูกและทิฐิคือทฤษฎีหรือปัญญา ฉะนั้นสัมมาทิฐิจึงหมายถึงทฤษฎีที่ถูกหรือความเห็นชอบซึ่งหมายถึงปัญญาเป็นบุรพภาคแห่งการปฏิบัติตามอริยมรรค ๘ ประการนั้นคือความเห็นชอบที่ว่าความเกิดความแก่ความเจ็บความตายเป็นทุกข์และการพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์การที่ต้องอยู่ร่วมกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์นั้นคืออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ต้นเหตุแห่งทุกข์คือการดับตัณหาเป็นความดับทุกข์ความเห็นเช่นนี้ถือเป็นสัมมาทิฐิ ส่วนความเห็นที่ขัดแย้งกันคือมิจฉาทิฐิ

สัมมาทิฐิเป็นการทำให้เกิดวิชาขึ้นเห็นแจ้งในนิพพานได้ด้วยที่ตั้งไว้ชอบรู้แจ้งเห็นไตรลักษณ์ที่ว่า “ภิกษุเห็นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณซึ่งเป็นของไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยงความเห็นของเรานั้นเป็นสัมมาทิฐิเมื่อเห็นชอบก็ย่อมหน่ายเพราะสิ้นเพลินก็สิ้นการยึดติดเพราะสิ้นการยึดติดก็สิ้นเพลินเพราะสิ้นเพลินและยึดติดจิตจึงหลุดพ้นเด็ดขาดแล้ว”^{๑๕๒} สัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นในการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น

๒) สัมมาสังกัปปะคือความดำริชอบหมายถึงการที่จะตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งต้องเป็นไปในทางที่ถูกสัมมาสังกัปปะมี ๓ อย่างคือ ๑. เนกขัมมสังกัปปะคือความดำริออกจากกาม ๒. อพยابาทสังกัปปะคือความดำริที่ไม่เกลียดแค้นชิงชังขัดเคืองหรือคิดในแง่ร้ายต่าง ๆ ๓. อวิหิงสาสังกัปปะคือความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียนการคิดทำร้ายหรือทำลาย

ความดำริชอบ ๓ ประการนี้จะทำให้จิตใจของบุคคลออกห่างจากกิเลสเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้จิตพัฒนา มีความก้าวหน้าทางธรรมพ้นจากบาปอกุศลกลายเป็นจิตที่เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นสัมมาสังกัปปะนี้สามารถประมวลเข้าในมรรคองค์อื่นได้อีกด้วยกล่าวคือในการเห็นตามเป็นจริงว่าความดำรินั้นชอบหรือควรนี้ไม่ชอบไม่ควรย่อมได้ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ (มรรคองค์ที่ ๑) และในการเพียรพยายามที่จะขจัดเสียซึ่งความดำริมิชอบมิควรและปลูกฝังความดำริที่ชอบที่ควรให้เกิดขึ้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นสัมมาวายามะ (มรรคที่ ๒) และในการละความดำริที่มีชอบมิควรด้วยสติตั้งมั่นและการตั้งสติมั่นในความดำริชอบย่อมได้ชื่อว่าเป็นสัมมาสติ (มรรคองค์ที่ ๓) ดังนั้นสัมมาสังกัปปะจึงมีองค์คุณสามคือสัมมาทิฐิสัมมาวายามะและสัมมาสติควรกำกับอยู่ตลอดเวลา

๓) สัมมาวาจาเจรจาชอบ

๑. เจตนาถว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทาเวรมณี)
๒. เจตนาถว้นจากการพูดส่อเสียดยุยง (ปิสุณายาวาจาเวรมณี)
๓. เจตนาถว้นจากการพูดหยาบคายลามก (ผรุสยาวาจาเวรมณี)
๔. เจตนาถว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาปาเวรมณี)

ในมัชฌิมนิกายพระพุทธรองค์ทรงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลายหากจะมีโจรผู้ร้ายเลื่อยแขนขาของพวกเราออกหากเธอผู้ใดดูแลอำนาจโทษะผู้นั้นชื่อว่าไม่ปฏิบัติตามคำของเราพวกเธอควรจะมีฝักฝนอบรมตนเองอยู่เสมอว่า “จิตของเราจะไม่หวั่นไหว” คำพูดอกุศลจะไม่หลุดจากปากของเราเรา จะยังคงแผ่เมตตาจิตและมิตรภาพอยู่ต่อไปด้วยหัวใจที่เปี่ยมไปด้วยกรุณาปราณีปราศจากความคิด อกุศลใดๆแอบแฝงอยู่และเราจะส่งกระแสจิตให้เขาแรกถึงบุคคลผู้นั้นด้วยความคิดที่ก่อปรด้วยเมตตา ธรรมอันกว้างใหญ่ไพศาลลึกล้ำหาขอบเขตมิได้และปราศจากโทษและความโกรธ”

สัมมาวาจาสามารถประมวลเข้ากับมรรคองค์อื่นๆได้กล่าวคือในการเห็นตามเป็นจริงว่า วาจานั้นมีขอบวาจานี้ขอบยอมได้ชื่อว่าสัมมาทิฐิ (มรรคที่๑) และในการพยายามที่จะขจัดเสียซึ่ง วาจาที่ชอบและปลูกฝังวาจาชอบให้เกิดขึ้นยอมได้ชื่อว่าเป็นสัมมาวายามะ (มรรคองค์ที่๒) และในการ ละวาจาที่ชอบด้วยสติมั่นและการตั้งสติมั่นในวาจาขอบยอมได้ชื่อว่าสัมมาสติ (มรรคองค์ที่๗) ดังนั้น สัมมาวาจาจึงมีองค์คุณสามกาคับคือสัมมาทิฐิสัมมาวายามะและสัมมาสติ

- ๔) สัมมากรรมันตะการกระทำชอบได้แก่
 ๑. เจตนาถว้นจากการตรอนชีวิตหรือการฆ่า (ปาณาติปาตาเวรมณี)
 ๒. เจตนาถว้นจากการลักเอาของที่เขามีได้ให้ (อทินนาทานาเวรมณี)
 ๓. เจตนาถว้นจากการประพฤติดิในกามทั้งหลาย (กาเมสุมิฉาจาราเวรมณี)

สัมมากรรมันตะสามารถประมวลเข้ากับมรรคองค์อื่น ๆ ได้ดังนี้คือการเห็นตามเป็นจริง ว่าการกระทำอย่างนั้นถูกการกระทำอย่างนี้ผิดยอมได้ชื่อว่าสัมมาทิฐิ (มรรคองค์ที่๑) ในการเพียร พยายามที่จะขจัดเสียซึ่งการกระทำที่ผิดและปลูกฝังการกระทำที่ถูกยอมได้ชื่อว่ามีสัมมาวายามะ (มรรคองค์ที่๒) และในการละการกระทำที่ผิดด้วยสติมั่นและการตั้งสติในการกระทำที่ขอบยอมได้ชื่อ ว่ามีสัมมาสติ (มรรคองค์ที่๗) ดังนั้นสัมมากรรมันตะจึงมีองค์คุณสามกาคับคือสัมมาทิฐิสัมมาวายามะ และสัมมาสติ

ในวิสุทธิมรรค^{๓๓} ท่านพระพุทโธมาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า

ความงดเว้นจากกายทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้นอันสัมปยุตด้วยสัมมาวาจาอันนั้นแหละตัดมิจจกัมมันตะได้ขาดแห่งพระโยคีผู้เว้นอยู่ด้วยสัมมาวาจาอย่างนั้นชื่อสัมมากัมมันตะสัมมากัมมันตะนั้นมีการพยุ่งสัมปยุตธรรมไว้เป็นลักษณะมีความละเว้นรสมิการละมิจจกัมมันตะได้เป็นผลปรากฏ

๕) สัมมาอาชีวะการเลี้ยงชีพชอบหรือการอยู่ชอบได้แก่การเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเช่นการโกงการขู่เข็ญเป็นต้นในมัชฌิมนิกาย^{๑๔๔} ได้อธิบายว่า “การฉ้อโกงการทรยศหักหลังการพยากรณ์การหลอกลวงการขูดเลือดขูดเนื้อด้วยดอกเบี๋ยสูงเหล่านี้เป็นการเลี้ยงชีพโดยมิชอบ” ในอังคุตตรนิกาย^{๑๔๕}ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า “สาวกพึงหลีกเลี่ยงการค้าประเภทต่อไปนี้คือการขายเครื่องประหาร ค้าขายมนุษย์ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับการฆ่าเพื่อเป็นอาหารค้าขายน้ำเมาและค้าขายยาพิษ”

สัมมาอาชีวะอาจประมวลเข้ากับมรรคข้ออื่น ๆ ได้ดังนี้คือในการเห็นตามเป็นจริงว่าการเลี้ยงชีพอย่างนั้นผิดการเลี้ยงชีพอย่างนั้นถูกย่อมได้ชื่อว่ามีสัมมาทิฐิ (มรรคองค์ที่๑) ในการเพียรพยายามที่จะขจัดเสียซึ่งการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดและปลูกฝังการเลี้ยงชีพในทางที่ถูกได้ชื่อว่ามีสัมมาวายามะ (มรรคองค์ที่๒) และในการละการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดด้วยสติมั่นและตั้งสติมั่นในการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบชื่อว่ามีสัมมาสติ (มรรคองค์ที่๓) ดังนั้นสัมมาอาชีวะจึงมีองค์คุณสามกาคือ สัมมาทิฐิสัมมาวายามะและสัมมาสติ

๖. สัมมาวายามะความพยายามชอบได้แก่ประธานคือความเพียรพยายาม๔สถานได้แก่

๑. เพียรพยายามมิให้อกุศลเกิดเรียกว่าสังวรปธาน

๒. เพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปเรียกว่าปหานปธาน

๓. เพียรเจริญกุศลที่ยังไม่เกิดให้บังเกิดขึ้นเรียกว่าภาวนาปธาน

๔. เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ทรงอยู่ไม่ให้เสื่อมหายไปเรียกว่าอนุรักษนาปธานข้อเกี่ยวกับความพยายามนี้ในอังคุตตรนิกายได้กล่าวไว้ว่าพระสาวกผู้มีศรัทธาและรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งคำสอนพระศาสดาย่อมประกอบด้วยความคิดว่า “แม้หนึ่งเอ็นและกระดูกจะเหี่ยวแห้งไปแม้เนื้อและเลือดในร่างกายของเราจะแห้งหายไปเราจะไม่ละความเพียรพยายามตราบใดที่เรายังไม่บรรลุสิ่งซึ่งอาจบรรลุได้ด้วยความพากเพียรพยายามและความอุตสาหะ” นี้เรียกว่าเพียรชอบหรือเรียกว่าสัมมาวายามะ^{๑๔๖}

๗. สัมมาสติระลึกรู้ชอบสติคือความระลึกได้สัมมาสติเป็นเรื่องเกี่ยวกับการฝึกบังคับตนเองให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องเป็นการปฏิบัติเพื่อผูกจิตให้อยู่กับอารมณ์ที่กำลังกำหนดกำลังพิจารณาอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนาการฝึกฝนอบรมสัมมาสติเรียกว่าการเจริญสติปัฏฐานถือเป็น

^{๑๔๔} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑ - ๙๔/๑๘๘ - ๒๐๖.

^{๑๔๕} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๖๗ - ๒๗๘/ ๑๘๔ - ๑๘๖.

^{๑๔๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔/๒๑-๒๒.

แนวทางสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น^{๑๘๗} ข้อนี้ปรากฏในทีฆนิกาย “ดูกรภิกษุทั้งหลายหนทางนี้เป็นที่ไปอันเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะเพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโหม่นัสเพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้องเพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพานหนทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ

เกี่ยวกับสัมมาสตินี้พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้วิสุทธิมรรคว่า “ความไม่ลืมแห่งใจอันสัมปยุตด้วยสัมมาวายามะนั้นแหละกำจัดกิจฉาสตอกเสียได้แห่งพระโยคินั้นผู้เพียรพยายามอยู่อย่างนั้นชื่อสัมมาสติสัมมาสตินั้นมีการตั้งสติไว้มั่นเป็นลักษณะมีความไม่ลืมเป็นรสมิการละมิฉาสติได้เป็นผลปรากฏ”^{๑๘๘}

๘. สัมมาสมาธิความตั้งใจชอบหมายถึงการฝึกฝนสรวมใจหรือข่มใจให้มีความสงบตั้งมั่นแน่วแน่ต่ออารมณ์หรือสิ่งที่กำลังกำหนดพิจารณาจิตที่เป็นสมาย่อมมีกำลังมีภาวะอันเหมาะสมที่จะเกิดปัญญาญาณและความหลุดพ้นดังพุทธพจน์ว่า “...ญาณและปัญญามีอยู่ในผู้ใดผู้นั้นแหละอยู่ใกล้นิพพาน”^{๑๘๙}

สัมมาสมาธิตามความหมายอย่างกว้างหมายถึงความแน่วแน่ของกุศลจิตทุกประเภทตั้งนั้นย่อมต้องมีความดำรงชอบ (มรรคองค์ที่ ๒) ความพยายามชอบ (มรรคองค์ที่ ๖) และความระลึกรู้ชอบ (มรรคองค์ที่ ๗) คอยกำกับอยู่เสมอการตั้งใจไว้มีชอบย่อมเกิดแต่กับอกุศลจิตและตั้งนั้นจึงมีอยู่เฉพาะในโลกของกามเท่านั้นหาที่มีอยู่ในองค์ฌานได้ไม่จริงอยู่ในอิทธิธรรมมีกล่าวถึงกามาวจรกุศลฌานและกามาวจรวงุศลฌานกล่าวคือการดื่มด่ำของความคิดในสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศลในโลกของกามแต่คำว่าสมาธิเมื่อกล่าวเป็นกลางย่อมหมายถึงสัมมาสมาธิหรือการตั้งใจไว้เสมอชอบส่วนจุดประสงค์ของสมาธิคือ สติปัฏฐาน ๔ (มรรคองค์ที่ ๗) และประธานคือความเพียรที่สำคัญสี่อย่าง (มรรคองค์ที่ ๖) เป็นปัจจัยสำคัญของสมาธิ

หลักมัชฌิมาปฏิปทานี้เมื่อกล่าวในภาพปฏิบัติก็คือศีลสมาธิปัญญานั้นเองโดยย่อ สัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะลงในปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ลงในศีลสัมมาสติ สัมมาสมาธิ ลงในสมาธิ และในการปฏิบัตินั้น พระพุทธองค์ทรงยกปัญญาขึ้นก่อน เพราะปัญญาคือคุณธรรมนาการปฏิบัติให้ถูกต้องตามระบอบพรหมจรรย์หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ทฤษฎีที่ถูกต้องจึงนาการปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผลได้ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมย่อมรับรู้และสัมผัสความสุขจากการปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรมของตนๆผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้เฉพาะตนซึ่งประสบการณ์ของความงามอันเป็นลักษณะการรับรู้ทางธรรมนี้มีตัวอย่างของพระภิกษุทิวะซึ่งเป็นกษัตริย์มาก่อนภายหลังได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาและเมื่อท่าน

^{๑๘๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๒๕ - ๓๕๑.

^{๑๘๘} วิสุทธิ.ฎีกา. (ไทย) ๓/๙๗.

^{๑๘๙} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๔๕.

ปฏิบัติธรรมท่านมักอุทานเสมอๆว่า “สุขหนอสุขหนอ” ทำให้บรรดาภิกษุทั้งหลายเข้าใจผิดคิดว่าท่านอุทานหาทรัพย์สมบัติในคราวที่เป็นพระราชาก็ไม่มีใจจะประพฤติปฏิบัติธรรมจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องได้ตรัสให้พระภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้าและตรัสถามทราบความจริงว่าแม้ทรัพย์สมบัติในคราวเป็นพระราชาก็มีมากปานใดมีบริวารห้อมล้อมปานใดมีความสุขมากปานใดก็ไม่เท่ากับความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมเลย

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้วทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่า “บุคคลใดไม่มีความโกรธภายในจิตและก้าวล่วงภพน้อยภพใหญ่มีประการเป็นอันมากเสียได้เวทนาทั้งหลายไม่อาจถึงเห็นวาระจิตของบุคคลนั้นผู้ปลอดภัยมีสุขไม่มีโรค”^{๒๐๐}

จากข้อตัวอย่างเรื่องของพระภิกษุที่เสวยชีวิตของความเป็นพระราชามิซึ่งแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงามรอบกายถูกประดับประดาไปด้วยความเรียบร้อยอาจกล่าวได้ว่าอารมณ์แห่งความสุขความเป็นสุนทรียศาสตร์ที่ได้รับจากความเป็นพระราชนั้นยังมีความหวาดระแวงยังมีความกังวลบางอย่างหรือเป็นอารมณ์แห่งสุนทรียที่ไม่บริสุทธิ์ประณีตเมื่อเทียบกับอารมณ์แห่งความสุขของการปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นสุขที่ประณีตยิ่งกว่าจึงได้อุทานอยู่เนื่อง ๆ ว่า “สุขหนอ ๆ”

ในประเด็นอันว่าด้วยความงามหรือสุนทรียทางธรรมนี้ได้มีพุทธพจน์ตรัสไว้เพื่อแสดงความเพิลิตเพลินอยู่กับอารมณ์แห่งความสุขที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรมนี้ว่า

“พระอรหันต์ทั้งหลายมีความสุขหนอ เพราะท่านไม่มีต้นหาดัดอัสमानะได้เด็ดขาดทำลายขายคือโมหะได้แล้วพระอรหันต์เหล่านั้นถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวมีจิตไม่ขุ่นมัวท่านเหล่านั้นไม่แปดเปื้อนแล้ว”^{๒๐๑}

๒.๓.๕ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา^{๒๐๒}

การนำเสนอคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนาในที่นี้มุ่งเน้นการศึกษาในวิเคราะห์ใน ๒ ลักษณะคือ

๑) ทฤษฎีพระพุทธศาสนา (พุทธศิลป์) แบบบริสุทธิ์หมายถึงทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะหรือความงามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเช่นทัศนะเรื่องความงามในพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นอย่างไรวิธีเข้าถึงความงามมีขั้นตอนอย่างไร

๒) ทฤษฎีพระพุทธศาสนา (พุทธศิลป์) แบบประยุกต์หมายถึงทฤษฎีที่มีลักษณะแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะหรือความงามที่มีการประยุกต์ขึ้นระหว่างแนวความคิดตะวันตกกับแนวความคิด

^{๒๐๐} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๑๐๘/๓๔๕-๓๔๖.

^{๒๐๑} ส.ส. (ไทย), ๑๗/๘๔/๑๕๓.

^{๒๐๒} พระมหาอุดมปณฺณโก (อรรถศาสตร์ศรี), “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, ๒๕๔๗, หน้า ๕๘.

ตะวันออกอาทิเช่นเรื่องศิลปกรรมประติมากรรมซึ่งทฤษฎีทั้งสองนี้เกิดขึ้นหลังมีการสร้างพระพุทธรูปแล้ว

จากการศึกษาพบว่าความหมายของศิลปะคือฝีมือความฉลาดในฝีมือฝีมือทางการช่างการแสดงผลออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชมวิชาที่ใช้ฝีมือวิชาชีพอ่าง ๆ^{๒๐๓} ดังนั้น พุทธศิลป์จึงหมายความว่า ฝีมือความฉลาดในฝีมือฝีมือทางการช่างการแสดงผลออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชมวิชาที่ใช้ฝีมือวิชาชีพอ่าง ๆ ในแนวทางตามพุทธศาสนาหรือพระพุทธรูปและพระพุทธรูปทรงแสดงพุทธศิลป์ไว้ในมงคลสูตรข้อที่ ๙ ว่า “ศิลปะนี้เป็นอุดมมงคลเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทางมงคลเช่นนี้แล้วเป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่าย่อมถึงความสวัสดิในที่ทุกสถานนี้เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น”^{๒๐๔} นี่ย่อมแสดงว่า พระพุทธรูปที่มีได้ทรงปฏิเสธความมีอยู่ของศิลปะในทางพระพุทธศาสนาในอรรถกถาอังคตที่ปณี^{๒๐๕} ได้แบ่งศิลปะออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) อนาคตศิลป์หรือศิลปะของบรรพชิต

๒) อนาคตศิลป์หรือศิลปะของคฤหัสถ์

พระพุทธรูปทรงแสดงถึงศิลปะของบรรพชิตไว้ว่าเป็นมงคลเพราะเป็นมูลเหตุความสุขมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่นศิลปะของบรรพชิตหมายถึงการตกแต่งสมณะบริวารและการเย็บจีวรเป็นต้นและยังหมายถึงการงานที่จะถึงช่วยกันทาในการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนธาตุและศาสนสถาน^{๒๐๖} ดังที่พระองค์ตั้งพระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้กำกับการสร้างวัดบุพผารามหรือทรงมองให้พระอานนท์เป็นผู้ออกแบบจีวรสำหรับพระสงฆ์โดยพระองค์ตรัสได้ตรัสรับสั่งกับพระอานนท์เพื่อให้ทำจีวรซึ่งมีลักษณะเป็นระเบียบคล้ายกับนาของชาวมคธว่าสามารถทำได้หรือไม่เมื่อพระอานนท์ได้ออกแบบและตัดจีวรด้วยความประณีตสวยงามจีวรนั้นเศร้าหมองเพราะการตัดมีสัดส่วนที่ถูกต้องศัตรูคือใจไม่ลักไปและตรัสว่าพระอานนท์เป็นผู้ฉลาดและเข้าใจในถ้อยคำของพระองค์^{๒๐๗}

จากลักษณะดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงชื่นชมในฝีมือของท่านพระอานนท์และพระอานนท์เป็นผู้มีฝีมือหรือมีศิลปะผู้วิจัยเห็นว่าตามตัวอย่างที่กล่าวมานั้นการทาจีวรของพระอานนท์เกิดจากการเลียนแบบคันทนาของชาวมคธศิลปะบางอย่างจึงเกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติและพระพุทธศาสนากียอมรับศิลปะที่เกิดภายในมโนภาพซึ่งมีตัวอย่างคือพระโลหิตายาท่าน

^{๒๐๓} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๓๙.

^{๒๐๔} ข.ช. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๒๐๕} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงคลกถาที่ปณี (แปล)**, เล่ม ๒, หน้า ๒๒.

^{๒๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^{๒๐๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓ - ๒๑๔.

เป็นผู้เก่งกาจสามารถในการเย็บจีวรทำรูปภาพต่าง ๆ อันงดงามตระการตาการทาทานเกิดจาก
มโนภาพและจินตนาการภาพที่อรรถกถาจารย์เรียกว่าปฐิภาณจิตต^{๒๐๘}

ส่วนศิลปะประเภทที่๒เรียกว่าอาคารยศิลปะคือศิลปะสำหรับผู้อยู่ครองเรือนหรือคฤหัสถ์
นั้นมีมากมายหลายอย่างในสุทธาวักคฎีกาปกรณ์^{๒๐๙} ได้กล่าวถึงศิลปะไว้ว่าช่างถาก ๑ ช่างทอ ๑ ช่าง
ย้อม ๑ ช่างกลบก ๑ ช่างหนังเป็นคำรบ ๕ เรียกว่า ช่างผู้มีศิลปะพระพุทธรองค์มิได้ปฏิเสธความมีอยู่
ของศิลปะแต่ทรงยอมรับช่างต่าง ๆ ว่าเป็นผู้มีศิลปะในสาธิตตกชาดกมีข้อความกล่าวชื่นชมบุคคลว่า
ด้วยศิลปะว่าขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จโดยแท้ขอเชิญพระองค์
ทอดพระเนตรบุรุษเปลี่ยนผู้ได้บ้านส่วยทั้ง ๔ ทิศก็เพราะการดีดมูลแพะหรือในพาหิยชาดกกล่าวว่า
“เป็นคนควรศึกษาศิลปะทั้งหลายชนทั้งหลายที่พอใจในศิลปะนั้นก็มิอยู่แม้แต่หญิงที่เกิดในจังหวัด
ชั้นนอกก็ยังทำให้พระราชาทรงโปรดปรานได้ด้วยความสามารถกระหมัดกระหมื่นของเธอ”^{๒๑๐}

ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในพระพุทธรศาสนาเพราะศิลปะนั้นต้องใช้ในการดำรงชีวิตและ
พระพุทธรองค์ก็ทรงตรัสสรรเสริญผู้ที่มีศิลปะพระพุทธรูปปฏิมากรที่นายช่างได้บรรจงสรรสร้างนั้นย่อม
นับเป็นศิลปะโดยนายช่างเชื่อว่าเป็นนักปฏิมากรและพระพุทธรูปเป็นศิลปะที่ได้ถ่ายทอดออกมาสู่
สายตาของสาธารชนแม้แต่พระพุทธรองค์ก็ทรงใช้ศิลปะในเผยแผ่พระศาสนาการสอนของพระพุทธรองค์
แต่ละครั้งแม้เป็นเพียงธรรมมิกถาหรือเทศนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษก็จะ
ดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีพระพุทธรองค์มีพุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี ๔ แบบคือ

- ๑) สันทสนาชี้แจงให้เห็นชัด
- ๒) สมาทปนาชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนาเข้าใจให้อาจหาญแก้อั้วล้ำ
- ๔) สัมปหังสนาปลอมโยนให้สดชื่นร่าเริง^{๒๑๑}

พระพุทธรองค์ก็ทรงใช้ศิลปะแต่ว่าศิลปะที่พระพุทธรองค์ใช้นั้นเป็นศิลปะแบบนามธรรมและ
เป็นความสามารถเฉพาะตนอาจกล่าวได้ว่าศิลปะนั้นมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม พุทธศิลปะก็
เช่นกันไม่ว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ต้องมีศิลปะในการดำรงตนแต่พระพุทธรองค์มิให้บรรพชิตติดอยู่
กับศิลปะดังกล่าวแต่สำหรับคฤหัสถ์นั้นจำเป็นต้องใช้ศิลปะในการดำเนินชีวิต

^{๒๐๘} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลกถาปิณี (แปล), เล่ม ๒, หน้า ๒๙.

^{๒๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๑๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๘/๔๔.

^{๒๑๑} พระราชวรมณี (ประยูรธปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๘ – ๑๕๙.

ข้อถกเถียงทางสุนทรียศาสตร์ที่มีมานานคือ การไม่ยอมรับในทฤษฎีของกันและกันของแต่ละสำนักเช่นนักศีลธรรมนิยมได้กล่าวว่าศิลปะที่ดีต้องรับใช้ศีลธรรมคือเป็นศิลปะที่เป็นไปเพื่อศีลธรรมนอกจากนั้นไม่ถือว่าเป็นศิลปะที่ดีส่วนผู้ที่ยึดถืออารมณ์ของศิลปะซึ่งไม่ยอมรับและคิดว่าศิลปะคือศิลปะและเพื่อศิลปะเท่านั้นไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรมแต่อย่างใดอารมณ์การรับรู้ศิลปะก็เพื่อดื่มด่ำและมีความสุขในขณะนั้น ๆ ก็เพียงพอต่อข้อถกเถียงนี้ ผู้วิจัยใครนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งมีแนวทางร่วมและต่างกันในบางประการดังจะกล่าวต่อไป

๒.๓.๕.๑ คุณค่าสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเชิงศีลธรรม

พระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับศีลธรรมโดยไม่ขัดแย้งซึ่งกันและกันความดีความงามต้องสอดคล้องกันโดยองค์ประกอบของการสร้างศิลปะของศิลปินนั้นล้วนอยู่ในกรอบของศีลธรรมและเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างศิลปะโดยพื้นฐานในทฤษฎีของพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบไปด้วยความดีเพราะศิลปะต้องเกื้อหนุนและสัมพันธ์กันกับความดีเพื่อเป็นอีกส่วนหนึ่งในการนำคนสู่ความดีหรือนำความดีสู่คน

ในทัศนะของผู้เขียนความงามในทางพระพุทธศาสนาได้ยอมรับเอาความงามทั้งหมดที่สุนทรียศาสตร์ต่างยอมรับกับว่าเป็นความงามทั้งนี้อาจแตกต่างกันทั้งธาตุวิสัยจิตวิสัยหรือสัมพัทธวิสัยแต่หากศิลปะหรือความงามนั้น ๆ ไม่เป็นไปเพื่อความดีซึ่งมีศีลสมาธิและปัญญาเป็นจุดมุ่งหมายอันมีพระนิพพานเป็นความดีสูงสุดแล้วย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ดีและกล่าวได้ว่าไม่ใช่ความงามที่แท้จริงโดยนัยยะนี้อาจจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) ตัวศิลปะที่ได้แสดงความงามออกมามีนัยยะเพื่อความดีหรือไม่หากมีนัยยะเพื่อความดีต้องส่งเสริมให้ผู้รับรู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในครรลองของศีลธรรมและเป็นตัวกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้หรือเข้าสู่ศีลธรรมอันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติดีต่อไปแต่หากตัวศิลปะเองไม่ได้แสดงหรือผู้สร้างศิลปะไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อศีลธรรมแล้วศิลปะนั้น ๆ ย่อมไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นศิลปะที่แท้จริงหากแต่เป็นสิ่งที่มอมเมาและไร้ค่าเพราะว่าทำให้คนลุ่มหลงเปรียบเช่นกับอบายมุขทางอารมณ์ที่ไม่มีประโยชน์อันใดเลยอีกทั้งก่อโทษต่อผู้ยึดถือหรือจับต้องนั่นเอง

๒) การรับรู้อารมณ์ศิลปะศิลปะที่ดีย่อมแสดงความหมายและอารมณ์ที่ดีซึ่งในที่นี้คือส่งเสริมศีลธรรมและเป็นไปเพื่อความดีหากแม้มีการรับรู้ศิลปะในทางที่ผิดหรือไม่เข้าใจย่อมเป็นเรื่องของผู้ซึ่งมีปัญญาน้อยและไม่อาจเข้าถึงความจริงตามที่ศิลปะได้พยายามสื่อได้แต่การรับรู้นั้นก็ไม่ได้ทำให้ศิลปะมีค่าต่ำลงแต่อย่างใดโดยลักษณะนี้ศิลปะย่อมมีค่าสูงอยู่อย่างนั้นแม้จะมีผู้รับรู้เป็นอีกประการหนึ่งหรือไม่เข้าใจความหมายและการสื่อสารและอาจเห็นเป็นสิ่งที่ไร้ค่าก็ตาม

ความงามและความดีในทางพระพุทธศาสนาต้องสามารถผสานและเกื้อหนุนซึ่งกันได้อาจกล่าวได้ว่าศิลปะในทางพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบไปด้วยศีลธรรมนิยมก็ว่าได้หรือหากจะเปรียบกับนักศิลปะแบบตะวันตกแล้วมีลักษณะคล้ายกับกลุ่มศีลธรรมนิยมซึ่งมองและยกศีลธรรมอยู่เหนือ

ศิลปะโดยให้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการรับใช้ศีลธรรมซึ่งในพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวรุนแรงเช่นนั้น หากแต่สรรเสริญศิลปะที่ประกอบด้วยความดีและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของเวไนยสัตว์แต่ในอีกประการหนึ่งสำหรับบรรพชิตแล้วทรงตรัสไม่ให้ยึดติดในเรื่องนี้เกินไปในกรณีนี้พึงแยกการชื่นชมศิลปะออกเป็นส่วน ๆ คือ หากเป็นคฤหัสถ์แล้วการเสพศิลปะไม่จำกัดขอบเขตมากเท่ากับบรรพชิตเช่นการดู ภาพจิตรกรรม ดูการละเล่นการขับกล่อมบทเพลงการเล่นสนุกสนานแต่ทุกอย่างอยู่ในกรอบของ ศีลธรรมและหากส่งเสริมให้อยู่ในความดียิ่ง ๆ ขึ้นไปย่อมเป็นศิลปะที่ดี

สำหรับบรรพชิตหรือนักบวชผู้ปรารถนาการออกจากเครื่องเฝ้าระวังต่อกิเลสต่อการครอง เรือนหรือการยึดติดแล้วสิ่งทั้งหมดเช่นการดูการละเล่นการขับกล่อมบทเพลงการเที่ยวไปเพื่อดู จิตรกรรมย่อมเป็นสิ่งต้องห้ามเพราะขัดต่อสมณะสาธูปหากแต่ผู้ที่เป็นบรรพชิตจักเข้าถึงความงามอัน เป็นรูปธรรมมากขึ้นนั้นคือสุขอันเกิดจากการปฏิบัติการประพฤติดีงามในกรอบของธรรมวินัยการกล่าว ธรรมการแสดงธรรมการยืนเดินนั่งนอนอย่างมีสติและการได้เห็นหรือฟังคิดและหาสิ่งที่เป็นการ สรรเสริญต่อความดีอันเป็นไปเพื่อนิพพานในเบื้องปลายนั่นเอง

๒.๓.๕.๒ คุณค่าสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเชิงศิลปะ

ศิลปะในทหระณะทางพระพุทธศาสนาซึ่งผ่านลวงเลยมาแล้วกว่า ๒๕๐๐ ปี ได้มี ความหมายและนัยยะที่แตกต่างไปจากทหระณะของปรัชญาหรือแนวคิดในยุคอื่น ๆ หรือปัจจุบันบ้าง แต่พระพุทธศาสนาได้ใช้คำว่าศิลปะเพื่อแสดงความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. หมายถึงศาสตร์หรือความรู้สาขาใดสาขาหนึ่งหรือความรู้ความชำนาญในศาสตร์สาขา ใดสาขาหนึ่งที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้เช่นกสิกรรมพาณิชยกรรมการบัญชีการช่างฯฯ หาก เทียบกับปัจจุบันแล้วได้แก่ความรู้ทุกสาขาทั้งที่เป็นความรู้ในสาขาวิชาชีพและความรู้ในสายวิชาการ^{๒๑๒}

๒. หมายถึงการเล่นหรือการแสดงที่ต้องการให้เกิดความเพลิดเพลินและบันเทิงใจแก่ผู้ชม ผู้ฟังเช่นการขับร้องบรรเลงดนตรีเป็นต้นส่วนหนึ่งของศิลปะในความหมายนี้จัดอยู่ในสาขาของศิลปะ ตามความหมายปัจจุบันที่เรียกว่า “วิจิตรศิลป์” เช่นดนตรีและการฟ้อนราแต่ในอีกประเด็นหนึ่งซึ่งถือ ว่าเป็นส่วนใหญ่ของการเล่นที่เรียกว่าศิลปะซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวิจิตรศิลป์อย่างสิ้นเชิงเช่นชมมวยมวย ปล้ำเป็นต้น^{๒๑๓}

ความหมายของศิลปะทั้งสองประการนี้ถือได้ว่าเป็นความหมายที่ยอมรับกันในสมัย พุทธกาลไม่ใช่ในความหมายที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นแต่ก็ทรงยอมรับและใช้ในความหมายนั้น

^{๒๑๒} ที.สี.อ. (ไทย) ๙/ ๕๑.

^{๒๑๓} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๗๗๓/๓๐๘.

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒ ภาคพระวินัยปิฎกมุลสาขาวรรคสิกขาบทที่ ๒๖ ภาษานี้มีข้อความที่ทำให้เราทราบว่าในสมัยพุทธกาลได้มีการแบ่งแยกศิลปะออกเป็น ๒ ประเภทคือประเภทที่หนึ่งเรียกว่า “วิชาการช่างทรม” และอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “วิชาการช่างอูกกฤษฏ์”

“ที่ชื่อว่าศิลปะได้แก่วิชาการมีการช่างมี ๒ คือ วิชาการช่างทรม วิชาการช่างอูกกฤษฏ์ ที่ชื่อว่าวิชาการช่างทรมได้แก่ วิชาการช่างจักสาน วิชาการช่างหม้อ วิชาการช่างหูก วิชาการช่างหนัง วิชาการช่างกลบ กัหรือวิชาการช่างที่เขาเย็บหยันเหยียดหยามเกลียดชังดูหมิ่นไม่นับถือในชนบทนั้น ๆ นี้ชื่อว่าวิชาการช่างทรม

ที่ชื่อว่าวิชาการช่างอูกกฤษฏ์ได้แก่ วิชาการช่างนับ วิชาการช่างคำนวณ วิชาการช่างเขียน กัหรือวิชาการช่างที่เขาไม่เย็บหยันไม่เกลียดชังไม่ดูหมิ่นนับถือกันในชนบทนั้น ๆ นี้ชื่อว่าวิชาการช่างอูกกฤษฏ์”^{๒๑๔}

จากข้อความข้างต้นนั้นเราทราบได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้นศิลปะได้ถูกแยกออกเป็น ๒ ประเภทและผู้คนในสมัยนั้นยกย่องศิลปะประเภทใดและเหยียดหยามประเภทใด

ในศิลปะทั้งหลายเหล่านี้มีลักษณะของศิลปะที่พระพุทธองค์ได้ทรงเพ่งโทษไว้กล่าวคือเป็นศิลปะที่ผิดโดยเจตนาและความเชื่อที่ผิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเล่นหรือการแสดงที่เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินหรือบันเทิงเช่นกำหนดข้อห้ามสำหรับพระภิกษุในมัชฌิมศีลว่าต้องเว้นขาดการจากขบร้อง ฟ้อนรำซึ่งเป็นข้าศึกต่อกุศลและจากการตอบคำถามนักเต็นรำ๒คนพระพุทธองค์ทรงติเตียนหลักการหลักการและความคิดซึ่งมั่นหากการแสดงหรือการกล่าวคำอันไม่จริงแล้วทำให้ผู้อื่นคล้อยตามด้วยคำอันไม่จริงนั้น ๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสุขหัวเราะสนุกสนานและมีความรื่นเริงบันเทิงใจด้วยคำอันไม่จริง และว่ามีทัศนคติว่าผู้ใดหัวเราะรื่นเริงแล้วหากตายไปย่อมไปเกิดเป็นเทวดาหรือเป็นสหายของเทวดา ผู้มีความรื่นเริงเช่นนี้เป็นต้นพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ความเห็นของเขาเป็นความเห็นผิดก็เราย่อมกล่าวคติ๒อย่างคืออนรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้มีความเห็นผิด”^{๒๑๕}

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนถึงโทษของการแสดงเต็นรำซึ่งต้องการเพียงแค่ให้ความบันเทิง โดยมีได้สนใจว่าความสนุกสนานเหล่านั้น จะมาจากคำจริงหรือคำเท็จ หรืออื่น ๆ เพียงแต่ทำให้ผู้คนหัวเราะรื่นเริงได้ก็เชื่อว่าตนจะได้เกิดบนสวรรค์เป็นสหายกับเทวดาความเข้าใจเช่นนี้ถือเป็นความเข้าใจที่ผิดและพระพุทธองค์ได้ทรงชี้โทษว่าจะเป็นเช่นใด

ในกรณีที่พระพุทธองค์ทรงห้ามพระภิกษุนั้นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวขัดขวางเหนี่ยวรั้งให้เกิดความเพลิดเพลินจนไม่สามารถสลัดออกจากกามคุณได้และตรงจุดนี้ก็เป็นข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง

^{๒๑๔} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๑๙๑/๒๐๗.

^{๒๑๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๕๙๐/๓๑๔.

คือเราจะต้องแยกสังคมในพุทธศาสนาออกให้ถูกต้องเพราะในสังคมพุทธศาสนานั้นมีข้อกำหนดให้ปฏิบัติในระดับพื้นฐานที่แตกต่างกันไปเช่นคฤหัสถ์คือกลุ่มบุคคลที่ยังข้องเกี่ยวกับกามยังเสพกามอยู่มีศีลในระดับหนึ่งที่เหมาะสมแก่การครองตนเช่นนั้นส่วนพระภิกษุคือกลุ่มบุคคลที่ต้องการสลัดออกจากกามกามย่อมมีศีลที่เหมาะสมแก่การครองตนในอีกระดับหนึ่งดังนั้นเหตุผลในการห้ามพระภิกษุก็เพื่อให้ภิกษุสงฆ์สามารถหลุดพ้นจากกามคุณได้นั่นเองแต่ในเวลาเดียวกันพระพุทธองค์ไม่ทรงบัญญัติศีลข้อนี้ไว้สำหรับคฤหัสถ์เพราะเป็นที่เห็นได้แจ่มชัดแล้วว่าผู้ที่ยังเป็นคฤหัสถ์อยู่คือผู้ที่ยังคงแสวงหาความสุขที่เนื่องมาจากกามคุณในกรณีของนักเดินร่ำพระพุทเจ้าได้ชี้ความผิดให้เห็น๒ประการคือเจตนาและความเชื่อที่ผิดเมื่อมีความเชื่อที่ผิดและเจตนาไม่ถูกต้องการคิดสร้างทำร้ายรำต่าง ๆ ขึ้นมารวมทั้งการแสดงรำรำก็จะมุ่งให้เกิดผลตามความเชื่อและเจตนาขึ้นๆหากเปลี่ยนความเชื่อและเจตนาเสียใหม่คุณและโทษของการเดินร่ำและของนักแสดงการเดินรำนั้้นย่อมเปลี่ยนไป^{๒๐๖} ในลักษณะการแสดงศิลปะอันมาจากความเชื่อและเจตนาอีกประการหนึ่งดังนี้

ครั้งหนึ่งเมื่อท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพอยากจะเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่ขณะนั้นพระพุทธองค์กำลังพักผ่อนอยู่ในถ้ำท้าวสักกะไม่อาจเข้าเฝ้าได้ทันทีจึงได้ขอให้ปัญจสิขะซึ่งเป็นคนธรรพ์บรรเลงพินนาขึ้นก่อนเพื่อให้พระพุทธองค์ทรงพอพระราชหฤทัยแล้วจึงเข้าไปเฝ้าปัญจสิขะจึงบรรเลงพินเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์และกามซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่าเธอผู้คงามจงสรวมกอดฉันนั้นเป็นข้อที่ฉันปรารถนายิ่งนักความใคร่ของฉันในเธอผู้มีผลเป็นลูกคลื่นถึงจะน้อยก็มีผลมากเหมือนทักษิณาที่ถวายเป็นพระอรหันต์ฉะนั้นบุญอันใดที่ฉันได้ทำไว้แล้วในพระอรหันต์ผู้คงที่มีอยู่ขอบุญอันนั้นของฉันจงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอแม่สุริยวัจจสาฉันปรารถนาเธอเหมือนพระศากยพุทเจ้าทรงเข้าถ้ำพระองค์เดียวมีพระปัญญารักษาพระองค์ทรงมีพระสติเป็นมุนีทรงแสวงหาอมตะพระผู้จอมปราชญ์ได้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดแล้วพึงขึ้นชมฉันใดเธอผู้คงมถ้ำฉันได้อยู่ร่วมกับเธอก็พึงขึ้นชมฉันนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับปัญจสิขะคนธรรพ์ว่า “เสียงสายของท่านเทียบได้กับเสียงเพลงขับและเสียงเพลงขับของท่านเทียบได้กับเสียงสายก็เสียงสายของท่านไม่เกินเสียงเพลงขับและเสียงเพลงขับของท่านไม่เกินเสียงสายก็คำถามเหล่านี้ันเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์และกามท่านประพันธ์ขึ้นเมื่อไร^{๒๐๗}

^{๒๐๖} พิมพ์ภาพภรณ์เครื่องกำแหง, สุนทรียาศาสตรในพระสุตตันตปิฎก, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาปรัชญา: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๒๐๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๔๙/๒๐๐.

การแสดงศิลปะทางขับร้องและดนตรีของปัญญาธิชนธรรพ์ในครั้งนี้ได้รับคำชมจาก พระพุทธเจ้าก็อาจกล่าวได้ในบางกรณีที่มีข้อสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงเพ่งโทษห้ามในเรื่องใด สมควรที่จะดูเจตนาที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องไว้เป็นข้อพิจารณาเสมอ

นอกจากนี้ข้อสังเกตเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อความตอนท้ายแห่งพระพุทธพจน์ที่ว่า “เสียงสายของท่านเทียบได้กับเสียงเพลงขับและเสียงเพลงขับของท่านเทียบได้กับเสียงสายก็เสียงสายของท่าน ไม่เกินเสียงเพลงขับและเสียงเพลงขับของท่านไม่เกินเสียงสาย” ข้อความตอนนี้นำไปเปรียบเทียบกับมติที่ใช้ในการตัดสินคุณค่าผลงานศิลปะสมัยใหม่แล้วดูจะลงรอยกันอย่างมากในข้อที่ว่าผลงานศิลปะที่ดีนั้นรูปแบบและเนื้อหาจะต้องไปด้วยกันได้มีคุณภาพเท่าเทียมกันซึ่งถือเป็นหลักการทาง ทฤษฎีศิลปะอย่างหนึ่งในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะให้เนื้อหาและรูปแบบเป็นเอกภาพ กลมกลืนกันนั่นเอง

๒.๓.๕.๓ คุณค่าสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลป์

มโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนาในยุคต้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไป ในประเทศต่าง ๆ บรรทัดฐานของศิลปะก็ได้ถูกแสดงออกตามแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาไป ด้วย

ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงมีอยู่ในมุมมองของพระพุทธศาสนา และสื่อทางศิลปะก็ได้รับ แนวคิดทางด้านความงามในแบบพระพุทธศาสนาไปด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการมีงานพุทธศิลป์ จำนวนมากในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วโลกอย่างแพร่หลาย ในความคิดแบบดั้งเดิม สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับศิลปะ ศิลปินเป็นผู้สร้างสิ่งที่สวยงามแม้ว่าภาพบาง ภาพที่เป็นรูปแบบของชีวิตและธรรมชาติจะเป็นที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานศิลปะ ภาพต่าง ๆ เหล่านั้นอาจจะไม่มีความสวยงามอย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ภาพเหล่านั้นอาจเป็นเพียงสิ่งที่ไร้คุณค่า ทางศิลปะ (devoid of any artistic value) เนื่องมาจากการชื่นชมในการแสดงออกของรูปทรงและ เนื้อหาระหว่างผลงานทางศิลปะและชีวิตนั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับสุนทรียภาพ และเมื่ออ้างถึง เฮอรั เบิร์ต รีด (Herbert Read) ที่อ้างว่า หน้าที่ของการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เห็นได้อยู่เสมอ คือ การเปิด ใจที่เกินกว่าขีดจำกัดของความเข้าใจหรือแม้กระทั่ง ชาร์ลมอร์แกน (Charles Morgan) ก็มีความคิด คล้ายกันว่า ศิลปะคือข่าวสารของสิ่งจริงแท้ที่ไม่สามารถจะแสดงออกด้วยภาษาอย่างอื่นได้

ด้วยเหตุนี้ การชื่นชมความงามทั้งในสองทัศนะนี้ จึงมีการถกเถียงกันอยู่บ่อยครั้ง ว่า ความงามนั้น เป็นอัตวิสัย หรือภาวะวิสัย เมื่อกล่าวถึงมุมมองแบบความงามที่เป็นวัตถุวิสัย ความงาม นั้นเป็นคุณสมบัติของวัตถุ และการตัดสินทางสุนทรียศาสตร์อาจจะมิทั้งถูกและผิดก็ได้ ส่วนมุมมอง แบบอัตวิสัย ความงามจะเป็นเรื่องผู้ชมหรือผู้มอง ที่จะบอกว่าวัตถุนั้นงามหรือไม่ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะ บุคคล แน่นนอนที่สุด ศิลปินมากมายได้แสดงความสามารถพิเศษ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมให้เข้าไปสู่ความจริงของชีวิตและของโลก

นอกเหนือจากงานศิลปะและวัตถุต่าง ๆ คุณสมบัติต่าง ๆ ของธรรมชาติ เช่น สถานการณ์ต่างของชีวิต สามารถถือได้ว่าเป็นสิ่งสวยงามได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มดาวที่ส่องแสง แสงจันทร์ยามค่ำคืน ชั้นของน้ำตก พระอาทิตย์ที่ฉายแสงไปบนพื้นที่อันมืดมน สายน้ำที่หลังไหล ป่าดงพงไพร ยอดภูสูง ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมและภาพที่สวยงามตามธรรมชาติ

ในลักษณะเดียวกัน โครงสร้างทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย ที่แสดงคุณภาพที่แท้จริงภายใน สามารถที่เป็นสิ่งสวยงามได้ เห็นได้ชัดว่า ศิลปะเหล่านั้นมิได้เป็นผลงานที่เกิดขึ้นมาจากจินตนาการของศิลปิน แต่กระนั้น เมื่อทั้งสองนำมารวมกัน สิ่งธรรมชาติสามารถถูกนำมาเป็นผลงานของศิลปินได้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ ศิลปินสามารถสร้างผลงานจากธรรมชาติได้ ศิลปินสามารถสร้างความรื่นรมย์ทางสุนทรียภาพ โดยวิธีการต่าง ๆ ของพวกเขาได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีเกณฑ์ที่เป็นสากลที่ตกลงและเห็นร่วมกันอยู่ อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์ทางความแบบพุทธนั้น มีทัศนะคติความงามแบบวัตถุวิสัย (objective aspect)

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเพื่อการบำบัด

แนวคิดศิลปะบำบัด (art therapy)

ศิลปะบำบัด (art therapy) คือ การบำบัดรักษาทางจิตเวชรูปแบบหนึ่ง ที่ประยุกต์ใช้กิจกรรมทางศิลปะเพื่อค้นหาข้อบกพร่อง ความผิดปกติบางประการของกระบวนการทางจิตใจ โดยใช้ความรู้เกี่ยวกับการประเมินทางจิตวิทยา เพื่อเปิดประตูเข้าสู่จิตใจในระดับจิตไร้สำนึก และเลือกใช้กิจกรรมทางศิลปะที่เหมาะสมช่วยในการบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพให้ดีขึ้น

ศิลปะบำบัด คือ การใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือหลักในการเยียวยารักษาอาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ ศิลปะบำบัดบางแนวทางมุ่งเน้นให้ผู้รับการบำบัดแสดงออกผ่านสื่อศิลปะอย่างสร้างสรรค์ บางแนวทางนำความรู้ด้านจิตวิทยาเข้ามาผสมผสาน บางแนวทางใช้การวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏในภาพของผู้รับการบำบัดร่วมด้วยทั้งนี้ ศิลปะบำบัดทุกแนวทางช่วยให้ผู้รับการบำบัดได้สำรวจภายในจิตใจของตนเอง เปิดเผยตัวตนและสื่อสารผ่านงานศิลปะอย่างเป็นอิสระ กระบวนการบำบัดช่วยให้ความเครียด ความเศร้า หรือความเจ็บปวดบรรเทาลง เกิดความเข้าใจในอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง และเกิดการเติบโตทางความคิด ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาภายในตนเอง

ศิลปะบำบัดมีเป้าหมายเพื่อการบำบัด รักษาและฟื้นฟูอาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ มุ่งหวังให้ผู้รับการบำบัดเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ซึ่งในกระบวนการแต่ละครั้ง นักศิลปะบำบัดจะเปิดโอกาสและให้อิสระกับผู้รับการบำบัดได้สร้างสรรค์ผลงาน โดยไม่ได้คำนึงถึงความสวยงามหรือหลักเกณฑ์องค์ประกอบทางศิลปะใด ๆ แต่มุ่งเน้นไปยังการสำรวจอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด การเข้าใจ และอธิบายตัวตนผ่านการสร้างชิ้นงานของผู้รับการบำบัด ซึ่งแตกต่างจากการ

เรียนศิลปะทั่วไปที่คำนึงถึงคุณค่าทางศิลปะและสร้างผลงานให้มีความสวยงามด้วยเทคนิคต่าง ๆ มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและฝีมือให้เก่งขึ้น โดยมีครูศิลปะหรือผู้เชี่ยวชาญในศิลปะแขนง นั้น ๆ เป็นผู้สอน ทั้งนี้ในกระบวนการของศิลปะบำบัด นักศิลปะบำบัดจะเป็นผู้ประเมินและวางแผนการรักษา ร่วมกับจิตแพทย์และสหวิชาชีพ และนักศิลปะบำบัดต้องเรียนจบเฉพาะทางในการบำบัดรักษาอีกด้วย

จากแนวคิดที่ว่าศิลปะ คือ หนทางแห่งการปลดปล่อย อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ตามความต้องการของแต่ละคน เด็กก็เช่นกัน พวกเขาต้องการ สิทธิ เสรีภาพ ที่จะแสดงออกซึ่ง ความต้องการของเขาอย่างมีความสุข พวกเขาต้องการโอกาสที่จะพัฒนา ศักยภาพของตัวเองในด้านการเรียน การเล่น และการแสดงออกต่าง ๆ

ศิลปะบำบัด มีประโยชน์ในด้านการพัฒนาอารมณ์ สติปัญญา สมาธิ ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการช่วยพัฒนากล้ามเนื้อมัดเล็ก และการประสานงานการเคลื่อนไหวของร่างกาย นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วย กระตุ้นการสื่อสาร และเสริมสร้างทักษะสังคมอีกด้วย

ศิลปะบำบัด เป็นรูปแบบหนึ่งของการแพทย์เสริมและทางเลือก (complementary and alternative medicine) ที่เน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม นำมาเสริมในการดูแลรักษาแนวทางหลัก ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการประสานงานกันเป็นทีมระหว่างนักศิลปะบำบัดกับแพทย์ที่ดูแลรักษาผู้ป่วย ไม่ใช่รูปแบบการบำบัดรักษาที่สามารถแยกเป็นอิสระได้ ต้องทำไปควบคู่กัน

ศิลปะบำบัด ยังนับเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำจิตบำบัด (psychotherapy) ที่ใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่มีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ ซึ่งหลักการของศิลปะบำบัดคือใช้ศิลปะเป็นสื่อในการแสดงออกถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความขัดแย้ง และความต้องการที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในส่วนลึกของจิตใจ

การแสดงออกทางผลงานศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นลายเส้น สี รูปทรง สัญลักษณ์ อารมณ์ ความหมาย ที่สื่อออกมาทั้งหมดสามารถนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดว่าเป็นอย่างไร หรือสภาพจิตมีปัญหาอย่างไร การประเมินผลการบำบัดรักษาด้วยศิลปะบำบัด เน้นที่ กระบวนการ และกิจกรรมทางศิลปะ ไม่ได้เน้นที่ผลงานหรือคุณค่าทางศิลปะ

ศิลปะบำบัด ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมทางศิลปะที่มีความหลากหลาย ซึ่งครอบคลุมถึง

๑) ทัศนศิลป์ (visual arts) ได้แก่ การวาด, ระบายสี, การปั้น, การแกะสลัก, การถัก, การทอ, การประดิษฐ์ ฯลฯ

๒) ดนตรี (music) ได้แก่ การเล่นดนตรี ร้องเพลง และกิจกรรมทางดนตรี

๓) การแสดง (drama) ได้แก่ การแสดง การละคร และการเคลื่อนไหวร่างกาย

๔) วรรณกรรม (literature) ได้แก่ บทกวี นิยาย เรื่องสั้น ฯลฯ

ศิลปะบำบัดในแนวทางมนุษยปรัชญา (Anthroposophical Art Therapy)

มนุษยปรัชญา (Anthroposophy) และการแพทย์มนุษยปรัชญา (Anthroposophic Medicine) โดย ดร.รู돌ฟ์ สไตเนอร์ (Dr.Rudolf Steiner) และ ดร.อีธา เวกมานน์ (Dr.Ita Wegman) เป็นศาสตร์ที่มีมายาวนานตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๙๒๑ ได้รับความนิยมแพร่หลายในทวีปยุโรป และผู้ที่นำการระบายสีมาใช้ในการบำบัด (Artistic therapeutic works) โดยสัมพันธ์กับความรู้ด้านการแพทย์มนุษยปรัชญา คือ ดร.มากาเรธ เฮาส์ชกา (Dr.Margarethe Hauschka) และจิตรกร ลีแอน โคลัวร์ เดอร์บัวร์ (Liane Collot D'Herbois)

การแพทย์มนุษยปรัชญากล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ โดยมองภาพมนุษย์ว่าประกอบด้วย ขั้วเย็น (Blue Pole) และขั้วร้อน (Red Pole) ของร่างกาย และกล่าวถึงการทำงานของ ๓ ระบบ คือ ระบบประสาท (Nervous System) ระบบจังหวะ (Rhythmic System) และระบบเผาผลาญ (Metabolic and Limbs System) ผู้ที่มีสุขภาพดีในเชิงการแพทย์มนุษยปรัชญา คือ มีขั้วร้อนขั้วเย็น และการทำงานของ ๓ ระบบนี้ที่สมดุลกัน หากระบบใดระบบหนึ่งบกพร่องไปก็จะทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตใจขึ้นได้ อาจกล่าวได้ว่า แนวทางของการแพทย์มนุษยปรัชญามีลักษณะใกล้เคียงกับการแพทย์เชิงบูรณาการ การแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนจีนที่มีการรักษาและฟื้นฟูสุขภาพแบบองค์รวมเช่นกัน

ศิลปะบำบัดกับการฟื้นฟูสุขภาพแบบองค์รวม

ศิลปะบำบัดในแนวทางมนุษยปรัชญาให้ความสำคัญกับ “กระบวนการ” ที่เกิดขึ้นระหว่างการบำบัด บทฝึกหัดการระบายสี วาดภาพ วาดลายเส้น และปั้นดินด้วยกระบวนการที่มีความงดงาม ปราณีตและความสงบ จะสร้างสุนทรีภาพให้เกิดขึ้นในตัวของผู้รับการบำบัด จุดประสงค์เพื่อนำพาผู้รับการบำบัดไปสู่ความสมดุลทางร่างกายและจิตใจ ส่งเสริมและฟื้นฟูทั้งด้านร่างกาย พลัังชีวิต อารมณ์ความรู้สึก และบุคลิกภาพของผู้รับการบำบัดอย่างเป็นองค์รวม จนถึงยกระดับคุณค่าทางจิตวิญญาณโดยผ่านกระบวนการทำงานด้านศิลปะ

รายละเอียดทุกอย่างที่เกิดขึ้นในห้องศิลปะบำบัด ตั้งแต่ท่าทางการนั่งที่เหมาะสม การจัดวางอุปกรณ์อย่างปราณีต การเลือกใช้สีโทนต่าง ๆ ขั้นตอนการระบายสี การปั้นดิน การลากเส้น รูปทรงแบบต่าง ๆ นั้นสัมพันธ์กับการสร้างสุขภาพที่ดีตามแนวทางการแพทย์มนุษยปรัชญา

ตัวอย่างเช่น

- การลากเส้นรูปทรง (Form Drawing)

- ส่งเสริมกระบวนการทางความคิด (Thinking) และกระตุ้นการทำงานของระบบประสาท (Nervous System)
- การระบายสี (Painting)
- ส่งเสริมการแสดงออกทางความรู้สึก (Feeling) และฟื้นฟูระบบจังหวะ (Rhythmic System)
- การปั้นดิน (Clay Modeling)
- ส่งเสริมพลังการลงมือทำ (Willing) และกระตุ้นระบบเผาผลาญ (Metabolic & Limbs System)

การทำงานของนักศิลปะบำบัด (Art Therapist)

การทำศิลปะบำบัดแต่ละครั้งใช้เวลา ๔๕-๖๐ นาที ความถี่อยู่ที่ ๑-๒ ครั้งต่อสัปดาห์ นักศิลปะบำบัดเริ่มต้นชั่วโมงที่ ๑ และ ๒ ของการบำบัดโดยการให้ระบายสีอิสระ (Free Painting) และปั้นดินอิสระ (Free Clay) เพื่อวิเคราะห์บุคลิกภาพของผู้รับการบำบัดและประเมินอาการความผิดปกติที่เกิดขึ้น จากนั้นวางแผนการบำบัดโดยกำหนดเป้าหมายที่ต้องการและดำเนินการบำบัดผ่านกระบวนการทำงานด้านศิลปะ เช่น การระบายสีบำบัด การลากเส้นรูปทรงบำบัด การปั้นบำบัด เป็นต้น

เนื่องจากในทางมนุษยปรัชญา สี (Colors) วัสดุทางศิลปะ (Tools) และบทฝึกหัด (Exercises) ล้วนมีผลในเชิงบำบัด ดังนั้น ผู้รับการบำบัดแต่ละรายจึงได้รับบทฝึกหัดสีและชนิดอุปกรณ์ที่แตกต่างกันไปตามภาวะอาการเจ็บป่วยที่นักศิลปะบำบัด ได้ประเมิน โดยตลอดระยะเวลาของการบำบัด นักศิลปะบำบัดจะทำการสรุปสถานะของผู้รับการบำบัด สิ่งที่สังเกตเห็น ประเมินพัฒนาการ และติดตามผลร่วมกับแพทย์เจ้าของไข้

ศิลปะบำบัดแนวจิตวิเคราะห์ (Art Psychotherapy)

ศิลปะบำบัดแนวจิตวิเคราะห์ ถูกพัฒนามาจากการบำบัดแนวจิตวิเคราะห์ (Psychotherapy) มีการผสมผสานกันระหว่างจิตวิทยาและศิลปะแขนงต่าง ๆ (Logic and Creativity) โดยช่วยในเรื่องการแสดงความรู้สึกและการสื่อสาร ทั้งยังเป็นพื้นที่ให้ผู้รับการบำบัดได้สำรวจจิตใจได้สำนึก ประสบการณ์ในอดีตเพื่อตระหนักถึงความคิด อารมณ์ ความรู้สึกข้างใน เช่น ความเครียด ความสับสน ความคับข้องใจ และสื่อสารออกมาเป็นรูปธรรมมากขึ้น

การทำงานของศิลปะบำบัดแนวจิตวิเคราะห์ ช่วยพัฒนาความเข้าใจในตนเอง ส่งเสริมพัฒนาการสมอง พัฒนาการด้านประสาทสัมผัส พัฒนาการทางจิตวิญญาณภายใน และมองผู้รับการ

บำบัดเป็นองค์รวม ทั้งทางกายภาพ พฤติกรรม บุคลิกภาพ และอารมณ์ความรู้สึกอย่างเป็นปัจเจก โดยมีนักบำบัดเป็นผู้ประคับประคองและวิเคราะห์รูปแบบการทำการกิจกรรมให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้รับการบำบัด รวมถึงคอยช่วยส่งเสริมให้ผู้รับการบำบัดเกิดความเชื่อมั่น และรู้จักคุณค่าในตนเอง และสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเดิม

ศิลปะบำบัดมีรูปแบบแตกต่างกันไปในผู้รับการบำบัดแต่ละคนที่มีสภาพปัญหาแตกต่างกัน เทคนิคที่ใช้ เช่น ปั้นดิน วาดภาพ ระบายสี ถักทอ กิจกรรมทางดนตรี เล่นละคร หรือบทบาทสมมติ โดยนักศิลปะบำบัดจะพิจารณาเลือกใช้เทคนิคที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

การเลือกใช้สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และรูปแบบที่หลากหลายเหล่านี้ เพื่อเป็นทางเลือกที่จะระบายความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจตนเอง และจัดการกับความรู้สึกได้ตามความเหมาะสมของผู้เข้ารับการบำบัดแต่ละคน

สื่อที่มีโครงสร้าง (structure media) เช่น ดินสอ สีไม้ สีเทียน ใช้สำหรับการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้บำบัดกับผู้รับการบำบัด ใช้แทนการสื่อสารด้วยถ้อยคำ

สื่อที่ยืดหยุ่นได้ (loose media) เช่น สีน้ำ ดินน้ำมัน ใช้ลดความตึงเครียด ผ่อนคลายอารมณ์ และระบายความรู้สึกนึกคิดออกมาอย่างอิสระ

ขั้นตอนหลักในการทำศิลปะบำบัดมีการแบ่งอยู่หลายแบบ ผู้เขียนได้รวบรวมสรุป และเทียบเคียงกับขั้นตอนการทำจิตบำบัด แบ่งเป็นขั้นตอนหลัก “๔ E” ดังนี้

๑) Established rapport (สร้างสัมพันธ์ภาพ) เป็นขั้นแรกของการบำบัด สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้บำบัดกับผู้รับการบำบัด ซึ่งรวมถึงการประเมินสภาพปัญหา และวางแผนการบำบัดรักษาด้วย

๒) Exploration (ค้นหาปัญหา) เป็นขั้นของการสำรวจ ค้นหา วิเคราะห์ปัญหา ความขัดแย้งภายในส่วนลึกของจิตใจ

๓) Experiencing (ทบทวนประสบการณ์) เป็นขั้นการบำบัด โดยดึงประสบการณ์แห่งปัญหาขึ้นมาจัดเรียง ปรับเปลี่ยน แก้ไขใหม่ ในมุมมองและสภาวะใหม่

๔) Empowerment (เสริมสร้างพลังใจ) เป็นขั้นสุดท้ายของการบำบัด โดยเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง และให้โอกาสแห่งการเปลี่ยนแปลง

เทคนิคสำคัญที่นำมาใช้ในกระบวนการทางศิลปะบำบัด คือ การสนับสนุน เสริมสร้างกำลังใจ (supportive) และการตีความหมายที่ซ่อนเร้นภายในจิตใจ (interpretation)

การสนับสนุน เสริมสร้างกำลังใจ ทำได้โดยให้ความสนใจ ให้กำลังใจ และการชมเชยเมื่อทำได้สำเร็จ หรือมีความพยายามเพิ่มขึ้น ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่สงบ ปลอดภัย และทำที่เป็นมิตร

การตีความหมายที่ซ่อนเร้นภายในจิตใจ ทำได้โดยการตีความสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เห็น สีที่ใช้ ภาพที่วาด เพื่อให้เกิดความเข้าใจในตัวเองมากยิ่งขึ้น

นักศิลปะบำบัดจะทำงานร่วมกับจิตแพทย์ และนักจิตวิทยาเป็นทีมงานเดียวกัน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวผู้รับการบำบัด ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถเล่าถึงความคับข้องใจของตน หรืออาจไม่รู้ตัวว่ามีปัญหาเกิดขึ้น โดยเฉพาะในเด็ก

ในการทำศิลปะบำบัดทุกครั้ง ควรมีการบันทึกให้เห็นถึงกระบวนการและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงบันทึกการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อารมณ์ และข้อสังเกตต่าง ๆ ลงในแฟ้มประวัติผู้ป่วย เพื่อวางแผนร่วมกับทีมงานที่ให้การบำบัดรักษา และกำหนดแนวทางในครั้งต่อไป

เมื่อสิ้นสุดการบำบัดแล้ว จะทำอย่างไรกับผลงานทางศิลปะที่เกิดขึ้นระหว่างการบำบัด ซึ่งผู้ที่ตอบคำถามนี้ได้ดีที่สุดคือผู้รับการบำบัดนั่นเอง

การสร้างสรรคงานพุทธศิลป์เพื่อการบำบัดทางพุทธหัตถกรรมล้านนา (เครื่องบูชาในล้านนา)

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลในการถ่ายทอดความรู้และประเพณีที่เกี่ยวกับเครื่องบูชาในล้านนา ซึ่งมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้สักการะ ใช้เคารพบูชา, สิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็น วัตถุแห่งการเคารพสักการะ ซึ่งมีหลายประเภท จำแนกออกไปตามความเชื่อและประเพณีนิยมในท้องถิ่น โดยเฉพาะ ในดินแดนล้านนา เพื่อความรู้และเข้าใจในประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการสักการบูชาของชาวล้านนา และคุณค่าของเครื่องสักการบูชาในล้านนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

เครื่องสักการะในล้านนา หมายถึง เครื่องสักการบูชาของชาวล้านนาด้วยชาวล้านนามีพระพุทธศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมีจารีต ประเพณีอันน่าสนใจ ทำให้ชาวล้านนาคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ในการนำมาสักการบูชา ในพระพุทธศาสนา ที่งดงาม จะใช้ในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวชพระ งานดำหัวเจ้าเมือง งานบวงสรวง งานสงกรานต์ น้ำพระธาตุ เป็นต้น

เครื่องสักการะ : วัตถุเพื่อการบูชา

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การบูชา สักการะ คารวะ และ สัมมานะ ด้วยเครื่องแสดงออกที่เป็นรูปธรรม หรือ วัตถุเพื่อการบูชา ทางศาสนาเรียกว่า “อามิสสะ” พุทธด้วยภาษาปาก ว่า “เครื่องสักการะ” หรือ “เครื่องบูชา” แม้ว่า ผู้ทำการบูชาจะไม่มีวัตถุประสงค์ภายนอกใด ๆ สำหรับบูชา เพียงแค่แสดงอาการเคารพทางกาย เช่น กราบไหว้ คำนับ ยืนตรง หรือ เปล่งเสียงสวดสรรเสริญ ถึงจะ

เป็นการปฏิบัติ ก็อาจนับได้ว่าเป็นอามิสบูชาด้วย เหมือนที่เคยได้ ยินผู้อาวุโสสั่งสอนว่า ถ้าไม่มีอะไรเลยเป็นเครื่องสักการบูชา ขอให้กระทำเพียง “ยอมมือท่วมหัว” หรือ “ใช้มือสืบนิ้ว ต่างประทับเทียนทอง” ก็นับได้ว่า เป็นแสดงคารวะ ด้วยเครื่องสักการะคือเอาตนเองเป็นวัตถุบูชาสำเร็จ เครื่องสักการะที่นำมาบูชา ถวายแต่สิ่งที่ตนเคารพนับถือ หากเป็นวัตถุตามธรรมชาติที่ยังไม่ประดิษฐ์ ประดอยตกแต่งให้วิจิตรด้วยฝีมือ ก็มี รูป เทียน ดอกไม้ ของหอม ภาษามอญว่า ข้าวตอก ดอกไม้ เรียกกรวมว่า “คันธมาลา” ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่เลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้า เช่น ชาวเมืองสาวัตถี จะถือโอกาสไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ที่พระเชตวันมหาวิหาร ใกล้กรุงสาวัตถี ในตอนเย็นทุกวัน ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน (พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่พระเชตวันมหาวิหาร นครสาวัตถี นานที่สุดถึง ๑๙ พรรษา) เป็นเวลาที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา ถือเป็นหมายกำหนดการประจำวัน ชาวเมืองสาวัตถี ต่างถือเครื่องสักการะมี ดอกไม้และของหอมไว้ในมือของตนทุกคน และน้อมนำไปบูชาพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมีภุกิจที่ ประทับเป็นส่วนหนึ่งของพระองค์ จำนวนเครื่องสักการะ ที่มีมากมายมหาศาล ที่ถวายไว้รอบพระภุกิจ ต่างส่งกลิ่นหอมฟุ้ง ครอบคลุม อบอวนไปไกล อบให้พระภุกิจที่ประทับของพระองค์หอมกรุ่น จนได้นามว่า “พระคันธภุกิจ” หมายถึง “กระท่อมที่อบด้วยเครื่องของหอม” หรือ “กระท่อมหอม” เนมิตกนาม “พระคันธภุกิจ” คงเกิดขึ้นมาเพราะมหา ประชาชนที่ไปเฝ้า เพื่อสดับพระธรรมเทศนา ที่ต่างคนต่างน้อมนำเครื่องสักการะ ที่เป็นดอกไม้และของหอมไปถวายบูชาพระพุทธเจ้านั่นเอง

ในอรรถกถาธรรมบท กล่าวถึงบุคคลที่บูชาพระพุทธเจ้าด้วย ดอกไม้ หลายคน ยกตัวอย่าง “สุนน มาลาการ” ช่างจัดดอกไม้หลวง กำลังจะนำดอกไม้ไปจัดถวายพระราชาพิมพิสาร แต่เมื่อพบพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ กำลังเสด็จบิณฑบาตด้วยพุทธจริยาวัตรที่งดงาม ในระหว่างทางเกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง ได้นำดอกมะลิทั้ง ๘ ทะนาน ไปบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหมด โดยไม่คำนึงถึงภัยแห่งชีวิตของตน

นอกจากดอกไม้ รูปเทียน ของหอมแล้ว ยังปรากฏเครื่องสักการบูชาชนิดอื่นๆอีก เช่น ผ้าห่ม ดังตัวอย่าง พราหมณ์ผู้ยากจนคนหนึ่ง ห่มทั้งบ้าน สามีและภรรยาห่มผ้าห่มกันคนละผืน แต่ผ้าสำหรับห่ม มีเพียงผืนเดียว เขาจึง มีชื่อว่า “จูเพกสาฎก” พราหมณ์ผลัดเปลี่ยนใช้ผ้าร่วมกับภรรยาส่วนใหญ่ให้ภรรยาห่มเป็นหลัก ส่วนตนเองจะห่ม ก็ต่อเมื่อออกไปธุระนอกบ้าน วันหนึ่งพราหมณ์อยากออกไปฟังธรรม จึงห่มผ้าผืนเดียวนั้นไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ในเวลากลางคืน สดับธรรมไปเกิดมีจิตเต็มด้าในสพระธรรม บังเกิดความเลื่อมใส มีศรัทธาแรงกล้า อยากจะถวาย ผ้าห่มที่ตนมีเพียงผืนเดียวบูชาพระพุทธเจ้า แต่ก็หักห้ามยั้งใจตนเองไว้ถึง ๒ ครั้ง เพราะคิดถึงภรรยาว่าจะลำบาก เพราะไม่มีผ้าห่ม ในที่สุดยามที่ ๓ ศรัทธามีมากกว่าความหวงผ้า สามารถเอาชนะความตระหนี่สำเร็จ จึงได้ตัดใจ เปลื้องผ้าห่มผืนที่มีผืนเดียวนั้น น้อมเข้าไปถวายเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า พร้อมกับเปล่งวาจาว่า “ข้าพเจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้ว”

อีกตัวอย่างหนึ่ง กุศลบุรพกรรมในอดีตของพระนางมุสดีและพระธิดาองค์น้อง เมื่ออดีตชาติที่เกิดเป็น พระธิดาของพันธุมาลา ครั้นหนึ่ง พระราชาพันธุมาลาได้ประทาน แก่นไม้จันทร์หอม

แต่พระธิดาองค์พี่และประทาน สุวรรณมาลา แต่พระธิดาองค์น้อง พระธิดาทั้งสองพระองค์ไม่เก็บไว้ใช้เอง พระธิดาองค์พี่ได้ให้ช่างบิดให้เป็นผงหอม ไม้จันทน์ แล้วถวายผอบทองที่บรรจุเต็มผงหอมไม้แก่นจันทน์ (จันทนสารจุณณะ) แต่พระวิปัสสีพุทธเจ้า ส่วน พระธิดาองค์น้อง ให้แปลงเป็นเครื่องประดับอก ได้ถวายเครื่องประดับอก (อรัญจมาลา) ของตน แต่พระวิปัสสีพุทธเจ้าเช่นกัน ด้วยบุญแห่งการบูชา นั้น พระธิดาองค์น้อง สมัยพระพุทธกัสสปะ เกิดเป็นพระธิดาของราชากิ่งกิ นามว่า “อรัญจมา” พึงธรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในสมัยพระพุทธกัสสปะนั้นเอง ส่วนพระธิดาองค์พี่ ก็เกิดเป็นธิดาของ ราชากิ่งกิเช่นกัน นามว่า “สุธรรมมา” พระราชากิ่งกิ มีพระธิดาทั้งหมด ๗ พระองค์สำหรับนางสุธรรมมา ใน ระหว่างพุทธันดรนั้น ได้เวียนว่ายตายเกิดตามยถากรรม จนในชาติก่อนที่จะมาเกิดเป็นพระนางสิริมหามายา พระ พุทธมารดา นางสุธรรมมาก็ได้เกิดเป็นพระนางผุสดี มารดาของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ชาติสุดท้ายที่เกิดเป็นมนุษย์

ก่อนการตรัสรู้ เป็นพระสิทธัตถะ ศากยโคตมมะ สัมมาสัมพุทธเจ้าของเราชาวพุทธปัจจุบัน เมื่อบุคคล มีความเคารพ เลื่อมใส นับถือสิ่งใดไว้เหนือหัวเหนือเกล้า ย่อมทำการบูชาด้วยวัตถุ สิ่งของที่ตนมี และเห็นว่าเป็นวัตถุล้ำค่าที่ควรบูชาอย่างยิ่ง ตัวอย่างชาวพุทธนับแต่อดีตมา หากผู้ใดมีกำลังและความสามารถ จะสร้างศาสนวัตถุ เช่น สถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร และศาสนสถาน เช่น อาราม พุทธมณฑล พุทธสังเวชนียสถาน หรือ อนุสรณ์สถานอื่น ๆ แล้วตกแต่งเครื่องสักการะของตนให้สวยงามเป็นที่เจริญจิตเจริญใจ ยิ่งได้บูชาด้วยของที่ตนทำมาด้วยมือ สร้างมากับมืออย่างวิจิตรบรรจงยิ่งเป็นการเพิ่มพูนศรัทธามากขึ้น ทั้งจะได้ประสบอานิสงส์ผลบุญมหาศาล ประมาณค่ามิได้

เครื่องสักการะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นมาตามเจตนาและความคิดของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นสื่อเชื่อมโยงสร้าง ความสัมพันธ์แห่งศรัทธาและความรักดีระหว่างมนุษย์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือเลื่อมใส ดังที่กล่าวมาเครื่อง สักการะบูชาประเภทต่างๆ ที่กล่าวมานั้น ก่อให้เกิดศาสนวัตถุ และศาสนามากมาย เพื่อบูชาพระศาสดา หรือ สวาก ศาสดา ที่เป็นบุคคลสำคัญในศาสนา

นี้ว่าโดยเครื่องสักการะบูชาโดยทั่วไปตามแนวทางพระพุทธศาสนา หากว่าตามหลักการถวายเครื่องสักการบูชาในศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะศาสนาที่นับถือผี บูชาบรรพบุรุษ เคารพเทพาอารักษ์ หรือนับถือเทพเจ้า เครื่องสักการบูชาย่อมแตกต่างกันไปตามคตินิยม เครื่องเช่น สรวงสังเวศ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บางศาสนาจะบูชาด้วยชีวิต สัตว์ เช่น พิธีฆ่าสัตว์บูชายัญในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาที่นับถือเทพารักษ์ บางกลุ่ม บางท้องถิ่นได้บูชาด้วยชีวิต มนุษย์ก็มี คงจะไม่ลงรายละเอียดในเครื่องสักการะของศาสนาอื่น กล่าวไว้เพียงแต่เป็นข้อมูลเพื่อการสืบค้น สำหรับ เครื่องสักการะที่เป็นแบบล้านนา ประกอบไปด้วยดังนี้

๑. หมากส้ม คือ การนำผลหมากรากไม้ใช้เคี้ยวของชาวบ้านมาร้อยใส่ในเส้นหมาก หมากรากที่ฝ้าเป็นซี่ๆ เสียบ ร้อยในเส้นบอใส่ใช้กินตลอดปี เรียกว่า หมากรากไหม ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้กันในล้านนากันอยู่แล้ว โดยนำมาประกอบกับโครง ให้มีลักษณะ เป็นทรงกลมบ้าง ทรงพีระมิดบ้างเป็นต้น

รูปแบบของเครื่องสักการบูชาล้านนาประเภท หมากสุม พบว่าสามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม สรุปได้ดังนี้ คือ

๑.๑.รูปแบบดั้งเดิม คือ หมากสุมที่มีโครงสร้างลักษณะรูปทรงพุ่มแบบง่าย ๆ โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น และใช้เวลาในการทำไม่นาน หมากสุมรูปแบบดังกล่าวนี้มีโครงสร้างที่ทำมาจากการนำไม้ไผ่ผ่าซีก มาเหลาให้มีขนาดเล็กแล้วนำไปแช่น้ำก่อนเพื่อให้ไม้ไผ่สามารถดัดให้โค้งงอได้ จากนั้นจึงนำมาขัดหรือสานและมัดต่อกันจน ได้ลักษณะโครงสร้างตามต้องการ

๑.๒.รูปแบบประยุกต์ เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากรูปแบบดั้งเดิม โดยจะทำให้มีลักษณะรูปทรงพุ่มคล้าย ดอกบัวตูม โครงสร้างของหมากสุมรูปแบบนี้มาจากการดัดเชื่อมเหล็กให้ได้ลักษณะตามต้องการ ความแตกต่างของ หมากสุมรูปแบบนี้อยู่ที่ฐานรองรับซึ่งจะใช้ชั้นโตกหรือพานที่ทำจากไม้หรือโลหะ เพราะการใช้ชั้นโตกหรือพานเป็น ฐานจะช่วยให้ขั้นตอนในการประกอบหมากสุมใช้เวลา น้อยลง

๒. หมากเบ็ง พุ่มหมาก (หมากดิบ) คือ ใช้หมากสดจำนวน ๒๔ ลูก หรือ ๒๑ ลูก มาติด โยงกันโดยทาง ภาคเหนือ จะเรียกว่า หมากเบ็ง สำหรับหมาก ๒๔ ลูกนั้นหมายถึงปัจจัยทั้ง ๒๔ ใน พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ส่วนหมาก ๒๑ ลูกหมายถึง อายุของผู้บวช (เมื่อประดิษฐานในงานบวช) หมาก เบ็งมีโครงสร้าง ๓ รูปแบบ พอสรุปได้ดังนี้

๑. รูปแบบดั้งเดิม คือ หมากเบ็งที่มีโครงสร้างลักษณะรูปทรงพุ่มคล้ายรูปวงรี ส่วนใหญ่จะ พบในเขตรอบ นอกเมือง โดยโครงสร้างของหมากเบ็งจะทำจากต้นกล้วยทั้งในส่วนที่เป็นฐานรองรับ และแกนกลาง จากนั้นนำเอา ผลหมากดิบที่มีสีเขียว หรือผลหมากสุกที่มีสีส้ม จำนวน ๒๔ ผลมา ประกอบลงบนโครงสร้าง ซึ่งในการทำหมากเบ็ง นั้นจะต้องมีการนำทางมะพร้าวมาสานเป็น ฐานรองรับ เรียกว่า “จั่นแปดกลีบ”

๒. รูปแบบประยุกต์ เป็นหมากเบ็งที่มีโครงสร้างสำเร็จรูป ลักษณะรูปทรงพุ่มคล้ายดอก บัวตูม ซึ่งตัว โครงสร้างนี้จะทำจากโลหะทองเหลืองทั้งในส่วนที่เป็นฐานรองรับและตัวแกนกลาง ตัว โครงสร้างจะถูกแบ่งเป็น ช่องว่างจำนวน ๖ หรือ ๘ ช่องก็ได้ การแบ่งช่องแบบนี้เรียกว่า “กาบเบ็ง”

๓. รูปแบบผสมผสาน เป็นหมากเบ็งที่มีทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูม แต่กระบวนการทำ โครงสร้างเป็นการ ผสมผสานกันระหว่างโครงสร้างแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ โดยยึดโครงสร้าง แบบประยุกต์เป็นหลัก ขั้นตอนและ วิธีการทำหมากเบ็งแบบนี้จะยากที่สุด เริ่มจากการทำโครงสร้าง ทั้งส่วนฐานและแกนกลางล้วนทำจากต้นกล้วย

๓. ต้นพลูสุม ใบพลูถือว่าเป็นสิ่งที่คู่อยู่กับหมากอยู่แล้ว แต่ความเชื่อเกี่ยวกับพลูของคน ล้านนา คน ล้านนาโบราณเชื่อถือเกี่ยวกับพลูหลายประการ เช่น

- เมื่อออกเรือนให้พกหมากคำพลูคำสำหรับเคี้ยวพกใส่กระเป๋าไปด้วย เชื่อว่าจะเป็นสิริ มงคล - ถ้าเอาก้านพลูเขียนคิ้วให้ทารก เชื่อว่าถ้าเด็กโตขึ้นเด็กจะมีคิ้วสวยดังवाद

- ถ้าพบเจอใบพลู ๒ แฉกหรือ พลู ๒ หาง ถ้านำติดตัวไปค้าขายจะร่ำรวย

๔. ต้นฝั้หรือพุ่มดอกฝั้ การทำพุ่มดอกฝั้ หรือดอกจากขี้ฝั้เป็นของบริสุทธิ์ที่ได้มาจากเกศรดอกไม้ เหมาะในการนำมาประดิษฐ์ดอกไม้ถวายแด่พระสงฆ์องค์เจ้าและใช้แทนดอกไม้ต่าง ๆ ได้ด้วยเครื่องสักการะล้านนา ชาวบ้านถือว่าเป็นของสูงโดยจะใช้ความพยายามในการประดิษฐ์เป็นอย่างมาก งานส่วนใหญ่จะอาศัยศรัทธาเป็นสิ่ง สำคัญที่สุด ความเคารพในสิ่งที่ตนเองนับถืออย่างแรงกล้า เป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิดงานศิลปกรรมที่เกี่ยวกับเครื่อง สักการะขึ้นมา เครื่องสักการะล้านนาใช้บูชา เบื้องสูง มีพระพุทธรูป ศาสนา ครูอาจารย์ และมีรูปแบบของเครื่องสักการะ ล้านนาต้นฝั้ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ รูปแบบ พอสรุปได้ดังนี้ คือ

๑ รูปแบบโบราณหรือดั้งเดิม คือ ต้นฝั้ที่มีโครงสร้างรูปทรงพุ่มคล้ายการประดิษฐ์ ต้นเทียน โดย โครงสร้างทั้งหมดทำจากต้นกล้วยทั้งในส่วนที่เป็นฐานรองรับและแกนกลาง จากนั้นนำเอา ดอกฝั้ที่ได้จากการ ประดิษฐ์เสียบติดกับทางมะพร้าวปกลงบนแกนกลางของต้นกล้วยให้มีระยะห่างเท่า ๆ กันเป็นรูปทรงคล้ายดอก บัวตูม ต้นฝั้แต่ละต้นจะใช้ดอกฝั้ก่ดอกก็ได้ขึ้นอยู่กับผู้ประดิษฐ์แต่ ละคนจะเห็นว่าสวยงาม ต้นฝั้รูปแบบนี้มี ขั้นตอนวิธีการทำไม่ยุ่งยาก อีกทั้งวัตถุดิบก็เป็นสิ่งที่สามารถ หาได้ในหมู่บ้าน

๒ รูปแบบประยุกต์ คือ ต้นฝั้ที่มีโครงสร้างลักษณะเดียวกันกับหมากเบ็งรูปแบบ ผสมผสาน กล่าวคือ ฐานรองรับและตัวแกนกลางจะทำด้วยต้นกล้วย โครงสร้างจะถูกแบ่งเป็นช่อง ๆ จำนวน ๖ ช่อง ๘ ช่อง หรือมากกว่า ตามแต่ผู้ประดิษฐ์จะกำหนด การแบ่งในลักษณะนี้จะใช้กาบกล้วยประกอบให้ได้รูปทรง จากนั้นนำดอกฝั้ที่ทำไว้ปัก ลงบนกาบกล้วยแต่ละช่อง การปักดอกฝั้จะปักสลับกับใบไม้สีเขียว แล้วประดับตกแต่งด้วยดอกไม้สด เช่น ดอก ดาวเรือง ดอกพุดซ้อน เป็นต้น

๕. ต้นดอกหรือพุ่มดอก (ขันเหลียม/ต้อมก้อม)

เป็นต้นที่ใช้ไม้หรือทองเหลืองมาทำพุ่มถาวรไว้ ลักษณะ ๓ เหลี่ยมมีโพรงอยู่ตรงกลาง สำหรับเอาดอกไม้ สอดเข้าไปโดยมากจะนำเอาใบเล็บครุฑบ้าง ใบดอกใหม่ หรือชะบาบ้าง มาอัดใส่&จนเต็มแล้วตัดจนราบเรียบทั้ง ๓ ด้าน ในกรณีนี้ชาวบ้านจะนำเอาดอกไม้หลายชนิดมารวมกันทำเป็นต้นดอกก็ได้ส่วนมากจะนำดอกไม้กลั่นหอม มาประดับเช่น ดอกเกร็ดถาวหรือดอกพุดซ้อนนั่นเอง หรืออีกอย่างเรียกว่า ๑. ขันเหลียม ๒.ต้อมก้อม หมายถึง ต้น ดอก เป็นต้นที่จะมีโครงทำให้เป็นพุ่มถาวรไว้มีลักษณะเป็น ๓ เหลี่ยม มีโพรงอยู่ตรงกลาง สำหรับเอาดอกไม้ สอดเข้า ใส่จนเต็ม จะใช้ใบเล็บครุฑ ใบโกสน ใบเงิน ใบคำ มาอัดจนเต็มแล้วตัดเป็นพุ่ม ในดอกไม้มาประดับความแตกต่างระหว่าง ขันเหลียม กับต้อมก้อม คือ ๑.ขันเหลียม จะตัดเป็นรูปทรง ๓ เหลี่ยมพีระมิด หรือ วงรี ๒. ต้อมก้อม จะตัดทำทรงกลม ซึ่งคำว่า ต้อม แปลว่ากลมวนเป็นภาษาเหนือ

๖. ต้นเทียนพุ่มเทียน โดยมีวิธีทำการนำเทียนเล่มเล็กๆ มาผูกห้อยกับโครงหรือไม้เสียบลูกชิ้น และไปปัก หรือติดกับพานหรือพาชนะที่นำมาประดิษฐ์ เพื่อให้พระสงฆ์เก็บนำไปใช้สอยได้เลย สะดวกกว่าต้นฝั้ที่ต้องสะสมไป เพื่อหล่อเทียนเอง

๗. ต้นช่อ คือ การนำช่อมาปักกับต้นกล้วยจำนวน ๑๐๘ อัน ช่อ คือธงมีลักษณะเป็นรูป ๓ เหลี่ยม ช่อ ทางภาคเหนือจะเรียกว่าช่อนำตาน ช่อนั้นมีความหมายคือ ความหมายแห่งชัยชนะ แห่งบารมีที่ได้กระทำกุศลในการทำทาน

แนวคิดการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรม

การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนช่วยวิจัยในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผนการ ทำงานวิจัย การร่วมตัดสินใจ การร่วมในการทำวิจัย การร่วมในผลประโยชน์ และการร่วมในการประเมินผล โดย การมีส่วนร่วมนี้ เห็นว่าเป็นการมีส่วนร่วม ทางสังคมทั้งด้านจิตใจและอารมณ์ ซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุจุดมุ่งหมายการทำงานนั้น ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกร่วม รับผิดชอบกับกลุ่ม ด้วยเหตุนี้จึงสามารถสรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมได้ ๔ ประการ คือ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล

โคเฮนและอ็อซอฟฟ์ ได้อธิบายเพิ่มเติมลักษณะของการมีส่วนร่วมทั้ง ๔ ประการดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ มีผลโดยตรงต่อขั้นตอนอื่นๆ

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทางด้านต่างๆ ประกอบไปด้วยผลประโยชน์ทางด้านวัสดุ ผลประโยชน์ทางสังคมและผลประโยชน์ส่วนบุคคล

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เกี่ยวกับการควบคุมและการตรวจสอบการดำเนิน กิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานหรือไม่นั้น องค์การอนามัย อธิบายว่าขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ได้แก่

๑. ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริง ผู้คนในชุมชนจะเข้าร่วมหรือไม่นั้น การมองเห็นว่าตนจะได้ ประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไปมากน้อยเพียงใด เป็นปัจจัยหนึ่งในการตัดสินใจ นอกจากนั้นการชักชวนจาก เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการตัดสินใจได้เช่นกัน

๒. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม แม้ว่าบางคนในชุมชนต้องการที่จะเข้าร่วมทำวิจัย แต่อาจไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เพราะมองไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วมหรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับในสิ่งที่ตนคาดหวังไว้ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้น มิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะ การทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้นักวิจัยจึงต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาส เข้าร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจเข้าร่วมโดยตรงหรือมีตัวแทนก็ได้ ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัด มีกิจกรรมที่แน่นอน

๓. ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่งๆ แม้ว่า ประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมาย วิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม เพราะ สิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำแทน

ปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้มีการตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมหรือไม่ เช่น ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ การทำงานวิจัยที่

ประชาชนมีส่วนร่วมจะสำเร็จหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญ เช่น เป็นโครงการที่ประชาชนต้องการ ลักษณะของชาวบ้านเองที่มีความขยันขันแข็ง สามัคคี หรือมีผู้นำที่ดี เป็นโครงการสำคัญ มีงบประมาณมากพอ มีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน และปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคมสะดวก วัสดุพร้อม เป็นต้น

๒.๕ ผลลัพธ์ ๕ ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พลังหรือกำลัง ๕ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เพื่อปราบปรามความไม่มีศรัทธา ความเกียจคร้าน ความหลงลืม ความฟุ้งซ่าน ความหลง ผู้ที่เจริญพละ ๕ ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภavana เพราะหลักธรรมที่ปรากฏในโพธิปักขิยธรรมก็ดำเนินไปสู่การตรัสรู้ในลักษณะ อย่างเดียวกันด้วย โดยลักษณะนำหมู่สัตว์ออกจากสังสารวัฏ ธรรมนั้นย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภavana เพราะมีลักษณะเดียวกัน^{๒๑๘} พละ แปลว่า กำลัง พละ ๕ คือ ธรรมอันเป็น กำลังซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงดำรงอยู่ได้ในสัปปุตตธรรมทั้งหลายอย่างไม่วินิจฉัย อันธรรมที่เป็นปฏิปักษ์จะเข้าครอบงำไม่ได้ เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่ อริยมรรค จัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรม พละมี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก อธิบายว่า พละจัดอยู่ในมรรคภาวนา พละ หมายถึง กำลัง ธรรม อันเป็นกำลัง^{๒๑๙} คือ ความไม่วินิจฉัย อันเป็นกำลังที่ผลักดันอกุศลธรรมให้พินาศไปและรู้แจ้งเห็นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาที่เรียกว่าวิปัสสนาปัญญาหรือวิปัสสนาญาณ จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายจิตเข้าสู่กระแสธรรมะแห่งมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก วิจารณ์ อธิบายว่า พละ แปลว่า ธรรมอันเป็นกำลัง หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็งไม่วินิจฉัยในอกุศลธรรมต่าง ๆ หรือเป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคงซึ่งความไร้ศรัทธา^{๒๒๐} เป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ พละจึงเป็น หลักปฏิบัติทางจิตใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๒๒๑} กำลังและผลที่ได้รับในเรื่องศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หลังจากการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ธรรมอันเป็นกำลังในการประพฤติ ปฏิบัติหน้าที่ของตนประกอบด้วยหลักศรัทธาพละ ความเชื่อเป็นกำลังควบคุมความสงสัย หลักวิริยะ ความเพียรเป็นกำลังควบคุมความเกียจคร้าน หลักสติ ความระลึกได้เป็นกำลังควบคุมความประมาท

^{๒๑๘} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ) นิพนธ์, **อริยวงศ์ปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๕.

^{๒๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๔๓.

^{๒๒๐} อภิวิ. (ไทย) ๓๕/๔๔๕๑๓.

^{๒๒๑} ปรีชา นันทาภิวัฒน์ร.น., นาวาเอก (พิเศษ), **พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๘๘.

การไม่ใส่ใจ ไร้สติ หลักสมาธิ ความตั้งใจมั่นเป็นกำลังในการควบคุมความฟุ้งซ่านและหลักปัญญา ความรอบรู้เป็นกำลังควบคุมความเพิกเฉยไม่สนใจ หลงลงมลาย กล่าวได้ว่า พละ เป็นกำลังหรือพลัง หรือธรรมอันเป็นกำลัง คือความไม่หวั่นไหวอันเป็น กำลังที่ผลักดันอกุศลธรรมให้พินาศไปและยังความ ตริสัสมรรค ผล นิพพาน เป็นความเข้มแข็งมั่นคง ดำรงอยู่ได้ในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายอย่างไม่ หวั่นไหว อังธธรรมเป็นที่เป็นปฏิปักษ์จะเข้าครอบงำไม่ได้ เป็นเครื่องเกี่ยวพันแก่อริยมรรค องค์ธรรม ในพละ ๕ มีหลายประเภท มีทั้ง ๔ ประเภท มี ๕ ประเภท มี ๗ ประเภท ดังนี้ พระสูตรตันตปิฎก ที่ขนิ กาย ปาฎิกวรรคจำแนกไว้มี ๔ ประเภท ได้แก่ วิริยะพละ (กำลังคือวิริยะ) สติ พละ (กำลังคือสติ) สมาธิพละ (กำลังคือสมาธิ) และ ปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา)^{๒๒๒} พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ จำแนกไว้มี ๕ ประเภท ได้แก่ สัทธาพละ (ธรรมอันเป็นกำลังคือ ศรัทธา) วิริยะพละ (ธรรมอันเป็นกำลังคือวิริยะ) สติพละ (ธรรมอันเป็นกำลังคือสติ) สมาธิพละ (ธรรม อันเป็นกำลังคือ สมาธิ) และ ปัญญาพละ (ธรรมอันเป็นกำลังคือปัญญา)^{๒๒๓} พระสูตรตันตปิฎก ที่ขนิ กาย ปาฎิกวรรค จำแนกไว้มี ๗ ประเภท ได้แก่ สัทธาพละ (กำลังคือศรัทธา) วิริยะพละ (กำลังคือวิริยะ) หิริ พละ (กำลังคือหิริ) โอตตปปะพละ (กำลังคือโอตตปปะ) สติพละ (กำลังคือสติ) สมาธิพละ (กำลังคือ สมาธิ) และ ปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา)^{๒๒๔} พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ จำแนกไว้มี ๕ อย่าง คือ สัทธา พละ (พละคือศรัทธา) วิริยะพละ (พละคือวิริยะ) สติพละ (พละคือสติ) สมาธิพละ (พละคือสมาธิ) และ ปัญญาพละ (พละคือปัญญา)^{๒๒๕} พละ คือ กำลัง หรือพลัง หรือธรรมอันเป็นกำลัง เป็นหลักธรรมที่ทำให้จิตมีความเข้มแข็งไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่าง ๆ พละมีปรากฏอยู่ในโพธิปักขิยธรรมที่เป็นธรรม ฝ่ายของการตรัสรู้ มีองค์ธรรมที่เป็นกำลังแห่งการบรรลุมรรค ผล นิพพาน พละมี ๕ ประการ ได้แก่ สัทธาพละ (กำลังคือศรัทธา) วิริยะพละ (กำลังคือวิริยะ) สติพละ (กำลังคือสติ) สมาธิพละ (กำลังคือ สมาธิ) และ ปัญญาพละ(กำลังคือปัญญา) พละ ๕ นี้ยังเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ (ผู้เป็นใหญ่) ให้ความหมายได้ดังนี้

๑) สัทธาพละ สัทธา เป็นอิตถิลิงค์ แปลว่า ความเชื่อ มีความหมายเฉพาะคำ คือที่ชื่อว่า ศรัทธา เพราะเป็นธรรมชาติตั้งมั่น ที่ชื่อว่าศรัทธา เพราะเป็นเหตุให้บุคคลตั้งจิตชอบ^{๒๒๖} สามารถแยก ศัพทได้ดังนี้ ส บทหน้า ธา ธาตุ เป็นไปในความทรงไว้ เชื่อมมั่น ตั้งมั่น อ ปัจจัยในนามกิตก์ ตั้งรูป

^{๒๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๐.

^{๒๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๓.

^{๒๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๓๓๕.

^{๒๒๕} ภวิ. (ไทย) ๓๕/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๒๒๖} มูลนิธิภูมิพล, สททนีติมาลาปกรณ สุตตมาลา (ฉบับภูมิพล), (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพล, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๔.

วิเคราะห์ศัพท์เป็นภาษาบาลีได้ ๒ ประการ คือ (๑) สหหติ เอตยาติ สหธา แปลว่า บุคคลย่อมเชื่อมั่น ด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่า สหธา^{๒๒๗} (๒) สหทหนมตตเมว วา เอสาติ สหธา แปลว่า ธรรมชาติ นั้นเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น เหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่า สหธา (ความเชื่อ) โดยทั่วไปเรามักจะพบคำว่า “ศรัทธา” เป็นคำภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สัทธา” พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อธิบายว่า สัทธา คือ ความเชื่อ หมายถึง กิริยาที่เชื่อ ความเชื่อมั่นในกรรม ผลของกรรม และพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความเชื่อมั่นว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี อธิบายว่า สัทธาพละ คือ ความเชื่อ กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง ศรัทธา สัทธินทรีย์ นี้ชื่อว่าสัทธาพละที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ศรัทธา ในตถาคตโพธิหรือตถาคตโพธิสัทธา นั้นเอง กิจหรือหน้าที่ของศรัทธา คือ ความน้อมใจตั้ง หรือเด็ด เดียวหมายความว่าความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในความจริงความดีของสิ่งที่นับถือหรือปฏิบัติศรัทธา เป็นใหญ่ในความเชื่อ คือ เมื่อพูด ในด้านความเชื่อกันแล้ว ไม่มีธรรมข้อใดที่จะเป็นใหญ่เหนือศรัทธา ไปได้ ฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ในขอบเขตของตน คือ ความเชื่อไม่มีหน้าที่ในความขยันหมั่นเพียร และไม่มีหน้าที่ในการระลึกรู้ เป็นต้น^{๒๒๘} มีรูปวิเคราะห์ว่า สหหติสัทธา (สภาวะที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ชื่อว่า ศรัทธา) สัทธาเป็นเจตสิกที่เรียกว่า สัทธาเจตสิก คือ ความเชื่อ และเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเชื่อ ได้แก่ ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่อง กรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง สัทธาว่า สัทธา เป็นคำนาม แปลว่า ความเชื่อ ความเลื่อมใส สัทธาจริต มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือน มีนิสัยเชื่อง่าย เช่น เขาเป็นคนสัทธาจริต เชื่ออะไรง่าย..สัทธาธิกะ ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา. สัทธินทรีย์ ความมีใจเชื่อ ความเลื่อมใส กล่าวได้ว่า สัทธาพละ หมายถึงกำลังที่ทำให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใสในทาง พระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นความเชื่อและเลื่อมในพระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เรื่องของกรรม เรื่องผลของกรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญา ศรัทธาเป็นเครื่องนำทางเป็นเครื่องชักนำให้บุคคลเข้าไปหา ให้สนทนา ให้ตั้งใจฟัง ให้จดจำ ให้ นำไปพิจารณาให้บุคคลได้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต

๒) วิริยพละ วิริยะ คือ ความเพียร เป็นความเพียรชอบที่ควรประกอบให้มีในตน คือ ปธาน ๔ เรียกอีกอย่างว่า สัมมปปธาน ๔ หมายถึง ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย อธิบายว่า วิริยะ ในรูปศัพท์วิระ เป็นชื่อพระผู้มีพระภาค อธิบายว่า พระผู้มี

^{๒๒๗} มูลนิธิมหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, อภิธานนปทีปิกาและอภิธานนปทีปิกสุจิ, (กรุงเทพมหานคร: มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔๗.

^{๒๒๘} พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๙), หน้า ๘๗๕.

พระภาคผู้วิระ มีพระวิริยะ ชื่อว่า วิระ ทรงองอาจ จึงชื่อว่าวิระ ทรงให้ผู้อื่น พากเพียร จึงชื่อว่าวิระ ทรงสามารถ จึงชื่อว่าวิระ ทรงหมดความขบถของสงฆ์แล้ว จึงชื่อว่าวิระ พระผู้มีพระภาคทรงเว้นขาดจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้ ก้าวล่วงทุกขในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร ทรงมีความเพียร มีความมุ่งมั่นแกล้วกล้า มั่นคง เรียกได้ว่าทรงเป็นอย่างนั้น พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปณณาสก์ อธิบายว่า ความเพียร หมายถึง ความเพียร ทั้งทางกายและทางวาจา ความไม่ย่อหย่อน เลือกลงใคร่ครวญพิจารณาธรรมด้วยปัญญา เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน หน้าที่ของวิริยะ คือ การยกจิตไว้ หมายความว่า ความเพียรพยายาม มีกำลังใจ ก้าวหน้าไม่ท้อถอยนี้ ชื่อว่า วิริยพละ วิริยอินทรีย์ สัมมาวายามะ วิริยะหรือความเพียร ตามศัพท์ว่า ความเป็นวิระคือคนกล้า ความหมายว่า ความกล้าจะทำชั่วก็ได้ ทำดี ก็ได้ยังเป็นคำกลาง ๆ อุปการะ ทางชั่วก็ได้ ในทางดีก็ได้ (จะสำเร็จ) ต้องอาศัย ความเพียร แต่ในพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรแต่ ในทางดี^{๒๒๙} ความเพียร หมายความว่า ความบากบั่น ความขยัน ความไม่ท้อถอย ความไม่ทอดธุระ และความเป็นผู้เอาภาระงาน กล่าวได้ว่า วิริยพละ หมายถึง กำลังที่ทำให้เกิดความเพียรพยายามในการทำงานให้ สำเร็จที่ ประกอบด้วย ความเพียรชอบ ความพยายาม ความบากบั่น ความกล้าหาญ ความแกล้วกล้า ความมั่นคงในการทำกิจทั้งปวงให้สำเร็จ ความเพียรเป็นความเพียรพยายามทางกาย วาจา ใจไม่ย่อ หย่อน เลือกลงใคร่ครวญพิจารณาธรรมด้วยปัญญา เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพื่อละความชั่วประพฤติดี ความเพียรมีปรากฏในสัมมปธาน ๔ ได้แก่ เพียรระวังไม่ให้บาปใหม่เกิดขึ้น ปหานปธาน เพียรละบาปเก่า ภาวนาปธาน เพียรเจริญให้กุศลเกิดขึ้น และอนุรักษนาปธาน เพียร รักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) สติพละ สติ คือ ความระลึกได้หมายถึง การมีปัญญาระลึกถึงการกระทำหรือคำพูดที่พูดมานานแล้ว สติกำหนดพิจารณาธรรมในภายในและภายนอก เพื่อเป็นไปเพื่อการตรัสรู้ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค อธิบายว่า สติ คือ การรู้สึกสภาวะธรรมปัจจุบันตามความเป็นจริง โดยรับรู้สภาวะธรรมอย่างแท้จริง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ อธิบายว่า สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่ หลงลืม สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค ทางเอกที่ต้องละความคลุกคลีด้วย หมู่คณะต้องอยู่คนเดียวจากสังสารวัฏไปสู่นิพพาน^{๒๓๐} พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ อธิบายว่า สติ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัดความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด

^{๒๒๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ), ธรรมาภิธาน พจนานุกรม คำสอนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๔๗๑.

^{๒๓๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙) รจนา, คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวงค์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๙๐.

ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี อธิบายว่า สติ คือ การตามระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม คือ สติ ที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสตินี้ ชื่อว่าสติที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น สติ แปลว่า เล่น การเล่น เป็นการเล่นมาของความรู้ เล่นมาแห่งความทรงจำ สติเป็นเครื่องขนส่ง หากเรามีปัญญามากหรือ ความจำมาก แต่เล่นมาไม่ทันกับเวลา ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นนั้นคือไม่มีสติ สติจึงเป็นเครื่องขนส่ง ความรู้ ความจำมาใช้ให้ทันเวลาที่เกิดขึ้น^{๒๓๑} ความระมัดระวังรู้อยู่ว่า เดียวนี้เราทำอะไรอยู่ สติสัมปะชัญญะ คือรู้ตัวว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ระลึกได้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิต ระลึกได้ว่าเรากำลังพูด หรือ กำลังทำอะไร และต้องประกอบด้วยปัญญา หรือมีปัญญาเกิดร่วมด้วยเสมอ มีความหมายดั้งเดิมมา จากคำว่า “ความทรงจำความระลึกได้” (สันสกฤต : स्मृति) บางครั้งในคัมภีร์บาลีเดิมก็ใช้ใน ความหมาย ว่าการจำเหตุการณ์ที่ผ่านมาได้ แต่ที่ใช้กันมากมีความหมายเป็นปัจจุบัน หมายถึง ความใส่ใจ ใจหรือ ความตื่นตัว จำกัดลงไปหมายถึงเฉพาะความใส่ใจที่ดี ที่ฉลาดหรือที่เป็นกุศล ความระลึกได้ใน ปัจจุบัน ขณะ การนึกได้หมายรู้ ความรู้สึกตัวทั่วพร้อมความไม่ประมาท ความใส่ใจ การตระหนักรู้ การ กำหนดรู้ หรือการตื่นรู้กับกายที่เคลื่อนไหวกับใจที่นึกคิด กับจิตและธรรมที่ปรากฏในขณะปัจจุบัน นั้น ๆ สติเป็นหลักธรรมสำคัญในการเจริญปัญญา คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งรูปรูปนาม พระ ไตรลักษณ์ สติมักจะเกิดร่วมกับวิริยะ สมาธิ และปัญญา เรียกว่า สัมปัตตธรรม มีแนวทางในการ พัฒนาสติตามที่ปรากฏในกายคตาสติสูตร (คือ อานาปานสติ) และปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร (คือ อิริยาบถ สัมปชัญญะ ปฏิกุลมณสิการ ธาตุมนสิการ และนวิสวธิกา)^{๒๓๒} กล่าวได้ว่า สติพละ หมายถึง กำลังที่ทำให้เกิดความระลึกได้ในปัจจุบันขณะ การนึกได้ ความไม่พลั้งเผลอ ความไม่เลือนลอย ความ ไม่หลงลืม การหมายรู้ ความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ความไม่ ประมาท ความใส่ใจ การตระหนักรู้ การ กำหนดรู้ หรือการตื่นรู้กับกายที่เคลื่อนไหวกับใจที่นึกคิดกับ จิตและธรรมที่ปรากฏในขณะปัจจุบันที่ เกิดขึ้นในจิตที่นึกคิด การระมัดระวังรู้อยู่ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่

๔) สมาธิพละ สมาธิ ความมีจิตตั้งมั่น หมายถึง ความมีจิตแน่วแน่มั่นในอารมณ์อันเป็นไป เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน พระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค อธิบายว่า สมาธิ คือ ดุม ล้อหรือเพลที่เป็นตัว ยึดซึ่งล้อให้อยู่ได้ด้วยความตั้งมั่นของจิต (ปัญญาญาณ) หน้าที่ของสมาธิคือ การ ทำจิตไม่ให้ส่าย หมายความว่า ความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่มั่นในกิจ ในสิ่งที่กำหนด ความมีใจตั้งมั่น ความตั้ง มั่นแห่งจิตการทำให้ใจสงบแน่วแน่มั่นไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วอยู่ในอารมณ์คือสิ่ง อันหนึ่งอัน

^{๒๓๑} พุทธทาสภิกขุ, สติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๒๓๒} พระญาณโพนิกเถระ, หัวใจกรรมฐาน, แปลโดย พลตรี นายแพทย์ ขาญ สุวรรณวิรัช, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

เดียว ความตั้งมั่นแห่งจิต ความที่จิตตั้งมั่น ภาวะที่จิตมั่นคงแน่วแน่มิหวั่นไหว ไม่ฟุ้งซ่าน ไปในอารมณ์ต่าง ๆ ภายนอกด้วยอำนาจ สติที่กำหนดจับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้มั่นคง สมาธิเรียกก็เป็นอย่างหนึ่งว่า อธิจิตตสิกขา จะเกิดได้ด้วยการบำเพ็ญสมณกรรมฐาน^{๒๓๓} ความตั้งมั่นแห่งจิต ภาวะที่จิตสงบนิ่งอยู่ที่อารมณ์เดียว หมายถึง สมาธิในวิปัสสนาหรือตัววิปัสสนา แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ได้ ๓ อย่าง คือ สุญญตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง) อนิมิตตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต) และ อัปปณิหิตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรม ไม่มีความตั้งปรารภณา) กล่าวได้ว่า สมาธิพละ หมายถึง กำลังที่ทำให้เกิดความตั้งมั่นแห่งจิต ความที่จิตตั้งมั่น ภาวะที่จิตมั่นคง ภาวะที่จิตสงบนิ่งอยู่ที่อารมณ์เดียว แน่วแน่มิหวั่นไหว จิตที่ไม่ซัดส่าย จิตที่ไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ภายนอกด้วยอำนาจ เป็นเอกัคคตาแห่งจิต ความมีจิตแน่วแน่มิหวั่นไหว อันเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๒๓๔}

๕) ปัญญาพละ ปัญญาจุลแผ่นดิน ปัญญาเครื่อง ทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาจุลปัญญากัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาจุลคัสตรา ปัญญาจุลปราสาท ความสว่างคือปัญญา ปัญญาจุลดวงประทีป ปัญญาจุลดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^{๒๓๕} กำลังแห่งความรู้ความรู้อันมีหลายระดับ บางคนเห็นคำว่า "ปัญญาพละ" ก็สะกดและอ่านได้แต่ไม่รู้ความหมายของคำ ในกรณีนี้ความรู้แค่อ่านออกจัดเป็นความรู้ระดับ "สัญญา" คือความจำได้หมายรู้เมื่อตาเห็นภาพการรับรู้ภาพจัดเป็นรูปสัญญาเมื่อหูได้ยินเสียง การรับรู้เสียงจัดเป็นสัททสัญญา ฯลฯ สัญญา (perception) จึงเป็นการรับรู้เฉพาะส่วน คือ เห็นแค่ไหน รับรู้ แค่นั้น ได้ยินแค่ไหน เข้าใจแค่นั้น ฯลฯ แต่ปัญญารู้มากกว่านั้น เพราะปัญญาเป็นความรู้รอบรู้ เช่นบาง คนพอเห็นว่า "ปัญญาพละ" ก็อธิบายได้ว่าหมายความว่าอย่างไร และจะพัฒนาขึ้นได้ด้วยวิธีไหน ความรู้ ของเขาจัดเป็นปัญญา คือ รู้มากกว่าที่เห็นเข้าใจมากกว่าที่ได้ยิน เช่น เด็กของเราไม่สบาย เราจับตัวเด็ก ก็รู้ว่าเด็กตัวร้อนจึงพาไปหาหมอ พอหมอจับตัวเด็กตรวจดูอาการเท่านั้น หมอรู้ว่าเด็กป่วยเป็นโรคอะไร และสั่งยารักษาโรคได้ ความรู้ของเราว่าเด็กตัวร้อนเป็นความรู้ระดับสัญญา ส่วนความรู้ของหมอเป็น ความรู้ระดับปัญญา ปัญญา คือ ความรู้ตนรู้คนและรู้งานเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารนักบริหารต้อง พัฒนาปัญญาอยู่เสมอด้วยวิธีพัฒนาปัญญา ๓ ประการ ดังนี้สุดมยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิด จากสุตะ การรับข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ คนที่มีปัญญาประเภทนี้จะต้องเป็น

^{๒๓๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๑๑.

^{๒๓๔} ปรีชา นันทาภิวัฒน์ นาวาเอก (พิเศษ), **พจนานุกรมหลักธรรมพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๙.

^{๒๓๕} ข.จ. (ไทย) ๓๐/๕/๕๘.

อ่านมากและฟังมาก ใครที่ จดจำเรื่องราวที่อ่านและฟังแล้วได้มากมายเรียกว่า พหูสูตร จินตามย ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิด จากการคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่เรารับมาจากการฟังหรือการอ่าน สุตมยปัญญา เปรียบเสมือนการ รับประทานอาหารในชั้นต่ำตักใส่ปาก จินตามยปัญญา เปรียบเสมือน การเคี้ยวอาหารให้ละเอียด แล้ว กลืนลงไป คนบางฟังเรื่องอะไรแล้วเชื่อกันที่โดยไม่ทันพิจารณา เหมือนกับคนที่กลืนอาหารโดยไม่ทัน ได้เคี้ยว การพินิจพิจารณาไตร่ตรองเรื่องที่ฟังหรืออ่านรวมถึง การตรวจสอบแหล่งข่าวแหล่งข้อมูล หรือหนังสืออ้างอิง เหล่านี้เป็นกระบวนการของ จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดโดยประสบการณ์จากภาคปฏิบัติหรือการลงมือทำ จริงๆ สุตมยปัญญาทำให้นัก บริหารได้ข้อมูลใหม่ จินตามยปัญญาทำให้ได้ความคิดที่ดี ส่วนภาวนามย ปัญญาทำให้มีผลงานเป็น รูปธรรม นักบริหารบางคนมีความรู้และความคิดดีแต่ไม่มีผลงานเพราะไม่ ยอมลงมือทำตามความคิด วนบางคนมีความรู้ดีแต่ไม่สามารถนำความรู้ออกมาใช้ทันทั่วทั้งที่ คนเหล่านี้ ขาดความชำนาญในการ ปฏิบัติดัง กล่าวที่ว่า "มีเงินให้เขากู้ มีความรู้อยู่ในตำรา" เมื่อเกิดความจำเป็น ก็เรียกความรู้นั้นมาใช้ ไม่ได้ ดังนั้นภาวนามยปัญญาจึงมีความสำคัญในการบริหาร เพราะเป็นความ รอบรู้ที่ประจักษ์สู่ ภาคปฏิบัติ

กล่าวได้ว่า ปัญญาพละ หมายถึง กำลังความรู้ทั่วชุดที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคง เป็น เครื่องต่อต้านความหลง เป็นแสงสว่างที่ขจัดความมืด เป็นความรู้ชัด เป็นกิริยาที่รู้ชัด โดยปกติ แล้ว เรามักคิดว่าปัญญา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน ซึ่งเป็นการศึกษาทางโลก ปัญญา เหล่านี้ อยู่ในระดับ สุตมยปัญญา หรือจินตามยปัญญา ไม่จัดเป็นปัญญาที่มีกำลังเพราะถูกรอบงำโดย ธรรม ที่ตรงกันข้าม คือ อวิชชาความหลงไม่รู้จริง

๒.๖ การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกันไปตามจุดประสงค์งานวิจัย ได้แก่ พุทธศิลปกรรม ล้านนา และศิลปะบำบัด เป็นต้น มีรายละเอียดดังนี้

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (๒๕๒๙) ศึกษาศิลปะต่าง ๆ ในประเทศไทย พบว่าวิหารในล้านนา มัก ตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ ในบางที่อาจมีวิหารมากกว่า ๑ หลัง ทั้งยังอธิบายเรื่องโครงสร้างหลังคาที่รับ อิทธิพลพม่าแบบพุกาม ส่วนความลาด ชัดของหลังคาขึ้นอยู่กับรูปทรงและประโยชน์ใช้สอยอาคาร มักสร้างรูปสิงห์อยู่หน้าวิหารซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลพม่า เช่นกัน ส่วนการตกแต่งภายในจะเป็น จิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาดก พุทธประวัติ และนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น

เสนอ นิลเดช (๒๕๓๙) ศึกษาศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา พบว่าวิหารหลวงมักวาง ด้านหน้าเจดีย์ ตัววิหารจะ เรียงซ้อนชั้นหลังคา จากส่วนที่สูงที่สุดอันเป็นชั้นหลังคาหลักลดลงมาหา ต่ำสุดตามลำดับ ตัวอาคารจะไม่เป็น สี่เหลี่ยมผืนผ้าเสมอไป เพราะตั้งแต่ประตูทางเข้าตอนมุข ด้านหน้าจะเล็ก และขยายใหญ่ออกไปตามลำดับจนถึงตอน ชั้นหลังคาประธาน บางครั้งจะมีทางเข้า ทางด้านข้างร่วมด้วย ส่วนภายในอาคารการก่อสร้างนิยมสร้างชนิดมีเสา เรียงภายในเป็นเสากลม เสา

ที่เรียงภายในนี้เป็นเสาไม้ใช้รับช่อ เสาทุกต้นถูกเจาะเป็นแนวตรงเพื่อฝังไม้ เป็นการ ประกอบไม้กับเสาประธานเพื่อรับเต้าอีกชั้นหนึ่ง ไม้ที่เจาะฝังที่เสานี้ คือไม้ตุ๊กตาที่ฝังเข้าไปในเสาซึ่งจะไปยังหัวเต้าที่เจาะเข้าไปในเสา คติการสร้างแบบนี้จะมีแต่ศิลปะของล้านนาเท่านั้น

สามารถ สิริเวชพันธ์ (ม.ป.ป) ศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพะเยา ในส่วนของสถาปัตยกรรมพะเยา นั้นพบว่าวิหารของวัดผาแดงหลวงมีความโดดเด่นที่สุด เป็นวิหารทรงล้านนาขนาดใหญ่ มีหน้าบัน แกะสลักลวดลาย เครื่องธำเนาบานประดับกระจก ภายในวิหารมีเสาไม้สักขนาดใหญ่ ลงรัก ปิดทองล่องชาด พระประธานปูนปั้นมี ขนาดใหญ่เต็มวิหาร ซึ่งเป็นคตินิยมในการสร้างวัดสำคัญ คู่บ้านคู่เมืองในสมัยสุโขทัยลงมาถึงอยุธยาตอนต้น ผนัง ด้านหลังและด้านข้างพระประธาน เป็นจิตรกรรมสีฝุ่นภาพพุทธประวัติตอนสำคัญ ฝีมือช่างพื้นเมืองมีอิทธิพล ลวดลายพม่า ในส่วนของสถาปัตยกรรมน่าน พบว่าวิหารวัดพระบุญยืน มีลักษณะเด่นดูสูงชะลูดแบบล้านช้างดั้งเดิม ซึ่งเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลของรัตนโกสินทร์ แต่ทำหลังคามากขึ้นเป็นพิเศษและลดขาคาลงต่ำตามแบบพื้นเมือง

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ (๒๕๔๔) ศึกษาวิหารล้านนา พบว่า เดิมวิหารล้านนาเป็นวิหารโถง ต่อมาเปลี่ยนเป็น วิหารทึบ เอกลักษณะวิหารล้านนา คือ ตัวโครงสร้างหลังคาซ้อนชั้นด้วยลักษณะของการลดด้านหน้า ๓ ชั้นและลด ด้านหลัง ๒ ชั้น ขณะเดียวกันก็มักจะนิยมลดความลาดชันและแผ่พื้นที่หลังคาออกทั้งสองข้างเป็น ๒ ชุดหรือ ๒ ตับ เสมอ

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี (๒๕๕๖) ศึกษาอุโบสถวิหารวัดพระธาตุช่อแฮ พบว่า โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีต เสริมเหล็ก พื้นเป็นพื้นปูนยกสูงขึ้นจากระดับพื้นดินประมาณ ๑ เมตร ผนังก่ออิฐฉาบปูนหนา พื้นปูกระเบื้องดินเผา ส่วนโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ลดชั้นตามการย่อเก็จของอาคารด้านละ ๒ ชั้น ด้านหน้าและด้านข้างเพิ่มหลังคามุขเป็น ด้านละ ๓ ชั้น ในส่วนของการประดับตกแต่งภายนอกอุโบสถวิหาร หน้าบันเป็นไม้แกะสลักประดับกระจกสีรูปเทวดา ยืนพนมมือ และหน้าบันในแต่ละทิศก็ได้ประดับลวดลายเทวดายืนพนมมือน้อมรอบด้วยเครื่องธำเนาดอกพุดตานบ้าง กิณรี กิณรี วานรกำลังร้ายรำบ่าง และล้อมรอบด้วยพันธุ์พฤกษาบ้าง

สุรพล ดำริห์กุล เรียบเรียงและวิเคราะห์หนังสือ ลายคำล้านนา (๒๕๔๔) อธิบายลวดลายล้านนาอันเป็นลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งศาสนสถาน สิ่งของเครื่องใช้ โดยทองคำเปลว มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือสีดำ ใช้วิธีฉลุลวดลายแล้วปิดทองคำเปลวบนลวดลายนั้น นอกจากนี้ยังมีการตัดเส้นภายหลังการปิดทองคำเปลว หรือจารเส้นเพิ่มรายละเอียดของลวดลาย การเขียนลายรดน้ำปิดทองก็เป็นเทคนิคหนึ่งของการสร้างสรรค์ลวดลายคำ โดยมีขั้นตอนที่ย่างยากซับซ้อนกว่าตั้งแต่การเขียนเส้น ใช้น้ำยาหารดล การเซ็ดรัก และการปิดทอง งานลวดลายปิดทองนี้ พบเป็นลวดลายประดับเสาวิหารล้านนาที่สำคัญ เช่น เสาวิหารพระพุทธรูป ในวิหารพระพุทธรูปวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรียงเรียงและวิเคราะห์หนังสือ ศิลปะล้านนา (๒๕๕๖) ได้นำเสนอข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาโดยเฉพาะ โดยเริ่มตั้งแต่การอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนาพอสังเขป และอธิบาย ประวัติศาสตร์ศิลปะที่ปรากฏในล้านนา แบ่งเป็นงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม

(พระพุทธรูป,งานปูนปั้น) และ จิตรกรรม ในแต่ละยุคสมัย โดยอธิบายให้เห็นถึงที่มาที่ไปของงานศิลปะนั้น ๆ

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (๒๕๕๘) เขียนเรื่องพระพุทธรูปตามคติชาวล้านนา เนื้อหาภายในสามารถสรุป โดยสังเขปได้ดังนี้ว่า พระพุทธรูปในล้านนามีความหลากหลายทั้งในเรื่องวัสดุที่ใช้สร้าง เทคนิคการสร้าง รวมทั้งการ เรียกชื่อ ความหมาย เรื่องราวหรือที่มาของพระพุทธรูป ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีคิดและความเชื่อของชาวล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ใช้ข้อมูลจากเอกสารโบราณ จารึก นิทาน คำบอกเล่า และการสัมภาษณ์ ถือเป็นครั้งแรกที่ มีการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปล้านนาจากมุมมองของคนในท้องถิ่นเป็นหลัก ได้แก่ การจำแนก พระพุทธรูปตามคติของชาวล้านนาแบ่งตามวัสดุการสร้าง เช่นพระพุทธรูปไม้ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ เป็นต้น แบ่ง ตามความเชื่อ เช่น พระพุทธรูปค่าคิง คือ ขนาดของพระพุทธรูปมีขนาดเท่ากับขนาดของผู้สร้าง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปในล้านนา พระพุทธรูปกับทุนของชุมชน และข้อคิดใหม่ เรื่องพระสิหิงค์เมืองเชียงใหม่ที่สันนิษฐานคำว่าสิหิงค์ว่ามาจากคำว่าสิง เช่นเดียวกับคำว่าผีสิง ที่เรียกพระพุทธรูปว่าผีหลวง เป็นต้น

สนั่น ธรรมธิ (๒๕๕๘) ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา อธิบายการสร้างพระพุทธรูปแบบล้านนา พิธีกรรม วิธีการสร้างพิธีกรรม พร้อมอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปตามคติความเชื่อล้านนา

ปฐม หงส์สุวรรณ (๒๕๕๔) ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์ กับท้องถิ่น ภายใต้โครงการวิจัย “วรรณกรรมล้านนา: ลักษณะเด่นภูมิปัญญา และคุณค่า” เป็นการรวบรวมตำนาน พระพุทธรูปสำคัญในล้านนา ทั้งที่เป็นตำนานของกลุ่มชนชาวล้านนา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมดินแดนเดียวกัน อาทิ พระพุทธสิหิงค์ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ พระแก้วดอนเต้า วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง

พระเจ้าบอกเกลือ วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน พระลอง วัดหลวง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ผู้เขียนใช้ วิธีวิทยาการศึกษาอนุภาค การศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชนตลอดจนวิถีคิดแบบ “คู่ตรงข้าม” (binary opposition) ที่ปรากฏอยู่อย่างโดดเด่นในตำนานพระพุทธรูปแต่ละองค์ในฐานะ “สัญลักษณ์” ซึ่งสื่อความรู้สึกนึก คิดของกลุ่มชนเจ้าของตำนาน ซึ่งในแง่หนึ่งก็เป็นคนในชุมชนที่พระพุทธรูปนั้น ๆ ประดิษฐานอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากตำนานที่มีเนื้อหาโดดเด่นชัดเจน ได้แก่การวิเคราะห์อิริยาบถพระพุทธรูปกับความคิดเชิงสังคมวัฒนธรรมแบบล้านนา เช่น อิริยาบถนั่ง ในตำนานพระเจ้านั่งดิน วัดพระเจ้านั่งดิน จังหวัดพะเยา อิริยาบถยืนที่เชื่อมโยงกับ ความคิดเรื่องพระเจ้าเสียบโลก เช่นเดียวกับอิริยาบถเดิน สำหรับพระพุทธรูปยืน ๔ ทิศ นอกจากจะมาจากคติเรื่อง พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ไปแล้ว ๔ พระองค์ในภัทรรกัปนี้ แต่ยังแฝงความคิดเรื่องการบูชา “ท้าวทั้งสี่” หรือท้าวจตุโลกบาลในวัฒนธรรมล้านนา อิริยาบถกิน อิริยาบถนอน เป็นต้น

นอกจากอิริยาบถของพระพุทธรูปแล้ว ยังวิเคราะห์พุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่ปรากฏผ่านตำนานใน ฐานะอนุภาคสำคัญ เช่น พระรัศมี ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการแสดงพระบุญญาธิการของพระพุทธรูปออกมาอย่างเป็น รูปธรรมในตำนาน แต่ในอีกแง่หนึ่งก็แฝงความคิดเรื่องบุญญาธิการมี

ของชนชั้นปกครองผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ พระเศียร สัมพันธ์กับความคิดเรื่องน้ำและความอุดมสมบูรณ์ สอดคล้องกับการพบน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพระเศียร พระพุทธรูปบางองค์ อาทิ พระเจ้าอุ้นเมือง วัดน้ำฮู จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ทั้งยังได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของ ตำนานพระพุทธรูปผ่านหน้าที่ของพระพุทธรูป และอิทธิฤทธิ์ที่ปรากฏในตำนานชี้ให้เห็นว่าตำนานพระพุทธรูปบาง ตำนาน เช่น ตำนานพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา ตำนานพระเสด็จมณี วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึก ร่องรอยการเคลื่อนย้ายและภูมิปัญญาการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนจากแหล่งน้ำเป็นสำคัญ รวมถึงสะท้อนวิถีชีวิตใน ระบบเจ้าฟ้าผ่านตำนานที่กล่าวถึงกษัตริย์ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพระพุทธรูปใน ประการต่าง ๆ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพยายามถอดรหัสทัศนคติที่คนล้านนามีต่อพุทธศาสนา ต่อสังคม และต่อชีวิต กล่าวคือ พุทธศาสนาแบบ ล้านนาที่สะท้อนผ่านตำนานพระพุทธรูปนั้น แน่นนอนว่าย่อมมี ลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบไทยที่ดำรงอยู่ควบคู่ไป กับความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อ เรื่องผี

สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ (๒๕๖๐) พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปตามมหานิกายแบบ ตันตระนิกายวัชรยาน อธิบายเกี่ยวกับประเพณีของพระพุทธรูปทั้งนาญครุ้งเรื่อง งานช่างและ พิธีกรรมล้านนาในการสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกในจังหวัดเชียงใหม่กับมหาบุรุษ ลักษณะ ๓๒ ประการ บทบาทลัทธิมหานิกายและนิกาย วัชรยานที่มีต่อพระพุทธรูปลังกา พระพุทธรูป ทิเบต พระพุทธรูปเนปาลและพิธีพุทธาภิเษกแบบวัชรยาน และ ร่องรอยพระพุทธรูปตามมหานิกายแบบ ตันตระนิกายวัชรยานในล้านนา โดยสรุปเนื้อหากล่าวถึงคติความเชื่อของ พระพุทธรูปตามมหานิกาย แบ่งแยกออกเป็นนิกายตั้งแต่อดีต รวมถึงการเผยแพร่ความเชื่อดังกล่าวเข้าสู่ดินแดนเอเชีย อาคเนย์ การเข้าสู่ดินแดนล้านนาที่ได้รับอิทธิพลของความเชื่อทางพระพุทธรูปจากหลากหลายแห่ง เช่น สุโขทัย มอญ เนปาล พุกาม ทิเบต มาผสมผสานรวมกันจนแยกไม่ออก ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ลักษณะ และการสร้างพระพุทธรูป รวมไปถึงพิธีกรรม การบูชาต่อพระพุทธรูปของชาว ล้านนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ (๒๕๕๐) พระพุทธรูป คติการสร้างและพิธีกรรมจากเอกสารโบราณ เมืองพะเยา กล่าวถึง การสร้างพระพุทธรูปตามธรรมเนียมล้านนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ (ใบลาน และพับสา) ซึ่งแสดงถึงความพิถีพิถัน เอาใจใส่ต่อการเลือกวัสดุที่จะนำมาสร้าง การเลือกดีถี วันออก วันแรม เดือนที่เป็นมงคลในการสร้างพระพุทธรูป ทั้ง ยังมีการสร้างหัวใจพระพุทธรูปที่เรียกว่า หัวใจ พระเจ้า และบรรจุด้วยสิ่งที่มีค่า และน้ำมันงา ตามคติที่ถือว่าพระพุทธรูปมีชีวิต มีฤทธิ์เดชานุภาพ อำนาจผลที่สังคมพึงปรารถนาได้ แต่หากพระพุทธรูปที่สร้างแล้วแต่ยังไม่ผ่าน พิธีสวดพุทธาภิเษกหรือ ที่เรียกว่าบวชพระเจ้า ก็ยังไม่ถือว่าเป็นพระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ คงเป็นรูปหุ่นพระพุทธรูป เมื่อ พระพุทธรูปได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกแล้ว พระพุทธรูปจะเกิดความศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อที่ถือมาโดยคติ ประเพณี

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (๒๕๕๔) ศึกษาพระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และ ความเชื่อของคนไทย โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการของพระพุทธรูป และการ จัดลำดับยุคสมัยว่าไม่ใช่เรื่อง ศักดิ์สิทธิ์หรือปาฏิหาริย์ โดยวิเคราะห์ลักษณะและรูปแบบของ

พระพุทธรูปสำคัญ ประกอบกับตำนานความเป็นมา และบริบททางประวัติศาสตร์ รวมทั้งวิเคราะห์ วิฤตศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนาในปัจจุบันที่ส่งผลต่องานพุทธศิลป์

สุวิภา จำปาวัลย์ และชัชปนะ ปิ่นเงิน (๒๕๕๑) ศึกษารวบรวมและวิเคราะห์งานพุทธ สัญลักษณ์ เพื่อกำหนด รูปแบบ ศึกษาพัฒนาการ และกระบวนการสร้าง ภายใต้ปรัชญาและคติพุทธ ศาสนา รวมถึงการนำเสนอการพัฒนา ด้านรูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์ท่ามกลางการ เปลี่ยนแปลงของสังคมล้านนา โดยคำนึงถึงคุณค่าของพุทธ สัญลักษณ์ล้านนา อันเป็นเอกลักษณ์ของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการศึกษา พบว่า การถ่ายทอดเชิงสัญลักษณ์ผ่าน งานพุทธศิลป์กรรมต้องอาศัย การตีความ การสืบทอดเป็นไปในลักษณะการอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์เพื่อเป็นประเพณี พิธีกรรมของชาว พุทธ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เก็บรักษาไว้ไม่ให้สูญหายหรือถูกทำลาย

กิตติยา อุทวิ (๒๕๕๐) ศึกษาเรื่อง ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปสำริดใน ล้านนา พบว่า การสร้างพระพุทธรูปสำริดมีคุณค่า ๒ ประการ คือ คุณค่าด้านบุคคล คือ เกิดคุณค่าต่อ จิตใจที่พร้อมจะน้อมนำเอา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข ประการที่ ๒ คือ คุณค่า ด้านสังคม การสร้างพระพุทธรูปเป็นการประสาน ร่วมมือกันของคนในสังคม ด้วยการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา ด้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาได้มั่นคงสืบไป

คึกเดช กันตามระ (๒๕๓๕) ศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาวิวัฒนาการและการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของศิลปะ และสังคมจากรูปลักษณ์พระพุทธรูปปฏิมากร พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวิถีชีวิตของคนไทยมีความ เชื่อมโยงสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของศิลปะ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของพระพุทธรูปมีความเปลี่ยนแปลง คล้ายคลึงมาโดยลำดับ ตามยุคสมัยในประวัติศาสตร์ไทย เริ่มต้นตั้งแต่ สมัยทวารวดี ศรีวิชัย อยุธยา ลพบุรี อุทอง

สุโขทัย เชียงแสน อยุธยา และรัตนโกสินทร์ เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึง ความคิดสร้างสรรค์ ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับประชาชนที่นับถือพุทธศาสนา และได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วย คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป รวมไปถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมไทย

สายันต์ ไพรชาญจิตร (๒๕๔๕) ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู ประเพณีทำบุญด้วยการ สร้างพระพุทธรูปในจังหวัดน่าน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คติการสร้าง พระพุทธรูปไม่มีมาแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ยุครุ่งเรือง ดังปรากฏในตำนานพระแก้วจันทน์ พระพุทธรูปไม้ในภาษาพื้นเมืองล้านนาโดยทั่วไปเรียกกันว่า “พระเจ้าไม้” ซึ่งหมายถึง องค์พระปฏิมา ที่สลักจากไม้ให้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปประเภทนี้มีหลากหลายลักษณะ

และหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็กประมาณ ๑ นิ้ว ถึงขนาดใหญ่หลายศอก แต่ส่วนมากมี ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒-๕ นิ้ว บ้างก็แกะสลักจากไม้ท่อนเดียว และบ้างก็ประกอบจากไม้ หลายชิ้น นิยมสร้างให้มีฐานสูงเพื่อให้มีพื้นที่จารึกข้อความได้ บางองค์ฐานกับองค์พระเป็นไม้คนละชิ้น และบางองค์เจาะรูที่ฐาน ซึ่งบางท่านว่าใช้บรรจุพระธาตุ บ้าง บางท่านเข้าใจว่าบรรจุกระดูก ผู้เสียชีวิต เนื่องจากชาวน่านและพุทธศาสนิกชนชาวไทยโดยทั่วไป มีความเชื่อว่า การสร้าง

พระพุทธรูปนอกจากจะเป็นพุทธรูปบูชาและสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ในปัจจุบันยังมีผู้นิยมสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศลสืบอายุด้วย

พรศิลป์ รัตนชูเดช (๒๕๕๑) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า ชาวล้านนามีคัมภีร์และวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปดินเหนียวที่แสดงถึงหลักฐานอันเป็นร่องรอยเกี่ยวเนื่องกับ พุทธศิลป์อินเดีย ทั้งนี้ อาณาจักรล้านนาคบครองมาช้านาน จะมีการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวมากพอสมควร แต่ ฤกษ์ชัยธรรมชาติคือน้ำฝนทำลายไปหมด ในยุคที่บ้านเมืองเสื่อมโทรมเพราะภัยสงครามกับพม่าร่วม ๒๐๐ ปี ภายหลังจึงมีการรื้อฟื้นพิธีสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากสภาพของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งชาวล้านนาในยุคปัจจุบันนิยมสร้างพระพุทธรูปทองเหลืองและคอนกรีตเป็นส่วนใหญ่ เพราะ สร้างได้สะดวกมีความสวยงามและคงทนถาวร ทั้งยังตอบสนองศรัทธาได้ดีกว่าการสร้างด้วยดินเหนียว มีความ เป็นไปได้ว่า ชาวล้านนาในอนาคตอาจจะนิยมสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งถึงแม้จะไม่มาก ทั้งนี้

เนื่องจากกระแสฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนยังมีความสอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์พลังงาน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของโลกในยุคปัจจุบัน

ฉลอมเดช ภูพานมาต (๒๕๕๒) ศึกษาแนวคิดมหาปฐกษัตริย์ในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปปฏิมา ทางด้านความหมายและสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับคติความ เชื่อ วัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวพุทธ ซึ่งยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และสังคมวัฒนธรรมล้านนา พบว่า แนวคิดมหาปฐกษัตริย์ คือ แนวคิดสำคัญที่เป็นปทัฏฐานในการสร้างและการกำหนดรูปแบบของ พระพุทธรูป มหาปฐกษัตริย์ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์โบราณก่อนสมัย พุทธกาล กล่าวถึง บุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระ เจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วประการหนึ่ง สาเหตุของ

การได้ลักษณะมหาบุรุษเกิดจากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน ส่งผลให้ได้รับลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และองค์ประกอบย่อยเรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พบว่า ลักษณะจากแนวคิดมหาบุรุษใน องค์พระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน สามารถมองเห็นได้จากภายนอกพระวรกายเท่านั้น การวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรม พบว่า รูปแบบกรรมวิธีและวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปทุกองค์ สามารถการแสดงออกได้แตกต่างกันตามความรู้ และจินตนาการ ของปฏิมากรผู้สร้างสรรค์ในแต่ละชุมชน รวมทั้งได้ปรับปรุงรูปแบบที่ได้รับมาให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพของตนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นงานศิลปะพื้นถิ่น

ทิพวรรณ ทังมั่งมี (๒๕๕๔) ศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างพระพุทธรูป รูปทรงเครื่องศิลปะพม่า วัดม่อนบุญชัย เมืองลำปาง พร้อมทั้งทำการอนุรักษ์องค์พระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหาย โดยใช้ ความรู้ด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมและด้านวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ตลอดจนการสร้างพระพุทธรูปองค์จำลอง ด้วย องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็นแนวทาง ซึ่งมีแนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างที่สะท้อน ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ วัดม่อนปู่ยักษ์ เมือง ลำปาง เป็นพระพุทธรูปปางโปรดพญาชมพูบดี ที่ได้รับอิทธิพลด้านประติมานวิทยาจากพระพุทธรูปภูมิบาลสกุลช่างไทใหญ่ และมีพุทธลักษณะที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์แนวคิดมหาปฐักษณะ สัญลักษณ์ปางพระพุทธรูปภูมิบาล สัญลักษณ์พระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน และสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้าง โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การ สร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้และดอกไม้ที่ชาวพุทธนำมาสักการบูชาพระที่วัด ด้วยกรรมวิธีการสร้างงานศิลปะ เครื่องเงิน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษในงานพุทธศิลป์ของพม่าและไทใหญ่ ส่วนการอนุรักษ์พระพุทธรูปที่ชำรุด ให้กลับมา มีสภาพที่มั่นคง แข็งแรงนั้น ได้ทำการตรวจสอบองค์ประกอบ และคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป

ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน รวมทั้งปฏิบัติการอนุรักษ์โดยใช้ความรู้ด้านเทคนิค และกระบวนการอนุรักษ์งานศิลปกรรม นอกจากนี้ ได้สร้างพระพุทธรูปจำลอง โดยนำองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็น แนวทาง ด้วยแนวคิด รูปแบบ เทคนิควิธีการที่สะท้อนถึงคติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ ทางด้านทัศนศิลป์ในปัจจุบัน

วรลักษณ์ บุณยสุรัตน์ และคณะ (๒๕๔๔) ศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมและมรดกสถาปัตยกรรมวิหารกลุ่มชาติพันธุ์ไตยอง จังหวัดลำพูน พบว่า มี ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เป็นแบบพื้นเมืองที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านนา มีอายุ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แก่ วิหารวัดต้นแงะ วัดบ้านหลุก วัดป่าขาม วัดฉางช้างน้อยใต้ และฉางช้างน้อยเหนือ กลุ่มที่ ๒ พัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มแรก มีอายุในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔-ปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๒๕ ได้แก่ วิหารวัดพระเจดีย์ขาว วิหารวัดบ้านเรือน วิหารวัดลำช้าง วิหารวัดคอนหลวง และวิหารวัดหนองเจือก

ความแตกต่างของวิหารกลุ่มที่ ๒ กับกลุ่มที่ ๑ อยู่ที่การประดับหน้าบันซึ่งได้เปลี่ยนไปเป็นการแกะสลักเป็นแผงแล้ว นำขึ้นไปติดตั้งบนโครงสร้างเท่านั้น

กอบยศ ยิ้มออน (๒๕๕๒) ศึกษาวิหารไถ่ลื้อในวัฒนธรรมล้านนา พบว่า รูปแบบการสร้างวิหารในจังหวัด พะเยาและจังหวัดน่าน บางแห่งยังคงยึดถือรูปแบบเดิม บางแห่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนา หลวงพระบาง และบางรูปแบบก็มีลักษณะเฉพาะ มีความเป็นท้องถิ่นผสมกับรูปแบบเดิมของวิหารไถ่ลื้อที่เมืองสิบสองป็นนา

ชัยวุฒิบุญอเนก (๒๕๔๘) ศึกษารูปแบบและคติความเชื่อวิหารไถ่ลื้อเมืองน่าน พบว่า วิหารไถ่ลื้อเมืองน่าน มี สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมตกแต่งอาคารคล้ายคลึงกับวิหารในเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางดินแดนและประวัติศาสตร์ที่มีมาแต่ยุคก่อตั้งเมืองน่าน ส่วนในด้านคติความเชื่อนั้น พบว่า วิหารไถ่ลื้อเมืองน่าน แสดงคติความเชื่อเรื่องจักรวาลในทางพระพุทธศาสนา สรุป วิหารไถ่ลื้อในล้านนา มีทั้งที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนาและประเทศลาว ทำให้รูปแบบของ วิหารไถ่ลื้อมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของกลุ่มชน และผู้คนที่ให้การอุปถัมภ์

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี วิหารชาติพันธุ์ไตในล้านนา (๒๕๖๓) เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรมศิลปกรรมแต่ละ วิหารแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่า วิหารไตยวมมีผังวิหารแบบวิหารโถงกับวิหารที่บสร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในส่วนของวิหารที่บที่มีปริมาณมากกว่าได้แบ่งย่อยเป็น ๑) วิหารที่

มีห้องท้ายพระประธาน ๒) วิหารที่มีคันทกฐิเป็น ส่วนประกอบของอาคาร ๓) วิหารที่มีการย่อเก็จในผังอาคาร ๔) วิหารตรีมุข ๕) วิหารที่มีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และ ๖) เจตียวิหาร โดยวิหารไทยวันนี้ มักมีโครงสร้างหลังคาแบบหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างและมีการซ้อน ชั้นหลังคาจั่วด้านหน้า ด้านหลัง ทั้งนี้พบว่า การซ้อนชั้นหลังคาด้านหน้า ๒ ชั้นและด้านหลัง ๑ ชั้นมีปริมาณมากที่สุด ลวดลายศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ภาพต้นโพธิ์ ภาพหม้อดอกไม้อหรือหม้อปทุมฉลุ เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธ ศิลป์ที่น่าสนใจ คือ ธรรมาสน์และสัตตภัณฑ์ วิหารไต้ลื้อทั้งหมดเป็นวิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ แบ่งได้เป็น ๑) วิหารที่มีโถงด้านหน้าซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างและการทำฐานชุกชี ประดิษฐานพระประธานในห้องสุดท้ายติดผนังวิหาร ฐานชุกชีมีทั้งที่สร้างเต็มความกว้างของวิหารและสร้างระหว่างเสาใน กับ ๒) วิหารไม่มีโถงซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกโดยรอบยก ส่วนคอสองสูงและ การทำฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานในห้องก่อนห้องสุดท้าย ๑ ห้อง โดยฐานชุกชีตั้งอยู่ระหว่างเสาในทั้ง ด้านหลังพระประธานจะก่อผนังสูง ลวดลายศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ภาพพระมาลัย ราหูอมจันทร์ เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธศิลป์ที่น่าสนใจ ได้แก่ เครื่องสูง สัตตภัณฑ์ และธรรมาสน์

วิหารไทยองเป็นวิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีโถงด้านหน้า แม้จะมีประวัติการสร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่รูปแบบวิหารในปัจจุบันได้รับการบูรณะตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นไป แบ่งได้เป็น ๑) ภายในวิหาร มีคันทกฐิ และ ๒) ภายในวิหารไม่มีคันทกฐิ โครงสร้างหลังคาวิหารไทยองเป็นหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้าง ซ้อนหลังคาจั่วด้านหน้าและด้านหลัง นอกจากนี้ยังพบโครงสร้างวิหารแบบหลังคาจั่วที่มีการยกจั่วเล็กๆ ซ้อนขึ้นไป ในตอนกลางเป็นชั้นๆ ซึ่งเกิดจากการบูรณะเพื่อให้มีลักษณะเดียวกับวิหารที่เมืองยอง ประเทศพม่า ลวดลาย ศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ลายสัปรด และสัตว์ประจำปีนักษัตร เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธศิลป์ที่น่าสนใจ ได้แก่ สัตตภัณฑ์และธรรมาสน์

วิหารไต้ใหญ่หรือจองในภาษาไตใหญ่หมายถึงวิหารพระสงฆ์ มีลักษณะเป็นวิหารไม้ขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง แม้ จะมีประวัติว่าสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่รูปแบบในปัจจุบันได้รับการบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ในพุทธ ศตวรรษที่ ๒๕-๒๖ สามารถแบ่งได้เป็น ๑) วิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส กับ ๒) วิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการ แบ่งพื้นที่ภายในวิหารเป็นส่วนของระเบียงด้านหน้า พื้นที่ซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปเรียกจองพารา พื้นที่ซึ่งใช้เป็น หอรองนอนเจ้าอาวาสเรียกจองสล& พื้นที่โถงซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเรียกจองอะมะยา ทั้งบางหลัง ยังได้ต่อเติมห้องครัวที่เรียกว่าจองซอมและห้องน้ำเรียกเว้จกฐิไว้รวมกันบนวิหารอีกด้วย รูปแบบหลังคาวิหารไต้ใหญ่ มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ หลังคาแบบยอดปราสาทแบ่งเป็นแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่ากับแบบตะวันตก และ หลังคาจั่วยกคอสองซ้อนชั้น ลวดลายประดับวิหารไต้ใหญ่มักเป็นการฉลุลายแผ่นสังกะสี พุทธศิลป์ที่น่าสนใจในวิหาร คือ หนู&พระพุทธรูปจำนวนมากที่ประดิษฐานในจองพารา นอกจากวิหารพระสงฆ์หรือจองแล้ว ในวัดไต้ใหญ่มียังมีวิหาร พระพุทธเจ้าหรือคันทกฐิซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัด

ศิลปะบำบัด

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เลขา (๒๕๕๐) เขียนหนังสือศิลปะบำบัด: ศาสตร์และศิลป์แห่งการบำบัด ผู้เขียนมี ความเชื่อมั่นว่า ศิลปะสามารถใช้บำบัดรักษาผู้คนได้ เพราะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่เกิดจากการบูรณาการความรู้ใน ศาสตร์หลายแขนงเข้าด้วยกัน โดยใช้ศิลปะเป็นแกนหลักนำมาใช้ในมิติเพื่อการบำบัด ในหนังสือได้รวบรวมความรู้ ด้านศิลปะบำบัด ในมุมมองต่างๆ โดยแบ่งเป็น ๓ หัวข้อใหญ่ คือ ศิลปะคือศิลปะ ศิลปะคือพัฒนาการ และศิลปะคือ การบำบัด ภาษาอังกฤษใช้คำว่า art therapy ส่วนภาษาไทยใช้กันอยู่ ๒ คำ คือ ศิลปะบำบัดและศิลปกรรมบำบัดมี วัตถุประสงค์ในการนำไปใช้เพื่อ บำบัดรักษาเยียวยาจิตใจผู้ป่วย เสริมสร้างพัฒนาศักยภาพของบุคคล และคืนความ สมดุลให้กับชีวิต ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมทางศิลปะที่มีความหลากหลาย ซึ่งครอบคลุมถึงทัศนศิลป์ (visual arts) ได้แก่ การวาด, ระบายสี, การปั้น, การแกะสลัก, การถัก, การทอ, การประดิษฐ์ ฯลฯ ดนตรี (music) ได้แก่ การเล่นดนตรีร้องเพลง และกิจกรรมทางดนตรีการแสดง (drama) ได้แก่ การแสดง การละคร และการเคลื่อนไหว ร่างกาย วรรณกรรม (literature) ได้แก่ บทกวีนิยาย เรื่องสั้น ฯลฯ

พงศกร เล็งดีท (๒๕๕๕) การใช้ศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยทางจิตเวช มีวัตถุประสงค์เพื่อ ทบทวนการใช้ศิลปะ บำบัดในการรักษาผู้ป่วยทางจิตเวช โดยการทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ บทความ และงานวิจัย ในเรื่อง ความหมายของศิลปะบำบัด กระบวนการทำศิลปะบำบัด และการใช้ งานศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวชทั่วไป พบว่า ศิลปะบำบัดเป็นการใช้ศิลปะในการบำบัดทางจิตใจใน บรรยากาศความสัมพันธ์เชิงบำบัดเพื่อมาเป็นการสื่อสารถึง ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก มีการ ทำการศึกษาผลดีทางสุขภาพจิต ผลทางสังคมของการทำศิลปะบำบัดที่เกี่ยวข้อง กับผู้ป่วยจิตเวช ทั่วไป ทั้งผู้ป่วยจิตเภท ผู้ที่มีปัญหาความเครียด ผู้มีปัญหการใช้สารเสพติด ผู้ป่วยโรคสมองเสื่อม แต่ การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นการแสดงเทคนิคการบำบัด มีการศึกษาที่เป็นระดับการวิจัยเชิงทดลองแบบ สุ่มและมี กลุ่มควบคุมน้อย สรุปได้ว่า การศึกษาส่วนใหญ่ของศิลปะบำบัดนั้นแสดงผลที่เกิดกับผู้ป่วย การบำบัด แต่ยังมีคำถามอ่อนด้อยด้านกระบวนการวิจัย จำนวนตัวอย่างในการศึกษาน้อย มีการ ติดตามในระยะสั้น จำเป็นต้องได้รับ การศึกษาที่มากขึ้นต่อไป

ชลิดา รัชตะพงศ์ธร (๒๕๕๔) สืบและปัจจัยเกี่ยวเนื่องในศิลปะบำบัดที่มีอิทธิพลต่อการลดภาวะ ซึมเศร้าของ ผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ออกแบบศิลปะบำบัดเพื่อลดภาวะซึมเศร้า ๒ ส่วน คือ ๑) กล้องระบายใจ ๒) สื่อในกิจกรรมศิลปะ บำบัด ผลการวิจัยพบว่าสามารถช่วยลดความซึมเศร้าระดับต้นในผู้สูงอายุได้ ผู้สูงอายุมี ความพึงพอใจมากสำหรับ การออกแบบกล้องระบายใจ ส่วนกิจกรรมศิลปะบำบัดได้แก่ การระบายสี การวาด ระบายสี การสร้างภาพจาก ภายในใจ และกิจกรรมกล่องแห่งความสูง ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจระดับมาก ที่สุด

พุทธศิลปกรรมล้านนา

กิตติยา อุทวิ (๒๕๕๐) ศึกษาเรื่อง ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปสำริดใน ล้านนา พบว่าการสร้างพระพุทธรูปสำริดมีคุณค่า ๒ ประการ คือ คุณค่าด้านบุคคล คือ เกิดคุณค่าต่อ จิตใจที่พร้อมจะน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข ประการที่ ๒ คือ คุณค่าด้านสังคม การสร้างพระพุทธรูปเป็นการประสานร่วมมือกัน

ของคนในสังคม ด้วยการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาได้นั่นคงสืบไป

คึกเดช กันตามระ (๒๕๓๕) ศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาวิวัฒนาการและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศิลปะและสังคมจากรูปลักษณ์พระพุทธรูปปฏิมากร พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตของคนไทยมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของศิลปะ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ารูปแบบของพระพุทธรูปมีความเปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาโดยลำดับ ตามยุคสมัยในประวัติศาสตร์ไทย เริ่มต้นตั้งแต่ สมัยทวารวดี ศรีวิชัย อยุธยา ลพบุรี อุทONG สุโขทัย เชียงแสน อโยธยา และรัตนโกสินทร์ เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึง ความคิดสร้างสรรค์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนที่นับถือพุทธศาสนา และได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยศติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป รวมไปถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมไทย

สายันต์ ไพรชาญจิตร (๒๕๔๕) ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีทำบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดน่าน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คติการสร้างพระพุทธรูปไม้มีมาแต่สมัยอาณาจักรล้านนายุครุ่งเรือง ดังปรากฏในตำนานพระแก้วจันทน์ พระพุทธรูปไม้ในภาษาพื้นเมืองล้านนาโดยทั่วไปเรียกกันว่า “พระเจ้าไม้” ซึ่งหมายถึง องค์พระปฏิมาที่สลักจากไม้ให้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปประเภทนี้มีหลากหลายลักษณะ และหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็กประมาณ ๑ นิ้ว ถึงขนาดใหญ่หลายศอก แต่ส่วนมากมีขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒-๕ นิ้ว บ้างก็แกะสลักจากไม้ท่อนเดียว และบ้างก็ประกอบจากไม้หลายชิ้น นิยมสร้างให้มีฐานสูงเพื่อให้มีพื้นที่จารึกข้อความได้ บางองค์ฐานกับองค์พระเป็นไม้คนละชิ้น และบางองค์เจาะรูที่ก้นฐาน ซึ่งบางท่านว่าใช้บรรจุพระธาตุบ้าง บางท่านเข้าใจว่าบรรจุกระดูกผู้เสียชีวิต เนื่องจากชาวน่านและพุทธศาสนิกชนชาวไทยโดยทั่วไป มีความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนอกจากจะเป็นพุทธานุชาและสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ในปัจจุบันยังนิยมนำพระพุทธรูปไปใช้ในการบำเพ็ญกุศลสืบอายุด้วย

พรศิลป์ รัตนชูเดช (๒๕๕๑) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า ชาวล้านนามีคัมภีร์และวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปดินเหนียวที่แสดงถึงหลักฐานอันเป็นร่องรอยเกี่ยวเนื่องกับพุทธศิลป์อินเดีย ทั้งนี้ อาณาจักรล้านนาคราชวงศ์มังราย น่าจะมีการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวมากพอสมควร แต่ถูกภัยธรรมชาติคือน้ำฝนทำลายไปหมด ในยุคที่บ้านเมืองเสื่อมโทรมเพราะภัยสงครามกับพม่าร่วม ๒๐๐ ปี ภายหลังจึงมีการรื้อฟื้นพิธีสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากสภาพของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งชาวล้านนาในยุคปัจจุบันนิยมสร้างพระพุทธรูปทองเหลืองและคอนกรีตเป็นส่วนใหญ่ เพราะสร้างได้สะดวกมีความสวยงามและคงทนถาวร ทั้งยังตอบสนองศรัทธาได้ดีกว่าการสร้างด้วยดินเหนียว มีความเป็นไปได้ว่า ชาวล้านนาในอนาคตอาจจะนิยมสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งถึงแม้จะไม่มาก ทั้งนี้ เนื่องจากกระแสฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนยังมีความสอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์พลังงาน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของโลกในยุคปัจจุบัน

ฉลองเดช คุณานูมาต (๒๕๕๒) ศึกษาแนวคิดมหาบุรุษลักษณะในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อเมืองน่าน วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปปฏิมา ทางด้านความหมาย และสัญลักษณ์ที่

เชื่อมโยงสัมพันธ์กับคติความเชื่อ วัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธ ซึ่งยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และสังคมวัฒนธรรมล้านนา พบว่า แนวคิดมหาปुरुสลักษณะ คือ แนวคิดสำคัญที่เป็นปทัฏฐานในการสร้างและการกำหนดรูปแบบของพระพุทธรูป มหาปुरुสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์โบราณก่อนสมัยพุทธกาล กล่าวถึง บุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วประการหนึ่ง สาเหตุของการได้ลักษณะมหาบุรุษเกิดจากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน ส่งผลให้ได้รับลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และองค์ประกอบย่อย เรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พบว่า ลักษณะจากแนวคิดมหาบุรุษในองค์พระพุทธรูปภูมิมาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน สามารถมองเห็นได้จากภายนอกพระวรกายเท่านั้น การวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรม พบว่า รูปแบบ กรรมวิธีและวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปทุกองค์ สามารถการแสดงออกได้แตกต่างกันตามความรู้ และจินตนาการ ของปฏิมากรผู้สร้างสรรค์ในแต่ละชุมชน รวมทั้งได้ปรับปรุงรูปแบบที่ได้รับมาให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพของตนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นงานศิลปะพื้นถิ่น

ทิพวรรณ ทังมั่งมี (๒๕๕๔) ศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างพระพุทธรูป รูปทรงเครื่องศิลปะพม่า วัดม่อนบุญักษ์ เมืองลำปาง พร้อมทั้งทำการอนุรักษ์องค์พระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหาย โดยใช้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมและด้านวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ตลอดจนการสร้างพระพุทธรูปองค์จำลอง ด้วยองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็นแนวทาง ซึ่งมีแนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ วัดม่อนบุญักษ์ เมืองลำปางเป็นพระพุทธรูปปางโปรดพญามุขมูต ที่ได้รับอิทธิพลด้านประติมานวิทยาจากพระพุทธรูปภูมิมาสกุลช่างไทใหญ่ และมีพุทธลักษณะที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์แนวคิดมหาปुरुสลักษณะ สัญลักษณ์ปางพระพุทธรูปภูมิมา สัญลักษณ์พระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน และสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้างโดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้และดอกไม้ที่ชาวพุทธนำมาสักการบูชาพระที่วัด ด้วยกรรมวิธีการสร้างงานศิลปะเครื่องเงิน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษในงานพุทธศิลป์ของพม่าและไทใหญ่ ส่วนการอนุรักษ์พระพุทธรูปที่ชำรุด ให้กลับมามีสภาพที่มั่นคง แข็งแรงนั้น ได้ทำการตรวจสอบองค์ประกอบ และคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน รวมทั้งปฏิบัติการอนุรักษ์โดยใช้ความรู้ด้านเทคนิค และกระบวนการอนุรักษ์งานศิลปกรรม นอกจากนี้ ได้สร้างพระพุทธรูปภูมิมาองค์จำลอง โดยนำองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็นแนวทาง ด้วยแนวคิด รูปแบบ เทคนิควิธีการที่สะท้อนถึงคติความ เชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ทางด้านทัศนศิลป์ในปัจจุบัน

วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์ และคณะ (๒๕๔๔) ศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมและมรดกสถาปัตยกรรมวิหารกลุ่มชาติพันธุ์ไตยอง จังหวัดลำพูน พบว่า มี ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เป็นแบบพื้นเมืองที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านนา มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แก่ วิหารวัดต้นแงะ วัดบ้านหลุก วัดป่าขาม วัดฉางช้างน้อยใต้ และฉางช้างน้อยเหนือ กลุ่มที่ ๒ พัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มแรก มีอายุในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔-ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แก่ วิหาร

วัดพระเจดีย์ขาว วิหารวัดบ้านเรือน วิหารวัดลำช้าง วิหารวัดคอนหลวง และวิหารวัดหนองเงือก ความแตกต่างของวิหารกลุ่มที่ ๒ กับกลุ่มที่ ๑ อยู่ที่ว่าระดับหน้าบันซึ่งได้เปลี่ยนไปเป็นการแกะสลักเป็นแผงแล้วนำขึ้นไปติดตั้งบนโครงสร้างเท่านั้น

กอบยศ ยิ้มออน (๒๕๕๒) ศึกษาวิหารไถลื้อในวัฒนธรรมล้านนา พบว่า รูปแบบการสร้างวิหารในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน บางแห่งยังคงยึดถือรูปแบบเดิม บางแห่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนา หลวงพระบาง และบางรูปแบบก็มีลักษณะเฉพาะ มีความเป็นท้องถิ่นผสมกับรูปแบบเดิมของวิหารไถลื้อที่เมืองสิบสองป็นนา

ชัยวุฒิ บุญอเนก (๒๕๔๘) ศึกษารูปแบบและคติความเชื่อวิหารไถลื้อเมืองน่าน พบว่า วิหารไถลื้อเมืองน่าน มีสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมตกแต่งอาคารคล้ายคลึงกับวิหารในเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางดินแดนและประวัติศาสตร์ที่มีมาแต่ยุคก่อตั้งเมืองน่าน ส่วนในด้านคติความเชื่อนั้น พบว่า วิหารไถลื้อเมืองน่าน แสดงคติความเชื่อเรื่องจักรวาลในทางพระพุทธศาสนา

สรุป วิหารไถลื้อในล้านนา มีทั้งที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนาและประเทศไทย ทำให้รูปแบบของวิหารไถลื้อมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของกลุ่มชน และผู้คนที่ให้การอุปถัมภ์

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี วิหารชาติพันธุ์ไทในล้านนา (๒๕๖๓) เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรมศิลปกรรมแต่ละวิหารแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่า วิหารไถยวนมีผังวิหารแบบวิหารโถงกับวิหารทึบ สร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในส่วนของวิหารทึบที่มีปริมาณมากกว่าได้แบ่งย่อยเป็น ๑) วิหารที่มีห้องท้ายพระประธาน ๒) วิหารที่มีคันทกเป็นฐานประกอบของอาคาร ๓) วิหารที่มีการย่อเก็จในผังอาคาร ๔) วิหารตรีมุข ๕) วิหารที่มีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และ ๖) เจดีย์วิหาร โดยวิหารไถยวนนี้มักมีโครงสร้างหลังคาแบบหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างและมีการซ้อนชั้นหลังคาจั่วด้านหน้าด้านหลัง ทั้งนี้พบว่าการซ้อนชั้นหลังคาด้านหน้า ๒ ชั้นและด้านหลัง ๑ ชั้นมีปริมาณมากที่สุด ลวดลายศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ภาพต้นโพธิ์ ภาพหม้อดอกไม้หรือหม้อปูลม เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธศิลป์ที่น่าสนใจ คือ ธรรมาสน์และสัตตภัณฑ์

วิหารไถลื้อทั้งหมดเป็นวิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ แบ่งได้เป็น ๑) วิหารที่มีโถงด้านหน้าซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างและการทำฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานในห้องสุดท้ายติดผนังวิหาร ฐานชุกชีมีทั้งที่สร้างเต็มความกว้างของวิหารและสร้างระหว่างเสาคู่ใน กับ ๒) วิหารไม่มีโถงซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกโดยรอบยกส่วนคอสองสูงและการทำฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานในห้องก่อนห้องสุดท้าย ๑ ห้อง โดยฐานชุกชีตั้งอยู่ระหว่างเสาคู่ในทั้งด้านหลังพระประธานจะก่อผนังสูง ลวดลายศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ภาพพระมาลัย ราหูอมจันทร์ เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธศิลป์ที่น่าสนใจ ได้แก่ เครื่องสูง สัตตภัณฑ์และธรรมาสน์

วิหารไถยองเป็นวิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีโถงด้านหน้า แม้จะมีประวัติการสร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่รูปแบบวิหารในปัจจุบันได้รับการบูรณะตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นไป แบ่งได้เป็น ๑) ภายในวิหารมีคันทก และ ๒) ภายในวิหารไม่มีคันทก โครงสร้างหลังคาวิหารไถ

ย่องเป็นหลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้าง ซ้อนหลังคาจั่วด้านหน้าและด้านหลัง นอกจากนี้ยังพบ โครงสร้างวิหารแบบหลังคาจั่วที่มีการยกจั่วเล็ก ๆ ซ้อนขึ้นไปในตอนกลางเป็นชั้นๆ ซึ่งเกิดจากการ บูรณะเพื่อให้มีลักษณะเดียวกับวิหารที่เมืองย่อง ประเทศพม่า ลวดลายศิลปกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ ปลายสัประรด และสัตว์ประจำปีนักษัตร เป็นต้น ภายในวิหารมีพุทธศิลป์ที่น่าสนใจ ได้แก่ สัตตภัณฑ์ และธรรมาสน์

วิหารไตใหญ่หรือจองในภาษาไตใหญ่หมายถึงวิหารพระสงฆ์ มีลักษณะเป็นวิหารไม้ขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง แม้จะมีประวัติว่าสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่รูปแบบในปัจจุบันได้รับการบูรณะ หรือสร้างขึ้นใหม่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕-๒๖ สามารถแบ่งได้เป็น ๑) วิหารที่ป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส กับ ๒) วิหารที่ป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการแบ่งพื้นที่ภายในวิหารเป็นส่วนของระเบียบด้านหน้า พื้นที่ซึ่งใช้ ประดิษฐานพระพุทธรูปเรียกจองพารา พื้นที่ซึ่งใช้เป็นห้องนอนเจ้าอาวาสเรียกจองสลา พื้นที่โถงซึ่งใช้ ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเรียกจองอะมะยา ทั้งบางหลังยังได้ต่อเติมห้องครัวที่เรียกว่า จองหอมและห้องน้ำเรียกเว้จุกูไว้ร่วมกันบนวิหารอีกด้วย รูปแบบหลังคาวิหารไตใหญ่มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ หลังคาแบบยอดปราสาทแบ่งเป็นแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่ากับแบบตะวันตก และ หลังคาจั่วยกคอสองซ้อนชั้น ลวดลายประดับวิหารไตใหญ่มักเป็นการฉลุลายแผ่นสังกะสี พุทธศิลป์ที่ น่าสนใจในวิหารคือหมู่พระพุทธรูปจำนวนมากที่ประดิษฐานในจองพารา นอกจากวิหารพระสงฆ์หรือ จองแล้ว ในวัดไตใหญ่มียังมีวิหารพระพุทธเจ้าหรือคัณธกัฏฐิซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัด

พรศิลป์ รัตนชูเดช^{๒๓๖} ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิง ประวัติศาสตร์” ผลการศึกษาพบว่า ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยเป็นข้อ ๆ ตามลำดับดังนี้

๑) พระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดีย ด้วยหลักการและความเชื่อใน ศาสนาที่เกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ตามหลักอุทเทสิกเจดีย์ และสร้าง ให้เป็นรูปแบบสัญลักษณ์ มากกว่าที่จะสร้างในแบบรูปเหมือน ตามคัมภีร์ “มหาปฐิสลักขณะ” คือการ สร้างตามแนวอุดมคติ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของชาวพุทธซึ่งส่งผลให้มีการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นทั่ว โลก และวัตถุประสงค์ของการสร้างก็ปรับเปลี่ยนไปตามเจตคติของการสร้าง ตลอดจน รูปแบบ และ วัสดุที่ใช้สร้าง

๒) การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคติการสร้างน่าจะมีต้นกำเนิด มาจากอินเดีย โดยอาศัยหลักฐานตำราศิลปะภาษาสันสกฤตที่แต่งมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์คุปตะการ สร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในประเทศไทยที่เก่าแก่ที่สุดพบในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๖) ส่วนในภูมิภาคล้านนาพบเพียงองค์เดียว ที่วัดบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในสมัย ปลายรัชกาลที่ ๕ (พุทธศตวรรษที่ ๒๕)

^{๒๓๖} พรศิลป์ รัตนชูเดช, “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๓) อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘) ปรากฏหลักฐานและคติการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นตัวธรรมล้านนา (อักษรฝักขาม) บนคัมภีร์ใบลาน โดยเป็นการจารึกถึงพิธีกรรมการสร้างโดยเฉพาะ และยังมีหลักฐานแทรกอยู่ในวรรณคดีและตำนานท้องถิ่น ในยุคต่อมาคัมภีร์คติการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งอยู่ในลักษณะ พิธีกรรม วรรณคดีชาดก และตำนานที่แต่งด้วยภาษาล้านนา แต่ภายหลังอาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า ทำให้ศิลปะวิทยาการต่างๆ สูญหายไป และได้รับการฟื้นฟูในช่วงหลังในสมัยปลายรัชกาลที่ ๕

๔) ในภาคพิธีกรรมล้านนาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายที่สำคัญคือ พิธีกรรมฝ่ายวัด อันเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง มีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีเป็นหลัก พิธีกรรมฝ่ายท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและการบวงสรวงเรื่องผีसाงเทวดา มีฆราวาสที่ผ่านการบวชเรียนเป็นผู้ประกอบพิธี

๕) พิธีกรรมและการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียว เป็นพิธีกรรมที่อยู่ในข่ายของการที่จะต้องฟื้นฟู ส่งเสริม และอนุรักษ์เพื่อสืบสานให้คงอยู่คู่กับชุมชน เนื่องด้วยมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันหลายประการคือ เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการส่งเสริมแนวทางวัฒนธรรมแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ผู้วิจัยได้แสดงทัศนะและข้อเสนอแนะที่เป็นผลจากการทำการวิจัยในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวดังนี้

ก) ด้วยความเชื่อตามหลักศาสนา การสร้างพระพุทธรูปเป็นคตินิยมของชาวพุทธทั่วไป และยังคงอยู่ในสังคมไปอีกนาน การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวตามแนวทางการวิจัยนี้นับเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ เพราะเป็นการฟื้นฟูความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับหลักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นการอนุรักษ์พลังงาน และสามารถใช้เวลาที่มีในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างได้ และยังเป็นการส่งเสริมองค์ความรู้และสามารถพัฒนาต่อไปได้

ข) ด้วยความรู้ด้านวัสดุในปัจจุบันสามารถพัฒนาให้ดินเหนียวให้มีประสิทธิภาพที่สูงขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานในลักษณะนี้ได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ขาดแรงกระตุ้นและการส่งเสริมเพื่อค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจัง

ค) ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวนี้ จัดว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ล้ำค่าของบรรพชนล้านนา เป็นตัวอย่างแนวทางในการที่ผู้สนใจในองค์ความรู้ด้านนี้สนใจค้นคว้าและวิจัย โดยหยิบยกเอาความรู้ในคัมภีร์โบราณของท้องถิ่นมาศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ความรู้ที่กำลังจะสูญหายให้กลับมาอยู่ในสังคมและชุมชนนั้น ๆ ต่อไป

กิตติยา อุทวิ^{๒๓๗} วิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา” ผลการวิจัยพบว่าประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในยุคต่างๆ ของอินเดียตั้งแต่เริ่มต้นของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาขึ้นในโลก และประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา สกulpture ของล้านนา กลุ่มศิลปินที่สร้างงาน ความหมายทางศิลปะและแสดงพุทธศิลป์แบบสกุลช่างล้านนาแบบต่าง ๆ และกล่าวถึงพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปด้านต่างๆ เช่น วันเดือนที่ควรสร้าง ความเชื่อเรื่องการตั้งชื่อ องค์พระ ความเชื่อเรื่องสัดส่วน และเสนอขั้นตอนพิธีและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการบวงสรวง และกล่าวถึงขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาแบบสำริดตั้งแต่เริ่มต้นและขบวนการแต่ละขั้นตอนของการทำงานจนแล้วเสร็จ

งานวิจัยกล่าวถึงคุณค่าด้านต่างๆ ขององค์พระพุทธรูปปฏิมาที่ส่งผลต่อสังคม คือ ด้านบุคคล ด้านจิตใจ การรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนา การถ่ายทอดพระธรรมคำสอน คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศิลปะและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

บทสรุปของงานวิจัยและข้อเสนอแนะ ในด้านประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริด และคุณค่าขององค์พระปฏิมาในด้านบุคคลและในด้านสังคม ผู้วิจัยยังแสดงถึงทัศนะว่าในปัจจุบันและอนาคตการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาที่เป็นคุณค่าในแนวทางอนุรักษ์เริ่มน้อยลงโดยมองว่าผลของการสร้างเป็นการเน้นทางวัตถุมากกว่าจิตใจ ซึ่งเป็นผลมาจากความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่เข้ามาสอดแทรก เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจการค้าเพราะมีการผลิตพระพุทธรูปปฏิมาในเชิงพานิช แต่ก็ยังเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาแบบสำริดก็ควรจะยังคงอยู่คู่ความเชื่อและสามารถรื้อพระพุทธรูปปฏิมาในล้านนาได้เป็นอย่างดีโดยได้เสนอแนะให้มีการศึกษาการสร้างพระพุทธรูปในรูปแบบอื่น ๆ เช่นการปั้นปูน การสร้างพระไม้ และอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางของงานการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาแบบล้านนาที่มีผลต่อสังคมล้านนาและสังคมไทยโดยรวมด้วย

จุมพล เอี่ยมสะอาด^{๒๓๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์” ผลการศึกษาพบว่าพุทธศิลป์ในยุคแรกเกิดจากพุทธดำรัสเรื่องบุคคลผู้ควรสร้างสถูปถวายก่อสร้างด้วยวัสดุอย่างง่าย ๆ เช่นไม้ ดิน อิฐ หิน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอชาตศัตรูจนมาถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศิลป์ยุคแรกๆที่ปรากฏมาถึงปัจจุบันเป็นสถูปสาญจี และในยุคต่อมาคือ พุทธศิลป์จากสถูปอมราวดี ภาพหินสลักและเสาหินสลักการประสูติ กับอักษรจารึกที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน สมัยพระเจ้าอโศกไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระพุทธรูป เป็นการสร้างภาพพระพุทธรูปองค์เป็นสัญลักษณ์ตามเหตุการณ์ที่สำคัญของพุทธประวัติเพื่อสักการบูชา เช่น ใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แห่งการประสูติ ใช้รูปม้ามืดกั้นเป็นสัญลักษณ์แห่ง

^{๒๓๗} กิตติยา อุทวิ, “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๓๘} จุมพล เอี่ยมสะอาด, “การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

มหาภิเนษกรรมณ์ ใช้รูปบัลลังก์และโพธิพฤกษ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ ใช้ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แทนปฐมเทศนา ใช้สลับเป็นสัญลักษณ์ของมหาปรีนิพพาน

ภาพหินสลัก ๕๔ ภาพที่ท่านพุทธทาสถ่ายแบบนำจากอินเดีย มาประดับรอบอาคารโรงมหรสพทางวิญญูณที่สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ล้วนทำภาพพระพุทธรองค์เป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น ท่านพุทธทาสให้คำอธิบายไว้เป็นเบื้องต้น และผู้วิจัยได้ศึกษาตีความหมายเพิ่มเติม บางข้อมีความเห็นแตกต่างออกไปบ้าง ภาพพุทธศิลป์แฝงหลักธรรมหมวดต่าง ๆ เช่น จุดเกสร ๗ จุด หมายถึง โพชฌงค์ ๗ ดอกบัวบาน ๘ กลีบหมายถึง มรรคมรรค ๘ เลข ๙ หมายถึง โลกุตตรธรรม ๙ ภาพพุทธประวัติในหินสลักบ่งชี้ว่า “พุทธ” เป็นนามธรรม แทนพระธรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่แทนองค์พระศาสดา การใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนการประสูติหมายถึง จุดเริ่มต้นของจิตที่จะเจริญไปสู่พุทธะนั้น ต้องมีธรรมชาติเหมือนดอกบัว ที่แม้จะเกิดในโคลนตมก็ต้องสามารถที่จะแยกออกมาจากโคลนตมโดยไม่ให้แปดเปื้อน จิตใจที่เบิกบานด้วยความบริสุทธิ์ ย่อมได้ภาวะที่เรียกว่า “ประสูติเป็นพุทธะ”

เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น แต่เดิมนั้นมีเจตนาสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งที่แทนองค์พระพุทธรเจ้า พระพุทธรูปที่เผยแพร่มาในสุวรรณภูมิเป็นแบบอมราวดี มีคติการสร้างว่าพระพุทธรูปวิมาจะต้องประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ แสดงสัญลักษณ์ พุทธะ ในคตินิยมต่อมาในปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลง มาเป็นสัจนิยม รูปกายวิภาคของปุณฺณสามัญ

อัญชลี สินธุสอน^{๒๓๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ พระพุทธรูปศิลปะล้านนาในกลุ่มแม่น้ำอิง: ลักษณะเฉพาะสกุลช่าง” ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบศิลปกรรมพระพุทธรูปสำริดในกลุ่มแม่น้ำอิง สามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ได้แก่ พระพุทธรูปศิลปะล้านนา และพระพุทธรูปสกุลช่างกลุ่มแม่น้ำอิง พระพุทธรูปสกุลช่างกลุ่มแม่น้ำอิงสามารถจำแนกได้เป็น ๖ สกุลช่าง ได้แก่สกุลช่างพะเยากลุ่มที่ ๑ และ ๒ สกุลช่างเวียงจันทน์ สกุลช่างเชียงคำ สกุลช่างเทิง สกุลช่างเชียงของ รูปแบบศิลปกรรมแสดงอิทธิพลจากสุโขทัยและล้านนา มาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทเฉพาะท้องถิ่น มีเอกลักษณ์ร่วมกัน เช่นพระขนงเป็นสันมุมมีเส้นเชื่อม ส่วนประกอบภายในพระพักตร์ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย งานตกแต่งประดับฐานพระพุทธรูปพบเป็นฐานบัววง ขารองรับฐานประดับลวดลายกรอบช่องกระจก ลายพันพวงกษ โดยไม่พบการประดับฐานพระพุทธรูปด้วยงานประติมากรรม

ในส่วนของพระพุทธรูปในเมือง หลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และเวียงเชียงตุง ซึ่งเป็นดินแดนใกล้เคียงล้านนา จากการสำรวจขณะนี้พบว่าพุทธศิลป์กรรมในดินแดนดังกล่าวมีรูปแบบเป็นของตนเองอย่างชัดเจน ต่างจากพระพุทธรูปในกลุ่มแม่น้ำอิงและไม่มีการส่งอิทธิพลทางศิลปะให้แก่กัน

^{๒๓๙} อัญชลี สินธุสอน, “พระพุทธรูปศิลปะล้านนาในกลุ่มแม่น้ำอิง: ลักษณะเฉพาะสกุลช่าง”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

กิตติยา อุทวิ^{๒๔๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในดินแดนล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในดินแดนไทย มีความต่อเนื่องยาวนานภายใต้อิทธิพลของพระพุทธศาสนา มีรูปแบบเฉพาะของแต่ละช่วงสมัย แม้จะส่งอิทธิพลทางศิลปะต่อกันแต่ก็พัฒนาจนมีรูปแบบเฉพาะตนจนเป็นเอกลักษณ์ ดังมีรูปแบบการสร้างตามช่วงสมัย โดยเริ่มต้นประวัติศาสตร์ด้วยยุคก่อนสมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑ (สุวรรณภูมิ) สมัยทวารวดี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ศิลปะศรีวิชัย อิทธิพลศิลปะปาละและศิลปะชวาภาคกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕) ศิลปะลพบุรี (กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘- ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙) ศิลปะหริภุญชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘) ศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐) ศิลปะล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒) ศิลปะสมัยอยุธยา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔) ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลงมา) ตามลำดับ

๒. ในด้านคติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในดินแดนล้านนา ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่แผ่เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ทำให้เกิดรูปแบบของพระพุทธศาสนาประจำท้องถิ่น ที่มีการผสมผสาน ระหว่าง พุทธศาสนาที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในด้านของโหราศาสตร์ที่กำหนดวันเดือนปีในการสร้าง พิธีกรรม วิธีการ ตลอดจนความเชื่อเรื่อง การลงยันต์ คาถาอาคมต่าง ๆ และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จากการผสมผสานดังกล่าวทำให้มโนทัศน์ของคนล้านนามีรูปแบบเฉพาะตัวตามคติความเชื่อนั้น ดังนั้นเมื่อชาวล้านนามีการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาจึงมีขบวนการสร้างที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อและโลกทัศน์ของคนล้านนา ดังที่ปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน

๓. ในด้านลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมกับคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในดินแดนล้านนานั้นจะปรากฏออกมาในรูปแบบของวัตถุประสงค์ในการสร้างที่มีผลต่อการปฏิบัติตลอดกระบวนการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ทั้งในด้าน รูปแบบ พิธีกรรม และวิธีการ จนเกิดลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมตลอดไปจนถึงจารีตประเพณีที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตน แตกต่างไปต่างภูมิภาคอื่นๆ อย่างชัดเจน เช่น ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปปฏิมาเหมือนกับปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดวัฒนธรรม การถวายข้าวพระเจ้า การล้างหน้า สีฟันพระเจ้า การถวายข้าพระเจ้า และการสรงน้ำพระเจ้า ตลอดไปจนถึงการตั้งชื่อและพุทธคุณของพระพุทธรูปปฏิมาตามคติความเชื่อของชาวล้านนาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ศักดิ์ชัย เกียรติวนาคินทร์^{๒๔๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า พบว่าเกิดขึ้นโดย หาก

^{๒๔๐} กิตติยา อุทวิ, “ศึกษาคติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในดินแดนล้านนา”, วิทยานิพนธ์ **พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๔๑} ศักดิ์ชัย เกียรติวนาคินทร์, “ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน”, **คุรุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (พัฒนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับประวัติศาสตร์และความรู้ดั้งเดิมที่เป็นรากฐานของตน ก่อให้เกิดความเข้าใจ การตัดสินใจได้เอง ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และหากชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับการปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ ความพอใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมาก หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับความรู้ใหม่ภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ การตัดสินใจเองไม่ได้ ความไม่มั่นใจ ความไม่ภูมิใจและขาดเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบ และหากชุมชนเกิดความไม่คุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความไม่เชื่อมั่น การวางแผน การปรับตัวไม่ได้ต่อพฤติกรรมภายในชุมชน ความไม่พอใจและความไม่รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนน้อย รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนพบว่า คุณค่าศิลปกรรมส่งผลต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเองพร้อมกันกับความผูกพันกับชุมชนและเป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีเหตุผล หากเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวกจะเกิดความผูกพันกับชุมชนมาก แต่ถ้าเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบจะเกิดความผูกพันกับชุมชนน้อย

วิสิทธิ์ โพธิ์วัฒน์^{๒๔๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์เพื่อการธำรง และการสืบต่อวัฒนธรรมการเรียนรู้การสร้างสรรค์พุทธศิลป์” ผลการวิจัยพบว่า ผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ๑. อาจารย์พิชัย นิรันต์ ๒. รองศาสตราจารย์ปริญญา ตันติสุข ๓. ศาสตราจารย์นันทวรรณ จันทนะพะลิน และ ๔. รองศาสตราจารย์พดัยศ พุทธเจริญ โดยกลุ่มผู้สร้างสรรคดังกล่าว มีวัฒนธรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย แนวทางการเรียนรู้หลักใน ๒ ด้านสำคัญ ประกอบด้วย ด้านแรก การเรียนรู้ด้าน พระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักธรรมคำสอน ด้านที่สอง คือ การเรียนรู้ด้านศิลปะที่เกิดจากการ ปลุกฝังโดยสภาพแวดล้อมที่ผู้เรียนรู้ได้เติบโตมา การเลือกสาขาวิชาเข้าศึกษาต่อในระดับการ ศึกษาต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ทั้งสองด้านนั้นดำเนินไปอย่างผสมผสาน แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง การเรียนรู้ คือ ช่วงชีวิตการเรียนรู้ ช่วงชีวิตการเติบโตและช่วงชีวิตการ ค้นหา ทั้งสามช่วง การเรียนรู้ได้พัฒนาผู้เรียนสู่การเป็นผู้มีปรีชาสามารถในการสร้างสรรค์พุทธศิลป์

พงศกร เล็งดีท (๒๕๕๕) การใช้ศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยทางจิตเวช มีวัตถุประสงค์เพื่อ ทบทวนการใช้ศิลปะบำบัดในการรักษาผู้ป่วยทางจิตเวช โดยการทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ บทความ และงานวิจัย ในเรื่องความหมายของศิลปะบำบัด กระบวนการทำศิลปะบำบัด และการใช้ งานศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวชทั่วไป พบว่าศิลปะบำบัดเป็นการใช้ศิลปะในการบำบัดทางจิตใจใน บรรยากาศความสัมพันธ์เชิงบำบัดเพื่อบำบัดเป็นการสื่อสารถึงความคิด อารมณ์ ความรู้สึก มีการ ทำการศึกษาผลดีทางสุขภาพจิต ผลทางสังคมของการทำศิลปะบำบัดที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยจิตเวชทั่วไป

^{๒๔๒} วิสิทธิ์ โพธิ์วัฒน์ “การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์เพื่อการธำรง และการสืบ ต่อวัฒนธรรมการเรียนรู้การสร้างสรรค์พุทธศิลป์”, *ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (พัฒนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ทั้งผู้ป่วยจิตเภท ผู้ที่มีปัญหาความเครียด ผู้มีปัญหการใช้สารเสพติด ผู้ป่วยโรคสมองเสื่อม แต่การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นการแสดงเทคนิคการบำบัด มีการศึกษาที่เป็นระดับการวิจัยเชิงทดลองแบบสุ่มและมีกลุ่มควบคุมน้อย สรุปได้ว่า การศึกษาส่วนใหญ่ของศิลปะบำบัดนั้นแสดงผลดีที่เกิดขึ้นกับผู้รับการบำบัด แต่ยังคงมีความอ่อนด้อยด้านกระบวนการวิจัย จำนวนตัวอย่างในการศึกษามีน้อย มีการติดตามในระยะสั้น จำเป็นต้องได้รับการศึกษาที่มากขึ้นต่อไป

ชลิตา รัชตะพงศ์ธร (๒๕๕๔) สืบและปัจจัยเกี่ยวเนื่องในศิลปะบำบัดที่มีอิทธิพลต่อการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ออกแบบศิลปะบำบัดเพื่อลดภาวะซึมเศร้า ๒ ส่วน คือ ๑) กล้องระบายใจ ๒) สื่อในกิจกรรมศิลปะบำบัด ผลการวิจัยพบว่าสามารถช่วยลดความซึมเศร้าระดับต้นในผู้สูงอายุได้ ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจมากสำหรับการออกแบบกล้องระบายใจ ส่วนกิจกรรมศิลปะบำบัดได้แก่ การระบายสี การวาดหน้าตัวเอง การสร้างภาพจากภายในใจ และกิจกรรมกล่องแห่งความสุข ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจระดับมากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (๒๕๕๘) เขียนเรื่องพระพุทธรูปตามคติชาวล้านนา เนื้อหาภายในสามารถสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้ว่า พระพุทธรูปในล้านนามีความหลากหลายทั้งในเรื่องวัสดุที่ใช้สร้าง เทคนิคการสร้าง รวมทั้งการเรียกชื่อ ความหมาย เรื่องราวหรือที่มาของพระพุทธรูป ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีคิดและความเชื่อของชาวล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ใช้ข้อมูลจากเอกสารโบราณ จารึก นิทาน คำบอกเล่า และการสัมภาษณ์ ถือเป็นครั้งแรกที่มีการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปล้านนาจากมุมมองของคนในท้องถิ่นเป็นหลัก ได้แก่ การจำแนกพระพุทธรูปตามคติของชาวล้านนาแบ่งตามวัสดุการสร้าง เช่นพระพุทธรูปไม้ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ เป็นต้น แบ่งตามความเชื่อ เช่น พระพุทธรูปค่าคิง คือ ขนาดของพระพุทธรูปมีขนาดเท่ากับขนาดของผู้สร้าง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปในล้านนา พระพุทธรูปกับทุนของชุมชน และข้อคิดใหม่เรื่องพระสิหิงค์เมืองเชียงใหม่ที่สันนิษฐานคำว่าสิหิงค์ว่ามาจากคำว่าสิง เช่นเดียวกับคำว่าผีสิง ที่เรียกพระพุทธรูปว่าผีหลวง เป็นต้น

สนั่น ธรรมธิ (๒๕๕๘) ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา อธิบายการสร้างพระพุทธรูปแบบล้านนา พิธีกรรม วิธีการสร้างพิธีกรรม พร้อมอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปตามคติความเชื่อล้านนา

ปฐม หงส์สุวรรณ (๒๕๕๔) ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น ภายใต้โครงการวิจัย “วรรณกรรมล้านนา: ลักษณะเด่นภูมิปัญญา และคุณค่า” เป็นการรวบรวมตำนานพระพุทธรูปสำคัญในล้านนา ทั้งที่เป็นตำนานของกลุ่มชนชาวล้านนา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมดินแดนเดียวกัน อาทิ พระพุทธสิหิงค์ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ พระแก้วดอนเต้า วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง พระเจ้าบอกเกลือ วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน พระอะลอง วัดหลวง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ผู้เขียนใช้วิธีวิทยาการศึกษาอนุภาค การศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชน ตลอดจนวิธีคิดแบบ “คู่ตรงข้าม” (binary opposition) ที่ปรากฏอยู่อย่างโดดเด่นในตำนานพระพุทธรูปแต่ละองค์ในฐานะ “สัญลักษณ์” ซึ่งสื่อความรู้สึกนึก

คิดของกลุ่มชนเจ้าของตำนาน ซึ่งในแง่หนึ่งก็เป็นคนในชุมชนที่พระพุทธรูปนั้นๆ ประดิษฐานอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากตำนานที่มีเนื้อหาโดดเด่นชัดเจน ได้แก่การวิเคราะห์อิริยาบถพระพุทธรูปกับความคิดเชิงสังคมวัฒนธรรมแบบล้านนา เช่น อิริยาบถนั่ง ในตำนานพระเจ้านั่งดิน วัดพระเจ้านั่งดิน จังหวัดพะเยา อิริยาบถยืนที่เชื่อมโยงกับความคิดเรื่องพระเจ้าเลียบโลก เช่นเดียวกับอิริยาบถเดินสำหรับพระพุทธรูปยืน ๔ ทิศ นอกจากจะมาจากคติเรื่องพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ไปแล้ว ๔ พระองค์ในภัทรกับป็นี่ แต่ยังแฝงความคิดเรื่องการบูชา “ท้าวท่งสี่” หรือท้าวจตุโลกบาลในวัฒนธรรมล้านนา อิริยาบทกิน อิริยาบทนอน เป็นต้น

นอกจากอิริยาบถของพระพุทธรูปแล้ว ยังวิเคราะห์พุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่ปรากฏผ่านตำนานในฐานะอนุภาคสำคัญ เช่น พระรัศมี ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการแสดงพระบุญญาธิการของพระพุทธองค์ออกมาอย่างเป็นรูปธรรมในตำนาน แต่ในอีกแง่หนึ่งก็แฝงความคิดเรื่องบุญญาบารมีของชนชั้นปกครองผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ พระเศียร สัมพันธ์กับความคิดเรื่องน้ำและความอุดมสมบูรณ์ สอดคล้องกับการพบน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพระเศียรพระพุทธรูปบางองค์ อาทิ พระเจ้าอุ่นเมือง วัดน้ำฮู จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ทั้งยังได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานพระพุทธรูปผ่านหน้าที่ของพระพุทธรูป และอิทธิฤทธิ์ที่ปรากฏในตำนาน ชี้ให้เห็นว่าตำนานพระพุทธรูปบางตำนาน เช่น ตำนานพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา ตำนานพระเสด็จมณี วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกร่องรอยการเคลื่อนย้ายและภูมิปัญญาการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนจากแหล่งน้ำเป็นสำคัญ รวมถึงสะท้อนวิถีชีวิตในระบบเจ้าฟ้าผ่านตำนานที่กล่าวถึงกษัตริย์ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพระพุทธรูปในประการต่างๆ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพยายามถอดรหัสทัศนคติที่คนล้านนามีต่อพุทธศาสนา ต่อสังคม และต่อชีวิต กล่าวคือ พุทธศาสนาแบบล้านนาที่สะท้อนผ่านตำนานพระพุทธรูปนั้น แน่นนอนว่าย่อมมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบไทยที่ดำรงอยู่ควบคู่ไปกับการคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อเรื่องผี

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (๒๕๖๐) พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระนิกายวัชรยาน อธิบายเกี่ยวกับประเพณีของพระพุทธรูปล้านนายุคกรุงเรือง งานช่างและพิธีกรรมล้านนาในการสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกในจังหวัดเชียงใหม่กับมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ บทบาทลัทธิมหายานและนิกายวัชรยานที่มีต่อพระพุทธรูปปลั่งกา พระพุทธรูปทิเบต พระพุทธรูปเนปาลและพิธีพุทธาภิเษกแบบวัชรยาน และร่องรอยพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระนิกายวัชรยานในล้านนา โดยสรุปเนื้อหาหากกล่าวถึงคติความเชื่อของพระพุทธรูปศาสนาสู่การแบ่งแยกออกเป็นนิกายตั้งแต่อดีต รวมถึงการเผยแพร่ความเชื่อดังกล่าวเข้าสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์ การเข้าสู่ดินแดนล้านนาที่ได้รับอิทธิพลของความเชื่อทางพระพุทธรูปศาสนาจากหลากหลายแห่ง เช่น สุโขทัย มอญ เนปาล พุกาม ธิเบต มาผสมผสานรวมกันจนแยกไม่ออก ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ลักษณะและการสร้างพระพุทธรูป รวมไปถึงพิธีกรรม การบูชาต่อพระพุทธรูปของชาวล้านนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ (๒๕๔๐) พระพุทธรูป คติการสร้างและพิธีกรรมจากเอกสารโบราณเมืองพะเยา กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปตามธรรมเนียมล้านนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ (ใบลานและพับสา) ซึ่งแสดงถึงความพิถีพิถัน เอาใจใส่ต่อการเลือกวัสดุที่จะนำมาสร้าง การเลือกดีถี วันออกวันแรม เดือนที่เป็นมงคลในการสร้างพระพุทธรูป ทั้งยังมีการสร้างหัวใจพระพุทธรูปที่เรียกว่า หัวใจ

พระเจ้า และบรรจุด้วยสิ่งที่มีค่า และน้ำมันงา ตามคติที่ถือว่าพระพุทธรูปมีชีวิต มีฤทธิ์เดชานุภาพ อำนาจผลที่สังคมพึงปรารถนาได้ แต่หากพระพุทธรูปที่สร้างแล้วแต่ยังไม่ผ่านพิธีสวดพุทธาภิเษกหรือที่เรียกว่าบวชพระเจ้า ก็ยังไม่ถือว่าเป็นพระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ คงเป็นรูปหุ่นพระพุทธรูปเมื่อพระพุทธรูปได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกแล้ว พระพุทธรูปจะเกิดความศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อที่ถือมาโดยคตินี้ ประเพณี

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย พระเสด็จมณีนี(วัดเชียงใหม่), พระพุทธสิหิงค์(วัดพระสิงห์), พระเจ้าแก้วตื้อ (วัดสวนดอก), พระเจ้าแค่งคม (วัดศรีเกิด), พระเจ้ามังราย (วัดพญาเม็งราย), พระอัฐารส (วัดเจดีย์หลวง), พระพุทธรณเรศร์สักขัยไพริพินาศ (วัดบุพพาราม), พระเจ้าทองทิพย์ (วัดพระสิงห์), พระฝนแสนห่า (วัดช้างเผือก), พระเจ้าอมลัน (สำนักสงฆ์พระเจ้าอมลัน; หางดง) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย พระพุทธสิหิงค์/พระสิงห์ (วัดพระสิงห์), พระเจ้าล้านทอง (วัดพระเจ้าล้านทอง; เชียงแสน), พระเจ้าสองสี (วัดขุนาค; เทิง), พระเจ้าทองทิพย์ (วัดพระเจ้าทองทิพย์), หลวงพ่อผางา (วัดพระธาตุผางา), พระเจ้าแสนแซ่ (วัดอภัยภิมุขหรือวัดต้าหลวง), พระพุทธรตนากกร (วัดพระแก้ว) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดพะเยา ประกอบด้วย พระเจ้าตนหลวง (วัดศรีโคมคำ), พระเจ้านั่งดิน (วัดพระเจ้านั่งดิน; เชียงคำ), พระเจ้าทองทิพย์ (วัดศรีสุพรรณ; แม่ใจ), พระยัม (วัดลี), พระศิลา (วัดติโลกอาราม) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดแพร่ ประกอบด้วย พระพุทธโกศัยฯ (วัดพระบาทมิ่งเมือง), พระพุทธรมหารธรรมราชา (วัดไตรภูมิ), พระเจ้าแสนทอง (วัดบ้านแป้น; ลอง), พระเจ้าตอกสาน (วัดจอมสวรรค์), พระเจ้าพริ้งไต้ (วัดพระธาตุศรีดอนคำ; ลอง) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดน่าน ประกอบด้วย พระเจ้าหลวง (วัดช้างค้ำ), พระพุทธรมหารพหมอดุมศักดิ์มณี พระประธานจตุรพักตร (วัดภูมินทร์), พระเจ้าทองพิพย์ (วัดสวนตาล), พระเจ้าฝนแสนห่า หรือ พระเจ้าสายฝน (วัดพญาวัด), พระประธาน (วัดบุญยืน), พระพุทธรมหาอุตมมงคลนันทบุรีศรีเมืองน่าน (วัดพระธาตุเขาน้อย), พระพุทธรนาคินทรารักษ์ (สร้าง ๒๕๕๘ ณ ค่ายลูกเสือจังหวัดน่าน ตรงข้ามพระตำหนักงน้อย ตำบลตุ๊ไต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดลำปาง ประกอบด้วย พระเจ้าองค์หลวง (วัดพระธาตุลำปางหลวง), พระแก้วดอนเต้า (วัดพระแก้วดอนเต้า), พระเจ้าล้านทอง (วัดพระธาตุลำปางหลวง), พระเจ้าแสนแซ่ทองคำ (วัดเจดีย์ขาวหลัง), พระเจ้าทองทิพย์ (วัดบ้านลู้), พระประธาน (วัดไหล่หินหลวง), พระเจ้าศิลา (วัดพระธาตุลำปางหลวง) เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดลำพูน ประกอบด้วย พระศรีสามเมือง (ดอยขุนตาน), พระเจ้าบอกเกลือ หรือ พระเจ้าแดง, พระเจ้านันสมอ (วัดพระธาตุหริภุญชัย), พระยีน (วัดพระยีน), พระเจ้าตาเขียว (วัดบ้านเหล่า), พระเจ้าสะเลียมหวาน (วัดพระเจ้าสะเลียมหวาน; บ้านโฮ้ง), เป็นต้น

พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย พระเจ้าพาละแข่ง (วัดหัวเวียง), พระเจ้าพาราเหม่ปอก (วัดกลางทุ่ง), หลวงพ่อโต (วัดจองคำ), พระเจ้าอินทร์ฐาน พระพุทธรูปไม้ไผ่ฐาน (วัดจองกลาง) เป็นต้น

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๒) การจำแนกพระพุทธรูปล้านนา ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือเล่ม ๘ ระบุว่า พระพุทธรูปล้านนาแบ่งตามลักษณะและสมัยได้เป็น ๓ ช่วงเวลา คือ

๑) พระพุทธรูปแบบหริภุญชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๙) เป็นพระพุทธรูปที่นิยมสลักจากหินทราย พระเศียรกลม เม็ดพระศกใหญ่ เป็นกันหอย ไม่มีเกตุมาลา พระนาสิกกว้าง พระโอษฐ์หนา และห่มจีวรแบบห่มคลุม

๒) พระพุทธรูปแบบล้านนาตอนต้นและล้านนาตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๒ ลักษณะผสมกันระหว่างศิลปะของอินเดียและสุโขทัย นิยมสร้างจากสำริด มีปางประทับยืน และปางมารวิชัย

๓) พระพุทธรูปแบบพม่า เป็นระยะที่มีการเข้ามาค้าไม้ของชาวพม่าสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะองค์พระอวบอ้วน พระพักตร์เหลี่ยม พระคอสั้น ทรงนั่งประทับเอียงไปด้านหน้าเล็กน้อย สร้างจากสำริด

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (๒๕๕๔) ศึกษาพระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการของพระพุทธรูป และการจัดลำดับยุคสมัยว่าไม่ใช่เรื่องศักดิ์สิทธิ์หรือปาฏิหาริย์ โดยวิเคราะห์ลักษณะและรูปแบบของพระพุทธรูปสำคัญ ประกอบกับตำนานความเป็นมา และบริบททางประวัติศาสตร์ รวมทั้งวิเคราะห์วิกฤตศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนาในปัจจุบันที่ส่งผลต่องานพุทธศิลป์

สุวิภา จำปาวัลย์ และชัชชนะ ปิ่นเงิน (๒๕๕๑) ศึกษารวบรวมและวิเคราะห์งานพุทธสัญลักษณ์ เพื่อกำหนดรูปแบบ ศึกษาพัฒนาการ และกระบวนการสร้าง ภายใต้ปรัชญาและคติพุทธศาสนา รวมถึงการนำเสนอการพัฒนาด้านรูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมล้านนา โดยคำนึงถึงคุณค่าของพุทธสัญลักษณ์ล้านนา อันเป็นเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการศึกษา พบว่า การถ่ายทอดเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานพุทธศิลป์ปรารถนาต้องอาศัยการตีความ การสืบทอดเป็นไปในลักษณะการอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์เพื่อเป็นประเพณี พิธีกรรมของชาวพุทธ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เก็บรักษาไว้ไม่ให้สูญหายหรือถูกทำลาย

สรุป จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเรื่องพุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นั้น แม้ว่าจะมีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลากหลาย แต่อย่างไรก็ตามทางพระพุทธศาสนาแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับประวัติศาสตร์และความรู้ดั้งเดิมที่เป็นรากฐานของตน ก่อให้เกิดความเข้าใจ การตัดสินใจได้เอง ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และหากชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม

ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับการปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ ความพอใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมาก หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับความรู้ใหม่ภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ การตัดสินใจเองไม่ได้ ความไม่มั่นใจ ความไม่ภูมิใจและขาดเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบ และหากชุมชนเกิดความไม่คุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความไม่เชื่อมั่น การวางแผน การปรับตัวไม่ได้ต่อพฤติกรรมภายในชุมชน รวมไปถึงศิลปะที่ใช้บำบัดที่มีอิทธิพลต่อการลดภาวะซึมเศร้าของประชากรแสดงถึงศิลปะบำบัดสามารถลดภาวะซึมเศร้าได้ ๒ ส่วน คือ ๑) การระบายภายในใจ ๒) สื่อในกิจกรรมศิลปะบำบัด สามารถช่วยลดความซึมเศร้าระดับต้น ส่วนกิจกรรมศิลปะบำบัดได้แก่ การระบายสี การวาดหน้าตัวเอง การสร้างภาพจากภายในใจ เป็นสิ่งที่สามารถจัดการกับการใช้ชีวิตประจำวันได้

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๒) เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓) เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวิธีวิจัยดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ กระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งศึกษางานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชน งานพุทธศิลป์ที่นำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชน กิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอโดยวิธีพรรณนาความ โดยมีรายละเอียดตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ดังนี้

๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิม

พระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
ปกรณวิเสส และงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน

๑.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง เช่นวิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และรายงานการวิจัย นิตยสาร
อินเทอร์เน็ต สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับการสร้างงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน

๒) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ลงพื้นที่ภาคสนามเขตพื้นที่การวิจัยและเก็บ
รวบรวมข้อมูล โดยการสำรวจชุมชนนี้ใช้วิธีพูดคุย/สอบถามจาก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั่วไปในเขตพื้นที่
การวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลลักษณะทางกายภาพ
พื้นฐานของชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลอันเป็นองค์ประกอบโดยรวมเพื่อสนับสนุนการ
วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

๓.๒ ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่การวิจัยใน คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ได้แก่ ของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอ
เมือง จังหวัดเชียงใหม่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว พื้นที่ศึกษาวิจัยมีจุดเด่น คือ เป็นพื้นที่ที่มี ที่มีอัตลักษณ์
และภูมิปัญญาการทอผ้าที่โดดเด่น โดยเฉพาะการประเพณีทางพระพุทธศาสนา ๑๒ เดือนยังต้อง
ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องและเป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญคือ วัดยังเป็น
สถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานประจำจังหวัดเชียงใหม่ มีผู้เข้ามาปฏิบัติตลอดปี ทั้งชาวไทยและ
ต่างประเทศ ทางวัดได้ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมวิถีท้องถิ่นมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันกิจกรรม
เครื่องสัการะที่ใช้ในการบูชาทางประเพณีในพระพุทธศาสนาชุมชนยังต้องพึ่งหรือใช้บริการจากหน่วยงาน
อื่น เครื่องบูชาที่เคยมีในอดีตก็น้อย การวิจัยครั้งนี้มีความจำเป็นต้องส่งเสริมและฟื้นฟูให้
ชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ได้สร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา
ประกอบกับคนในชุมชนมีทักษะในองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน สามารถให้ข้อมูลในการวิจัย
ได้อย่างถูกต้องและแจ่มแจ้ง ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการ
ดำเนินงานและสามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนได้ อีกทั้งเป็นพื้นที่ไม่ไกลจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ การคมนาคมสะดวก ทำให้ง่ายในการติดต่อประสานงานและ
สะดวกต่อการเข้าดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ จึงเป็นเหตุผลที่ผู้วิจัยคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในการวิจัย
ในพื้นที่ชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การวิจัยภาคสนาม (Field Research)
ลงพื้นที่ภาคสนามเขตพื้นที่การวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview)

สนทนา (Focus Discussion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant Observation and non-participant Observation) กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมด ๑๕ รูป/คนในพื้นที่วิจัยดังนี้

- กลุ่มที่ ๑ พระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่การวิจัย จำนวน ๓ รูป
- กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชนและผู้บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่น จำนวน ๖ คน
- กลุ่มที่ ๓ ปราชญ์ท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่วิจัย จำนวน ๖ คน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๕ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังกล่าว เป็นเครื่องมือที่ได้รับการตรวจสอบความถูกต้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ ท่าน เพื่อให้เป็นเครื่องมือการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับการนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Interview) เป็นรายบุคคล รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมการสร้างงานพุทธจิตรกรรมล้านนาในเขตพื้นที่การวิจัย เป็นต้น

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการศึกษาวิจัย

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารต่าง จากชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ ในเรื่อง “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”

ขั้นตอนที่ ๒ ผู้วิจัยจะทำการเขียนประเด็นสำคัญของความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา รวมทั้งวัตถุประสงค์ ปัญหาที่ต้องการทราบ ขอบเขตการวิจัยด้านต่างๆ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย งานทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จัดทำสารบัญชั้คร่าวเพื่อกำหนดขอบเขตการทำการวิจัย นำข้อมูลทั้งหมดจัดส่งให้ที่ปรึกษาตรวจสอบปรับแก้ไขให้ถูกต้อง

ขั้นตอนที่ ๓ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเพื่อการออกแบบเครื่องมือการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และส่งผลให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบปรับแก้ไขเพื่อให้เครื่องมือการวิจัยมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับงานวิจัย

ขั้นตอนที่ ๔ ผู้วิจัยจะนำเครื่องมือที่ผ่านการตรวจสอบและอนุมัติจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ลงไปใช้ในการสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ในเขตพื้นที่การวิจัย เพื่อเก็บข้อมูลในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ ๕ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลด้านต่างๆ ตั้งแต่เอกสารชั้นปฐมภูมิ ทุตติภูมิและข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่การวิจัยทั้งแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ และการสนทนาแบบกลุ่ม และรายบุคคล มาทำการวิเคราะห์ วิพากษ์ แยกแยะ จัดหมวดหมู่และผสมผสานข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนและสังเคราะห์เป็นข้อมูลที่ต้องการตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และนำเสนอข้อมูลต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้องและสมบูรณ์ เพื่อนำมาเรียบเรียงเป็นข้อมูลการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๖ จัดรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัย เรียบเรียงเป็นข้อมูลที่ต้องการชัดเจน นำเสนอผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างชัดเจน และนำเสนอผลการวิจัยที่ต้องการชัดเจนตามรูปแบบการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๗ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลหลักที่สำคัญแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) ข้อมูลเชิงเอกสารที่ได้จาก ข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงเนื้อหาที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์แบบตีความเพื่อนำไปผสาน วิพากษ์ และแยกแยะกับข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือการวิจัย ทั้งแบบสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์ข้อมูลที่ต้องการตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๒) ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ต้องใช้การวิเคราะห์ จากการจดบันทึก (Note) การบันทึกเสียง (record) ความจำ (memory) ซึ่งจะมีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ อันเป็นตัวแปรสำคัญและเป็นเนื้อหาสำคัญสำคัญของการวิจัยที่ต้องใช้การวิเคราะห์กับเอกสารและแนวคิดเทียบเคียงกับทฤษฎีต่างๆ อันเป็นระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ โดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา และแนวคิดทฤษฎีต่างๆ เพื่อให้ได้ทราบถึงรายละเอียดของ รูปแบบ แนวทางประเด็นปัจจัย ต่างๆ อันเป็นข้อมูลเชิงสังเคราะห์ที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้

๓) การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นจะทำให้ได้ข้อมูลเป็นลักษณะของเนื้อหาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Content Analysis) เพื่อนำเสนอในลำดับต่อไปดังนี้

๓.๑ งานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง โดยใช้วิธีการศึกษาดังนี้

๑) การศึกษาจากเอกสารวิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะและงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน และข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ศิลปะขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีล้านนา

๒) การวิจัยเชิงสำรวจเพื่อบันทึกภาพงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง

๓) การสัมภาษณ์กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มรวมจำนวนผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมด ๑๕ รูป/คนในพื้นที่วิจัยดังนี้

- กลุ่มที่ ๑ พระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่การวิจัย จำนวน ๓ รูป
- กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชนและผู้บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่น จำนวน ๖ คน
- กลุ่มที่ ๓ ประชาชนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่วิจัย จำนวน ๖ คน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๕ รูป/คน

เพื่อสอบถามเกี่ยวกับองค์ความรู้ งานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง

๓.๒ งานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนแบบบูรณาการตามความเชื่อในชุมชนบ้านรำเปิง เป็นการนำเสนอผลการศึกษาและการสังเคราะห์ตามประเด็นวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ๓ ประเด็น คือ

๑) งานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง

๒) งานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนแบบบูรณาการตามความเชื่อในชุมชนบ้านรำเปิง

๓) การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างผลงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๓.๓ การสรุปผลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) นำมาวิเคราะห์กับข้อมูลภาคสนามจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เมื่อผ่านกระบวนการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นที่สำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยจะทำให้ได้ข้อมูลสรุป เพื่อนำเสนอการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อปรับแก้ไขจนถูกต้อง ชัดเจนและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยครั้งนี้แล้วจะเป็นผลสรุปของการทำวิจัยนี้

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

วัตถุประสงค์	ประเด็นที่ศึกษา	วิธีการศึกษา	เครื่องมือที่ใช้	ผลที่ได้รับ
๑. เพื่อสำรวจ พุทธศิลปกรรม ล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ ขึ้นมาเพื่อการ บูชาในงาน ประเพณีของ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	๑ ประวัติความเป็นมา ของพุทธศิลปกรรม ล้านนาในชุมชน ๒. ความเป็นมาของ พุทธศิลปกรรมล้านนา ในชุมชน ๓. ประเภทของพุทธ ศิลปกรรมล้านนาใน ชุมชน ๔. ประเภทของพุทธ ศิลปกรรมล้านนาใน ชุมชนที่สร้างสรรค์ ขึ้นมาเพื่อการบูชาใน งานประเพณีของ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่	๑.วิเคราะห์ข้อมูล จากพุทธ ศิลปกรรมล้านนา ในชุมชน ๒.ศึกษาคัมภีร์ ปฐมภูมิและหัตถ ภูมิประเภท ตำรา/รายงาน การวิจัย/ บทความ ๓.สัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญ	๑.แบบฟอร์ม ศึกษาเชิง สำรวจพุทธ จิตรกรรมใน ล้านนา ๒.แบบ สัมภาษณ์	องค์ความรู้เรื่อง งานพุทธ ศิลปกรรม ล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ ขึ้นมาเพื่อการ บูชาในงาน ประเพณีของ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๒.เพื่อประมวล และคัดเลือกงาน พุทธศิลป์เพื่อ นำไปประยุกต์ใช้ ในงานอนุรักษ์ และเพื่อ สร้างสรรค์ นวัตกรรมของ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	๑. การออกแบบ ประยุกต์ใช้ในงาน อนุรักษ์และสร้างสรรค์ นวัตกรรมของชุมชน บ้านรำเปิง ๒.การใช้เทคนิค วิธีการ และ กระบวนการ ประยุกต์ใช้ในงาน อนุรักษ์และสร้างสรรค์	๑.ศึกษาจาก เอกสาร ตำรา รายงานวิจัย บทความวิจัย สารสนเทศ ๒.ได้แนวทางใน การพัฒนาพุทธ ศิลปกรรม ทั้ง รูปแบบ เทคนิค วิธีการ และ	๑.แบบสรุป เอกสาร ๒.แบบ สัมภาษณ์ ๓.ต้นแบบใน การสำรวจ สร้างสรรค์ นวัตกรรมของ ชุมชนบ้านรำ	๑. งานพุทธศิลป์ ที่นำไป ประยุกต์ใช้ใน งานอนุรักษ์และ เพื่อสร้างสรรค์ นวัตกรรมของ ชุมชน

	นวัตกรรมการของชุมชนบ้านรำเปิง ๓.ผลงานสร้างสรรค์ นวัตกรรมการของชุมชนบ้านรำเปิง	กระบวนการวิธีการสร้างสรรค์ นวัตกรรมการของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓.สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและสังเคราะห์แนวคิดของงานสร้างสรรค์ นวัตกรรมการของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๔.การสังเกตแบบมีส่วนร่วม	เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	
๓. เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	๑.กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ในสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	การประเมินรายงานสรุปเชิงคุณภาพของกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้สร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง	สังเคราะห์/สรุป	๒. นำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปออกแบบและสร้างสรรค์สร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัด

		จังหวัดเชียงใหม่		เชียงใหม่ทาง พระพุทธศาสนา ในปัจจุบัน
--	--	------------------	--	--

ตารางที่ ๓.๑ แสดงกระบวนการวิจัย
ที่มา : รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ, ๒๕๖๖)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : บูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชน มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๒) เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓) เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วิธีการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งศึกษางานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชน งานพุทธศิลป์ที่นำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการของชุมชน กิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอโดยวิธีพรรณนาความ ผู้วิจัยได้ผลสรุปตามประเด็น ดังนี้

๔.๑ การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง

๔.๒ การคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง

๔.๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง

การสร้างพุทธศิลปกรรมของล้านนาผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและตำนานท้องถิ่น โดยมีแนวคำสั่งสอนในพุทธศาสนาเป็นหลัก พุทธศิลปกรรมของล้านนามีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียง ทั้งที่เจริญขึ้นมาก่อนและเติบโตร่วมสมัยกันมา การรับอิทธิพลระยะแรกด้านพุทธ

ศิลปกรรมของล้านนาเกี่ยวข้องกับศิลปะมอญ พม่า ต่อมาจึงมีการปะปนกันกับศิลปกรรมสุโขทัย ศิลปะจีนและเจริญเรื่อยมาจนถึงยุคทองของล้านนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ขอบข่ายของพุทธศิลปกรรมล้านนาแพร่ขยายไปในแคว้นล้านช้างลงไปจนถึงกรุงศรีอยุธยาในขณะเดียวกันก็มีการแลกเปลี่ยนด้านศิลปกรรมกับดินแดนทั้งสองด้วย ศิลปกรรมล้านนาค่อนข้างจะขาดหายไปเมื่อตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า จนกระทั่งราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ การเริ่มปลดปล่อยจากอำนาจทางการเมืองของพม่าโดยกลุ่มชนทางลำปางได้ประสบผลสำเร็จ พุทธศิลปกรรมกลุ่มลำปางจึงโดดเด่นขึ้นแต่หลังจากตกเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ อิทธิพลจากศิลปะภาคกลางได้เริ่มเข้ามาปะปนมากขึ้น ในระยะนี้บทบาทของพ่อค้าผู้มั่งคั่งชาวพม่าเริ่มมีมากขึ้นต้องงานสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ดังนั้นอิทธิพลของพุทธศิลปะพม่ารุ่นหลังจึงเข้ามาปะปนในที่สุด

พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานบนแผ่นดินล้านนามายาวนานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีในการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนร่มป่าเต็ง วิถีทางแห่งพุทธได้สอดประสานคนชุมชนร่มป่าเต็ง ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยง ก่อให้เกิดสังคมที่ดี ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นรูปแบบที่งดงาม ร่มเย็นเป็นสุข และมีแบบแผนเฉพาะของคนชุมชนร่มป่าเต็ง โดยชาวชุมชนร่มป่าเต็ง มีคติความเชื่อ และมีความเคารพและศรัทธาตามจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดำเนินการสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่นทั้งนี้เพื่อมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนในชาตินี้และชาติหน้า กับประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เช่น ญาติมิตรผู้มีพระคุณ ตลอดจนสังคมส่วนรวมอันได้แก่ชุมชน สรุปแล้วก็คือ เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ตามหลักการบำเพ็ญกุศลกรรมทางพระพุทธศาสนา จากการลงพื้นที่สำรวจได้ข้อมูลในพื้นที่ โดยที่ชาวบ้านชุมชนบ้านร่มป่าเต็งให้คุณค่าต่าง ๆ ที่เป็นงานพุทธศิลป์ภายในชุมชน และมีมุมมองในด้านคุณค่าต่าง ๆ ไว้ดังนี้

๔.๑.๑ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพุทธศิลป์ชุมชนร่มป่าเต็ง

คุณค่าของการสร้างพุทธศิลป์ชุมชนร่มป่าเต็งในด้านประวัติศาสตร์นั้น ให้เหตุผลว่าชุมชนมีแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นอย่างมากนั่นก็คือ พระพุทธปฏิมาภายในวัดร่มป่าเต็ง เป็นสิ่งที่บอกเล่าเรื่องราวและแสดงความเจริญของพระพุทธศาสนา ในดินแดนต่าง ๆ ที่พระพุทธศาสนาก้าวผ่านเป็นศิลปะโบราณวัตถุในปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นกิจกรรมที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญงอกงามของพุทธศิลป์ และอารยธรรมของแต่ละยุคสมัย แต่ละสกุลช่าง และยังพยายามเล่าเรื่องให้เห็นถึงภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับพุทธประวัติและพุทธตำนาน เกี่ยวกับพุทธจริยวัตรที่เรียกว่า “ปาง” ของพระพุทธปฏิมา ที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประจักษ์พยานคือ พุทธปฏิมาที่สามารถบอกอายุ เวลาในการสร้างวิธีการสร้างวัตถุ และสถานที่ในการสร้าง จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นเครื่องยืนยันถึงการมีอยู่จริงของพระพุทธเจ้า เป็นการตอกย้ำความเชื่อของชาวพุทธบ้านร่มป่าเต็ง และความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากอดีตสู่ปัจจุบันที่ชาวชุมชนร่มป่าเต็งมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยาวนาน และได้สืบทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ

ในปัจจุบันชาวชุมชนบ้านรำเปิงได้มีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ศิลปะภายในชุมชนทุก ๆ วัน พระ โดยได้รับการฟังธรรมะควบคู่กับการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ภายในชุมชนผ่านการสนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องพระพุทธปฏิมาจะไม่ใช่เป็นเพียงการจดจำแต่เพียงอย่างเดียว แต่ชาวชุมชนบ้านรำเปิง ที่ศึกษาในด้านนี้จะต้องมีพื้นฐานความรู้อันมั่นคงเกี่ยวกับรูปแบบของศิลปะอื่น ๆ ที่มีอิทธิพล เกี่ยวเนื่องกับศิลปะของชุมชนตนเอง โดยจะต้องเรียนรู้ควบคู่ไปพร้อมกับงานทางประวัติศาสตร์ และการนับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปด้วยกัน^{๒๔๓} โดยเฉพาะพระพุทธะตะปะมะหามุนีปฏิมากรของวัดรำเปิง (ตโปทาราม) เป็นสถานที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้จะเป็นที่รวมปูชนียวัตถุสถาน คู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ไว้หลายสิ่งแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเชียงใหม่และ ของล้านนาสมัยรัตนโกสินทร์อย่างสำคัญ ด้วยเป็นสถานที่ที่พระนางอะตะปาเทวีพระมเหสีรับบัญชา เป็นผู้ดำเนินการสร้าง ต่อมาหลวงปู่ทอง สิริมงคลโสภาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระออกธุดงค์วัดมาพบ วัดรำเปิง ซึ่งในเวลานั้นเป็นวัดร้าง จึงดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์และจัดการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา และในบทนี้จะกล่าวสรุปโดยย่อของบริบทของวัดรำเปิง (ตโปทาราม) จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่เพื่อเป็นการสำรวจหาข้อมูลเริ่มต้นของผลงานพุทธศิลปกรรม ภายในชุมชนว่าความเป็นมาของงานพุทธศิลปกรรมในชุมชนบ้านรำเปิงต้องการขึ้นมาจาก พระพุทธศาสนาก่อน และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือวัดรำเปิง ที่เป็นจุดรวมหัวใจของชุมชน และเป็นแหล่งที่ พัฒนาจิตใจ และการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนรำเปิงว่าไปในทิศทางที่ดีในชีวิต

วัดรำเปิง มีชื่อเดิมว่า "ตโปทาราม" ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๑ หมู่ ๕ ถนนคันคลองชลประทาน ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ อีกทั้งอยู่ใกล้บริเวณวัดอุโมงค์ วัดป่าแดง และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายในวัดมีพื้นที่ทั้งหมด ๒๔ ไร่ ๗๘ ตารางวา มีที่ธรณีสงฆ์ ที่ อ. เกาะคา จ. ลำปาง ๘๔ ไร่^{๒๔๔} มีอาณาเขตและอุปการะวัด ทิศเหนือ ติดหมู่บ้านรำเปิง ทิศตะวันออก ติดหมู่บ้านและที่เอกชน ทิศตะวันตก ติดถนนสาธารณะ และทิศใต้ ติดที่เอกชน

ประวัติศาสตร์การก่อตั้งมาตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ครองเมืองเชียงใหม่ องค์ที่ ๙ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๓๐ มีพระราชโอรส อันประสติดจากพระมเหสีเพียงพระองค์เดียว คือ ท้าวศรีบุญเรือง เมื่อ ท้าวศรีบุญเรืองพระชนม์ได้ ๒๐ พรรชามีคนเพ็ญทูลพระเจ้าติโลกราชว่า ท้าวศรีบุญเรืองเตรียมการจะคิดกบฏ ทำให้ทรงกลางแคลงพระทัย จึงทรงโปรดให้ไปครองเมืองเชียงแสนและเชียงราย จึงเป็นเมืองหน้าด่านในขณะนั้น ณ เมืองเชียงรายนี้เอง ได้เป็นที่ประสติดของพระเจ้ายอดเชียงราย และโดยเหตุที่ประสูติบนยอดเขาสูงในเชียงราย (ยอดดอกบัว ตัว

^{๒๔๓} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, โบราณวัตถุ-โบราณสถานในวัดล้านนา, (เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๙),

ครีบุญเรื่อง จึงประทานนามพระโอรสว่า "ยอดเชียงราย" ต่อมา พระเจ้าติโลกราชถูกเพ็ญโทษจากนางหอมุข พระสนมเอกว่าชาวครีบุญเรื่องเตรียมการก่อกบฏอีก จึงมีพระกระแสรับสั่งให้ปลงพระชนม์พระราชโอรสเสีย และหลังจากนั้นทรงโปรดให้ราชนัดดา คือ พระเจ้ายอดเชียงราย ครองเมืองเชียงรายสืบต่อมา ครั้นถึง พ.ศ. ๒๐๓๐ พระเจ้าติโลกราชเสด็จสวรรคต ราษฎรได้พร้อมใจกันอัญเชิญพระเจ้ายอด เชียงรายขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ หลังจากที่จัดการบ้านเมืองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทรงดำเนินการสอบสวนหาผู้ที่เป็นต้นเหตุเหตุให้ท้าวครีบุญเรื่อง พระราชบิดาต้องสิ้นพระชนม์ จนทำให้พระราชมารดาของพระองค์ทรงตรอมพระทัยถึงกับเสียพระสติ พระองค์ทรงกำหนดโทษให้ประหารชีวิตแก่ผู้ที่เป็นต้นเหตุ แต่โดยที่พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ภายหลังที่ได้สั่งให้สำเร็จโทษผู้กระทำผิดไปแล้วทรงเกรงจะเป็นกรรมจึงทรงดำริที่จะหาทางผ่อนคลายมิให้เป็นบาปกรรม ต่อกันสืบต่อไป ครั้นนั้นมีพระธิดาองค์หนึ่งมาจากต่างเมือง ได้ปักกลดอยู่ที่เชิงดอยคำตำบลสุเทพ ที่ตั้งวัดร้าง เวลานั้น ได้ทูลพระเจ้ายอดเชียงรายว่า ณ ต้นมะเดื่อไม่ห่างจากที่ท่านปักกลดอยู่เท่าใดนักได้มีรัศมีพวยพุ่งขึ้นในยามราตรี สงสัยว่า จะมีพระธาตุประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง พระเจ้ายอดเชียงรายจึงทรงช้างพระที่นั่งอธิษฐานเสี่ยงทายว่า ถ้ามีพระบรมธาตุฝังอยู่จริง และพระองค์จะได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไปแล้วก็ขอให้ช้างพระที่นั่งไปหยุด ณ ที่แห่งนั้น ทรงอธิษฐานต้นก็ทรงช้างเสด็จไป ช้างนั้นก็ได้พาพระองค์มาใต้ต้นมะเดื่อ พระองค์จึงให้ขุดรอบๆ ต้นมะเดื่อนั้นก็ทรงพบพระบรมธาตุพระเขี้ยวอยู่ในผอบดินแบบเชียงแสน พระองค์จึงทรงทำพิธีสมโภช และอธิษฐานขอเห็นอภินิหารของพระบรมสารีริกธาตุนั้นจากนั้นจึงบรรจุลงในผอบทอง แล้วนำไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณนั้น^{๒๔๔}

พระองค์ได้จารึกประวัติการสร้างวัดนี้ลงในศิลาจารึก ซึ่งเรียกว่า ศิลาฝักขาม (ตัวหนังสือฝัก ขาม) ดังมีใจความว่า "สองพันสามสิบห้าปีจุลศักราชได้แปดร้อยห้าสิบสี่ตัวใน ปีเตาใจ (เหนือ) เดือนวิสาขะไทยว่าเดือนเจ็ดออก (ขึ้น) สามค่ำวันศุกร์ไทย ได้ฤกษ์อันถ้วนสอง ได้โยคะชื่ออายุสมะยามกลองหงายต้นสองลูกนาที" ซึ่งแปลเป็นภาษาปัจจุบันว่า "วันศุกร์ขึ้นสามค่ำเดือนเจ็ด ปีชวด

พุทธศักราชสองพันสามสิบห้าปี เวลา ๐๘.๒๐ น. ได้ฤกษ์ธรณี (ดาวงอนไถ ได้โยคมหาจุจจ)" คือการก่อสร้างวัดได้ส่วนกันทั้งทางฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร โดยพระองค์ได้ทรงมีพระราชบัญชาให้พระ มเหสีชื่อ พระนางอะตะปาเทวี เป็นผู้ดำเนินการสร้าง พระนางอะตะปาเทวี ได้ประชุมแต่งตั้งกรรมการ คงต่อไปนี้ รายนามพระมหาเถระ ๑ พระมหาสามัญญโพรเจ้า ๒ พระมหาเถระสุระสีมหาโพธิเจ้า ๓. พระมหาเถระธรรมเสนาปติเจ้า ๔ พระมหาเถระสัทธรรมธิระประสาทเจ้าพระมหาเถระ

^{๒๔๔} พระพิเชษฐ ญาณวโร, บรรณาธิการ, พุทธศิลป์ล้านนา วัดร้างเปิง (โปธาราม), (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนสามัญรัฐพลการพิมพ์ (คณะบุคคล), ๒๕๕๓), หน้า ๓๘.

ญาณสาครอารามิตรเจ้า (ในศิลาจารึกว่ามีประมาณ ๑๐๐ รูป แต่ปรากฏ ชื่อเพียง ๕ รูป) รายพระนาม และนามผู้สร้างฝ่ายอาณาจักร ๑. พระนางอะตะปาเทวีประธานกรรมการออกแบบดำเนินการสร้าง ๒. เจ้าเมืองญี่ เจ้าเมืองเชียงราย ผู้เป็นพระราชปิตุลา ๓. เจ้าอติวิสุทธ เจ้าหมื่นเมืองดินเชียง ๕ เจ้าหมื่นคำพริกกลาง ๕ เจ้าหมื่นธรรมเสนาปติ เมืองจา 2 เจ้าหมื่นหนังสือผู้มีสภิตสิขหราชมนตรี ๓ เจ้าพันเชิงคิรีตันปัญญา " เจ้าหมื่นโสม ราชฉัททริก

ในประวัติไม่ได้บอกชัดว่าใช้เวลาสร้างนานเท่าใด กล่าวแต่ว่าสำเร็จทันหาประการ พร้อม ทั้ง สร้างพระพุทธรูปเป็นประธาน และพระพุทธรูปตามซุ้มที่พระธาตุเจดีย์กับได้สร้างพระไตรปิฎก และ พระราชทานทรัพย์ (นา) เงิน (เบี้ย) ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "มีราชเตทั้งหลายอันกฎหมายไว้ เก็บ อารามนี้สามล้านห้าหมื่นพัน ไว้กับเจดีย์สี่ด้าน สี่แสนเบี้ยไว้เก็บพระเจ้า (พระประธาน) ใน วิหาร ห้าแสนเบี้ยไว้เก็บอุโบสถ สี่แสนเบี้ยไว้เป็นจันทน์ (ค่าภัตตาหาร) ถิ่นห้าแสนห้าหมื่นพันเบี้ยไว้ให้ ผู้รักษา กิน สองแสนเบี้ยให้ชาวบ้านยี่สิบครัวเรือนไว้เป็นผู้ดูแลและอุปัฏฐากรักษาวัด" สำหรับชื่อวัดไม่ ร่าเปิงนั้นตามข้อความของอาจารย์มุกดา อัยยาเสนา ที่กล่าวถึงคำปรากฏของพระเจ้ายอดเชียงราย ว่า " ในขณะทีสร้างวัดพระองค์ทรงรำพึงถึงพระราชบิดา และพระราชมารดาอยากจะ ให้ทั้งสอง พระองค์มีพระชนมอยู่จะได้ร่วมทำบุญในครั้งนี้ด้วย และเพื่อให้เป็นที่บูชาคุณของทั้งสอง พระองค์พระ เจ้ายอดเชียงราย จึงทรงตกลงพระทัยให้ชื่อวัดที่สถาปนาขึ้นใหม่นี้ว่า "วัดไม่ร่าเปิง" ซึ่งเป็นภาษา พื้นเมืองเหนือ และตรงกับคำว่า "รำพึง" ในภาษากลางอันมีความหมายว่า "ไม่คร่ำครวญ ระลึกถึง คะนิงหา" วัดไม่ร่าเปิงหรือวัดตโปทาราม ได้อยู่ในสภาพวัดร้างมาหลายยุคหลายสมัยเมื่อสงครามโลก ครั้งที่สอง กองทหารญี่ปุ่นได้เข้ามาครอบครองใช้เป็นทีปฏิบัติการ ปรากฏว่าได้มีผู้ลักลอบขุดพระธาตุ เจดีย์ ได้นำเอาพระพุทธรูปและวัตถุโบราณต่าง ๆ ไปอุโบสถและวิหารที่พระเจ้ายอดเชียงรายและพระ มเหสีทรงสร้างขึ้นพร้อมกับวัด ได้ชำรุดทรุดโทรมแตกหักพังจนสภาพต่าง ๆ แทบไม่หลงเหลืออยู่ เลย ส่วนวิหารซึ่งเป็นทีประดิษฐานพระประธานนั้นไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์ได้ต่อไป มีต้นไม้ขึ้น ปกคลุมอยู่ทั่วไป แผ่นศิลาจารึกได้จมดินอยู่ในวิหาร ในปี พ.ศ.๒๔๘๔ คณะสงฆ์จังหวัด เชียงใหม่จึงได้ ประชุมตกลงกันให้อัญเชิญพระประธานไปประดิษฐานไว้ ณ ด้านหลังพระวิหารวัดพระสิงห์ในตัวเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และได้ร่วมกับกรรมการวัดทั้งผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ทำการก่อสร้างพระวิหารขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๔ หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงเป็นต้น พวกชาวบ้านที่อพยพหลบภัยไปอยู่ที่ อื่น ก็ทยอยกันกลับมา สภาพวัดก็ยังขาดการบำรุงรักษาบางครั้งขาดพระจำพรรษา หรือถ้ามีก็เพียงรูป เดียว ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ เริ่มมีการก่อสร้างพระวิหารขึ้นใหม่ต้น จึงได้อาราธนาพระภิกษุชาวบ้าน ร่าเปิงรูปหนึ่งชื่อ หลวงปู่จันทร์สม หรือ ครูบาสม มาปกครองดูแลวัดได้ระยะหนึ่ง ทำให้วิหารเสร็จใน ปี พ.ศ.๒๕๑๖ ต่อมา ท่านถึงแก่กรรมภาพ วัดก็ขาดพระจำพรรษาไปจนถึงปลายปี พ.ศ.๒๕๑๖ อุโบสถ ทีมีอยู่ในปัจจุบันนี้ได้สร้างขึ้นใหม่ เมื่อปี พ ศ ๒๕๑๔ โดยมีผู้มีจิตศรัทธาช่วยขอมต่อ ได้ใช้ในการ ปฏิบัติสังฆกรรมมาจนถึงปัจจุบันสำหรับพระพุทธรูปพระประธานนั้นเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่มียายุ

ประมาณ ๘๐๐ ปี เป็นศิลาขนาดใหญ่ กว้าง ๓๐ นิ้ว สูง ๔๙ นิ้ว โดย จส.ด. ประยูรไตรเพียร และคณะ ได้นำถวายไว้เป็นสมบัติของวัดไม่ร้าง เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๘ และมีชื่อว่า หลวงพ่อศรีโยธยา ปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๖ พระครูพิพัฒนภิบาล (ทอง สิริมงคล) เป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมา และเป็นอาจารย์ใหญ่ ฝ่ายวิปัสสนาธุระประจำสำนักวัดเมืองมา ปัจจุบันได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชกณะที่ราชทานนามพระพรหมมงคล (วิ) ได้ธุดงค์มาปักกลดอยู่บริเวณนี้ได้สังเกตเห็นว่า สถานที่นี้เป็นสัปปายะ เหมาะแก่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จึงได้วางโครงการที่จะขยายงานวิปัสสนากรรมฐานขึ้นอีกแห่งหนึ่งจึงได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดร้าง (โคปทาราม แห่งนี้ชักชวนชาวบ้านในท้องถิ่น ตลอดถึงผู้ใจบุญทั้งหลาย ช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นฟูขึ้น และได้เปิดป้ายสำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดไม่ร้าง เมื่อ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ และได้อัญเชิญพระประธานพระพุทธรูปพระอมิตายมหายานปฏิมากร จากวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร กลับสู่วัดไม่ร้าง เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๘ ตรงกับวันเสาร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ ต่อมาท่านได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ และได้พัฒนาก่อสร้างถาวรวัตถุ ตลอดจนซ่อมแซมบูรณะถาวรวัตถุภายในวัดให้เจริญรุ่งเรือง ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์จากพระครูชั้นพิเศษเป็นพระราชกณะที่ราชทินนาม "พระสุพรหมยานเถร" และในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ปีถัดมา ท่านได้รับพระบัญชาจากสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ดังนั้น ท่านจึงได้แต่งตั้งให้พระสมุห์สุพันธ์ อาจิณฺโณ รักษาการเจ้าอาวาสดูแลสืบสานงานวิปัสสนากรรมฐานสืบต่อมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงได้รับแต่งตั้งจากเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส โดยท่านเจ้าอาวาสรูปใหม่ ปัจจุบันได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เทียบผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่พระครูภาวนาวิรัช ได้สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านเจ้าคุณพระเทพสิทธิอาจารย์อดีตเจ้าอาวาสทุกประการพร้อมทั้งได้ก่อสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ๓ ชั้น เพื่อส่งเสริมในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอภิธรรมอีกทางหนึ่งด้วย และยังได้สร้างอาคาร ๘๐ ปี พระราชพรหมอาจารย์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสูง ๔ ชั้น เป็นที่รองรับการเข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหมู่คณะของ นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป สร้างศาลาปฏิบัติธรรม กฎกรรมฐานทั้งฝ่ายพระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา กว่า ๒๐๐ หลัง สร้างอาคารที่พักผู้ปฏิบัติธรรมทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาสอย่างต่อเนื่อง เพื่อรองรับผู้ที่มิใช่ศรัทธาเข้ามาปฏิบัติธรรม ในสำนักแห่งนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี

๔.๑.๒ คุณค่าด้านศิลปะกับวัฒนธรรมของชุมชนร้าง

ร่องรอยวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมของยุคต่างๆ ได้ถูกบันทึกไว้ว่า มีสติปัญญาความสามารถเพียงใด ด้วยผลงานศิลปะนั่นเอง ศิลปะจึงเป็นรูปธรรมทางวัตถุและเป็นรูปธรรมทางจิตใจซึ่งแสดงออกมา ศิลปะกับวัฒนธรรมต่างเป็นเหตุเป็นผลของกัน

และกัน ศิลปะเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์แห่งสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมาให้ปรากฏเพื่อแสวงหาผลที่จะได้รับทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ให้เกิดการยอมรับเพื่อความเข้าใจ การตัดสินใจ และการกระทำ ที่ถูกต้องดีงามจากผู้ชื่นชม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในศิลปะ จะมีใช้วัตถุที่มีเพียงความงามทางศิลปะเท่านั้น แต่จะเป็นสัญลักษณ์องค์แห่งการรับรู้ ช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิตใจให้เกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเป้าหมายที่ชัดเจนมั่นคง ซึ่งเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ให้มากกว่าเรื่องของความงามและความพึงพอใจ

ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ของชุมชนรำเปิงในทุกขั้นตอนเป็นการถ่ายทอดปรัชญาความเชื่อลงไปในงานศิลปะเพื่อเป็นแนวทางที่จะได้ถ่ายทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งจากพุทธลักษณะและศาสนพิธีต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นหลังจากที่มีศาสนาแล้ว เป็นการสร้างโอกาสในการแสดงธรรมของพุทธองค์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีคนหมู่มากมารวมกัน ประกอบกิจกรรมอย่างเดียวกัน เหตุที่มีพิธีกรรมนั้น เพราะเนื่องมาจากหัวใจของพุทธศาสนา คือ การทำความดีละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ จากทั้ง ๓ หลักการนี้ทำให้พุทธบริษัทหันมาประกอบกิจกุศล เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ, ทางทำความดีได้แก่

๑. ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
๒. สีลมัย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
๓. ภาวนามัย คือ การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือการฝึกจิตใจเจริญปัญญา
๔. อปจายนมัย คือ การทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
๕. เวยยาวัจจมัย คือ การทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้
๖. ปัตติทานมัย คือ การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้อื่น
๗. ปัตตานุโมทนามัย คือ การทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
๘. ัมมัสสวนมัย คือ การทำบุญด้วยการฟังธรรมด้วยการศึกษาหาความรู้
๙. ัมมเทสนามัย คือ การทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้รู้
๑๐. ภิภุชุกัมม คือ การทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

ในการสร้างบุญที่มีศิลปะเป็นวัฒนธรรมความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวพุทธชุมชนรำเปิง คือ การสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาเป็นการสอดแทรกหลักธรรมคำสอนเหล่านี้เข้าไปในพิธีกรรมของกระบวนการสร้างและอาศัยศรัทธาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการนี้สั่งสอนธรรมชั้นสูง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดองค์ความรู้และนำความรู้นั้นไปขัดเกลาตัวเองให้เกิดปัญญา มีดวงตาเห็นธรรมสามารถนำไปเสริมสร้างความสุขแห่งการทำบุญด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า พละ ๕ ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดความสุขแห่งความดีงาม ทำให้ผู้คนมีความสุข สังคมสงบสุข

พระพุทธรูปจะมียอดประกอบใหญ่ ๆ ๔ ประการคือ มีศาสนธรรม คือ พระธรรมคำสอน ที่พระพุทธรูปทรงชี้ทางไว้ มีศาสนบุคคล คือ บุคคลที่รักษาคำสอนของพระพุทธรูป คือ พุทธบริษัท ๔ มีศาสนพิธี คือ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันของกลุ่มคน และยังมีศาสนวัตถุ เป็นที่ประกอบกิจกรรม เช่น การทำวัตรเช้าวัดเย็น การรักษาอุโบสถศีล การลงปาฏิโมกข์ การบรรพชาอุปสมบท การประกอบตามจารีตประเพณี ต่าง ๆ พระพุทธรูปมาจัดเป็นศาสนวัตถุประการหนึ่ง ที่ประกอบเป็นวัด ที่จะขาดเสียมิได้เพราะเป็นตัวแทนของพุทธรูป ถ้าขาดหายไปก็จะไม่ครบองค์ประกอบ ทำให้ศาสนาไม่สมบูรณ์ เปรียบเสมือนกับโต๊ะที่มี ๔ ขา ถ้าขาดขาใดขาหนึ่งไปก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ดังนั้น

๔.๑.๓ คุณค่าด้านศิลปะล้านนาในชุมชนรำเปิง

การวิเคราะห์คุณค่าและความงามของงานพุทธศิลป์และงานศิลปะของคนชุมชนรำเปิงนั้น อาจแบ่งแยกออกเป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงที่มีระบบระเบียบซับซ้อน จากลำดับขั้นที่อยู่ในระดับความงามทั่วไป ซึ่งสามารถเรียนรู้และรับได้ทุกคน ซึ่งถือว่าเป็นความงามขั้นพื้นฐาน จนถึงขั้นที่มีประสบการณ์ในการเรียนรู้ ฝึกฝน ปฏิบัติ สร้างความคุ้นเคย จึงสามารถเกิดความซาบซึ้งในความงามนั้นได้

งานพุทธศิลป์ของชุมชนรำเปิง นั้นสร้างเพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แต่อาจจะมีการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านชุมชนรำเปิงบ้างบางอย่าง เช่น ความเข้าใจในศิลปะและการอนุรักษ์ จึงจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์คุณค่าและความงามของงานพุทธศิลป์ที่ชาวชุมชนรำเปิงให้คุณค่าไว้พอสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานในการเข้าใจ คือ

๑. ปริยัติ คือการศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับศิลปะที่ก่อให้เกิดงานพุทธศิลป์ขึ้น อาทิเช่น พระพุทธรูปในเรื่องของรูปร่างรูปทรง ท่าทาง สีลา การกำเนิดของเส้น อารมณ์ หรือสุนทรียศาสตร์ในงานพระพุทธรูป ในทางพระพุทธศาสนา ปริยัติ หมายถึงการเล่าเรียนหลักธรรมในพระไตรปิฎก ควบคู่กับการสอนงานด้านพุทธศิลป์ให้ชาวชุมชนได้รับฟังร่วมกัน

๒. ปฏิบัติ คือการลงมือทำจริง ในการสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์นั้น ๆ ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการประพฤติธรรม ปฏิบัติธรรม หรือการนำเอาหลักธรรมคำสอนไปใช้หรือทำตาม

๓. ปฏิเวธ คือ การเข้าถึงคุณค่าหรือแก่นแท้ในงานพุทธศิลป์ หรืองานศิลปกรรมนั้น ๆ ซึ่งมีขั้นตอน เครื่องมือ หรือสื่อการแสดงความรู้สึกอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในคุณค่าของงานศิลปะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการลู่ลงผลในระดับต่าง ๆ จนถึงการตรัสรู้^{๒๔๕}

งานพุทธศิลป์ที่มีความงามและมีคุณค่าต่องานศิลปะที่เป็นที่ยอมรับว่ามีความงามเป็นเลิศ เช่น พระเจ้าแก้วต้อ วัดพระเจ้าแก้วต้อ อำเภอเมือง พระเจ้าแก้วต้อเป็นพระพุทธรูปปฏิมาสำริด ปางมารวิชัยที่สวยงามองค์หนึ่งของล้านนา ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในอุโบสถพระเจ้าแก้วต้อ ซึ่งรวมเป็นวัดเดียวกับวัดสวนดอกเชียงใหม่ ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า พระเจ้าแก้วต้อสร้างโดยพญาเมืองแก้ว กษัตริย์เชียงใหม่ ลำดับที่ ๑๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๘ ใช้ทองสำริด จำนวน ๙ ต้อ ในด้านการหล่อ ได้แยกส่วนการหล่อออกเป็น ๘ ส่วน แล้วนำมาประกอบกันเป็นองค์ คล้ายกับพระเจ้าแสนแสน พระพุทธสิหิงค์ หรือพระสิงห์ ของชาวล้านนาเป็นองค์หนึ่งซึ่งงดงาม สมบูรณ์แบบนอกจากนี้พระพุทธรูปปฏิมาที่งดงามและเป็นที่รู้จักเช่น พระอัฐารส วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ พระเจ้าล้านทอง วัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว เชียงใหม่ พระเจ้าล้านทอง วัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอเชียงแสน เชียงราย พระสิงห์ ๒ วัดอุโมงค์น้อย อำเภอเมือง เชียงใหม่ พระทรงเครื่อง วัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง เชียงใหม่ เป็นต้น พระพุทธรูปปฏิมาชิ้นบรมครูที่กล่าวถึงมานี้เป็นครูช่างทางพุทธศิลป์และเป็นตัวอย่างในการใช้เทคนิคการปั้นเพื่อการหล่อโลหะในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นสุดยอดของงานประติมากรรมทั่วไป ทั้งการหล่อแบบสากลและประจำชาติ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีวัสดุอุปกรณ์ที่ง่าย และสะดวกในการหล่อโลหะ แต่ในด้านของคุณค่าในด้านความงามกลับลดน้อยลงไป เหตุเพราะความบริสุทธิ์ของโลหะส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นปัจจัยทางด้านฝีมือและเศรษฐกิจของช่างปัจจุบัน ดังนั้นพระพุทธรูปปฏิมาจึงเป็นงานที่มีคุณค่าต่อวงการศิลปะเป็นอย่างมาก และยังส่งอิทธิพลให้กับงานพุทธศิลป์ในแขนงอื่น ๆ หรือ ก่อให้เกิดศิลปะประเภทอื่น ๆ ทั้งงานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และวรรณกรรมและนาฏกรรม

๔.๑.๔ คุณค่าของพุทธศิลปกรรมล้านนาศสมัยปัจจุบันต่อการเปลี่ยนแปลง

ศูนย์กลางอำนาจเดิมยังคงอยู่ที่เชียงใหม่ แต่อย่างไรก็ตามอำนาจของเมืองต่าง ๆ คือ เมืองลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน คงมีเท่าเทียมเป็นอิสระต่อกันดังนั้นจึงถือได้ว่างานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้มี ความหลากหลายทางด้านรูปแบบละคงเอกลักษณ์เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้อย่างมาก หลักฐานงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้ปรากฏทั้งงานสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนา ทั้งเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร โขงพระเจ้า เป็นต้น และสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย อาทิสถาปัตยกรรมชนชั้นปกครอง เช่น หอคำ เค้าสนามหลวง คุ่มเจ้านาย เป็นต้น และบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

^{๒๔๕} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, โบราณวัตถุ-โบราณสถานในวัดล้านนา, (เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๙),

สถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาช่วงเวลานี้มีตัวอย่างสำคัญ เช่น เจดีย์ เจดีย์วัดพระธาตุจอมยอง เมืองลำพูน ที่มีรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับเจดีย์ที่เมืองยอง ในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า ทั้งนี้เป็นผลจากการอพยพชาวยองหรือชาวลื้อเข้ามาอยู่ในดินแดนล้านนา วิหาร วิหารจามเทวี วัดปงยางคก เมืองลำปาง ในเขตเชียงใหม่พบวิหารจำนวนมาก เช่น วิหารวัดตันตวัน วิหารวัดป่าแดด วิหารวัดบวกรกหลวง เป็นต้น วิหารเหล่านี้ยังคงสืบทอดรูปแบบวิหารแบบเดิม โดยใช้หลังคาซ้อนกันเป็นตับ ระบบโครงสร้างมาต่างใหม่ และประดับตกแต่งด้วยงานลายคำ งานแกะไม้ และงานปูนปั้น

งานประดับสถาปัตยกรรมในช่วงนี้นิยมใช้กระจกจีนหรือกระจกเกรียบประดับ นอกจากนั้นยังปรากฏรูปแบบวิหารทรงปราสาท ดังตัวอย่างเช่นวิหารวัดปงสนุก เมืองลำปาง , วิหารวัดปราสาท เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น อุโบสถ อุโบสถสองสงฆ์ วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ ยังคงสืบทอดรูปแบบวิหารสกุลช่างเชียงใหม่ไว้อย่างลงตัว หอไตร หอไตรวัดดวงดี, หอไตรวัดพอนสร้อย เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น หอไตรเหล่านี้ใช้เป็นที่พักเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานและพับสาต่างๆ นอกจากนี้ยังปรากฏหอไตรกลางน้ำด้วย ดังเช่นหอไตรวัดพุทธเอ็น แม่แจ่ม เชียงใหม่ เป็นต้น

หอคำ หอคำลำปาง (พบหลักฐานจากภาพถ่ายเก่า ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว) หอคำพระเจ้ามโหตรประเทศ เมืองเชียงใหม่ ได้ย้ายจากที่เดิมมาเป็นวิหารวัดพันเตาในปัจจุบัน คຸ່ມເຈົ້ານาย ปรากฏทั่วทุกเมืองในล้านนาช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่ปรากฏหลักฐานเป็นคຸ່ມເຈົ້ານายในสมัยหลัง ใช้อาคารก่ออิฐถือปูน ดังตัวอย่างสำคัญที่คຸ່ມເຈົ້າบุรีรัตน์ เมืองเชียงใหม่

นอกจากนั้นในช่วงเวลานี้ยังคงปรากฏสิ่งก่อสร้างเนื่องในวัฒนธรรมการถือผี ด้วยกล่าวคือ คงมีการสร้างหอผีอันเป็นความเชื่อในเรื่องผีรักษาพื้นที่ อาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ หอผีในพื้นที่สาธารณะ โดยมักจะเรียกว่า “หอเสือ” ดังเช่น หอเสือวัด หอเสือธาตุ (ผีรักษาพระเจดีย์) เป็นต้น นิยมก่อสร้างเป็นงานก่ออิฐถือปูนอาจมีหรือไม่มีการประดับตกแต่งก็ได้ และหอผีในที่อยู่ออาศัยอันเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า “ผีปู่ย่า” โดยส่วนใหญ่ใช้เป็นอาคารหลังคาคลุมมีรูปแบบคล้ายกับเรือนที่อยู่อาศัยจริง

สถาปัตยกรรมในความเชื่อเรื่องผีนี้คงเริ่มปรากฏหลักฐานอย่างเด่นชัดในสมัยนี้ และน่าจะส่งอิทธิพลหรือมีการสืบทอดรูปแบบมาสู่ยุคปัจจุบันด้วย สำหรับอาคารที่อยู่อาศัยของชนชั้นปกครองระดับล่าง (พญาต่างๆ, พ่อแก้ว แก่บ้าน เป็นต้น) หรือผู้คหบดีหรือ คงเป็นบ้านเรือนที่ใช้ไม้แข็งแรง สร้าง โดยนิยมเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็กอยู่ในพื้นที่เดียวกัน นิยมประดับกาแลในส่วนยอดจั่ว และทำย่นตีในส่วนเหนือกรอบประตู ดังเช่น เรือนพญาวงศ์ เป็นต้น สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยเหล่านี้มีการรวบรวมไว้ที่สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนชนชั้นล่างนั้นคงอาศัยบ้านเรือนขนาดเล็ก หรือใช้วัสดุที่หาง่ายละไม่เสียค่าใช้จ่ายมากนักตามวิถีชีวิตของชาวล้านนา

สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงปัจจุบัน

ในช่วงเวลานี้ล้านนาได้ถูกปรับเปลี่ยนจากหัวเมืองประเทศราช มณฑลต่างๆ ปรับเปลี่ยนเป็นการปกครองในรูปแบบจังหวัดผูกพันอยู่กับการสร้างความเป็นสยาม หรือการสร้างประเทศ งานสถาปัตยกรรมจึงผสมผสานอิทธิพลทั้งจากตะวันตก ที่แสดงความมั่นคงแข็งแรงจากวัสดุการก่ออิฐถือปูน รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมในยุคปลายรัตนโกสินทร์

ในยุคนี้มีการปรับเปลี่ยนสถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาที่สำคัญคือ สถาปัตยกรรมในกระบวนการที่สร้างและบูรณะโดยครูปาเจ้าศรีวิชัยเป็นงานปรับ เปลี่ยนรูปแบบอุโบสถ วิหาร เจดีย์ ให้เป็นแบบสถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่างเช่น วิหารหลวงวัดพระสิงห์ เชียงใหม่, วิหารหลวงวัดศรีโคมคำ (วิหารพระเจ้าตนหลวง) เมืองพะเยา, วิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญไชย เมืองลำพูน เป็นต้น

สถาปัตยกรรมในกระบวนการที่สร้างและบูรณะโดยครูปาเจ้าศรีวิชัย ส่งอิทธิพลให้กับการสร้างและออกแบบอาคารต่างๆ ในสมัยต่อมาด้วย เมื่อก้าวเข้าสู่พุทธศตวรรษที่งานสถาปัตยกรรมจึงปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบรัตนโกสินทร์มากขึ้น และยังแสดงความหลากหลายทั้งทางด้านรูปแบบ วัสดุ และงานประดับ

๔.๑.๕ ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา

ดังได้กล่าวแล้วว่าความเชื่อในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจ หมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลปกรรมถึงการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา และเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลที่เป็นไปตามความเป็นจริงเท่านั้น เป็นความเชื่อที่สร้างปัญญา เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน นอกนั้นจะไม่กล่าวในที่นี้

ด้วยศรัทธาความเชื่อเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธองค์ได้สร้างสรรค์งาน “พุทธศิลปกรรม” ขึ้น ซึ่งนอกจากจะได้เผยแพร่แนวคิดที่มีต่อพระพุทธศาสนาด้วยผลงานพุทธศิลปกรรมแล้ว ยังเป็นการน้อมนำให้ผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรมและผู้ที่ได้ชมได้ใกล้ชิดแนบแน่นกับพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

งานพุทธศิลปกรรมก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบานกลั่นเป็นความสุขสงบและร่มเย็น จึงกล่าวได้ว่า งานพุทธศิลปกรรมเป็นเหมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำความเลื่อมใส ในบวรพระพุทธศาสนา งานพุทธศิลปกรรมที่ปรากฏทุกแขนง จึงเป็นประจักษ์พยานแห่งความเลื่อมใสของพุทธบริษัทต่อ ๆ กันมาทุกยุค ทุกสมัย ที่ได้ปรากฏต่อสายตาจนถึงปัจจุบัน

การสร้างงานพุทธศิลปกรรมเป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อเป็นการอุทิศและเป็นการรับใช้พระศาสนาโดยตรง ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนโดยองค์รวม เป็นการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนในกาลต่อไป

มีนักปราชญ์และนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ทัศนะคติเรื่องพุทธศิลปกรรมอันเป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้อย่างแยบคายและน่าสนใจ เช่น ตามความหมายในทัศนะของ อ.จุลทัศน์ พัยฆรานนท์ มีความตอนหนึ่งว่า

“พุทธศิลปกรรมนั้นเป็นที่รู้จักกันว่า มีการสร้างทำและปรากฏอยู่เป็นส่วนมากในพระอารามต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า โบสถ์ วิหาร พระสถูป พระปรางค์ เป็นงานด้านสถาปัตยกรรม พระพุทธรูป ลวดลายปูนปั้น งานสลักไม้ตกแต่งต่าง ๆ เป็นงานด้านประติมากรรม และมีรูปภาพไว้ตามฝาผนังภายในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญเป็นงานด้านจิตรกรรม พุทธศิลปกรรมที่สร้างทำขึ้น เพื่อประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา”

ความเชื่อกับการสร้างงานพุทธประติมากรรม

ประติมากรรมนั้นจัดเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการปั้น การแกะสลัก, การหล่อ หรือวิธีการอื่นใดที่ก่อให้เกิดงานศิลปะ ซึ่งมีทั้งความกว้าง ยาว และลึก หรือหนาในงานศิลปะนั้น^{๑๗}

จากประติมากรรมดังกล่าว กับคำว่าพุทธ ที่แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งนำมารวมกัน ก็จะได้คำว่า “พุทธประติมากรรม” ก็จะหมายถึงงานปั้น งานหล่อ งานแกะสลัก ที่ก่อให้เกิดความรู้ ความตื่น และเบิกบาน ซึ่งจากนี้จะหมายถึงเฉพาะพระพุทธรูป และงานที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาในล้านนาเชียงใหม่ พระพุทธรูปในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ปรากฏเป็นที่รู้จักในฐานะ พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง^{๑๘} คือ

๑. พระพุทธรูปที่สร้างจากอัญมณี ก้อนหิน อัญมณี ต่าง ๆ เช่น พระเสด็จมณี พระแก้วขาว สืบทอดมาแต่ยุคทริภุญชัย มาถึงราชวงศ์เม็งรายถึงปัจจุบัน และพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต)

๒. พระพุทธรูปที่สร้างจากโลหะ ที่หลอมละลายเทลงหุ่น หรือแม่พิมพ์ โลหะที่ใช้ เช่น ทองเหลือง ทองแดง เงิน ทองคำ หรือสัมริด มีพระเจ้าเก้าตื้อ วัดสวนดอก(พระอารามหลวง) พระพุทธสิหิงค์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระเจ้าแสนเมืองมา วัดหัวข่วง(แสนเมืองมาหลวง) เป็นต้น

๓. พระพุทธรูปที่แกะสลักไม้ ที่ปรากฏในตำนานก็มีพระแก่นจันทร์แดง ตามตำนานว่า อยู่ ณ วัดเจ็ดยอด แต่หายไปแล้ว พระพุทธรูปไม้สักทอง วัดบุพพาราม เป็นต้น

คนในล้านนาไทยได้ใช้ประติมากรรมเป็นสื่อจากความเชื่อที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่สามารถสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และสามารถนำมาใช้ในการสร้างสรรค์เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิด ความพึงพอใจ ความภูมิใจ ส่วนใหญ่จะเน้นเกี่ยวกับรูปเคารพทางศาสนา และความเชื่อ ดังเช่นคนล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป จึงใช้ประติมากรรมเป็นสื่อแสดงออก จากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ทำสิ่งที่ไม่มีความเป็นสิ่งที่มีความค่าทางศิลปะ ไม้ ดิน หิน และทองคำ เป็นต้น ซึ่งสามารถพบเห็นจากในวัด และวัง ในบ้าน จากการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใน ล้านนาและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ปัจจุบันยังปรากฏในฐานะพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองอยู่หลายองค์เช่น พระพุทธสิหิงค์ พระแก้วมรกต พระบาง เป็นต้น

งานประติมากรรม เช่น รูปและสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า นั้น นอกเหนือจากการสร้าง เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเกิดความรู้สึกศรัทธาไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามหลัก พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูป ซึ่งมีการถ่ายทอดรูปแบบตามคัมภีร์มหาปุริ

^{๑๗} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **ประติมากรรมไทย**, หนังสือชุดความรู้ไทย พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๓.

^{๑๘} โชค เก่งเขตรกิจ และคณะ, **ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสริมวิทย์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

ลักษณะ ๓๒ ของมหาบุรุษผู้มีบุญญาธิการ แม้ว่าจะไม่ครบถ้วนตามคัมภีร์ทั้งหมดแต่ได้แสดงถึงความสงบ ความเมตตา และความงามตามหลักสุนทรียะ ซึ่งก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว พึงพา เพื่อนำไปสู่หนทางพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ นอกจากนี้สัญลักษณ์ของพระพุทธรองค์ เช่น ต้นโพธิ์ ดอกบัว สุธูป ธรรมจักร รอยพระพุทธรบาท แสดงถึงความหมายและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้า ตามพระพุทธรประวัติและชาดกนิทานบางเรื่อง^{๒๔๖}

วรรณกรรมตำนานสิงคนิทาน กล่าวถึงตำนาน และเรื่องราวของพระพุทธรสิงค์ หรือ “พระพุทธรูปศิลปะล้านนา” ถือว่าเป็นผลลัพธ์ของพลังศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ผนวกกับพลังทางศิลปะ และความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ จนกลายเป็นรูปแบบพุทธศิลป์อันเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะ “พระพุทธรูปแบบพระสิงห์” หรือที่เรียกในท้องถิ่นว่า “พระสิงห์” มีลักษณะที่สำคัญ คือ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลม อมยิ้ม พระหนุเป็นปม ขมวดพระเศวตใหญ่ ยอดอุษณิษะเป็นลูกแก้วคล้ายบัวตูม ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน นอกจากนี้ ความรุ่งเรืองในพุทธศาสนา ยังเป็นผลให้มีการสร้างพระพุทธรูปจำนวนมากมาย จนทำให้ช่างฝีมือผู้สร้างได้ค้นพบ “สัดส่วนแห่งความงาม” ในการสร้างพระพุทธรูปล้านนาให้งดงามจนหาที่เปรียบไม่ได้ เช่น มาตรการกำหนดขนาดสัดส่วนของพระพุทธรูป ที่เรียกว่า “โณลก” หรือ “มอก” เช่น วัดความยาวของฝ่าพระบาทได้เท่าใดก็แสดงว่าความสูงตั้งแต่พระนาภิจนถึงปลายพระหนุ หรือพระศอกจะเท่ากับสี่เท่าของฝ่าพระบาท เป็นต้น

รูปแบบที่หลากหลายของพระพุทธรูปคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ที่ถือว่าเป็นยุคทองของงานช่างล้านนา ซึ่งแพร่หลายไปยังท้องถิ่นต่างๆ จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของตัวเองขึ้น เช่น สกูลช่างเชียงราย สกูลช่างเชียงแสน สกูลช่างแพร่-น่าน สกูลช่างลำปาง เป็นต้น^{๒๔๗} นอกจากการสร้างสรรคงานประติมากรรมในรูปแบบของพระพุทธรูป ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีการสร้างสรรคงานประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอีกมากมาย เช่น หน้าแห่นบ แห่นบ ธรรมมาสน์ สัตตภัณฑ์ หรือเชิงเทียนที่มีลักษณะเป็นแผงสำหรับปักเทียนลดหลั่นกันสำหรับตั้งบูชาด้านหน้าองค์พระปฏิมาประธาน และ “หีตธรรม” ซึ่งใช้เก็บพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ที่จารกันและอุทิศถวายไว้ในพุทธศาสนา และรวบรวมเก็บรักษาไว้ในหีตธรรมนั่นเอง

สำหรับงาน “ปูนปั้น” พบในการตกแต่งสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งมีซุ้มจรนมาและมีตัวเรือนธาตุที่ต้องมีการประดับตกแต่งเพิ่มเติมแตกต่างไปจากเจดีย์ทรงระฆังที่นิยมใช้การตกแต่งด้วยการบุฉาบ นอกจากนี้ ยังพบงานปั้นปูนนูนสูง และรูปลอยตัวสำหรับตกแต่งสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะการปั้นรูปเทวดา และสัตว์ในจินตนาการ เช่น นาค และ สัตว์หิมพานต์ เช่น รูปเทวดาปูนปั้นตกแต่งกุ่มหาโพธิ์ที่วัดเจ็ดยอดซึ่งสร้างขึ้นในช่วงล้านนายุคทอง และรูปปูนปั้นตกแต่ง

^{๒๔๖} พัทธินทร์ ศุขประมูล, วิเศษ เพชรประดับ และเมธินี จิระวัฒนา, **รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

^{๒๔๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **ศิลปะล้านนาเอกสารคำสอนกระบวนวิชา ๓๑๗๔๐๕**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๙-๑๓๓.

หอไตรวัดพระสิงห์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปูนเป็นส่วนผสมและกรรมวิธีที่แตกต่างไปจากการเตรียมปูนสำหรับทั่วไป เรียกว่า “สตายจิ้น” ซึ่งเนื้อปูนที่ผสมได้จะมีลักษณะเหนียวและลื่นเพราะผสมน้ำมันตังอิ้ว จึงสามารถปั้นตกแต่งชิ้นงานที่ต้องการความปราณีตสูงได้ เช่น การตกแต่งหน้าบันอาคาร โดยมีตัวอย่างที่ชัดเจนคือหน้าบันวัดโหล่หินหลวง จ.ลำปาง เป็นต้น

สำหรับ โลหะ ส่วนใหญ่ใช้กับชิ้นงานหล่อ โดยมากเป็นโลหะผสมที่ เรียกว่า สำริด ซึ่งมีส่วนผสมสำคัญของแดงและตะกั่ว ซึ่งนอกจากนิยมนำไปหล่อพระพุทธรูปแล้ว ยังนำมาหล่อยังนำมาหล่องานตกแต่งที่ต้องการให้มีคุณค่าสูงด้วย เช่น โคมไฟฉลุลายประดับองค์พระธาตุเจดีย์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังใช้ทองเหลืองที่ เรียกว่า ทองจังโก บุงค์พระเจดีย์แล้วปิดทองคำ และมีการดุนลายบนแผ่นทองจังโกเป็นลวดลายต่าง ๆ ด้วย งานประติมากรรมรูปเคารพที่เกิดขึ้นจากการฟังเรื่องของเทพเจ้า แล้วมีความอยากเห็นด้วยตา จึงมีความพยายามสร้างรูปเทพเจ้าขึ้นโดยใช้รูปร่างคล้ายมนุษย์ตามที่ได้ยินมา จึงสร้างรูปเทวรูปขึ้นตามคัมภีร์ต่าง ๆ^{๒๔๘}

ตามที่หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระแห่งล้านนา นั้นมีเนื้อหาแสดงตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถีในอินเดียจนถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ทำให้เรื่องตำนานพระแก่นจันทน์นี้ มีการสันนิษฐานได้ว่า ต้นแบบการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาและสุโขทัย คือ พระพุทธรูปแก่นจันทน์ และคติการสร้างพระพุทธรูปเป็นที่นิยมในล้านนามากกว่าในสุโขทัยซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน^{๒๔๙} ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ อาจจะกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปในความเชื่อของชุมชนบ้านไร่เปิง มีความเชื่อในการร่วมใจกันสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาๆ ทุก ๆ ปี ดังความเชื่อที่มีมา ดังนี้

พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธรเจ้า แม้จะเกิดหลังจากที่พระพุทธรเจ้าปรีณิพพานไปนานแล้ว ไม่เห็นเคยเห็นพระพุทธรเจ้าขณะที่ทรงมีชีวิตอยู่ ไม่รู้ด้วยซ้ำว่า พระองค์มีรูปร่างหน้าตาแท้จริงอย่างไร ได้อ่านเฉพาะข้อความในหนังสือพุทธประวัติ ในพระไตรปิฎกอรุณกถา แต่ชาวพุทธทุกคนศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธรูปว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธรองค์ แม้จะเป็นเพียงวัตถุ ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่มีความศักดิ์สิทธิ์และน่าเคารพกราบไหว้เหมือนกับพระพุทธรเจ้า เพราะชาวพุทธทุกคนเชื่อมั่นอย่างยิ่งว่า พระพุทธรูปคือองค์แทนพระพุทธรเจ้า

หลักฐานยืนยันความศรัทธาของชาวล้านนา ว่าพระพุทธรเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ คือ ประเพณีถวายข้าวพระพุทธรูป ถึงฤดูกาลก็เปลี่ยนผ้าทรง ถึงฤดูหนาวก็มีประเพณีก่อไฟถวายพระพุทธรูป ด้วยรำลึกรู้ว่า พระพุทธรูปก็หนาวเหมือนเรา

^{๒๔๘} แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, หน้า ๑๗๔.

^{๒๔๙} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, ฌ.ศ.ดร., กำเนิดและพัฒนารูปแบบพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓.

พระพุทธรูปเป็นสื่อให้เข้าถึงพระธรรม และพระสงฆ์ ชาวพุทธกราบไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม ไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์

ชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งใด ครั้นเห็นพระพุทธรูปย่อมรู้สึกอ่อนโยนลงมา ความอ่อนโยน นั้นแหละคือ ตัวธรรม ความคิดจิตใจแผ่ซ่านหมองเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูป กลับละเว้นชั่วนั้นเสีย นั้นแหละคือธรรม เกิดความเดือดร้อนใจเมื่อใดเมื่ออยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป ได้ก้มกราบพระพุทธรูป จิตใจก็เย็นสงบลง อธิษฐานจิตให้มันคงได้ นั้นแหละคือ ธรรม

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปที่สร้างในอินเดียยุคต้น แม้จะได้ต้นแบบมาจากแบบการสร้างเทวรูปของชาวกรีกแต่เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว ชาวพุทธทุกคนรับรู้ว่าเป็นพระพุทธเจ้า เป็นของชาวพุทธ ไม่ใช่เทวรูปของชาวกรีก แบบที่ใช้ในการสร้าง พระพุทธรูปจะเป็นของชนชาติใด นับถือศาสนาไหนก็แล้วแต่ เมื่อสร้างพระพุทธรูปตามแบบนั้นเสร็จแล้ว ทุกคนเห็นก็รู้ว่าเป็นพระพุทธรูป

ในประเทศไทยทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปปรากฏให้เห็นชัดเจนอยู่แล้ว เพราะเมืองไทย เป็นเมืองพุทธโดยแท้ แต่ในต่างประเทศ ผู้คนหน้าตาแปลกจากคนไทย เห็นเพียงรูปภายนอก ดูไม่ ออกว่านับถือศาสนาอะไร แต่พอเห็นพระพุทธรูปก็บอกได้ทันทีว่าเป็นชาวพุทธ แม้คนที่ไม่ได้ศรัทธา อย่างจริงจัง แต่มีพระพุทธรูปอยู่ด้วย ก็พอคาดเดาได้ว่ามีใจโอนเอียงเป็นชาวพุทธอยู่ด้วย พระพุทธรูป จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง

พระพุทธรูปเป็นอุเทสิกเจดีย์ ในสมัยพุทธกาล พุทธบริษัทไม่นิยมสร้างวัตถุขึ้นมาบูชา นับถือบูชาพระไตรสรณคมน์เป็นหลัก เจดีย์ในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งนั้น เจดีย์ที่ตำรากำหนดไว้มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์ที่เจ้าเมืองทั้งหลาย สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุซึ่งได้รับแจก หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

๒) บริโภคเจดีย์ ในเบื้องต้นได้แก่ สังฆเวณีสถาน ๔ ต่อมา หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว พุทธบริษัทบางคนได้สร้างพระสถูปบรรจุพระอังคาร (ถ่าน) ที่ถวายพระเพลิง สถูปนี้ก็จัดเป็นบริโภคเจดีย์เช่นกัน

๓) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์ที่บรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะจารึกคัมภีร์ เขียนพระพุทธรูปจนแล้วประดิษฐานไว้ในที่ที่เหมาะสมเพื่อเป็นที่บูชาสักการะก็ได้

(๔) อุเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างอุทิศเจาะจงพระพุทธรูป คำว่า "เจดีย์" แปลว่า สิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา กล่าวเฉพาะอุเทสิกเจดีย์นั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า แต่ไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นพระพุทธรูป ในตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานยังไม่นาน อุเทสิกเจดีย์ที่นิยมสร้างกันคือ พุทธบัลลังก์ (แท่นที่ประทับ) ต่อมาเมื่อพวกโยนก (ฝรั่งชาติกรีก) เลื่อมใสพระพุทธศาสนา เข้ามาอยู่ในแคว้นคันธาระ (อินเดียตอนเหนือ) แต่ยังคงวัฒนธรรมเดิมของตนอยู่ จึงคิดประดิษฐ์การสร้างพระพุทธรูปขึ้น

ต่อมา พระพุทธรูปมีความสำคัญต่อชาวพุทธมากขึ้นจนรู้สึกว่ แม้พระพุทธรเจ้าจะ
ปรินิพพานไปนานแล้ว แต่เมื่อมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ก็ถือว่าพระพุทธรองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่
พระพุทธรูปจึงอยู่ในฐานะเป็น"พุทธรเจดีย์"ที่สำคัญยิ่ง และเมื่อกล่าวถึงพุทธรเจดีย์ ผู้คนก็จะนึกถึง
พระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปคือสร้างสื่อตั้งงาม การสร้างพระพุทธรูปแม้จะเป็นเพียงการสร้าง
วัตถุรูปเหมือนพระพุทธรเจ้า ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่มีความสำคัญต่อพุทธบริษัทมาก ชาวพุทธกราบไหว้
พระพุทธรูปในที่ทุกแห่งหนที่พบพระพุทธรูป เมื่อกราบไหว้แล้วทำให้เกิดความสบายใจ ทำให้น้อม
ระลึกถึงพระพุทธรองค์ สมัยเมื่อดำรงพระชนม์ชีพอยู่ และน้อมระลึกถึงพุทธรคุณทั้งส่วนที่เป็นพระ
ปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ถือเป็น "อนุสสทานุตตริยะะ คือการระลึกอันยอด
เยี่ยม" ได้แก่ระลึกถึงพระพุทธรเจ้า พระพุทธรสาวก สร้างมิ่งขวัญให้แก่ดวงตาและดวงใจ

พระพุทธรศาสนาเมืองค์ประกอบสำคัญ คือ

- ๑) ศาสนบุคคล คือพระสงฆ์ พุทธบริษัท
- ๒) ศาสนธรรม
- ๓) ศาสนพิธี และ
- ๔) ศาสนวัตถุ

การเห็นได้พบเห็นพระสงฆ์ถือเป็นมงคล ดังข้อความในมงคลสูตรตอนหนึ่งว่า "ความ
อดทน ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกล เป็นมงคลอย่างสูง"
ชาวพุทธทุกคนเห็นพระสงฆ์แล้วเกิดความสุขสบายใจ อยู่ถิ่นไหนไกลแสนไกลจากบ้านเกิดเมืองนอน รู้สึก
หว่าเหว เมื่อเห็นชายผ้าเหลืองแล้วเกิดความสุขสบายใจ นั่นคือการเห็นศาสนบุคคล

พระพุทธรูปอยู่ในฐานะเป็นทั้งศาสนบุคคลและศาสนวัตถุในขณะเดียวกัน กล่าวคือ
พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธรเจ้าและเป็นปูชนียวัตถุเพื่อกราบไหว้บูชา พระพุทธรูปเก่าแก่
ทรงคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและราคา พระพุทธรูปเล็กที่เรียกกันว่าพระเครื่อง เช่น พระผงธรรมชั้นร์ที่
สร้างขึ้นในสมัยพระมงคลเทพมุนี(สด จนทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ มีคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและ
ราคาประมาณมิได้ พุทธบริษัทเมื่อรู้สึกขาดที่พึ่ง เมื่อรู้สึกหวาดกลัว เมื่อเห็นพระพุทธรูปอยู่ใกล้ หรือ
เมื่อห้อยพระพุทธรูปอยู่ในคอแล้วรู้สึกอบอุ่นใจ เห็นพระพุทธรูปแล้วสบายตาและรู้สึกอบอุ่นใจ นั่นคือ
เป็นมิ่งขวัญแก่ดวงตาและดวงใจ

พระพุทธรูปที่ถือว่า "เป็นมิ่งขวัญแก่ดวงตาและดวงใจ" นั้น เพราะการเห็นพระพุทธรูป
ถือเป็น "ทสสนานุตตริยะะ คือการเห็นอันยอดเยี่ยม และลาภานุตตริยะะ คือการได้อันยอดเยี่ยม"๓๓
ทสสนานุตตริยะะระดับที่ ๑ คือการได้เห็นพระพุทธรูป พระพุทธรสาวกรูป ระดับที่ ๒ คือ การได้เห็น
พระพุทธรเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่และพระสาวกที่ยังมีชีวิตอยู่ ระดับที่ ๓ คือการได้เห็นธรรม ดังที่
พระพุทธรเจ้าตรัสกับพระวักกิลว่า "ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม" ซึ่ง "ธรรม"
ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ได้แก่ธรรมกาย เมื่อเกิดทสสนานุตตริยะะแล้ว ย่อมเกิดลาภานุตตริยะะ
คือการได้อันยอดเยี่ยม ได้แก่การได้ศรัทธาในพระพุทธรเจ้า ในพระพุทธรสาวก

สื่อน้อมนำให้ระลึกถึงแต่สิ่งดีงาม คือ กัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของ กัลยาณมิตรว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังขึ้น ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นเครื่องหมาย บอกล่วงหน้า ฉันทใด กัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นเครื่องหมายบอกล่วงหน้าว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ฉันทนั้น ภิกษุมีกัลยาณมิตร พึงหวังได้ว่าจักบำเพ็ญกระทำให้มากซึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘

พระพุทธเจ้าทรงเป็นองค์รวมแห่งคุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาสมัยเป็นพระโพธิสัตว์ ๕๔๗ ชาติ สังสมคุณความดีนับประมาณมิได้ พระพุทธรูปซึ่งเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าเป็นสื่อให้น้อมระลึก ถึงคุณความดีเหล่านั้น นี่เป็นส่วนหนึ่ง

อีกส่วนหนึ่ง คือ พลังที่อยู่ในองค์พระพุทธรูปนั้น ไม่มีพลังด้านลบ มีแต่พลังด้านบวก มี แต่พลังสร้างสรรค์ความดีงามในสังคม ในบ้านเมือง พระพุทธรูปเป็นเพียงวัตถุ ไม่มีอำนาจสร้างพลัง ขึ้นในตนเอง พุทธบริษัทนั้นแหละเป็นผู้สร้างพลังขึ้นในองค์พระพุทธรูป และสร้างขึ้นโดยอัตโนมัติ เมื่อ มีพระพุทธรูปที่ใดก็จะมีพลังศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นที่นั่น พระพุทธรูปคือสัญลักษณ์แห่งความดีงาม คนที่ห้อย พระเครื่องเต็มคอ หรือคนที่กราบไหว้พระพุทธรูป คนที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นคนดีบ้างไม่ดีบ้าง นั้น เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่พระพุทธรูปทรงคุณความดีอย่างแน่นอน

การสร้างสื่อสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้าง การสร้างพระพุทธรูปคือการสร้างสื่อศักดิ์สิทธิ์ ย่อมจะได้รับอานิสงส์คือความศักดิ์สิทธิ์ในตนด้านการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ในการดำเนินชีวิต ครอบครัวก็เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในการประกอบธุรกิจหน้าที่การงานก็ ร่าเริงเพราะสื่อสารกันเข้าใจ ทำให้เกิดความไว้วางใจกันและกัน ภายในครอบครัวก็ดี ในหมู่เพื่อนฝูง ก็ดี ในหมู่เพื่อนร่วมงานก็ดี ย่อมไม่มีความเข้าใจผิดกันเกิดขึ้น หรืออาจมีความขัดใจจะมากหรือน้อยก็ สามารถแก้ไขทำความเข้าใจกันได้โดยง่าย

นอกจากนี้ ย่อมปลอดภัยจากคำพูดส่อเสียด คำว่า "คำส่อเสียด" หมายถึงคำพูดที่ยุแหย่ ให้แตกกัน ไม่ได้หมายถึงการพูดเสียดสีต่อหน้าอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน คำส่อเสียดเป็นอันตรายอย่างมากต่อการดำเนินชีวิต เพราะเป็นเหมือนการเสียมเขาควยให้ชนกัน เกิดจากมือที่สามที่นำเอาเรื่อง ฝ่ายนี้ไปยุแหย่ฝ่ายโน้นเพื่อให้เกิดความไม่พอใจฝ่ายนี้แล้วนำเรื่องฝ่ายโน้นมาบอกว่าฝ่ายนี้เพื่อให้เกิด ความไม่พอใจฝ่ายโน้น โดยที่ทั้งสองฝ่ายไม่รู้ความจริง ไม่มีโอกาสปรับความเข้าใจกัน นี่คืออันตรายของ คำส่อเสียด

ความเชื่อที่มีต่อด้านสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมเป็นศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้าง ซึ่งอธิบายอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็น การจัดระยะวาง ๓ มิติ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ^{๒๐} และจาก การวิเคราะห์ข้อมูลมาแล้วนั้น คำว่า สถาปัตยกรรม คือ วิชาการก่อสร้างซึ่งสมัยโบราณเรียกว่า นว

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๔.

กรรม^{๒๑} และเป็นวิชาที่เกี่ยวกับการก่อสร้างเนื่องด้วยโครงสร้าง^{๒๒} เพราะฉะนั้น การก่อสร้างสถาปัตยกรรมของไทย จึงเป็นไปใน ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

๑) สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย เป็นการก่อสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอย เป็นที่อยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพ และบทบาททางสังคมเรียกชื่อเฉพาะตามลักษณะของสิ่งก่อสร้าง เป็นต้นว่า

- พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง พระตำหนัก ปราสาท เป็นที่อยู่อาศัยของพระมหากษัตริย์ และบรมวงศานุวงศ์

- วัง คฤหาสน์ ตำหนัก คู่มุ จวน ทำเนียบ เรือน เป็นที่อยู่อาศัยของเจ้านายชั้นสูง

- อาศรม บรรณศาลา เป็นที่อยู่อาศัยของนักบวช

- บ้าน เหย้า หับ เคาหา กระโจม เป็นที่อยู่อาศัยของสามัญชน

๒) สถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน เป็นการก่อสร้างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่เด่นชัด เช่น วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร สถูปหรือเจดีย์ มณฑป พระปรารค์ หอไตร ศาลาการเปรียญ ปราสาท กุฏิ หอระฆัง เป็นต้น ^{๒๓}

สถาปัตยกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เริ่มต้นแต่ความต้องการเฉพาะตัว เฉพาะกลุ่มจนไปถึงความต้องการของกลุ่มชนและสังคม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อความเหมาะสมของกิจนั้น ๆ เช่น

๑) สร้างขึ้นเป็นที่อยู่อาศัย มีความมั่นคง แข็งแรง และคุ้มภัยอันตรายต่าง ๆ

๒) สร้างขึ้นเป็นอาคาร สถานที่ มีคุณสมบัติทางด้านความสวยงามและทำให้เกิดความประทับใจ และเกิดความสุข

๓) สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งศรัทธาและความเชื่อต่อพระศาสนา หรือต่อวีรกรรมที่ควรได้รับการยกย่อง สรรเสริญ

การสร้างสรรค์ผลงานทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความพึงพอใจแก่มนุษย์ ทั้งในด้านความงามและการใช้สอย งานทางสถาปัตยกรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพื้นฐานจากสิ่งดังต่อไปนี้ คือ

๑) ทางด้านภูมิศาสตร์

๒) ทางด้านฤดูกาล

๓) ทางด้านสังคม

๔) ทางด้านประวัติศาสตร์

๕) ทางด้านศาสนา

๖) ทางด้านภูมิวิทยา ^{๒๔}

^{๒๑} น. ณ ปากน้ำ, **พจนานุกรมศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร: กรู๊ซยามการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๑๐.

^{๒๒} ศิลป์ พีระศรี, **ศิลปะและการสร้าง**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕.

^{๒๓} วาสนา บุญสม, **ศิลปะและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายแสง, ๒๕๔๑),

^{๒๔} โชติค เก่งเชตรกิจ และคณะ, **ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม**, หน้า ๗๔.

สถาปัตยกรรมทางศาสนา สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา เป็นที่ระลึกหรือเป็นที่บรรจุสิ่งสำคัญ ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของสถาปัตยกรรมทางศาสนาได้ดังนี้ คือ

- ๑) สถาปัตยกรรมประเภท พุทธสถาน
- ๒) สถาปัตยกรรมประเภท สังฆสถาน
- ๓) สถาปัตยกรรมประเภท เจดีย์สถาน
- ๔) สถาปัตยกรรมประเภท บริวารสถาน
- ๕) สถาปัตยกรรมประเภท อนุสรณ์สถาน^{๒๕}

สถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนา เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า การสร้างสถาปัตยกรรมแต่ละแห่งเพื่อเป็นที่ประดิษฐานสัญลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้า รวมทั้งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อการบูชาสัญลักษณ์นั้น สถานที่นั้นจึงเปรียบเสมือนพาหนะนำคนไปสู่การพ้นทุกข์ ดังเรือสำเภาที่ล่องลอยอยู่ในลำน้ำว่า นำพาคนไปสู่ฝั่งพระนิพพาน หรือทางพ้นทุกข์ทั้งปวง ดังปรากฏการจัดวางผังวัดสำคัญ เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่จำลองเป็นจักรวาลหนึ่ง ภายในจักรวาลนั้นมีองค์ประกอบของเขาศรีสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล คือ ตำแหน่งที่ตั้งขององค์เจดีย์ ส่วนทวีปทั้ง ๔ ล้อมเขาพระสุเมรุนี้เป็นวิหารตามทิศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางมหานทีสี่พันตร ลักษณะคล้ายเรือสำเภาที่ล่องลอยอยู่กลางน้ำ การยึดถือที่มาของการสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ นี้ เพื่อให้คนเข้าใจถึงหลักธรรมอันเป็นแก่นของศาสนา คือ การเน้นให้คนพ้นจาก วัฏสงสารนั่นเอง เช่นเดียวกับการอธิบายประโยชน์ของวิหารให้เป็นที่ลี้ภัย ซึ่งภยันันในภาษาบาลี หมายถึง “ความกลัว” อันมีสาเหตุจากอกุศล ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเป็นตัวยึดเหนี่ยวไม่ให้เกิดกุศลกรรม หากแต่เราสามารถจะหลุดพ้นไปจากวัฏสงสารได้^{๒๕๐}

สถาปัตยกรรมในส่วนที่เป็นศาสนสถานนั้นค่อนข้างจะกลมกลืนกับธรรมชาติ ศาสนสถานส่วนใหญ่ที่เหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแต่ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น เพราะชาวล้านนามีความเชื่อว่า การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามนั้นจะได้านิสงส์ผลบุญมากและจะได้พบพระนิพพานในที่สุด งานบูรณะเหล่านั้นมีทั้งการก่อสร้างได้อยู่เสมอ ศาสนสถานมีอยู่มากมายแล้วแต่เป็นปัญหาของการศึกษาด้านการกำหนดอายุการก่อสร้างได้อยู่เสมอ ศาสนสถานมีอยู่หลายประเภทแต่ที่สามารถศึกษาพัฒนาการของศิลปกรรมได้ค่อนข้างมาก คือ เจดีย์ ซึ่งใช้วัสดุในการก่อสร้างคงทนถาวร ส่วนวิหาร หอไตร และอุโบสถนั้น โครงสร้างส่วนบนมักใช้ไม้เป็นองค์ประกอบ ความคงทนจึงน้อยกว่า ดังนั้นวิหารและอุโบสถที่เหลืออยู่จึงมีการบูรณะกันทั้งสิ้น

^{๒๕} จุลทรศน์ พยาฆรานนท์, ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย ในเอกสารประกอบชุดวิชาไทยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

^{๒๕๐} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, สัญลักษณ์แห่งองค์ประกอบศิลปกรรมวิหารล้านนา, (เอกสารอัดสำเนา, ม.ป.ป.), หน้า ๓.

เจดีย์หลวงเป็นศาสนสถานสำคัญแม้ปัจจุบันจะไม่มียอดแต่ก็เป็นโบราณสถานอันล้ำค่าของชาติหนึ่ง สาเหตุแห่งการสร้างองค์เจดีย์ขนาดใหญ่กลางเมืองนี้ พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้ ๒ ประการ คือ

๑. สร้างเพราะไม่มีทางเลี้ยวเนื่องผู้ปกครองที่มีอำนาจ ต้องการเสริมสร้างบารมี แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของตนเอง ซึ่งกษัตริย์ในสมัยก่อนนิยมประพาศปฏิบัติ งานที่ออกมาอาจจะสวยงามจนแทบหาที่ติมิได้ หรือไม่ก็ขาดคุณค่าทางศิลปะเพราะสร้างด้วยความจำเป็นเท่านั้นเอง

๒. สร้างขึ้นเพราะเกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงทำให้เกิดพลังร่วมแรงร่วมใจก่อสร้างสัญลักษณ์ เพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่คนทั่วไปแรงงานที่เกิดจากพลังศรัทธานี้ทำให้สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นมีความสวยงาม และเต็มไปด้วยคุณค่าทางศิลปะอาจจะใช้เวลานานหลายร้อยปีจึงจะสร้างได้สำเร็จและในที่สุดก็กลายเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า

๓. เป็นกตัญญูตเวทิตา หรืออุทิศเจดีย์ เนื่องจากในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวไว้ว่า เจดีย์หลวงแห่งนี้ พระเจ้าแสนเมืองมา รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๙๒๙-๑๙๔๔) สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้พระเจ้ากือนา พระราชบิดาที่สวรรคตไปแล้ว ตามคำกราบทูลของพ่อค้าที่เดินทางมาจากพุกาม กราบทูลถึงสิ่งที่พวกตนได้พบในระหว่างการเดินทางเมืองเชียงใหม่ ว่ามีรุกขเทวดาตนหนึ่งอยู่ที่ต้นนิโครธใหญ่ต้นหนึ่งใกล้หนทางไปเมืองพุกาม มาแสดงตนต่อพ่อค้าขอให้ไปกราบทูลพระเจ้าแสนเมืองมา พระราชโอรสว่าให้สร้างเจดีย์ให้สูงใหญ่กว่าเจดีย์ทั้งหลาย โดยให้คนที่อยู่ห่างไกลประมาณ ๒,๐๐๐ วา สามารถมองเห็นได้เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ตนจึงจะได้ไปเกิดในพรหมโลก พระเจ้าแสนเมืองมาจึงได้เริ่มก่อสร้างในปีพุทธศักราช ๑๙๓๔^{๒๕๑} หลังการสวรรคตพระมารดาที่ทรงสร้างต่อจนสมบูรณ์ แต่สภาพที่เราเห็นในปัจจุบันนี้ ยอดพระเจดีย์ได้หักโค่นลงมาเนื่องจากแผ่นดินไหวในช่วงปลายราชวงศ์มังราย

๔.๑.๖ อิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาของชาวมุขชนรำเปิง

สังคมคนมุขชนรำเปิงเป็นสังคมพระพุทธศาสนา เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่เป็นพุทธศาสนิกชน แม้องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงดำรงเป็นพุทธมามกะ ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ที่พึ่ง ที่ระลึก ตลอดชีวิต และด้วยเหตุที่สังคมไทยเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้พระพุทธศาสนายังรากลึกอยู่ในสังคมไทยอย่างเหนียวแน่น และยังเป็นรากฐานของสังคมในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านศิลปกรรมต่าง ๆ จะเห็นได้ชัดเจนว่าศิลปะเหล่านั้นล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนสถาน เช่น วัด อุโบสถ เจดีย์ วิหาร เป็นต้น หรือในด้านศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป รวมทั้งภาพวาด หรือจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ เป็นต้น เราเรียกศิลปกรรมเหล่านี้ว่าเป็น “พุทธศิลป์” พุทธศิลป์เหล่านี้ ล้วนเกิดขึ้นด้วยความ

^{๒๕๑} พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, มงคลเจดีย์สะท้อนสังคม, (เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗-๖๘.

ศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ถือว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาในปัจจุบันอีกส่วนหนึ่งด้วย นอกจากนี้พุทธศิลป์เหล่านี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระศาสดาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย และด้วยวัตถุประสงค์ของพุทธศิลป์ประการหลังนี้เอง ทำให้ชาวพุทธส่วนหนึ่งในปัจจุบันที่ดำเนินธุรกิจโรงแรม มีแนวความคิดที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนชาวต่างประเทศ โดยการนำพุทธศิลป์เหล่านี้ไปประดับตกแต่งโรงแรม แต่ถึงแม้ว่าในทางพระพุทธศาสนาจะให้สิทธิและเสรีภาพแก่ผู้นับถือ ทั้งไม่มีข้อห้าม และข้ออนุญาตในเรื่องนี้ ซึ่งหากมองในแง่นี้ ก็สามารถทำได้ แต่ก็มีชาวพุทธกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย และคัดค้านแนวคิดดังกล่าว เพราะถือว่า พุทธศิลป์เหล่านี้เกิดจากศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนควรเคารพบูชา ดังนั้นจึงก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า “การนำพุทธศิลป์ไปประดับตกแต่งโรงแรมเหมาะสมหรือไม่” และ “หากพุทธศาสนิกชนต้องการนำไปประดับตกแต่งจริง ๆ จะพึงมีข้อควรระวังอย่างไรบ้างในการนำไปใช้” และความเชื่อในงานพุทธศิลป์ต่างมีความหมาย ดังนี้

๑) เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาในพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือเลื่อมใส และเป็นแบบอย่างแห่งมนุษย์ผู้สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองจนได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง) ศิลปะที่ให้คุณค่าในด้านนี้ได้แก่ ประติมากรรมต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะมีความงามในด้านศิลปะแล้ว พุทธศาสนิกชนทั่วโลกยังให้ความเคารพนับถือเสมือนเป็นตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย^{๒๕๑}

๒) เป็นเครื่องระลึกนึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และยังเป็นการแสดงถึงความศรัทธาปสาทะต่อพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อีกด้วย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักทางพุทธศิลป์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฎิมากรรม โดยเฉพาะศิลปะด้านสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยในประเทศไทยได้แก่ ดอยสุเทพ เชียงใหม่ พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

๓) เป็นการบันทึก หรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า (พุทธประวัติ) หรือประวัติของพุทธสาวกและพุทธสาวิกา (สาวกประวัติ หรืออนุพุทธประวัติ) ที่สำคัญเพื่อเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลัง ศิลปะด้านนี้ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ ภาพวาดพุทธประวัติ

^{๒๕๑} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวิรัช (วิ) เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๒ มกราคม ๒๕๖๖.

สาวกประวัติ ภาพเรื่องราวในชาดกอดีตชาติของพระพุทธเจ้าต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีภาพแกะสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติ สาวกประวัติ และชาดกต่าง ๆ เช่น เวสสันดรชาดก เป็นต้น

๔) เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หรือหลักพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในด้านนี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้ยังมีรูปแบบในลักษณะของประติมากรรมพระไตรปิฎกอีกด้วย เช่น พระไตรปิฎกที่แกะสลักบนหินอ่อน เป็นต้น

๕) เป็นที่พักอาศัยของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา เช่น วัด อาราม นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ที่เก็บ หรือรวบรวมศิลปะทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เอาไว้ด้วย เนื่องจากว่า “พุทธศิลป์” เหล่านี้ พุทธศาสนิกชนไม่นิยมสร้างขึ้นและเก็บไว้ในสถานที่อื่นๆ ที่ไม่ใช่วัด ดังนั้น พุทธศิลป์ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฏิมากรรม ล้วนเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่งพุทธสถาน คือ วัด หรือสถานที่ที่เนื่องด้วยวัดทั้งสิ้น เช่น เจดีย์ วิหาร สถูป เป็นต้น แต่ถึงแม้พุทธศิลป์บางอย่าง เช่น ภาพพุทธประวัติ หรือพระพุทธรูป แม้พุทธศาสนิกชนจะสามารถเก็บรักษาไว้ในบ้านของตน ก็มีใช้เพื่อความสวยงามแต่อย่างใด แต่ตั้งไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา คือ เป็นเครื่องระลึกนึกถึงพระรัตนตรัย หรือเพื่อเป็นพุทธานุชา (การบูชาพระพุทธเจ้า) เท่านั้น

๖) แสดงถึงความศรัทธา ความเจริญก้าวหน้า และความสงบสุขของบ้านเมือง อย่างเช่น พระมหากษัตริย์ไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในยามที่บ้านเมืองสงบสุข มีความเจริญก้าวหน้าก็มักจะสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ เช่น พระวัดเบญจมบพิตร รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง เป็นต้น ศิลปะเป็นเรื่องของความงาม ซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจจนเกิดอาการตะลึงงัน หรือสะกดใจให้เกิดความลุ่มหลง อยากชิดใกล้ใคร่ครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่าราคะ) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ศิลปะสามารถเป็นสื่อให้เราเข้าถึงความดีและความจริงได้ กล่าวคือบันดาลใจให้เกิดศรัทธาในสิ่งดีงาม หรือน้อมใจให้เกิดความสงบ เกิดกำลังใจใฝ่ฝันอย่างมั่นคงในอุดมคติ อีกทั้งสามารถเปิดเผยความจริงของชีวิตให้เราได้ประจักษ์ รู้เท่าทันมายาจนละวางได้ ศิลปะชั้นครูยังสามารถยกจิตสู่สภาวะเหนือโลกเหนือสามัญ (transcendence) คือสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อัตตาตัวตนได้เลือนหายไป ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือสมมติบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณมองในแง่ศิลปะมิใช่สิ่งตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ แม้จะเป็นแค่ประพิมพ์ประพายก็ตาม ตรงนี้เองคือจุดบรรจบระหว่างศิลปะกับพุทธศาสนา และเป็นที่มาของพุทธศิลป์ทั้งปวง เมื่อคน ๆ หนึ่งซึ่งมีความทุกข์ใจ ท้อแท้ในชีวิต ได้มานั่งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปในวิหาร เพียงแค่ได้เห็นพระพักตร์อันสงบนิ่ง เปล่งประกายแห่งความเมตตา ท่ามกลางความเงียบ ความรู้ร้อนใจก็พลันหายไป ราวกับมีน้ำเย็นมาขมิ้นใจ เกิดความสงบราบรื่น นี่คือนิยามแห่งพุทธศิลป์ที่สามารถเสริมสร้างพลังด้านบวกในใจเราได้ ศิลปะที่แท้ย่อมเป็นสากล สามารถสื่อตรงถึงใจของคนทุกยุคทุกสมัยและทุกวัฒนธรรมได้บาทหลวง

โทมัส เมอร์ตัน เมื่อได้มาถึง “คัลลิวาร์” หรือวิหารหินที่เมืองโปแลนด์ประเทศศรีลังกา ท่านถึงกับตะลึงราวถูกตรึงใจให้แน่นิ่ง เพราะเบื้องหน้าของท่านคือพระพุทธรูปที่สลักจากหินผาสีองค์ในปางต่างๆ โดยเฉพาะปางรำพึงซึ่งสูงเจ็ดเมตร พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นประสานที่พระอุระ และมีรอยยิ้มน้อยๆ บนพระพักตร์ที่อ้อมเอิบสงบนิ่ง บาทหลวงเมอร์ตันพูดถึงพระพักตร์เหล่านั้นว่า “เต็มเปี่ยมไปด้วยทุกอย่างที่จะเป็นไปได้ ไม่สงสัยสิ่งใด หยั่งรู้ทุกสิ่งสรรพ ไม่ปฏิเสธผลสักใสอะไรเลย” ท่านที่ได้เห็นท่านก็รู้สึกถึงความกระจ่างแจ้งภายในใจ ไม่มีความฉงนสงสัยหลงเหลือ “ปัญหาทั้งหลายได้รับการเฉลย ทุกอย่างแจ่มชัด ทุกอย่างคือความว่าง และทุกอย่างคือการอุทิศธรรม ผมไม่รู้ในชีวิตนี้เคยประสบสัมผัสความงดงามและความลุ่มลึกทางจิตวิญญาณที่ผสานกันอย่างลงตัวแนบแน่นในนฤมิตกรรมอันบรรเจิดเพียงขึ้นเดียวหรือไม่” ศิลปะที่สืดยอดนั้นคือความงดงามที่กล่อมเกลาจิตให้สงบ นิ่ง และเย็นเข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน รองลงมาก็คือศิลปะที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ เพื่อส่งเสริมคุณธรรมความดี เช่น ชาดกหรือนิทานตามจิตรกรรมฝาผนัง แต่คุณค่าของศิลปะมิได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย

๔.๑.๗ ความเชื่อต่อประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนรำเปิง

ชาวชุมชนรำเปิงมีทัศนะว่าศาสนาทุกศาสนามักจะมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง นอกเหนือไปจากความรู้ ภูมิธรรมที่สูงส่งของพระศาสดา หรือมีจุดหมายปลายทางเดียวกัน คือมีความสัมพันธ์ภาพกับพระเจ้า หรือโลกวิญญาน หรือโลกทิพย์ หรือโลกของพระเจ้าเหตุที่ศาสนาของโลกมีความเหมือนกัน เพราะศาสนาเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์ในโลกนี้กับชีวิตโลกทิพย์ เหตุผลที่เหมือนกัน คือ

๑) มนุษย์มาจากที่เดียวกันคือ โลกวิญญาน โดยพื้นฐานอาจจะแตกต่างกันใน สีสัน ความสูง ภาษา และอื่น ๆ และจุดหมายปลายทางของมนุษย์ คือกลับสู่โลกวิญญาน แต่การที่จะไปสู่พรหมโลก เทวโลกหรือนรกโลก อยู่ที่กรรมวิบากของมนุษย์^{๒๕๓}

๒) ในศาสนาต่าง ๆ มีความเหมือนกันมากมายเพราะว่าศาสนาเป็นสัจธรรม เป็นธรรมอันประเสริฐ พุทธศาสนิกชนในอดีตมักอวยพรให้เด็กว่าขอให้พระคุ้มครอง ชาวยุโรปและอเมริกาอวยพรให้พระเจ้าคุ้มครอง "พระ" ในคติของพุทธศาสนาหรือพระเจ้าในทัศนะของชาวยุโรปและอเมริกา คือผู้ทรงเป็นนิตยหรือมีความอมตะ สภาวะแห่งการกระทำทั้งหลาย จึงอยู่ในรูปแบบของผลกรรม คือ ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว พระ (เจ้า) ย่อมคุ้มครองคนดี นี่คือการเชื่อของมนุษย์ทั้งหลายสัญลักษณ์ของ ๑๒ ศาสนาของโลกสัญลักษณ์ของศาสนา หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรมที่ศาสนิกชนเลือกเอามาใช้แทน

^{๒๕๓} สัมภาษณ์ นายมณเฑียร คุณามี ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๖.

พระองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งของศาสนา แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ ประเภทประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม

๑) ให้ความอบอุ่นแก่ศาสนิกชนให้รู้สึกว่ายู่ใกล้ชิดกับพระศาสดาหรือเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือ

๒) สัญลักษณ์ประเภทประติมากรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติ

๓) สัญลักษณ์ประเภทประติมากรรมที่มีความสวยงาม สามารถจรรโลงอารมณ์ของคนที่ได้พบเห็น

๔) สัญลักษณ์ประเภทประติมากรรมมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างยิ่ง

๕) สัญลักษณ์ประเภทสถาปัตยกรรม ก่อให้เกิดจิตสำนึกทางศาสนาและความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

๖) สัญลักษณ์ประเภทจิตรกรรม เป็นเครื่องกระตุ้นให้คนเกิดการสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะธรรมจักร

ศิลปะ หรือ ศิลป์ เป็นการกระทำ หรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์ เป็นผู้สร้างสรรค์ สุนทรียภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิด และการรังสรรค์ ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ในความงดงาม ความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะเทือนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รัก ไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็นต้น ดังนั้นพุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก กว่า ๕๕๐ เรื่อง จึงได้นำออกมาถ่ายทอดผ่านงานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปั้นดินเผา อีกทั้งยังมีการแกะสลักหินประเภทต่างๆ และแกะสลักไม้ ในเวลาต่อมา ได้มีการแผ่ขยายอิทธิพล ไปทั่วทั้งทวีปเอเชีย เป็นเรื่องราวที่เราสามารถศึกษาได้จากภาพตามฝาผนังของโบสถ์ วิหาร วัด กำแพง คู่มุ ปราสาท พระราชวัง ซึ่งสามารถยกระดับ ความคิด จิตกาย จนเป็นหนทางเกิดมรรคญาณ ให้สำเร็จเป็นอริยบุคคลได้อย่างมากมายพุทธศิลป์ จึงเป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้าน พระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้าน จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหาญาณ หรือเถรวาท โดยขอนำแนวคิดจากนักปราชญ์ ผู้รู้ ที่ได้เคยให้คำจำกัดความไว้ดังนี้คือพระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า พุทธศิลป์ คือ เจดียที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุ ที่สมควรเคารพบูชาเจดียที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ ประเภท คือ

๑) ธาตุเจดีย คือสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๒) บริโภคเจดีย คือสิ่งหรือสถานที่ ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย

๓) ธรรมเจดีย คือสถานที่บรรจุพระธรรมหรือบรรจุพระพุทธพจน์

๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือพระพุทธรูป ทางด้านศิลปกรรมไทย หมายถึงสิ่งที่ก่อเป็นยอดแหลม เป็นสถานที่บรรจุ สิ่งที่เคารพนับถือ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ อัฐิของเจ้าเมือง พระมหากษัตริย์ และอัฐิของบรรพบุรุษ

ดังนั้น พุทธศิลป์ จึงมีความหมายถึงงานศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการอุทิศ และรับใช้ ด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาโดยอาศัยองค์รวมของการสืบทอด आयुพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป สิ่งที่ถือเป็นพุทธศิลป์ ความงดงาม ทางด้านศิลปะ ในพระพุทธศาสนายังมีความชื่นชม ยินดีกับความงามของธรรมชาติ ป่าเขา ลำเนาไพร แม่น้ำลำธาร ห้วย หนอง คลอง บึง ทะเล หาดทราย หน้าผา เทวเสียงเพลง เสียงดนตรี เสียงขับกล่อม เสียงเสียดสีของต้นไม้ ใบไม้ แม้กระทั่งเสียงลม และเสียงคลื่น ถือว่าเป็นเครื่องมือ ที่สำคัญในการสื่อ ถึงปรัชญา ของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการเสริมสร้าง ความรู้สึก ความนึกคิด ความเข้าใจ และรู้จัก การปล่อยวาง สามารถเป็นสื่อในการเข้าใจ เข้าถึงธรรมะที่ลึกซึ้งได้ เนื้อคำบรรยายใดๆ

๔.๑.๘ สังคมเชิงพุทธของชุมชนรำเปิง

สังคมของชาวล้านนาโดยเฉพาะชุมชนรำเปิง เป็นสังคมที่มีอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ชัดเจนมาก ถึงแม้ว่าจะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมก็ตาม ในกระบวนการสร้างพระพุทธปฏิมาเป็น การประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา ทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เป็นหมู่เหล่า และร่วมกันรักษาพื้นที่ ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคม ให้ยาวนานที่สุด เป็นขบวนการของประชา สังคมเชิงพุทธที่มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสีย พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ความเชื่อ คำสอนข้อบัญญัติ พิธีกรรม และข้อปฏิบัติ ในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตาม กระบวนการทาง ศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคม^{๒๕๔}

อีกประการหนึ่งหลักการของชุมชนบ้านรำเปิงให้เหตุผลว่าในทางพระพุทธศาสนา มองว่า มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน ในแง่ของการตกอยู่ในอำนาจของธรรมชาติเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ทรง ปฏิเสธระบบวรรณะของฮินดู และทรงเน้นย้ำว่า มนุษย์ทุกคนทุกชั้นวรรณะต่างอยู่ในอำนาจของกฎ แห่งกรรมและกฎแห่งธรรมเดียวกันอย่างเท่าเทียม ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมไม่กีดขวาง หนทางแห่งบุญ ทุกคนมีสิทธิที่จะร่วมกันสร้าง หรือจะสร้างอันเกิดจากศรัทธาในพุทธศาสนา หรือใน หลักการของสังคหวัตถุที่ว่าด้วย สมานัตตตา คือ การทำตัวเข้าสมาน ความเสมอต้นเสมอปลาย การ ให้ความเสมอภาค การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ทาน) การพูดจาเพื่อความสมานสามัคคี (ปิยวาจา) หรือหลัก

^{๒๕๔} สัมภาษณ์ นางวิริยา ไชยมาตร ผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านรำเปิง , ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๖.

ของพรหมวิหาร ๔ หลักการสร้างความสุขในการสร้างด้วย พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาก็สามารถเกิดขึ้นได้ในกระบวนการสร้างผลงานพุทธศิลปกรรมได้

๔.๑.๙ การท่องเที่ยวเชิงพุทธของชุมชนบ้านรำเปิง

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานจำนวนมาก มีวัดในพระพุทธศาสนา มากถึง ๓๓,๙๐๒ แห่ง ทั้งนี้ในส่วนของวัดทางพุทธศาสนา ได้มีการจำแนกระดับของวัดในกลุ่มพระอารามหลวง มีทั้งหมด ๒๗๒ แห่ง แจกแจงออกเป็นระดับต่าง ๆ ๓ ระดับ คือ พระอารามหลวงชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ซึ่งแต่ละแห่งจัดได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความสวยงามทางด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประณีตศิลป์ เนื่องจากพระอารามหลวงเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้าง หรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์ หรือมีผู้สร้างน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นวัดหลวง และวัดที่ราษฎรสร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์ และขอพระราชทานให้ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง เช่น วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นต้น

วัดโบราณในชุมชนรำเปิงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะวัดในระดับอารามหลวงส่วนใหญ่ มีความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ มีจุดบริการขายดอกไม้ธูปเทียน ที่จอดรถ ห้องน้ำ ป้ายอธิบายต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และมีการพัฒนาภูมิทัศน์อยู่ตลอดเวลา ด้านของการจัดการได้มีการแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส มีการจัดการที่ชัดเจน เป็นสัดส่วนอย่างดี มีการปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทำให้มีบรรยากาศที่ร่มรื่น สามารถเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย

เมื่อพิจารณาจำนวนและความพร้อมของผู้ที่ทำหน้าเผยแพร่พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา พบว่า ในประเทศไทยมีบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นจำนวนมาก และมีบุคลากรพร้อมสำหรับรองรับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทยอย่างไรก็ตามอาจยังไม่สามารถรองรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้เนื่องจากข้อจำกัดในด้านภาษา

ผลกระทบด้านบวกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของคนจะเป็นเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมในการพบปะทักทายของไทยใช้ในการสวัสดีของชาวตะวันตกทั่วไปใช้ในการสัมผัสมือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ให้แก่สังคม เพราะในวัฒนธรรมจะมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน เป็นต้น ตลอดจนผลตอบแทนในการปฏิบัติและบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน ก่อให้เกิดการรับวัฒนธรรมหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของคนในสังคมโลกทำให้พฤติกรรมที่แสดงออก ด้านการแต่งกายและการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป เกิดการกลืนวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ พฤติกรรมการเล่นน้ำสงกรานต์ที่อันตรายมาจากหลากหลายสาเหตุ เช่น กลุ่มผู้เล่นน้ำ

สงกรานต์ตามจุดต่าง ๆ มีการปิดถนน โดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ ภาพเหตุการณ์น้ำสลดที่ไม่ควรเกิดขึ้นในวันขึ้นปีใหม่ไทย ยังมีให้เห็น ในกลุ่มผู้เล่นสาดน้ำสงกรานต์ที่เล่นด้วยความรุนแรง เล่นลักษณะอนาจารล่อลวงเพศ และ ดื่มสุราขณะเล่นน้ำจนเกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้เล่นทั้ง ๒ ฝ่าย ปัจจุบันนี้เป็นยุคสมัยของกระแสสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัตถุ ความเชื่อ ค่านิยม

เมื่อวัดในชุมชนรำเปิงมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นด้านพุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ประวัติศาสตร์โบราณคดี หรือแม้กระทั่งกิจกรรมด้านการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งอัตลักษณ์ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาโดยตรงสำหรับนักท่องเที่ยว และผู้สนใจปฏิบัติวัดนั้น ๆ ก็จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และกลายเป็นศูนย์กลางของการกระจายรายได้ในทั้งชุมชนใกล้เคียงและชุมชนห่างไกล ทำให้ชุมชนเหล่านี้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเพื่อกำหนดทิศทางแนวโน้มการจัดการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตราที่ ๖๖ ที่กำหนดให้ “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นของชุมชนรำเปิง และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน” ทำให้ชาวชุมชนรำเปิงมีส่วนในการท่องเที่ยวของวัดแต่ละวัดและได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวในวัด นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งการจัดการวัดท่องเที่ยวของวัด ชุมชนรำเปิงเองอาจจะไม่ได้มีบทบาทมากนัก เนื่องจากไม่ได้เป็นเจ้าของสถานที่โดยตรง ซึ่งแตกต่างจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) ที่ชุมชนเป็นเจ้าของสถานที่ที่สามารถกำหนดทิศทาง มีสิทธิ์ในการจัดการชุมชนเพื่อชุมชนรำเปิงเอง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามสังคมก็มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เต็มไปด้วยผลงานพุทธศิลป์ของชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม

๔.๑.๑๐ สรุป

การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง เป็นการศึกษาประวัติของพุทธศิลป์และวิวัฒนาการของงานพุทธศิลป์ ในด้านต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยที่มีความสวยงามทางด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม หัตถกรรม และประณีตศิลป์ วิจารณ์เหล่านี้เป็นผลงานพุทธศิลปกรรมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านรำเปิงทั้งสิ้น แต่การลงพื้นที่ในการสำรวจงานด้านพุทธศิลปกรรม จะพบว่าชาวชุมชนบ้านรำเปิงยังขาดความรู้ความเข้าใจ ทำให้เกิดการนำผลงานพุทธสัญลักษณ์ มาประยุกต์ใช้ด้านงานออกแบบผลิตภัณฑ์ ประเภทสินค้า ของที่ระลึก โดยเน้นที่การผลิตเพื่อสร้างมูลค่ามากกว่าการเข้าใจถึงคุณค่าของงานพุทธสัญลักษณ์ต้นแบบ ที่ถูกตัดทอนรายละเอียดและหยาบคายความสุนทรีย์มาใช้ เช่น การทำโคมไฟ

เลียนแบบเศียรพระพุทธรูป หรือการเลียนแบบพระพุทธรูปทั้งองค์เพื่อรับฐานที่จุดกำยาน ทำให้เกิดปัญหาการนำพุทธสัญลักษณ์มาใช้อย่างไม่เหมาะสม โดยเฉพาะการนำไปเป็นสินค้าให้กับคนนอกวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ที่ขาดความเข้าใจความหมายของพุทธสัญลักษณ์ โดยเฉพาะเมืองที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม เช่น เมืองเชียงใหม่ ที่ผลิตของที่ระลึกประเภทพุทธสัญลักษณ์จำหน่ายให้นักท่องเที่ยว โดยไม่คำนึงถึงการนำไปใช้ การจัดบรรยากาศและตกแต่งโรงแรมที่พักให้เหมือนวัด เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากคนในวัฒนธรรมได้ละเลยการให้คุณค่าของพุทธสัญลักษณ์ ขาดการสืบทอดองค์ความรู้ด้านปรัชญาพุทธศาสนา จากปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถามจากพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นคนในวัฒนธรรมล้านนาอยู่เสมอว่า การใช้งานพุทธศิลป์ล้านนาในการออกแบบผลิตภัณฑ์ ใช้ประดับตกแต่งอาคารสถานที่ในเชิงพาณิชย์ นอกจากหน้าที่ทางศาสนานั้น ควรหรือไม่ควร การรวบรวมองค์ความรู้ด้านพุทธสัญลักษณ์เพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากในการสร้างผลงานพุทธสัญลักษณ์โดยกลุ่มช่างไม่มีการบันทึกแนวคิด และที่มาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

และในปัจจุบันจากการสำรวจเชิงพื้นที่พบว่าสิ่งที่ชุมชนบ้านร่มป่าเต็งขาดหายไป คือ ผลงานพุทธศิลป์กรรมด้านหัตถศิลป์ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนา จึงต้องควรมีการสร้างสรรคขึ้นมาใหม่ในชุมชนร่มป่าเต็ง ที่เป็นไปในแนวทางของการอนุรักษ์ และฟื้นฟู ด้วยการมองเห็นคุณค่าของคนในสังคมชุมชนร่มป่าเต็ง ประการหนึ่งชาวชุมชนร่มป่าเต็งมีต้นทุนทางวัตถุที่เป็นธรรมชาติ เป็นพื้นที่ติดกับดอยสุเทพ ในเรื่องธรรมชาติจึงมีส่วนที่สำคัญกับชุมชน

จึงเป็นแนวคิดของทีมีวิจัยว่าเป็นการสร้างวัดธรรมชาตินี้ให้สร้างความสุขทางจิตใจให้กับชาวชุมชนร่มป่าเต็งที่แฝงด้วยหลักธรรมพละ ๕ ไปในตัว และการหาปัจจัยเพื่อผลกำไรของชุมชนที่ประกอบการร้านค้าภายในชุมชนให้มีรายได้เพิ่มจากสิ่งที่จะเรียนรู้ สร้างสรรค์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้คุณค่าของการสร้างพุทธศิลป์กรรมด้านหัตถศิลป์ของล้านนาต่อไปในอนาคต

ภาพที่ ๑ ทางคณะที่มิวจัยได้ทำการประชุมปรึกษาหารือในการทำงานวิจัยร่วมกัน

ณ ห้องบัณฑิตศึกษา

(ที่มา: คณะวิจัย, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๖)

ภาพที่ ๒ ทางคณะวิจัยได้จัดประชุมทีมงานวิจัยชี้แจงแนวทางการทำงานตามแผนงานวิจัยให้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ณ ห้องประชุมบัณฑิตศึกษา มจร.เชียงใหม่

(ที่มา: คณะวิจัย, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๖)

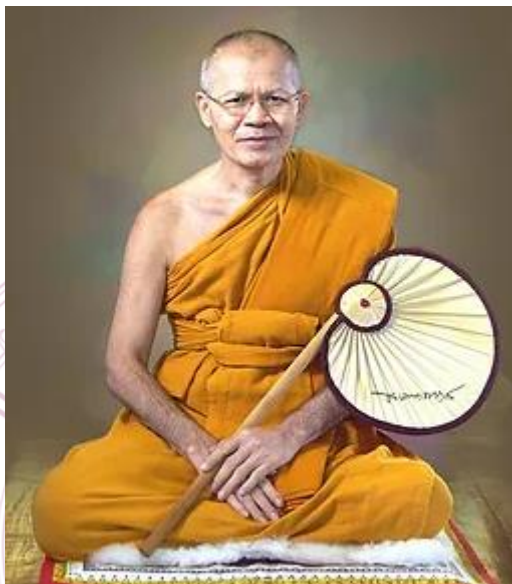
ทางคณะวิจัยได้ทำการกำหนดพื้นที่การวิจัยและลงสำรวจงานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยที่มีจุดเด่น คือ เป็นพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์และภูมิปัญญาวิถีชุมชนแบบหัตถกรรม หัตถศิลป์ ที่โดดเด่น โดยเฉพาะเครื่องบูชาประเพณีทางพระพุทธศาสนา ๑๒ เดือน ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญคือ วัดยังเป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานประจำจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๓ คณะวิจัยลงพื้นที่การวิจัย เพื่อสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และเจ้าอาวาสวัดรำเปิง
(ที่มา: คณะวิจัย, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๖)

ที่สำคัญของศรัทธา อันหมายถึงแรงบันดาลใจของญาติโยม และช่างศิลป์ เหล่าศิลปิน เจ้าอาวาส ประเด็นสำคัญมากก็คือ เป้าหมายที่แท้จริงของการสร้างวัด สร้างงานพุทธศิลป์ นอกจากจะเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาแล้วของยุคสมัยแล้ว ยังควรที่จะตอบสนองการทำหน้าที่สื่อธรรม ด้วยความสะอาด สง่า สงบ และเรียบง่าย ดังที่ พระครูภาวนาวิรัช เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปธาราม) เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๒ ได้เล่าถึงที่มา และเจตนารมย์ในการสร้างวัด และงานพุทธศิลป์ว่า

ภาพที่ ๔ พระครูภาวนาวิรัช (ว) เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปธาราม)
(ที่มา: พูนชัย ปันยิยะ, ๒๕๖๖)

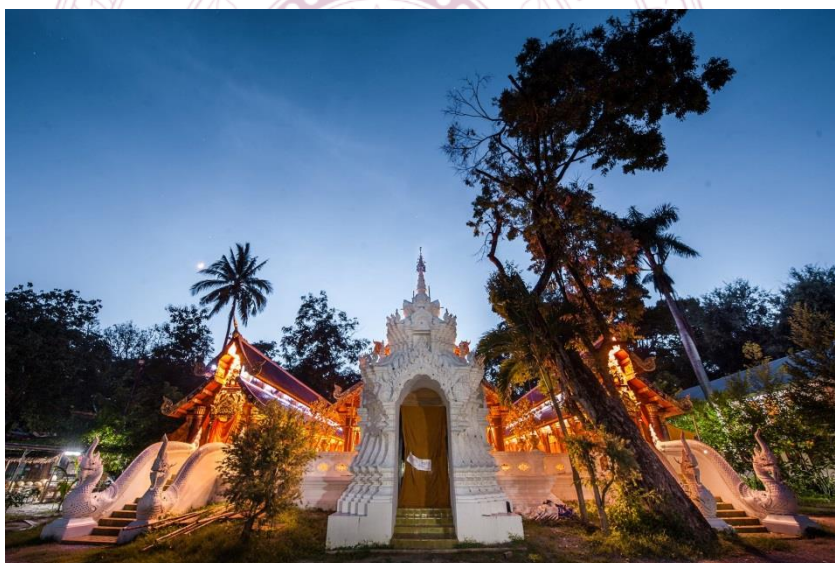
อุโบสถของวัดร่ำเปิงนั้น เกิดจากแรงบันดาลใจที่ว่า วัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมซึ่งมีกุลบุตรเข้ามาบรรพชาอุปสมบทอย่างไม่ขาดสาย แต่สถานที่ในการประกอบสังฆกรรมนั้นมีขนาดเล็กคับแคบเป็นอุโบสถเล็กการประกอบพิธีกรรมในการบวชเป็นเหตุให้เกิดความลำบาก มีการโยกย้าย และมีความคิดว่าอยากให้มีสถานที่หนึ่งที่เป็นสถานที่บรรพชาอุปสมบทเบ็ดเสร็จในที่เดียวกันให้ทั้งงานสังฆกรรมและงานกิจกรรมอื่น ๆ ให้โยมของผู้บวชได้มีส่วนร่วมด้วย

เมื่อโจทย์แห่งการสร้างเป็นเช่นนี้จึงนำไปสู่การออกแบบ ที่ตอบสนองความต้องการการใช้งานเป็นหลักก่อน จึงได้ออกแบบในการสร้างเพื่อให้สอดคล้องตามหลักธรรมวินัยและหลักศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นของพุทธศาสนิกชนที่ได้มาบวชลูกบวชหลานโดยการจัดเป็นอุโบสถโถงซึ่งเราจำลองมาจากความรู้สึกที่ว่า การทำความดีนั้นเราไม่เน้นความศักดิ์สิทธิ์แต่เราเน้นปัญญา เน้นฐานแห่งปัญญาคือความรู้ในเรื่องจุดมุ่งหมายของการบวชนั้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการที่จะให้กุลบุตรนั้นได้บุญได้กุศลด้วย ได้สติปัญญาด้วย พ่อแม่ก็ได้มีส่วนแห่งบุญการบวชของลูกหลานด้วย

ปกติอุโบสถ เมื่อไม่มีพิธีบรรพชา อุปสมบท ก็จะปิดไว้ แต่ที่วัดรำเปิง เปิดไว้ตลอด เพราะทางวัด ท่านพระครูภาวนาวิรัชอธิบายเพิ่มเติมว่า

เราต่อยอดในการที่ว่าเมื่อไม่มีงานอุปสมบทเราก็สามารถให้สถานที่นี้เป็นที่ประพาศปฏิบัติของพระสงฆ์ เณร แม่ชี โยคี ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้ โดยการทำให้มันเป็นสถานที่ที่มีความโปร่งโล่ง ได้อากาศธรรมชาติ และ ๒. ความสว่างไม่ต้องอาศัยแสงไฟฟ้า อาศัยแสงธรรมชาติในเวลากลางวัน และกลางคืนเราสามารถจะได้รับอากาศที่..ไม่แตกต่างกันมากนัก คืออยู่กับธรรมชาติหนาวร้อนไปตามสภาพแวดล้อม อันเป็นเหตุให้คนที่เข้ามาปฏิบัตินั้นได้รู้สึกว่ายู่ใกล้ชิดกับพระรัตนตรัยด้วย

เราก็พยายามสร้างวัดให้ร่มรื่นโดยการปลูกต้นไม้ให้มาก และการจัดภูมิสถาปัตย์ให้คล่องในการใช้ประโยชน์ได้ด้วยและรักษาศิลปกรรมทางวัฒนธรรมด้วยทางพุทธศิลปะ ด้วยแต่เหตุที่เราสร้างนี้ก็เพื่อจะรักษาศิลปกรรมต่างๆ ที่คนสมัยโบราณเข้าทำไว้สืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลังว่าในยุคหนึ่งของเรา เราได้ทำสิ่งนี้ไว้ให้เป็นสมบัติของชนรุ่นหลังเหมือนกับคนบรรพบุรุษที่ทำไว้ให้เราได้ชื่นชม ณ ปัจจุบัน

ภาพที่ ๕ วัดรำเปิง (ตโปธาราม) จังหวัดเชียงใหม่
(ที่มา: พูนชัย ปันธิยะ, ๒๕๖๖)

เพราะฉะนั้นในการที่เราจะลงทุนในการสร้างด้วยเงินศรัทธาญาติโยมที่บริจาคด้วยศรัทธานั้น เราต้องสร้างให้มันมีคุณค่าทางด้านจิตใจด้วย ไม่ได้เอาไปทุ่มเทไว้ศาสตร์ไร้ศิลป์ ของวัดรำเปิงนั้นถือว่าโชคดีที่ว่ามีช่างที่มีจิตศรัทธาทางนี้มาเป็นผู้รับงานของเรา ก็สามารถประสานออกมาเป็นงานพุทธศิลป์จากการรวบรวมงานศิลป์ในยุคเก่า ยุคกลาง ยุคใหม่เข้ามาด้วยกัน เพื่อจะให้เป็นสถานที่ให้

เยาวชนในวันข้างหน้าได้มาศึกษาถึงงานศาสตร์งานศิลป์งานวัฒนธรรมล้านนาเป็นต้น ให้เห็นถึงที่มาที่ไป การที่เราจะลงทุนในการสร้างอะไรต่างๆ ก็ต้องทำให้มีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ก่อให้เกิดความศรัทธาเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ

ที่สำคัญที่สุดก็คือจะต้องเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดเยือกเย็นในทางศรัทธาและปัญญาให้เกิดขึ้นกับมวลชนที่เข้ามาถึง มาทำบุญสุนทาน อย่างนั้นถ้าเราจะสร้างวัดไม่ว่าจะเป็นวัดใหญ่วัดเล็กหรือวัดขนาดกลางก็ตามแต่เราควรจะมีสัญลักษณ์แห่งความเป็นที่สงบร่มเย็นสงบบรมรื่น นี่เป็นเรื่องสำคัญมาก เราจะวางฐานอย่างไรให้มันเหมาะสมกับพื้นที่วัดของเราแต่ละวัด ซึ่งมีพื้นที่ไม่เหมือนกัน แต่ว่าให้มีความสงบร่มรื่นเมื่อคนเข้าไปถึงแล้วเกิดความเย็นใจ ซึ่งปัจจุบันนี้เราเน้นการสร้างพระเจ้าทันใจอย่างนี้เป็นต้น ต้องมาทำความเข้าใจใหม่ว่าให้สร้างพระเจ้าเย็นใจด้วยเข้าไปแล้วให้มีความเย็นใจอย่างให้มีความร้อนใจเกิดขึ้นอันนี้เป็นตัวอย่างที่จะทำให้วัดหรือสถานที่ที่เป็นอารามน่ารื่นรมย์เกิดขึ้นทางด้านจิตใจ ก่อให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็อยากจะฝากเรื่องนี้ไว้กับศาสนิกชนทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์องค์เจ้า ศรัทธาประชาชน อุบาสกอุบาสิกา ให้มีส่วนร่วมที่จะช่วยกันสร้างสรรค์จรรโลง อย่างที่สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่เอาตามภาพเพียงคนเดียว แต่ว่าคณะลูกศิษย์ลูกหา ตลอดจนญาติโยมผู้อุปถัมภ์ และช่างที่มีจิตวิญญานแห่งความเป็นช่างที่จะดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกทางล้านนา

จุดมุ่งหมายในการสร้างงานพุทธศิลปกรรม ก็เพื่อส่งเสริมเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้เกิดความศรัทธาประสาทะหรือความเชื่อมั่นอันจะเป็นบ่อเกิดของฉันทะความฝึกฝนที่รู้ แล้วเกิดความวิริยะพากเพียรอุตสาหะในการอบรม กาย วาจา และใจ ส่งผลให้เกิดปัญญาหยั่งรู้เหตุผล และวิมุตติความหลุดพ้นในที่สุด ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

พุทธศิลปกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายจงกรมอยู่กลางแจ้ง ย่อมลำบากเพราะอากาศหนาวบ้างอากาศร้อนบ้าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตศาลาจงกรม” เมื่อมีฝนห่าตกเกลื่อนในศาลาจงกรม ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รื้อลงแล้วเอาดินโบกฉาบทั้งภายในภายนอก ทำให้มีสีขาวให้มีสีดำ ให้มีสีเขียว ให้มีสีเหลืองลายดอกไม้ เขียนลวดลายเถาวัลย์ จักเป็นพื้นมังกร เขียนลวดลายดอกจอก ราวจีวร สายระเดียง”^{๒๕๕}

แต่ก็ทรงเพ่งโทษพระภิกษุที่ทำการศิลปกรรมมากเกินไป ตัวอย่างเช่น กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์^{๒๕๖} ที่มีจินตนาการตกแต่งกุฎิด้วยการวาดรูปผู้หญิงผู้ชาย ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่อนุญาต “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ

^{๒๕๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๗๖.

^{๒๕๖} กลุ่มภิกษุ ๖ รูป คือ ๑.พระปิ่นทกะ ๒.พระโลหิตกะ ๓. พระเมตติยะ ๔.พระภุมมชกะ ๕. พระอัสสชิ ๖.พระปันพพสุกะ เรียกว่า ภิกษุฉัพพัคคีย์ แปลว่า มีพวก ๖. ซึ่งเป็นพวกที่ประพฤติไม่เหมาะสม – พระอัสสชิรูปที่ห้านี้ ชื่อพ้อง กับ หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระสารีบุตร.

ไม่พึงให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือ ภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพืชมังกร ภาพลวดลายดอกจอก”^{๒๕๗}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังมีความเห็นด้วยกับการที่พระอานนท์ใช้รูปแบบผืนนาของชาวเมืองมคธมาออกแบบแบบการตัดเย็บจีวรของพระภิกษุสงฆ์ ด้วยคันทาที่มีความเป็นระเบียบสวยงาม ตัดแยกออกเป็นสัดส่วนเพื่อระเบียบในการชลประทาน สิ่งเหล่านี้ เป็นรูปแบบที่มีเสน่ห์ต้องตาตรึงใจ ในการออกแบบตัดเย็บจีวรของพระอานนท์เถระ ซึ่งมีบันทึกไว้ในคัมภีร์มหาวรรค ดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ตามพระอัยยาศัยแล้ว เสด็จจาริกไป ทักขิณาคิริชนบท ทอดพระเนตรเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันทาสีเหลืองจตุรัส ก่อคันทายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้างคั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งตามที่ซึ่งคันทาตัดผ่านกันรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า “อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันทาสีเหลือง ยาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง คั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งหรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “เห็นพระพุทธเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “เธอสามารถทำจีวรของภิกษุให้มีรูปร่างนั้นได้หรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “สามารถทำได้ พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ทักขิณาคิริชนบทตามพระอัยยาศัยแล้วเสด็จกลับมายังกรุงราชคฤห์อีกครั้งนั้น ท่านพระอานนท์แต่งจีวรสำหรับภิกษุหลายรูป แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้กราบทูลดังนี้ว่า “ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรจีวรที่ข้าพระองค์จัดทำแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย อานนท์มีปัญญามากที่เข้าใจความหมายที่เรากล่าวย่อๆ ได้อย่างพิสดาร^{๒๕๘} ต่อจากนั้นยังมีเรื่องการใช้สีย้อมจีวร เนื่องจากว่าสีจีวรไม่เป็นที่น่าดูมากนัก พระบางรูปย้อมสีแตกต่างกันไป ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้เกิดสุนทริยะทัศนียภาพ ในยุคต้นพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่แล้วย้อมด้วยมูลโค และสีเหลืองนวล (yellow clay) ที่ได้มาจากดินเหนียว หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดสี ในการย้อมจีวร ออกเป็น ๖ ชนิด คือ สีย้อมที่ทำจากราก ลำต้น เปลือก ใบ ดอกและผลไม้ของต้นไม้^{๒๕๙}

^{๒๕๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๙/๑๐๒.

^{๒๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓-๒๑๔ เรื่องการตัดเย็บจีวร.

^{๒๕๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๔/๒๐๙.

พุทธศิลป์กับคุณค่าด้านจิตวิญญาณ

คำว่า จิต หรือ วิญญาณ เป็นคำนิยามใช้แทนกันได้ ในคัมภีร์อภิธานปิปิภา ใช้คำแทนกันได้ ๖ ชื่อ ได้แก่ จิตต์ เจโต มโน วิญญณ์ ทยัม มานสิ^{๒๖๐} ดังนั้น คำว่า จิตวิญญาณ จึงเป็นคำซ้อนกัน จะให้คำใดคำหนึ่งก็ได้ หรือใช้ทั้งสองคำก็ได้ ในทางพระอภิธรรมนั้น จิตหรือวิญญาณ จัดเป็น ๑ ชั้น ในชั้น ๕ ซึ่งประกอบไปด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รูปชั้น ๕ เป็นกายหรือวัตถุ ส่วน เวทนา สัญญา สังขารเป็นเจตสิกที่มีหน้าที่ไปปรุงแต่งวิญญาณให้นึกคิดเรื่องราวต่างๆ ทั้ง ๔ ที่เหลือ เป็นนามชั้นหรือนามธรรม และนามชั้น ๔ ย่อมเกิดร่วมกันเสมอ เมื่อกล่าวถึงจิตหรือวิญญาณก็หมายถึงเวทนา สัญญา สังขารด้วยเช่นกัน เพราะชั้นทั้ง ๔ นี้เป็นสัมปยุตธรรม แปลว่า ธรรมที่ประกอบร่วมกัน ขาดจากกันไม่ได้ การให้คุณค่านั้น เป็นเรื่องของนามชั้น เกี่ยวกับจิตวิญญาณ จิตนั้นมี ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกียะจิต (๒) ระดับโลกุตระจิต จิตที่เข้าถึงกระแสนิพพาน

ความสุขทางด้านจิตวิญญาณนั้น ในพระพุทธศาสนามีวิธีการที่จะทำให้คนมีความสุข ซึ่งเชื่อมต่อกับความมีอิสรภาพ ถ้าปราศจากอิสรภาพ เราก็ไม่สามารถเข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้ เราต้องมีความสุข ดังนั้น เราจึงมีความสุขหลายลักษณะ เช่นเดียวกับมีหลายระดับและความสุขทั้งหมดนี้ เราสามารถแบ่งได้ ๒ อย่าง คือ (๑) อามิสสุข ความสุขที่อาศัยสิ่งอื่นมาประกอบเป็นความสุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสทางกายหรือความสุขที่อาศัยปัจจัยภายนอกเสมอ ถ้าอยากจะมีความสุขมากก็ต้องแสวงหาวัตถุมากขึ้น ความสุขชนิดนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับมนุษย์ได้ วิธีแก้ปัญหาคือ ต้องทำให้เราสามารถมีความสุขได้ด้วยตนเอง เพราะยังมีความสุขกับตัวเองมากเท่าใด เขาก็จะมีความสุขในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น การสร้างความสงบและความสุข (๒) นิรามิสสุข หรือความสุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก ไม่ต้องขึ้นตรงต่อวัตถุ คือ สุขภายในตัวบุคคล ซึ่งสิ่งนี้สามารถพัฒนาให้เกิดความสุขได้จากการปฏิบัติด้วย ศีล สมาธิ ภาวนาพระพุทธศาสนา มองว่าชีวิตที่มีศักยภาพในการพัฒนาหรือฝึกฝนและมนุษย์ที่ดีคือมนุษย์ที่ฝึกตนเพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ พัฒนาได้สูงสุดเหนือกว่าสัตว์อื่น^{๒๖๑} การเข้าถึงความจริงของสังขะธรรมก็ทำให้เข้าถึงความสุขได้ ความจริงในพระพุทธศาสนามี ๓ ปราการ คำว่า สังขะ แบ่งความจริงออกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) สมมุติสังขะ (๒) ปรมัตถสังขะ (๓) อริยสังขะ มีสาระดังนี้

๑) สมมุติสังขะ หรือ บัญญัติสังขะ (Conventional truth) เป็นความจริงตามสมมติของสังคม หรือ ผู้มีอำนาจตั้งขึ้น บางครั้งก็อิงกับความเป็นจริง บางครั้งไม่ต้องคำนึงถึงความเป็นจริงว่าจะเป็นอย่างใด โดยตั้งขึ้นตามความพอใจของเจ้าของสมมติ เจ้าของภาษา แม้แต่หลักไวยากรณ์บาลีก็ได้กล่าวไว้ว่า “นามศัพท์ ในบาลีภาษานั้น ท่านแบ่งเป็นลิงค์ ๓ คือ ปุงลิงค์ เพศชาย ๑, อิตถิลิงค์ เพศหญิง ๑, นปุงสกลิงค์ มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑, ลิงค์นั้นจัดตามสมมติของภาษาบ้าง ตามกำเนิดบ้าง ที่จัดตามสมมตินั้นเหมือนหนึ่งกำเนิดสตรี สมมติให้เป็นปุงลิงค์ และของที่ไม่มีวิญญาณ

^{๒๖๐} พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สดุดีพระเจ้า, พระคัมภีร์อภิธานปิปิภา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒.

^{๒๖๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑-๑๔.

สมมติ ให้เป็นปงฺลิงค์ และอิตถิลิงค์ เหมือนคำว่า ทาโร เมยฺย สมมติ ให้เป็น ปงฺลิงค์, ปเทโส ประเทศ สมมติให้เป็นปงฺลิงค์, ภูมि แผ่นดินสมมติให้เป็นอิตถิลิงค์, ที่จัดตามกำเนิดนั้น เหมือน ปุริโส ชายเป็นปงฺลิงค์, อิตถิ หญิง เป็นอิตถิลิงค์ เป็นต้น”^{๒๖๒} การเรียนรู้สัจจะขั้นนี้ไม่ต้องใช้ปัญญาทำความเข้าใจศึกษาเรียนรู้ เพียงแค่มีสัญญาอย่างเดียวกันก็เพียงพอต่อการทำความเข้าใจได้ ที่สุดของบัญญัติสัจจะ คือ การเข้าสู่ความเป็นพรหม เพราะผู้ที่จะเป็นพรหมต้องใช้สมาธิเข้าไปเพ่งบัญญัติตารมณฺ์ ได้แก่ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ ปิยมนาปัสตวบัญญัติ ๑ มัชฌิมาปัฏฐานบัญญัติ ๑ เป็นอารมณ์ ดังนั้น เบื้องต้นบัญญัติไว้เพื่อการสื่อสารของสรรพสัตว์ ใช้สัญญาเป็นตัวจดจำโดยใช้ทวารทางตา หู หรือจักขุและโสตทวารเป็นหลักในการเข้าถึง ที่สุดของบัญญัติสัจจะ คือ การใช้สมาธิ เข้าไปรับรู้ความลึกซึ้งซึ่งบัญญัติตารมณฺ์ ที่เกิดทางมนโหทวาร สมมติสัจจะทุกคน ทุกศาสนาที่สามารถเรียนรู้เข้าถึงได้

๒) ปรมัตถสัจจะ (Absolute Truth) ความจริงโดยสภาวะ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกตธรรม ที่ได้แสดงไว้ในธรรมสังคณีเป็นต้น ธรรมเหล่านี้ไม่ได้หลอกลวงผู้ที่เชื่อว่ากุศลธรรมมีอยู่ สุขเวทนามีอยู่เพราะมีอยู่โดยสภาวะ แต่ถ้ากล่าวโดยอริยสัจจะแล้ว ก็ยังไม่ใช่สุขเป็นทุกข์สัจจะ ปรมัตถสัจจะ^{๒๖๓} นี้ผู้ที่เข้าใจได้ เข้าถึงได้ต้องมีปัญญาเท่านั้นที่จะเข้าไปรู้ได้ ปรมัตถสัจจะทุกคนทุกศาสนาที่สามารถเรียนรู้เข้าถึงได้ เพราะเป็นความจริงสากล แต่การเข้าถึงปรมัตถสัจจะนั้น จะต้องมิปัญญาขั้นสูงไปพิจารณาและรับรู้ เช่น ตาเห็นรูป จักขุวิญญาณก็ไปรับรู้สีเท่านั้น หมายความว่าเห็นสีเป็นสี แต่การเห็นสีเป็นสีนั้นด้วยภาษาเหมือนจะง่าย แต่ในความเป็นจริงแห่งวิถีชีวิตแล้วมนุษย์ส่วนใหญ่เห็นสีก็จริงแต่มนโหทวารวิถีไปรับบัญญัติเป็นอารมณ์ คือ ไปรับสมมติว่าเป็นสีแดง ขาว เขียว ยี่ห่อเป็นอารมณ์ แล้วก็ไปปัจจัยไปสู่การยึดติด คือ โลภะและการผลักไส ปฏิฆะในอารมณ์ที่ตนเองไม่ชอบ ไม่ตรงจริตกับตัวของเรา ปรมัตถสัจจะ ในคัมภีร์อภิธรรมทั้งหลายกล่าวไว้มี ๔ ประเภท คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน

๓) อริยสัจจะ (Noble Truth) ที่เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมดเป็นทุกข์แท้ ภาวะที่ค้นหาเป็นเหตุแห่งทุกข์แท้ ภาวะพระนิพพานเป็นความดับทุกข์ และภาวะที่อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางแห่งความดับทุกข์ อริยสัจจะนี้เป็นสัจจะโดยตรงครบถ้วนบริบูรณ์ไม่หวั่นไหวในญาณของพระอริยบุคคลผู้มีปัญญาบริสุทธิ์^{๒๖๔} อริยสัจจะนี้มีเฉพาะในสัพพัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ดังมีพุทธวจนะว่า

“เอภันเตส วยสา สุภท

ย ปพพชี่ กิคุสลาณเณสี

^{๒๖๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ นามและอภัยศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖, หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๖๓} ญาณธชเถระ, ปรมัตถทีปนี, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๗.

^{๒๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

วสุธานี ปณณาสสมาธิกาณี

ยโต อห ปพพิชิต สุภทท

ถายสส ฌมมสส ปเทสวตติ

อิโต พหิทธา สมโนปิ นตติ ฯ

หุติโยปิ สมโน นตติ ตติโยปิ สมโน นตติ จตุตโถปิ สมโน นตติ สุณณา ปรปวาทา
สมณณิ อญญเอหิ อิเม จ สุภททภิกขุ สมมา วิหเรยยุ อสุญโณ โลโก อรหนเตหิ อสสา^{๒๖๕} แปลว่า

สุภัททะ เราบวชขณะอายุ ๒๙ ปี

แสวงหาว่าอะไร คือกุศล

เราบวชมาได้ ๕๐ ปีกว่า

ยังไม่มีแม้สมณะที่ ๑ ภายนอกธรรมวินัยนี้

ผู้อาจแสดงธรรมเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้

ไม่มีสมณะที่ ๒ ไม่มีสมณะที่ ๓ ไม่มีสมณะที่ ๔ ^{๒๖๖} ลัทธิอื่นว่างจากสมณะ
ทั้งหลาย ผู้รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์
ทั้งหลาย”^{๒๖๗}

สังฆธรรมในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสเรียกหลายบท ได้แก่ สังฆะ อิทัปปัจจยตา
อวิธตา ธรรมนิยาม ฌมมฐิตตา อนัญญุตตา ปฏิจสมุปบาท ตถตา เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้จริง (ตถตา) ตามความเป็นจริงอย่างไร ชื่อว่า ธรรมที่
แท้จริง ได้แก่ ปฏิจสมุปบาทและอริยสัจ ๔ ดังที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ เหล่านี้ เป็น
ของแท้ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น^{๒๖๘} เมื่อเข้าไปรู้แล้วย่อมเปลี่ยนสภาวะจิตวิญญาณของผู้มีวิชา
ให้มีวิชาเกิดขึ้น หรือที่เรียกว่า ตรัสรู้ ผู้ตรัสรู้กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นสังฆานุโลมกถา
อันประกอบด้วยทาน ศีล สวรรค์ เนกขัมมะและสังกถา ตลอดจนจนถึงการรู้แจ้งเกิดญาณในอริยสัจ
ทำให้เกิดอริยบุคคล ๔ จำพวก จึงเป็นความโดดเด่นและแตกต่างที่ศาสนาอื่นในโลกนี้ไม่มี อริยสัจจะ
เหล่านี้จึงเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง^{๒๖๙}

^{๒๖๕} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๒๑๔/๑๓๓.

^{๒๖๖} สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ในที่นี้ ได้แก่ พระโสดาบัน พระ
สกทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์ ตามลำดับ (ที.ม.อ. ๒๑๔/๑๙๖).

^{๒๖๗} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒.

^{๒๖๘} อ.เอก.อ. ๗๒/๒๐๓.

^{๒๖๙} รศ.ดร.สมบุญ ตาสนธิ, กระบวนการและการบรรลุอริยสัจ ๔ ของพระอริยบุคคล, วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

ดังนั้น ศิลปกรรมที่ดีมีคุณค่าต้องนอกจากจะสื่อถึงสมมติสัจจะทั่วไปแล้ว ยังต้องสื่อให้เข้าถึงจิตวิญญาณในระดับปรมาตมสัจจะและอริสัจจะด้วย ดังศิลปกรรมปางแสดงปฐมเทศนานี้บอกเรื่องราวประวัติศาสตร์อันเป็นสมมติสัจจะ ยังสื่อถึงปรมาตมสัจจะและอริสัจจะอีกด้วย

พระพุทธรูปนี้เป็นทำนองขัดสมาธิเพชรทำนองโยคะแบบนักบวชอินเดียซึ่งเป็นศิลปะของชาวคันธาระและมูรธา ศิลปะคุปตะองค์นี้มีชื่อเสียงมาก เนื่องจากว่าได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุดในศิลปะอินเดีย ปัจจุบันแสดง ณ พิพิธภัณฑ์โบราณคดีสารนาถ ประเทศอินเดีย^{๒๗๐} นอกจากจะมีความงดงามสุนทรีภาพด้านกายภาพแล้ว ยังมีความงดงามด้านคุณค่าทางจิตใจ ทั้ง ๓ ระดับ (๑) ได้ฐานพระมีบุคคล ๗ คน บ่งบอกถึงเรื่องราวระดับสมมติสัจจะ ว่ามี ปัญจวรรคีย์ ผู้ฟังธรรมธรรมจักกับปวตีสบุตร ณ ปาอิสิปตนมฤคทายวัน มี ๒ แม่ลูกเศรษฐินี ผู้บำรุงพระพุทธศาสนาสร้างพุทธศิลปกรรมในยุคสมัยพระเจ้าศรีคุปต์ (๒) ความจริงในระดับปรมาตมสัจจะ มีหลักคำสอน คือ ตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดับด้วยองค์มรรค ๘ ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก (๓) ความจริงในระดับอริสัจจะหรือโลกุตระ คือ ปัญจวรรคีย์ได้ บรรลุโสดาบัน เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพาน

พระยาอนุมานราชธน (เสฐียรโกเศศ) ได้กล่าวถึงศิลปะว่า “ครั้นเมื่อมนุษย์รู้จักผลิตขึ้นได้ดีกว่าเดิม มีความงดงาม ความเรียบร้อยตามที่ตนต้องการทางจิตใจเจริญเรื่อยเป็นลำดับมา สิ่งที่เกิดขึ้นก็เกิดเป็นศิลปกรรมขึ้น...อารมณ์สะท้อนใจเป็นตัวการทำให้เกิดศิลปะและการแสดงออกให้เกิดเป็นรูปขึ้นได้...เป็นศิลปะอันเป็นขั้นสุดท้ายของความรู้แล้วจะเกิดความสนใจ กระทำให้เป็นสุขใจที่แท้จริง ถ้าความรู้นั้นเป็นไปเพื่อความสุขแก่ส่วนรวมอันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิต” ศิลปะเกิดจากวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมคือผลรวมแห่งชีวิตมนุษย์ เพื่อสนองตอบความต้องการทางร่างกายให้มีชีวิตอยู่รอดพร้อมกับความเจริญงอกงาม ในการรับรู้ทางกาย ทางสติปัญญา ทางอารมณ์ ทางสังคม ทางสุนทรียะ และการสร้างสรรค์ ศิลปะช่วยกล่อมเกล่าและสนองตอบความต้องการของวิถีชีวิตมนุษย์ได้ดีในระดับหนึ่ง เพราะสุนทรียะหรือความงามที่ในรูปแบบที่หลากหลาย ด้วยรูปแบบของศิลปะที่เกี่ยวกับเครื่องใช้ เครื่องประดับ และรูปเคารพมาโดยตลอดแต่ดึกดำบรรพ์ มีวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นตัวกำหนดทั้งทางตรงและทางอ้อมตราบใดที่ศิลปะยังเป็นการสร้างผลงานของมนุษย์เพื่อมนุษย์เช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับวัฒนธรรมก็ยังคงเดินคู่กันไปเช่นนี้ เพราะความที่ต่างก็เป็นเหตุและผลของกันและกัน พุทธศิลป์ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายทางใจสำหรับมนุษย์ ที่พอใจกับการได้เห็น ได้ยิน ได้ใช้สอย สิ่งงดงาม ไพเราะเหมาะสม ไม่ว่าประยุกต์ศิลป์หรือ วิจิตรศิลป์ ต่างก็มีวัตถุประสงค์ทางการสร้างสรรค์อันแนชัดว่า เพื่อมนุษย์ด้วยกันได้เกิดการเรียนรู้ถึงความงาม ความไพเราะ ความซาบซึ้ง ที่โอนอ่อนผ่อนคลายทางใจและอารมณ์ รู้จักที่จะปฏิบัติตน แต่งกาย บำรุงตัว ตามแบบแผนของวัฒนธรรมแห่งยุค ใช้มือให้รู้จักทำแต่สิ่งที่มีประโยชน์งดงาม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น มีพุทธศิลป์เป็นตัวแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมที่คอยโน้มน้าและชี้มุมสะท้อนของจิตนิยมทางวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย ศิลปะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกได้อย่างชัดเจนได้แก่ พุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทั้งที่เป็น

^{๒๗๐} รศ.ดร.เชษฐ ติงสฤษดิ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : รูปแบบพัฒนาการ ความหมาย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, ๒๕๖๐), หน้า ๙๓.

จิตรกรรมประติมากรรม หรือสถาปัตยกรรม ก็ล้วนแล้วแต่เรียกได้ว่าเป็น พุทธศิลป์ ทั้งสิ้น เกิดขึ้นนับแต่มีการค้นพบศิลปวัตถุชิ้นแรกจนถึงปัจจุบัน ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ถือเป็นยุคทองของสมัยกรุงสุโขทัย เนื่องจากได้เกิดแบบแผนความเจริญทางวัฒนธรรมที่เป็นของไทย ซึ่งความเจริญทางวัฒนธรรมดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องกับ ๓ รูปแบบ คือ พุทธศาสนา ภาษาไทย และศิลปะ งานสร้างสรรค์ทางศิลปะของกรุงสุโขทัย เช่น พระพุทธรูป เจดีย์จิตรกรรม มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ โดยดัดแปลงรูปแบบศิลปกรรมจากขอมให้มีลีลาอ่อนช้อยงดงาม ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางลีลา ยิ่งกว่านั้นแล้วพุทธศาสนายังมีบทบาทสำคัญต่องานสร้างสรรค์ทางวรรณกรรมด้วย^{๒๗๑}

พุทธศิลปกรรมต้องมีคุณค่าทางด้านจิตวิญญาณ นั่นคือ การสร้างพุทธศิลปกรรม สิ่งแรกต้องศึกษาประวัติศาสตร์ หลักพระธรรมวินัย หรือหลักธรรมของแต่ละชุมชน นิภาย วัฒนธรรมของพื้นที่นั้นให้ชัดเจน แล้วจึงสื่อคุณค่าออกมาทางความคิด สื่อแสดงสื่อออกมาทางจิตวิญญาณให้ชัดเจน การสื่อทางจิตวิญญาณนั้นต้องสื่อถึงคุณค่าให้ครบ ทั้ง ๓ ระดับ คือ

๑) ระดับโลกียะ พุทธศิลป์ที่สื่อถึงความตั้งงามของการใช้ชีวิตดำรงชีวิตอยู่ในโลกให้เกิดสันติภาพสันติสุขของการอยู่ร่วมกับสังคม เช่น การเข้าถึงสังฆธรรม ตามแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงสอนให้ชาวโลกได้รู้ตาม ถึงจะเป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางด้านจิตวิญญาณที่แท้จริง ความตั้งงามระดับนี้พระพุทธรูปเจ้าเน้น ศิล ๕ การละเมิด

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป หากเราไปล่วงละเมิด ก็จะไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไปทำลายชีวิตของผู้อื่น ซึ่งทุกคน ทุกสัตว์ย่อมรักชีวิตของตน เว้นการฆ่าสัตว์ ถ้าเราไม่ฆ่าสัตว์ หรือไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่ฆ่าผู้อื่น การทำสงครามระหว่างชาติ ศาสนา การแย่งชิงทรัพยากรพอไม่ได้อย่างที่ใจหวังก็ต้องมีการทำลายชีวิตกัน

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา การถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ หากละเมิดข้อนี้ก็เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น เกิดการคอร์รัปชั่น คดโกงของที่เจ้าของเขารักเขาหวง ไม่ลักทรัพย์

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี งดเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม หากไปล่วงละเมิดเป็นการทำลายความมั่นคงของสถาบันครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ สามี ภรรยา ลูก หลาน กระบพเป็นคลื่นละลอกน้ำจากวงเล็กขยายเป็นวงใหญ่ ศีลข้อนี้จะเป็นเรื่องของสังคมโดยตรง การเว้นจากกาม หรือลักขโมยภรรยาผู้อื่น คือ การล่วงละเมิดทางเพศ หรือ การไม่ค้ามนุษย์ ข้อนี้ก็สันติภาพระดับครอบครัวและสังคม

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาท การกล่าวเท็จ ถ้าล่วงละเมิด เป็นการจัดการสื่อสารที่ผิด มีโทษตามมา เช่นทุกวันนี้ คนไทยเราแบ่งแยกเป็นสีนัสนัสนี้เพราะเรามีการจัดการให้หัวหน้าแกนนำพูด

เท็จ มาหลอกลวงชาวบ้านเอามาเป็นพวกพ้องของตน คนที่ไม่มีศีลก็เชื่อสุดโต่งไปเลย ความขัดแย้งย่อมเกิดขยายวงกว้างเป็นระดับอำเภอ จังหวัด และประเทศในที่สุด

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา การดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ถ้าละเมิดข้อนี้ถือว่า ผิดศีลอย่างหนักเพราะจะทำให้ร้ายสุขภาพแล้ว ยังทำลายสังคมรอบข้างด้วย และเป็นฐานของละเมิดศีล ๔ ข้อข้างต้นด้วย ข้อนี้ยังทำให้สังคมเกิดความขัดแย้งทั้งระดับเพื่อน ครอบครัว เสียทรัพย์สินเงินทอง สถาบันครอบครัวก็ล่มสลายในที่สุด สันติภาพมันก็ไม่ มี มีแต่ความขัดแย้งและสังคมก็ล่มสลาย การไม่เสพสิ่งเสพติด ทุกวันนี้สังคมไทยเราติดสิ่งเสพติด ค้ายาเสพติด ค้าสิ่งมีนเมา เมื่อมีนเมาสังคมก็เกิดความขัดแย้งทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว สังคม สันติภาพก็ไม่เกิดขึ้น

พุทธศิลปกรรมต้องสื่อคุณค่าด้านจิตวิญญาณที่จะอยู่ร่วมกับสังคม ลดความขัดแย้ง มีชีวิตอยู่อย่างสันติสุขทั้งตนเองและสังคม

๒) ระดับปรมัตถ์ พุทธศิลป์ที่สื่อให้เข้าถึงปรมัตถ์ สอนให้เข้าใจความเป็นจริงในเรื่องของรูปธรรมและนามธรรม หรือ รูปนามขั้น ๕

๓) ระดับอริยสัจจะ พุทธศิลป์ที่มีคุณค่าสูงสุดต้องสื่อให้เรียนรู้ถึงอริยธรรม ๔ คือ มรรค ๔ ประกอบด้วย โสดาปัตติมรรค สกทาคามีปัตติมรรค อนาคามีปัตติมรรค อรหัตมรรค ผล ๔ ประกอบด้วย โสดาปัตติผล สกทาคามีปัตติผล อนาคามีปัตติผล อรหัตผล และ นิพพาน

พุทธศิลปกรรมกับคุณค่าทางสุนทรียภาพ

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือ ความงามในมิติทางธรรมและความงามในมิติทางโลก ความงามในมิติทางธรรม หมายถึง ความงามที่เป็นลักษณะของธรรม หรือความจริงอันเป็นผลจากคุณภาพ หรือคุณสมบัติของธรรมะ ความงามในมิติทางโลก สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) ความงามของสิ่งมีชีวิต ๒) ความงามของสิ่งไม่มีชีวิต ๓) ความงามของธรรมชาติ และ ๔) ความงามอันเป็นทิพย์

ศิลปกรรมล้านนาด้านวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการหนึ่ง ที่ทำให้สังคมไทยเกิดประเพณี วัฒนธรรม ที่ร้อยให้สังคมไทยมีความเชื่อ แนวคิด การปฏิบัติที่ดีงาม มีคุณค่า เช่น ทำกระทง แห่งกระทงเล็ก กระทงใหญ่ ทำเทียนเข้าพรรษา ทำโคมไฟลอย ทำตุง ล้วนแล้วแต่เป็นศิลปกรรมของล้านนาที่โดดเด่น อีกพิธีสำคัญหนึ่งของล้านนา เชียงใหม่ เช่น พิธีบูชาเสาอินทขิลหรือเสาหลักเมือง ซึ่งชาวเชียงใหม่เชื่อว่าเป็นเสาหลักที่สร้างความมั่นคง การอยู่ดีมีสุขให้คนเชียงใหม่ อินทขิลหรือเรียกว่า เสาหลักเมืองเชียงใหม่ ชาวเชียงใหม่ทราบดีว่า ทุกๆ ปีจะต้องมีพิธีสักการะบูชาเสาอินทขิลเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ให้แก่ชาวบ้านชาวเมืองรวมทั้งผู้ที่ทำเกี่ยวกับเกษตร โดยการเพาะปลูก โดยงานดังกล่าวได้อัญเชิญพระเจ้าฝนคราอันเป็นพระพุทธรูปที่บันดาลให้ฝนตกมาเป็นประธานในขบวนแห่และมีการสวดคาถาอินทขิลของหมู่สงฆ์ด้วย ชาวเชียงใหม่จะทำพิธีบูชาอินทขิลในตอนปลายเดือน ๘ ต่อเดือน ๙ หรือระหว่างเดือนพฤษภาคมต่อเดือนมิถุนายน โดยเริ่มในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า วันเข้าอินทขิล การเข้าอินทขิลจะมีไปจนถึงในวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ ซึ่ง

เป็นวันออกอินทิล จึงเรียกว่า เดือน ๘ เข้า เดือน ๙ ออก ประเพณีอินทิล ในสมัยเจ้าผู้ครองนครกับปัจจุบันนี้แตกต่างกันมาก ในอดีตเจ้าผู้ครองนครจะเริ่มพิธีด้วยการเซ่นสังเวยเทพยดาอารักษ์ ผีบ้าน ผีเมือง และบูชากุมภภัณฑ์ พร้อมกับเชิญผีเจ้านายลงทรง เพื่อถามความเป็นไปของบ้านเมืองว่าจะดีจะร้ายอย่างไร ฟ้าฝนจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ หากคนทรงทำนายว่าบ้านเมืองชะตาไม่ดี ก็จะทำพิธีสืบชะตาเมือง เพื่อแก้ไขปัดเป่าให้เบาบางลง นอกจากนี้ยังมีการขอและการฟ้อนดาบ เป็นเครื่องสักการะถวายแด่วิญญาณบรรพบุรุษด้วย พิธีกรรมนี้ทำสืบต่อมาจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงหยุดไป ปัจจุบันเทศบาลนครเชียงใหม่ได้ดำเนินการสืบทอดประเพณีอินทิล โดยมีพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสาน ในวันแรกของการเข้าอินทิล มีการแห่พระเจ้าฝนแสนห่า หรือพระพุทธรูปคันธารราษฎร์รอบตัวเมือง เพื่อให้ประชาชนสงวนน้ำและใส่ขันดอก เพื่อเป็นสิริมงคลกับชีวิต ส่วนภายในวิหารอินทิล พระสงฆ์ ๙ รูป จะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์บูชาเสาอินทิล ซึ่งฝังอยู่ใต้ดินภายใต้บุษบกที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูป เมื่อเสร็จพิธีจะมีหรรสพสมโภชตลอดงาน กิจกรรมในประเพณีเข้าอินทิล พิธีบูชาเสาอินทิล พิธีนี้กระทำโดยการจุดธูปเทียนบูชาอินทิลกับรูปกุมภภัณฑ์และฤๅษี ทั้งนี้เพื่อให้บ้านเมืองอยู่สงบสุขร่มเย็น ช่วงเวลาสำหรับทำพิธีบูชาเสาอินทิล คือ ช่วงปลายเดือน ๘ ต่อต้นเดือน ๙ วิหารอินทิลจะเปิดให้ประชาชนเข้าไปสักการบูชาตั้งแต่เช้า ถึงกลางคืน

ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน หรือ วันเพ็ญปัด (เพ็ญพุทธ) หมายถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ที่ตรงกับวันพุธ เป็นวันที่ชาวไทย โดยเฉพาะทางภาคเหนือ นิยมจัดประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน หรือที่เรียกว่า "ตักบาตรพระอุคุต" นั่นเอง ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน เป็นประเพณีของชาวไทลื้อนนา เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่มักอ้างอิงตามประวัติของพระอุคุตว่า พระอุคุตเมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้เสด็จลงไปจำศีลภาวนาอยู่ ณ สะดือทะเล ในรอบ ๑ ปี จะขึ้นมาโปรดชาวเมืองก่อนเวลารุ่งอรุณ โดยมักแปลงกายเป็นสามเณรมารับบิณฑบาตจากผู้มีบุญวาสนา โดยมีความเชื่อว่า “หากผู้ใดได้ตักบาตรพระอุคุตแล้ว จะได้บุญใหญ่หลวง เกิดโชคลาภและความเป็นสิริมงคลในชีวิต” ท่านเป็นพระอรหันตเถระสำคัญองค์หนึ่ง ที่เกิดหลังสมัยพุทธกาล แต่กลับมีบทบาทมากในพระพุทธศาสนา เป็นพระเถระผู้เปี่ยมด้วยพุทธานุภาพ และมีฤทธิ์เดชเกรียงไกร สามารถปราบพญามารและกำจัดสิ่งชั่วร้าย ที่จะมาทำลายพิธีกรรมใหญ่ ๆ มาแต่ครั้งโบราณ เป็น ‘พระธรรมกถึก’ หรือพระนักเทศน์ที่กล่าวกันว่า การเทศนาแสดงธรรมของท่าน แม้ในวันเดียวกัน ก็ทำให้พระภิกษุจำนวน ๑๘,๐๐๐ รูป ได้บรรลุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชีนาสพกล่าวกันว่า พระอุคุตจะออกจากสมาบัติ ขึ้นมาบิณฑบาตโปรดสัตว์ผู้มีวาสนาบารมีในโลกมนุษย์ เฉพาะในวันเพ็ญพุทธ (วันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ) แล้วจะลงไปอยู่ประจำที่กุฎิแก้วในท้องทะเลหลวงเช่นเดิม ด้วยความที่ท่านออกจากสมาบัติมารับบิณฑบาตนี้เอง จึงเกิดความเชื่อตามมาคติความเชื่อที่มีสืบมาจนทำให้ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งถือปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ

ดังนั้น สังคมศิลปวัฒนธรรม (Social Art and Culture) มักเป็นคำที่มาด้วยกัน คำนี้เป็นคำเรียกลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมอย่างรวมๆ ทั้งที่ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ทั้งที่สามารถจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ แต่ให้ความเพลิดเพลินและความซาบซึ้งและประทับใจ ศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญสิ่งหนึ่งเพื่อสร้างความมั่นคงของชาติ การสร้างอุดมการณ์ของชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์และเข้าถึงประชาชนมากที่สุด เป็นสื่อสำคัญในการสร้างประเทศ สร้าง

ความก้าวหน้า การรักษาศิลปวัฒนธรรมเท่ากับเป็นการรักษาเอกลักษณ์ จุดเด่น วิญญาณของชาติ อันเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตา สร้างเกียรติภูมิ ตลอดจนศักดิ์ศรีแก่ประเทศชาติประชาชน ศิลปะล้านนา จึงทำให้เกิดการเจริญเติบโตทางสังคมและพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เพราะสมัยปัจจุบันเป็นโลกไร้พรมแดน การเดินทางมาท่องเที่ยวของชาวต่างชาติทั่วโลกที่มาดูชื่นชมในศิลปะล้านนา ย่อมทำให้เกิดสังคมผสมผสานทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมใหม่

พุทธศิลป์กับคุณค่าทางเศรษฐกิจและการเมือง

ทุนมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยการศึกษาและทักษะที่อาจจะเกิดจากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติมาเป็นปัจจัยสำคัญของการผลิต ในสภาพเช่นเดียวกับทุนทางกายภาพที่เป็นวัตถุเพื่อใช้ในการผลิต ในสภาพเช่นเดียวกับทุนทางกายภาพที่เป็นวัตถุเพื่อการผลิต มนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากรเพื่อการผลิตหรือทรัพยากรที่สามารถสร้างมูลค่าทางในทางเศรษฐกิจ ถ้ามนุษย์มีความมั่งคั่ง มนุษย์ในสังคมก็น่าจะมีชีวิตที่ดี เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจจึงจะต้องพยายามเสาะหาปัจจัยที่จะสามารถสร้างความมั่งคั่งให้ได้ เมื่อค้นพบจะตั้งคำถามว่าทำอย่างไรจะสร้างความมั่งคั่งเพิ่มมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนพุทธเศรษฐศาสตร์ ตั้งเป้าหมายไว้ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้มนุษย์บรรลุถึงสุขที่ถาวรหรือความสุขอันเกิดจากสภาวะนิพานโดยเป็นเป้าหมายเบื้องต้นที่จะขจัดความทุกข์ของมนุษย์ให้ค่อย ๆ หมดไป^{๒๗๒} พุทธศิลป์กรรม ยังเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์อีกประการหนึ่งด้วย เช่น วิหาร อุโบสถ เจดีย์ เป็นต้นที่สะท้อนความมั่งคั่ง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์...การเมืองจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล พระมหากษัตริย์นิยมสร้างพระพุทธรูปคือสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ที่ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปคือพุทธเกษตร อันหมายถึงศูนย์กลางจักรวาล รูปสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์นี้คือเอกภาพ อันประกอบจากความสุขในครองพุทธธรรมกับความหมายจากเรื่องในพุทธประวัติ พระพุทธรูปนั้นปั้นด้วยปูนหล่อจากสำริดหรือสลักจากหินทราย มักทาสีรักเพื่อปิดแผ่นคำแปล ศรัทธาและคติความเชื่อสะท้อนอยู่ที่แบบอย่างและลักษณะอันผ่านการปรับปรุงมาเป็นลำดับ ประติมากรรมที่เป็นพระพุทธรูปในพระอิริยาบถต่าง ๆ แสดงพระหัตถ์เรียกว่า ปาง สื่อเรื่องราวในพุทธประวัติที่เป็นทศชาติชาดก เล่าเรื่องอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าเมื่อเสวยพระชาติต่าง ๆ เป็นพระโพธิสัตว์ ประติมากรรมที่เป็นลวดลายปูนปั้น แม้ไม่บ่งความหมาย แต่มีคุณค่าในการประดับประดาศาสนสถานให้งามสิริมงคล^{๒๗๓} พุทธศิลป์กรรมกับคุณค่าทางศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์คู่กันมานับตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เพราะศิลปะมักถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการเผยแพร่ศาสนาไปยังศาสนิกชนหรือสร้างเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของศาสนา และอาจจะกล่าวได้ว่าศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะอันวิจิตร เมื่อมนุษย์มีความศรัทธาในศาสนา ก็จะทุ่มเทอุทิศตนเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้บังเกิดขึ้นแก่ศาสนาที่ตนนับถือ โดยเนื้อหาหรือเป้าหมายของศาสนศิลป์มุ่งเน้นที่ความดีและความงาม และเพื่อเป็นสื่อในการเผยแพร่ปรัชญาของแต่ละศาสนา สำหรับสังคมไทย อันเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนา มีรากฐานต่าง ๆ ทั้งความคิด ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ

^{๒๗๒} ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน, *พุทธเศรษฐศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙, ๑๓๙.

^{๒๗๓} ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะอยุธยา*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๗๒.

และวัฒนธรรม มาจากพระพุทธศาสนา ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงมีมากมายในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นศาสนสถาน เช่น วัด อุโบสถ เจดีย์ วิหาร หรือศาสนวัตถุ เช่นพระพุทธรูป ตู้อธรรม ธรรมาสน์ แม้กระทั่งภาพวาดหรือจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งศิลปกรรมเหล่านี้ถูกเรียกว่าเป็น "พุทธศิลป์" พุทธศิลป์ คือ งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตามหลักธรรม โดยมุ่งเน้นความงามที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุ สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา พุทธศิลป์เป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา จุดกำเนิดของพุทธศิลป์ เชื่อกันว่าอาจจะเริ่มมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ดังเห็นได้จากการสร้างวัดเชตวันของอนาถปิณฑิกเศรษฐี วัดบุพพารามของนางวิสาขา หรือวัดเวฬุวันของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น แต่วัดในสมัยนั้นอาจเน้นในเรื่องของความสงบ ร่มรื่น และการอยู่กับธรรมชาติ แต่ต่อมาพุทธศิลป์ได้มีวิวัฒนาการที่มุ่งเน้นความงาม ความสุนทรีย์ และการสื่อความหมาย เกิดเป็นงานศิลปกรรมอันทรงคุณค่ามากมาย งานจิตรกรรมต่างๆของช่างพื้นถิ่นในอดีตได้รับแรงบันดาลใจจาก คำสอนในพระพุทธศาสนา อีกทั้ง คำบอกเล่า ต่างๆจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น สืบเนื่องต่อกันมา ซึ่งสะท้อนคุณค่าแนวทางในการสร้างสรรค์ ผลงานจิตรกรรมบน ศาสนสถาน เพื่อใช้แทนคำสอน ให้เข้าใจได้โดยง่าย ช่างเจ้า มีความสนใจและประทับใจ ในวิถีชีวิตพื้นถิ่น อีสาน ที่ได้สัมผัส จึงได้นำมาถ่ายทอดและสร้างงานจิตรกรรม ที่แสดงความรู้สึกถึงความเป็นศิลปะพื้นถิ่น ตามลักษณะการแสดงออกส่วนตัวของช่างเจ้า และให้เห็นถึงคุณค่าของจิตรกรรมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นไทยทั้งวรรณกรรมและจิตรกรรมต่างก็เป็นงานศิลปะที่เกิดจากสุนทรีย์ทางอารมณ์ของศิลปินผลงานศิลปะดังกล่าวยังมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง วรรณกรรมเป็นบ่อเกิดของจิตรกรรมและ งานจิตรกรรมก็ให้แรงบันดาลใจนักประพันธ์ สร้างงานวรรณกรรมขึ้นมาได้เช่นกัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสานกำเนิดขึ้นด้วยแรงบันดาลใจจากวรรณกรรมทางศาสนา ความเชื่อและความศรัทธาต่อศาสนาเป็นพลังจุดไฟให้ช่างแต้มสร้างสรรค์ผลงานเป็นพุทธบูชา ขณะเดียวกันช่างแต้มก็ไม่ละเลยที่จะถ่ายทอดความเป็นปุชน ที่ยังต้องการเสพความรื่นรมย์ ดังจะเห็นได้จากภาพชีวิตชาวบ้านที่แทรกอยู่บางส่วนขององค์ประกอบรวม

การรวมกันอยู่เป็นชุมชนนั้น บุคคลจะมีความแตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และความประพฤติที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดปัญหาอันไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ ในการกระทบกระทั่งกัน ดังนั้นมนุษย์ในสังคมนั้นย่อมแสวงหาเครื่องยึดเหนี่ยวผูกมัดให้ทุกคนได้อยู่รวมกันอย่างมีความสุข เช่น การตั้งกฎเกณฑ์กติกา ระเบียบข้อบังคับ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีขึ้นมา ให้ผู้คนในชุมชนได้ยึดถือและปฏิบัติ และเป็นที่ยอมรับร่วมกันว่า สิ่งที่สามารถผูกมัดจิตใจของคนในชุมชนได้ดี คือ ศาสนา เพราะหลักคำสอนของศาสนาทุกศาสนา โดยแท้แล้ว สอนให้ทำดีละเว้นความชั่ว ศาสนาจึงเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจมนุษย์ให้ทำแต่ความดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเริ่มสร้างอาณาจักรขึ้นมา มีการสร้างผลงานศิลปกรรมที่ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา กิจกรรมด้านศิลปกรรมได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปปฏิมากร สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน และจิตรกรรมฝาผนัง เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพากเพียรแก้ปัญหาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน มีรูปแบบเหมาะสม สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์สอดคล้องตามคติความเชื่อ การสร้างสรรค์สิ่งสวยงาม

ตามความพึงพอใจ ซึ่งมีความหมายให้ดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมได้ และเป็นสิ่งแสดงถึงประสิทธิภาพความสามารถของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข และในปัจจุบัน ภาพเขียนบนฝาผนังที่ได้พัฒนามาอยู่บนผนังโบสถ์ วิหาร ที่เป็นพุทธสถาน ก็ยังคงเป็นเนื้อหาที่ช่างเขียนสื่อสารกับชุมชนโดยตรงอีกทางหนึ่งโดยแสดงเนื้อหาสาระเกี่ยวกับคตินิยมในพุทธศาสนาเพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดกับพุทธศาสนิกชนด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ปรีชาธรรมนิทานชาดก วรรณกรรมพื้นเมือง และประเพณีพื้นถิ่น ให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ผูกมัดจิตใจผู้คนในชุมชนได้ยึดถือในการอยู่ร่วมกันเป็นกฎกติกาทางสังคมให้ผู้คนได้ประพฤติปฏิบัติ ผ่านช่องทางของภาพเล่าเรื่องของช่างเขียนจากที่กล่าวมา ช่างเขียนท้องถิ่นที่เป็นผู้สร้างสรรค์นั้นนอกจากทำหน้าที่เขียนภาพประดับตกแต่งตามคติความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังสะท้อนสภาพทางสังคมบอกเล่าเหตุการณ์บางอย่างในช่วงเวลานั้นๆ เพื่อให้ทราบแนวทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการระบายสี ศาสนสถานของชุมชน มาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารสร้างความศรัทธา และเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างจริยธรรม คุณธรรม อีกทั้งยังเป็น แรงบันดาลใจที่ส่งอิทธิพลต่อชีวิต และ หล่อหลอมซ้ำพเจ้าให้มีความผูกพันกับพื้นถิ่นในการถ่ายทอดผลงานจิตรกรรมเพื่อสื่อสารกับสังคมในปัจจุบันและถ่ายทอดสู่อนาคต

พุทธศิลป์ในดินแดนของประเทศไทยมีเป็นจำนวนมาก และได้ถูกสร้างติดต่อกันมาเป็นเวลานานนับพันปีตั้งแต่ในสมัยทวารวดี ส่วนมากสร้างขึ้นในปริณทณของวัดเพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ช่างฝีมือที่ได้สร้างงานพุทธศิลป์จะเนรมิตผลงานด้วยความทุ่มเทและด้วยพลังศรัทธาอันแรงกล้าเพื่อเป็นพุทธบูชา ศิลปะได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการชวนคนให้เข้าวัด เป็นสื่อในการรับรู้และให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรม สามารถช่วยขัดเกลาจิตใจให้เป็นกุศล ก่อเกิดเป็นความสงบ อารมณ์แห่งพุทธศิลป์ที่ดีสามารถช่วยเสริมสร้างพลังด้านบวกให้กับจิตใจได้ และพุทธศิลป์ไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือที่จะน้อมนำให้ผู้พบเห็นเข้าถึงหลักธรรมเท่านั้น หากแต่/ยังเป็นเครื่องมือทำให้ตัวผู้สร้างสรรค์เองได้ฝึกฝนและพัฒนาจิตใจไปด้วย เพราะในระหว่างการสร้างผลงานนั้นจะต้องมีสมาธิ จิตที่เป็นสมาธิ และยังต้องศึกษาหลักธรรมเพื่อที่จะถ่ายทอดผลงานออกมาได้อย่างสมบูรณ์จากขนบธรรมเนียม ประเพณี และคติความเชื่อ ผสานสอดแทรกกับวิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ และความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก่อเกิดเป็นงานศิลป์ไทยที่มีเอกลักษณ์และมีความงามอย่างลงตัว ศิลปกรรมชิ้นเอกของไทยแทบทุกชิ้นล้วนแล้วแต่เป็นศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือเป็นพุทธศิลป์ จึงอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะไทยอันวิจิตร ที่ได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชาตินับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในฐานะพุทธศาสนิกชนและคนไทย จึงควรหวงแหนรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทยต่อไป เพราะถ้าพระพุทธศาสนาสูญหายไป ก็เท่ากับเอกลักษณ์ความเป็นชาติของไทยถูกทำลาย ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ มีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปนิรมิต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระพุทธรูปที่ช่างทำขึ้นจากวัตถุ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ไม่มีพระพุทธรูปที่ทำขึ้นจากวัตถุในครั้งพุทธกาล เพราะไม่มีความจำเป็นที่ต้องทำอย่างนั้น เมื่อประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พุทธบริษัทย่อมมีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ยังทรงพระชนม์อยู่ หรือแม้จะอยู่ในถิ่นไกลจากพระพุทธองค์ เมื่อระลึกถึงรู้ว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ย่อมเกิดทัศนคติที่ศรัทธาขึ้นโดยอัตโนมัติพระพุทธรูปนิรมิตก็คือพระพุทธรูปนั่นเอง แต่เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยอำนาจของพระพุทธเจ้า ไม่ได้สร้างขึ้นจากวัตถุ เช่น ศิลา โลหะ

ทองแดง หรือทองคำ พระพุทธรูปทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นมากในโอกาสพิเศษ เพื่อทำหน้าที่แทนพระพุทธรูปในบางเรื่อง^{๒๗๔} นักค้นคว้าศิลปกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปทั้งหลายกล่าวได้เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อกราบไหว้บูชาเป็นครั้งแรก เมื่อคริสต์ศักราชได้ ๑๐๐ กว่าปี (ประมาณ ๒ ศตวรรษ) หรือราว ๗๐๐ กว่าปีเริ่มสร้างครั้งแรกที่ประเทศอินเดีย ในรัฐคันธาระ และมถุรานคร ใกล้ๆ กับแม่น้ำยมุนา ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ต่อมาในปัจจุบันได้มีการสร้างพระพุทธรูปต่าง ๆ ขึ้น โดยประยุกต์เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ดังนั้น จึงมีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มากมายตามจินตนาการของพวคนายช่าง ตามความเป็นจริงไม่น่ามีช่างคนไหนที่จะสร้างพระพุทธรูปได้เหมือนพระวรกายของพระพุทธรูปเจ้าได้เลย เพราะแม้แต่เหล่าเทพเทวาผู้มีส่วนदानภาพ ก็ไม่อาจที่จะเนรมิตพระพุทธรูปให้เหมือนกับพระวรกายของพระพุทธรูปเจ้าได้ การสร้างพระพุทธรูปที่ถูกต้องตามมหาปฐิสลักขณะ จึงดูเหมาะสม เพราะถูกต้องสอดคล้องตามพุทธลักษณะ^{๒๗๕} ศิลปะอินเดียสมัยโบราณ (พุทธศตวรรษที่ ๓-๖) พระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ยังไม่ปรากฏแต่ช่างจะใช้สัญลักษณ์แทน เช่น ดอกบัว หมายถึงปางประสูติ ต้นโพธิ์หมายถึงปางตรัสรู้ ธรรมจักร หมายถึงปางปฐมเทศนา สถูป หมายถึง ปางปรินิพพาน พระพุทธรูปที่เป็นรูปมนุษย์ มาเริ่มปรากฏมีขึ้นในศิลปะอินเดียสมัยที่ ๒ คือ ศิลปะคันธารารัฐ มถุรา และอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๖-๙) และคงมีต่อไปในศิลปะอินเดียแบบคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑) แบบหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓) และแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗) พุทธูปแบบคันธารารัฐ เจริญขึ้นในแคว้นคันธาระ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย หรือที่เป็นประเทศปากีสถานในปัจจุบัน เชื่อกันว่าเป็นศิลปะแบบแรกที่ก่อสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นรูปมนุษย์ ยุคราชวงศ์กุษาณะ ราว พ.ศ. ๖๖๓.-๗๐๕ ในขณะนั้นพระพุทธรูปศาสนาหายานมีมากกว่าพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท เชื่อกันว่าพระพุทธรูปสร้างเป็นรูปมนุษย์คงสร้างขึ้นในราชการนี้ ดินแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียซึ่งเป็นที่ซึ่งชนชาติกรีก เข้ามาครอบครองมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกทัพเข้าไปรุกรานดินแดนแถบแม่น้ำสินธุ ในราวพ.ศ. ๒๑๗-๒๑๘ ต่อมาชาวโรมันไปค้าขายบ้าง เมื่อศิลปะคันธารารัฐเกิดขึ้นพระพุทธรูปและรูปต่าง ๆ จึงมีหน้าตาเหมือนฝรั่งทั้งสิ้น^{๒๗๖}

พระพุทธรูปรุ่นแรก มักทรงแสดงปางแต่เพียง ๖ ปางเท่านั้นคือ (๑) ปางปฐมเทศนา พระหัตถ์ขวาจับเป็นวงกลม (นิ้วแม่มือและนิ้วกลางจรดกัน) หมายถึง พระธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายประคองทำท่ากำลังจะหมุน ใช้เฉพาะพระพุทธรูปประทับนั่งเท่านั้น (๒) ปางทรงแสดงธรรมหรือวิตรรกะ พระหัตถ์ขวาจับเป็นวงกลม พระหัตถ์ซ้ายอาจวางหงายอยู่เหนือพระเพลาเวลาประทับนั่ง หรือ ยึดซ้ายจีวรเวลาประทับยืนก็ได้ (๓) ปางประทานอภัย พระหัตถ์ขวายกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอก ใช้ได้ทั้ง

^{๒๗๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, กำเนิดและพัฒนนาการแห่งพุทธรูป, แหล่งที่มา: <https://www.mcu.ac.th/article/detail/๕๐๒>, (๔ เมษายน ๒๕๖๓).

^{๒๗๕} พระธัมมานันทมหาเถระ, นานาวิจิตร, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๕๑.

^{๒๗๖} ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิสกุล, พระพุทธรูปอินเดียและความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณคดีจีน, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

ประทับนั่งและประทับยืน (๔) ปางประทานพร พระหัตถ์ขวาห้อยลง หนฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอก ใช้ได้ทั้งประทับนั่งและประทับยืน (๕) ปางสมาธิ พระหัตถ์ขวาหงายซ้อนอยู่เหนือพระหัตถ์ซ้ายบน พระเพลา ใช้ได้เฉพาะประทับนั่ง (๖) ปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวาห้อยอยู่ที่พระชานุ (หัวเข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงยังแผ่นดิน พระหัตถ์ซ้ายหงายอยู่เหนือพระเพลา ใช้เฉพาะพระพุทธรูปนั่ง^{๒๗๗}

ความหมายของคำว่า “ปาง” ที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ท่าของพระพุทธรูปที่ยืนแสดงถึงอิริยาบถต่างๆ เช่น พระพุทธรูปปางห้ามญาติซึ่งมักใช้ในความหมายที่คล้ายคลึงกับคำว่า “มูทรา” หรือ มุททา ในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ดวงตรา พระอัมรินทร์ของพระราชาเมื่อใช้กับงานพุทธศิลป์ มีความหมายถึง การแสดงความหมายด้วยมือ หรือการแสดงท่วงท่าที่พระหัตถ์ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการสื่อความหมาย เมื่อนำมาใช้กับเรื่องราวและเหตุการณ์ในพุทธประวัติด้วยการแสดงท่วงท่าจากพระหัตถ์ และนิ้วพระหัตถ์ จึงเกิดปางของพระพุทธรูปซึ่งเป็นการแสดงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจร่วมกันมาเป็นเวลานานดังตัวอย่างบทพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) คือ ไตรภูมิพระร่วง โปรดให้พิมพ์รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ทรงสร้างพระมหาธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากศรีลังกา ทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์จากศรีลังกาไว้หลังพระมหาธาตุ ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาพุทธศาสนาและศิลปะได้รับอิทธิพลจากขอม ศาสนาพราหมณ์ที่แพร่หลายอยู่ก่อนหน้าการเข้ามาของพุทธศาสนาอยู่มาก การผสมผสานกันของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์จึงเป็นลักษณะสำคัญของศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นในศิลปกรรมต่างๆ สถาปัตยกรรมของสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกวังให้เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงสร้างวัดจุฬามณีและพระวิหาร ทรงหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ ส่วนศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากขอมและสุโขทัย เช่น พระปรางค์วัดพุทธไสวรรค์ วัดราชบูรณะ เป็นต้น ส่วนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นเจดีย์แบบเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เช่น เจดีย์วัดกุฎีทอง วัดชุมพลนิกายาราม เป็นต้น ประติมากรรม พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอมเรียกว่า พระพุทธรูปสมัยอู่ทองและตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมสร้างพระพุทธรูปแบบทรงเครื่อง อย่างไรก็ตามสมัยกรุงศรีอยุธยาพระพุทธรูปมีลักษณะน่าเกรงขามและไม่งดงามเท่าสมัยสุโขทัย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สถาปัตยกรรมที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้ คือการสร้างพระบรมมหาราชวัง ประติมากรรมชิ้นเอก คือ การแกะสลักประตูกกลางด้านหน้าพระวิหารวัดสุทัศน์ และงานตกแต่งหน้าบรรณพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปงานจิตรกรรมที่สำคัญ เช่น ภาพเขียนในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น ต่อมามีการปรับปรุงประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก แทนที่จะปรับปรุงประเทศตามแบบอยุธยา อย่างเช่นที่เคยเป็นมา การปรับปรุงประเทศของพระองค์ เป็นการปรับปรุงเพื่อเตรียมรับอารยธรรมตะวันตก ซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลอยู่ในขณะนั้น ในเวลาต่อมารัชกาลที่ ๕

^{๒๗๗} ระเบียบวิธี ใจภักดี, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: แสงเดือนเพื่อนเด็ก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

ได้ทำการปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณีและส่งเสริมวรรณกรรมและศิลปกรรมอีกหลายประการ ถึงแม้จะมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมทางตะวันตกบ้างแต่ก็ยังมีรากฐานจากพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า พุทธศิลป์ได้ผสมผสานและมีความสำคัญกับพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยตลอดมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตอันเป็นศิลปวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปกรรมไทยในอดีตนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานความเข้าใจในพุทธปรัชญาอันลึกซึ้งที่ยังรากลึกลงในสายเลือดและจิตวิญญาณ ศิลปินทำงานด้วยแรงศรัทธาอุปสาหะอันมั่นคง โดยมุ่งหวังพระนิพพานอันเป็นเบื้องปลายของการหลุดพ้น” อาจารย์ยงค์ กัลยาณพงศ์ กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า “ศิลปินไทยใช้ศิลปะเป็นสื่อเพื่อก้าวไปสู่จริยธรรม และศาสนาในสังคม ศิลปะเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งจะช่วยเสริมความเข้มแข็งของเรามาให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ ศิลปกรรมจะเป็นสื่อพิเศษให้เราเข้าใจแก่นของความเป็นจริงได้อย่างซาบซึ้งและลึกซึ้ง...เป็นสื่อพิเศษ ช่วยน้อมใจเราให้ประจักษ์ซึ่งถึงองค์คุณค่าทิพย์ในพุทธปรัชญา ซึ่งแสดงออกมาอย่างเป็นทิพย์ที่สุดในแง่ศิลปะได้อย่างดี สังคมไทยมีรากฐานทุกอย่างมาจากพระพุทธศาสนาไม่ว่าประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ แม้กระทั่งลักษณะนิสัยใจคอของคนไทยก็มีพื้นฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ร่องรอยวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมของยุคต่างๆ ได้ถูกบันทึกไว้ว่า มีสติปัญญาความสามารถเพียงใด ด้วยผลงานศิลปะนั่นเอง ศิลปะจึงเป็นรูปธรรมทางวัตถุและเป็นรูปธรรมทางจิตใจซึ่งแสดงออกมา ศิลปะกับวัฒนธรรมต่างเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ศิลปะเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์แห่งสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมาให้ปรากฏเพื่อแสวงหาผลที่จะได้รับทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ให้เกิดการยอมรับเพื่อความเข้าใจ การตัดสินใจ และการกระทำที่ถูกต้องดีงามจากผู้ชื่นชม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในศิลปะ จะมีใช้วัตถุที่มีเพียงความงามทางศิลปะเท่านั้น แต่จะเป็นสัญลักษณ์องค์แห่งการรับรู้ ช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิตใจให้เกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเป้าหมายที่ชัดเจนมั่นคง ซึ่งเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ให้มากกว่าเรื่องของความงามและความพึงพอใจเนื่องจากวัฒนธรรม เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่สังคมแต่ละยุคแต่ละกลุ่มยอมรับว่าดีงาม มีคุณค่าเป็นมรดกแห่งสังคมที่ควรรักษา และวัฒนธรรมก็มีสถานภาพเป็นนามธรรมทางจิตนิยม โดยศิลปะเองก็มีฐานะเป็นรูปธรรมของวัฒนธรรมนั้นๆ จึงชอบที่จะตอบสนองความต้องการของสังคมแห่งยุคด้วยกรอบแห่งแบบแผนตามนั้น หลายอย่างของแต่ละยุคย่อมมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อแนวคิดและวัสดุสำหรับการสร้างสรรค์ได้รับการคิดค้นให้แปลกออกไป บนความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ แท้จริงคือ การสะท้อนภูมิปัญญาความสามารถแห่งยุค

คนไทยและวัฒนธรรมไทยนั้นมีที่มาที่หลากหลายรวมกันอยู่ ณ บริเวณที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ แหลมทองแห่งนี้ ก่อนหน้านั้นประเทศไทยไม่ได้กำหนดตามแผนที่ในปัจจุบันจึงเห็นได้ว่า บุคคลที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมแบบไทยที่อยู่ในประเทศไทยแห่งนี้มีอยู่ในประเทศอื่นๆ โดยรอบ ก็ถือได้ว่า คนไทยนั้นมีความยิ่งใหญ่ดังความหมายของคำว่า “ไท” ที่ใช้ในอดีต แต่ต่อมาคำว่า “ไทย” ได้ใช้ในความหมายว่า “เป็นอิสระ” มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยาเป็นต้นมาวัฒนธรรมไทยเป็นลักษณะพุทธวัฒนธรรม คือหลอมรวมวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นๆ เข้าด้วยกันกับวัฒนธรรมเดิมของตน โดยรวมแล้ววัฒนธรรมไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่ก็ประกอบด้วยวัฒนธรรมอื่นด้วย เช่น วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมตะวันตก และตะวันออกกลาง ในส่วนของวัฒนธรรมที่ได้รับจาก

พระพุทธศาสนานั้นยังแบ่งเป็นพระพุทธศาสนาแบบมหายานและเถรวาท เดิมนั้นได้รับจากพระพุทธศาสนาเมฆายาน จากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมาในกาลภายหลังนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา วัฒนธรรมไทยก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาทมาโดยตลอดวัฒนธรรมเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้คนไทยมีลักษณะผสมผสาน กลายเป็นอุปนิสัยของไทยที่โดยรวมแล้วเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน อ่อนโยน สนใจทางจิตวิญญาณ คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รักในอิสระ รักสงบ ชอบสนุก ยิ้มง่าย เบิกบานง่าย ปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมอื่นได้ง่าย ปรับตัวตามสภาพได้ง่าย ลักษณะเช่นนี้มีส่วนให้คนไทยขาดความเป็นตัวของตัวเอง แต่กลับทำให้คนไทยอยู่ได้ในทุกที่^{๒๗๘}

พุทธศิลปกรรมเกี่ยวของกับการเมืองการปกครองในสมัยล้านนาเช่น วัดโพธารามมหาวิหารเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมากในอดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเนื่องจากเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนทั้งอดีตและปัจจุบัน วัดโพธารามมหาวิหารมีศาสนสถานภายในบริเวณมากมาย วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอดเป็นโบราณสถานอันขึ้นชื่อของเชียงใหม่ด้วยมีสถาปัตยกรรมอันสง่างาม ทรงยอดปราสาทแบบพุทธคยาอินเดียมีอยู่เจ็ดยอดด้วยกันและมีลายปูนปั้นที่ฐานพระเจดีย์ รูปเทวดายืนและนั่ง เรียงรายโดยรอบเป็นการคุ้มครองปกป้องรักษาสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์นี้ ฝีมือการปั้นปูนไม่ว่าจะเป็นรูปเทวดาหรือลวดลายล้วนงามอย่างวิเศษ ประวัตินี้วัดเจ็ดยอดหรือวัดมหาโพธารามนี้ว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์โปรดให้ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาด้วยในครั้งนั้น วัดนี้จึงมีชื่อว่า “วัดมหาโพธาราม” และโปรดให้สร้างสัตต มหาสถาน คือ สถานที่ ๗ แห่งที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขภายหลังการตรัสรู้ แห่งละ ๗ วัน รวมเป็น ๔๙ วัน อันประกอบด้วย รัตนบัลลังก์ อนิมิสเจดีย์ รัตนจกกรม รัตนฆรเจดีย์ อัชปาลนิโครธ (ต้นไทร) สระมุจลินท์ (ต้นจิก) และ ราชายตนะ(ต้นเกด) วัดมหาโพธารามยังเป็นสถานที่ทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๐ นับเป็นครั้งแรกของดินแดนไทย ณ วัดมหาโพธารามนี้ใช้เวลา ๑ ปี จึงจะสำเร็จ เรียกได้ว่าเป็นการชำระตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้ตัวอักษรธรรมล้านนาจารึกเป็นภาษาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งแรก ณ วัดเจ็ดยอดแห่งนี้ โดยมีพระธรรมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าติโลกราชเป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์

สมัยต้นกรุงรัตนโกสิน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชทานพระนครใหม่ให้พ้องต้องกับพระนามของพระพุทธรูปให้เป็นพระนครที่ดำรงรักษาพระมหามณีนรัตนปฏิมากรอันเป็นแก้วอย่างดี มีสิริอันประเสริฐสำหรับพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ราชการที่ ๑ อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเมืองลาวเมื่อครั้งยังสมัยพระเจ้าตากสินปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์แล้วได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กลายเป็นพระพุทธรูปสำคัญเป็นศูนย์กลางจิตใจแห่งพระนครใหม่จนถึงปัจจุบัน^{๒๗๙}

^{๒๗๘} ผ.ศ.ดร.สุวิญญู รักสัตย์, พุทธศิลป์กับวัฒนธรรมไทย, แหล่งที่มา : <http://puzinnian.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๔/blog-post.html>, (๒ เมษายน ๒๕๖๖).

^{๒๗๙} วิราวรรณ นฤปิติ, การเมืองเรื่องพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐), หน้า ๑.

สังคมวัฒนธรรมทุกวันนี้เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างลุ่มลึก ไม่ใช่ผู้คนจากภูมิภาคที่เป็นคนส่วนน้อยของประเทศไทยอีกต่อไป แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการหล่อหลอมระบบการเมือง สำหรับชนส่วนใหญ่ของประเทศไทย ที่สะท้อนให้เห็นผ่านงานสร้างสรรค์ ที่เปลี่ยนผ่านจากความเรียบง่ายในโลกอุดมคติของงานวิชาการ ที่ว่าด้วยความพอเพียงตามวิถีชาวบ้าน หากแต่มีอัตลักษณ์อยู่ที่เป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเปิดกว้างและให้อิสระเสรีในการแสดงออก ไม่มีกรอบกฎเกณฑ์ผูกขาดตายตัว อันเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ช่างไม่ว่าจะเป็นสายสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมือง หรือช่างต่างถิ่นอย่างสายสกุลช่างญวน และกลุ่มช่างในระบบราชการ ที่สามารถจะออกแบบสร้างสรรค์พุทธศิลป์อย่างมีความหลากหลาย ทั้งแบบอนุรักษนิยม และแบบร่วมสมัยหัวก้าวหน้าไว้ตัวตน ในรสนิยมใหม่แห่งวิถีสังคมชาวนา ภายใต้ข้อจำกัดด้านสังคมการเมืองพื้นถิ่น ซึ่งต่างก็ต้องการการยอมรับในความมีและความเป็นเอกเช่นผู้คนในวัฒนธรรมอื่นๆ มาตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันสมัย ภายใต้รูปลักษณ์สังขารใหม่ ในเงื่อนไขบริบทใหม่ที่แตกต่างจากในอดีตอย่างสิ้นเชิง ขึ้นอยู่ที่ว่าใครมีอำนาจในการนิยามให้ความหมายต่อศิลปะอีสาน ไปในกรอบลัทธิความเชื่อของใคร และนี่คือลักษณะเสรีในการสร้างสรรค์ภายใต้ข้อจำกัดความมีและความเป็น ณ ปัจจุบันขณะในเวลานั้น ๆ ที่ยังมีอยู่ในตัวตนคนในท้องถิ่นนั้น ๆ^{๒๘๐} จะเห็นได้ว่าสถานที่แห่งใดที่มีพุทธศิลปกรรมที่มีการดูแลรักษาอย่างยั่งยืน ที่นั่นก็จะมีระบบเศรษฐกิจที่ดีในพื้นที่นั้นด้วย เมื่อมีเศรษฐกิจที่ดีสังคมที่อยู่กับพุทธศิลปกรรมก็จะมีชีวิตอยู่อย่างผาสุกทั้งกายและใจ

๔.๒ การคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง

ทางคณะวิจัยได้ทำงานวิจัยตามแผนที่วางไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้เห็นความจำเป็นในส่งเสริมและฟื้นฟูให้ชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้สร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา ประกอบกับคนในชุมชนมีทักษะในองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน สามารถให้ข้อมูลในการวิจัยได้อย่างถูกต้องและแจ่มแจ้ง ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และสามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนได้ ทางทีมวิจัยได้มีส่วนร่วมกับชุมชน โดยมีการคัดเลือกผลงานด้านต่าง ๆ มาประกอบกันในการหารือร่วมกัน จึงส่งผลให้ชุมชนและทีมวิจัยได้คัดเลือกงานด้านหัตถศิลป์ ประณีตศิลป์ จากแหล่งธรรมชาติของชุมชน ให้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมและสร้างความสุขให้กับชุมชนได้

^{๒๘๐} ด็อก แสนบุญ, พุทธศิลป์อีสาน: พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองวัฒนธรรม, แหล่งที่มา: http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=๔๖๔๕&filename=index, (๒๔ เมษายน ๒๕๖๖).

ภาพที่ ๖ การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรม
ของชุมชนบ้านไร่เปิงในงานพุทธศิลป์ประยุกต์ สำหรับผู้นำชุมชน ครั้งที่ ๑
(ภาชนะใบตองใส่อาหารใช้ในพระพุทธศาสนา)
(ที่มา: พูนชัย ปันธิยะ, ๒๕๖๖)

๔.๒.๑ กิจกรรมในการเสริมสร้างความสุขด้านการท่องเที่ยวชุมชนร่ำเปิงแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่นำไปสู่การประสบความสำเร็จในด้านการตลาดนั้น ต้องอาศัยการทำความเข้าใจตลาดตั้งแต่เริ่มต้น ในกระบวนการค้นหา ความต้องการในการฝึกอบรม การตลาด เพื่อสร้างหลักสูตรให้มีความน่าสนใจและเป็นนวัตกรรมใหม่ ๆ จากกระบวนการวิจัยจนได้หัวข้อที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ตลาด ความรู้และทักษะที่มีความจำเป็น และเป็นที่ต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้งชุมชนและบริษัทนำเที่ยว ทางทีมวิจัยได้ระดมความคิดจนออกมา เป็นคำว่า “SPECIAL” ซึ่งเป็นคำย่อของอักษรแต่ละตัวในคำสำคัญของหัวข้อที่ผ่านกระบวนการศึกษา ความต้องการในการฝึกอบรม ได้แก่

S = Segment คือ การทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด และการประยุกต์ประสบการณ์ในการเข้าถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ใครคือกลุ่มเป้าหมายที่สนใจการท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นผู้นำทาง นักท่องเที่ยวคือใคร ทำไมเขาจึงเดินทาง พวกเขามาจากไหน และเขามาเมืองไทยได้อย่างไร ตลาดนักท่องเที่ยวเป้าหมายที่แตกต่างกัน มีความคาดหวังและพฤติกรรมท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน

P = Place เป็นตัวแทนของคำว่า “Sense of place” คือการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดึงดูด นักท่องเที่ยว การให้ความสำคัญเรื่องเวลาและสถานที่ ๆ สามารถทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเกิด ความอยากและความต้องการที่จะไปเที่ยว การค้นหา/สร้างสรรค์ ของดีชุมชน สถานที่ กิจกรรม หรือ จังหวะของเวลาที่เหมาะสม ที่สามารถสร้าง “ความรู้สึกต่อสถานที่” ซึ่ง นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มอาจเกิด ความรู้สึกต่อสถานที่แตกต่างกัน

E = Experience เป็นการสร้างประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวผ่านการลงมือทำ หรือ สร้างความ ทรงจำที่ดีให้กับนักท่องเที่ยว การออกแบบกิจกรรมที่ทำให้ให้นักท่องเที่ยวเกิดประสบการณ์ เกิดความ ประทับใจจนสามารถบอกต่อประสบการณ์สู่สาธารณะ

C = Communication การสื่อสารประสบการณ์และสิ่งที่ชุมชนได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นได้ประโยชน์อะไรจากการท่องเที่ยว และ นักท่องเที่ยวได้ เรียนรู้อะไรจากการท่องเที่ยวแบบ CBT การสื่อสารทางการตลาด การเลือกเนื้อหาที่จะสื่อ และการวิเคราะห์ผู้ที่เรากำลังจะสื่อสารด้วย และการสร้างการสื่อสาร ๒ ทาง

I = Information technology การใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร และเข้าถึงนักท่องเที่ยว การใช้ เทคโนโลยีและ Social Media ในการเข้าถึงตลาดกลุ่มเป้าหมาย หรือการรับรู้ในสังคม

A = Access การเข้าถึงตลาดกลุ่มเป้าหมายผ่านกลุ่มคนที่หลากหลายและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของตลาดกลุ่มเป้าหมาย การหาแนวทางและช่องทางในการเข้าถึงตลาดกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายมากขึ้น มีการทำงานกลับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทหรืออิทธิพลทางความคิดที่จะทำให้กลุ่มเป้าหมายทางการตลาดสนใจ หรือมาใช้บริการ

L= Linkages การทำงานร่วมกันกับพันธมิตรทางการตลาด เป็นกระบวนการที่จะเกิดการทำงาน ร่วมกันในลักษณะพันธมิตรเพื่อหาคนที่ใช่และชุมชนชอบ โดยการแนะนำ CBT กับกลุ่มคนที่สนใจ ที่มีบทบาทในการตัดสินใจซื้อ หรือนำ CBT ไปบอกต่อ หรือไปทำการตลาดต่อ ซึ่งชุมชนจะต้องรู้ว่ากำลังจะ นำเสนอกับใคร และกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยวคือใคร บริษัทนำเที่ยวเป็นผู้มีบทบาทที่จะช่วยขาย หรือ ทำการตลาดให้กับชุมชน ทำให้บริษัทนำเที่ยวสนใจ และอยากทำงานร่วมกับชาวบ้าน อยากพานักท่องเที่ยวมาเที่ยวชุมชน การเตรียมการซึ่งเป็นการขาย การแนะนำ CBT กับกลุ่มคนที่สนใจ ที่มีบทบาทในการตัดสินใจซื้อ หรือนำ CBT ไปบอกต่อ หรือไปทำการตลาดต่อ ซึ่งชุมชนจะต้องรู้ว่ากำลังจะ นำเสนอกับใคร และกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยวคือใคร บริษัทนำเที่ยว คือหนึ่งในผู้ที่มีบทบาทที่จะช่วย ขาย หรือทำการตลาดให้กับชุมชน ทำอย่างไรให้บริษัทนำเที่ยวสนใจ และอยากทำงานร่วมกับชาวบ้าน อยากพานักท่องเที่ยวมาเที่ยวชุมชน และเป็นมากกว่าการแนะนำสินค้า CBT แต่เป็นกระบวนการที่จะเกิด การทำงานร่วมกันในลักษณะพันธมิตรเพื่อหาคนที่ใช่และชุมชนชอบ

การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางข้างต้น จะทำให้ชุมชนสามารถปรับกระบวนการทำงานของชุมชนให้มีแนวคิดทางการตลาดที่เหมาะสม สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวและการทำงานร่วมกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นพันธมิตรทางการตลาด ทำให้การเข้าถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นไปตามระบบและกลไกตลาดได้ชัดเจน นำไปสู่การปรับการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้มีรูปแบบที่เหมาะสม หากได้นำแนวคิดการประกอบกิจการท่องเที่ยว รูปแบบเชิงพาณิชย์ จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปตามความต้องการของตลาดได้อย่างเหมาะสม การนำแนวคิดการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบเชิงพาณิชย์ ที่ชุมชนและผู้ประกอบการท่องเที่ยวได้มีความเข้าใจในการบริหารจัดการร่วมกัน จะทำให้การเข้าถึงตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชน สร้างความมั่นใจในการใช้บริการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ ๗ การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรม
ของชุมชนบ้านไร่เปิงในงานพุทธศิลป์ประยุกต์ (การห่ออาหารด้วยใบตอง)

(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

๔.๒.๒ กิจกรรมเสริมสร้างความสุขด้านการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์โดยชุมชนรำเปิงเป็นจุดศูนย์กลาง

แหล่งท่องเที่ยวที่พร้อมดำเนินการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์กับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ควรมีส่วนประกอบหลัก ดังนี้

๑) มีจุดสนใจ (Attraction) ที่นักท่องเที่ยวจะให้ความสนใจ จุดสนใจนี้สามารถที่จะเป็นจุดสนใจที่เกิดขึ้นใหม่หรือเป็นจุดสนใจที่มีอยู่ดั้งเดิมแล้ว จุดสนใจที่มีความสำคัญที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้หลายกรณี ยกตัวอย่างเช่น บั้งไฟพญานาค สุริยุปราคา หรือในบางกรณีอาจ เป็นตัวบุคคลก็ได้ เช่น หลวงพ่อคุณ สถานที่ปฏิบัติธรรมสีเขียว ฯลฯ อย่างไรก็ตาม จุดสนใจดังกล่าวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับความสนใจของนักท่องเที่ยว

๒) มีจุดหมาย (Destination) สถานที่ท่องเที่ยวควรเป็นจุดหมายหลักที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญ เช่น เป็นประเทศหรือเมือง หรือสถานที่ที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญ

๓) สามารถเข้าถึงได้ (Accessibility) สถานที่ท่องเที่ยวต้องสามารถเข้าถึงได้ไม่ว่าจะเป็นทางใดก็ตาม การเข้าถึงได้ของนักท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งหากนักท่องเที่ยวไม่สามารถจะเดินทางเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ ก็นับว่าสถานที่ดังกล่าวยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการท่องเที่ยว ความสำคัญของความสามารถเข้าถึงเป็นส่วนสำคัญมากต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและมีส่วนที่ทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวเติบโตได้มากหรือน้อย การเดินทางสามารถใช้ทั้งทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ ซึ่งตราบใดที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงก็จัดอยู่ในส่วนธุรกิจการท่องเที่ยว

๔) สิ่งปลูกสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ธุรกิจท่องเที่ยวต้องประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างพื้นฐานอันจะนำนักท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่ได้ เช่น ถนน สนามบิน ท่าเรือ ฯลฯ สิ่งปลูกสร้างนี้อาจมิใช่สิ่งถาวร หรืออาจทำขึ้นชั่วคราว เช่น บ้านพักบนต้นไม้ เป็นต้น

๕) ความสะดวกสบาย (Facilities) เป็นปัจจัยสำคัญที่นักท่องเที่ยวจะพิจารณาความต้องการเบื้องต้นของอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความปลอดภัย ควรจัดให้มีในแหล่งท่องเที่ยว และจะเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เกิดธุรกิจต่อเนื่อง

จากข้อมูลความสำคัญแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการจัดการท่องเที่ยวท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อดำเนินการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์กับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว การดำเนินการเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เริ่มพัฒนาตนเองจากการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชน จัดตั้งกลุ่มบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีคณะกรรมการบริหารจัดการ มีการกำหนดกติกาและมาตรการในการบริหารจัดการร่วมกัน มีการจัดตั้งกลุ่มบริการต่างๆ เพื่อจัดการระบบบริการที่พัก บริการนำเที่ยว และบริการอาหาร/เครื่องดื่ม มีการจัดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและทั่วถึง มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยว/หรือผู้ประสานงานการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อการติดต่อประสานงานกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ในกรณีที่นำนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ชุมชน หรือนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชน รวมถึงหน่วยงาน ภาครัฐ/เอกชน ที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเป็นกลุ่มศึกษาดูงาน หรือหมู่คณะ ทั้งนี้การดำเนินการของแต่ละชุมชน เมื่อรวมตัวเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวโดย

ชุมชนจะทำให้มีความเข้มแข็งในระดับชุมชนย่อย มาเป็นระดับเครือข่ายการท่องเที่ยว จะทำให้การดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับนักท่องเที่ยวหรือ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบในเชิงธุรกิจ หรือเชิงพาณิชย์ ทั้งนี้ เครือข่ายการท่องเที่ยว อาจต้องพิจารณาแนวทางการดำเนินการท่องเที่ยวให้เป็นระบบยิ่งขึ้น เพื่อการบริหารจัดการสอดคล้องกับ บริบทของชุมชน และสอดคล้องกับนโยบายแผนงานของภาครัฐ โดยศึกษารูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสม กับบริบทของแต่ละชุมชน และเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด หรือภูมิภาคได้ดังรูปแบบ ต่อไปนี้

รูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE)

“กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) คือ กิจการที่มีรายได้จากการผลิตหรือจัดจำหน่ายสินค้าหรือบริการโดยมีเป้าหมายของกิจการที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลักไม่ได้มีเป้าหมายในการสร้างกำไรสูงสุดต่อผู้ถือหุ้นและเจ้าของเท่านั้น” จากแผนแม่บทสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗ โดยสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติที่ให้ความหมายไว้ กิจการเพื่อสังคม จึงหมายถึงธุรกิจที่เป็นได้ทั้งประเภทที่หากำไรและไม่หากำไร ยึดถือการตอบแทนประโยชน์สู่สังคมเป็นแนวทางการขับเคลื่อนธุรกิจ ธุรกิจในรูปแบบกิจการเพื่อสังคม จะเน้นด้านการกระจายรายได้สู่หน่วยผลิตในกลุ่มสังคม คำนึงถึงในฐานะผู้เป็นเจ้าของหน่วยผลิตของสังคม บางครั้งจึงมีการใช้คำว่า Social Entrepreneur เพื่อสื่อความหมายของลักษณะกิจการเพื่อสังคม ให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น “กิจการเพื่อสังคม คือ กิจการหรือธุรกิจที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสภาพแวดล้อมของมนุษย์ เป็นหลัก โดยนำโมเดลธุรกิจมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและสร้างรายได้ ซึ่งผลกำไรที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะนำไป ลงทุนเพื่อขยายผลต่อไป หรือ นำกลับเข้าสู่ชุมชนบ้านร่ำเปิงในอนาคตได้

สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดความหมายคุณลักษณะของกิจการเพื่อสังคม ดังนี้

- ๑) มีเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่ผลกำไรสูงสุด มีการกำหนดวัตถุประสงค์ และ เป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้น
- ๒) มีรูปแบบการดำเนินการที่มีความยั่งยืนทางการเงิน ดำเนินการในรูปแบบธุรกิจ มีรายได้ จากการขาย การผลิตสินค้า และหรือให้บริการคิดเป็นสัดส่วนสำคัญ ควรที่จะมากกว่า ส่วนที่จะได้รับจากการบริจาคระดมทุน หรือ การรับทุนสนับสนุน
- ๓) เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการผลิต และการดำเนินกิจการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว
- ๔) มีผลกำไรกลับคืนสู่สังคมและเป้าหมายที่กำหนดไว้ ผลกำไรส่วนใหญ่จากการดำเนินงาน ถูกนำไปขยายผลเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ หรือคืนประโยชน์นั้นให้แก่สังคมและชุมชน โดยควรมีสัดส่วนที่มากกว่าส่วนที่นำมาปันผลให้กับผู้ถือหุ้น
- ๕) ดำเนินการอย่างโปร่งใส จัดทำข้อมูลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และเปิดเผยต่อสาธารณะ

ความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคม ที่มีคุณลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

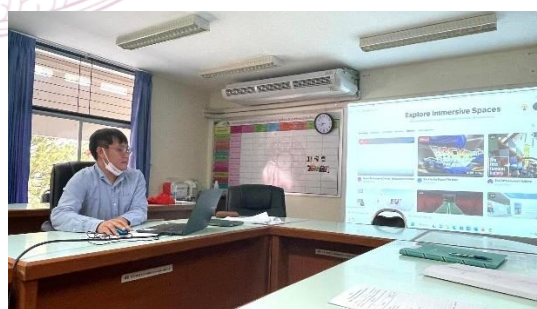
๑) เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยมีเจตนาทางสังคมเป็นเป้าหมายหลักขององค์กร (ไม่ใช่เพื่อผลกำไรและประโยชน์สูงสุดของผู้ถือหุ้น)

๒) การใช้รูปแบบธุรกิจในการดำเนินการ กล่าวคือ รายได้หลักจะต้องมาจากการขายสินค้า หรือ บริการเป็นหลัก ไม่ใช่มาจากเงินได้เปล่าจากรัฐหรือเงินบริจาค

๓) การจัดการผลกำไรที่จะต้องนำไปขยายผลตามวัตถุประสงค์ทางสังคม [reinvestment] หรือประโยชน์สาธารณะ ไม่ใช่การนำไปปันผลเพื่อประโยชน์ส่วนตัว

๔) การมีธรรมาภิบาลในกระบวนการบริหารจัดการทั้งกับผู้ร่วมงานในองค์กร สังคม และสิ่งแวดล้อม วิสาหกิจชุมชน มีลักษณะเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการบริการอื่น ที่ทำให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน เป็นกิจการที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันเพื่อประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็น นิติบุคคล ประกอบด้วยสมาชิกที่อยู่ร่วมกันในชุมชนไม่น้อยกว่า ๗ คน โดยบุคคลดังกล่าวต้องไม่อยู่ใน ครอบครัวเดียวกัน เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน เพื่อประโยชน์สุขของคนในชุมชน

ทางคณะวิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร จากแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ออกมาเป็นข้อมูลเพื่อสร้างเป็นแบบร่างของชุดความรู้ จากนั้นร่วมประชุมกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการทำงานแบบมีส่วนร่วม [Participation] ในขั้นตอนของการประชุมระดมสมองเพื่อหาวิธีและแนวทางการพัฒนาถ่ายทอดและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้การสร้างสร้งงานพุทธศิลป์เพื่อการบูชาในประเพณีชุมชนวัดบ้านไร่เปิง หมู่ที่ ๕ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

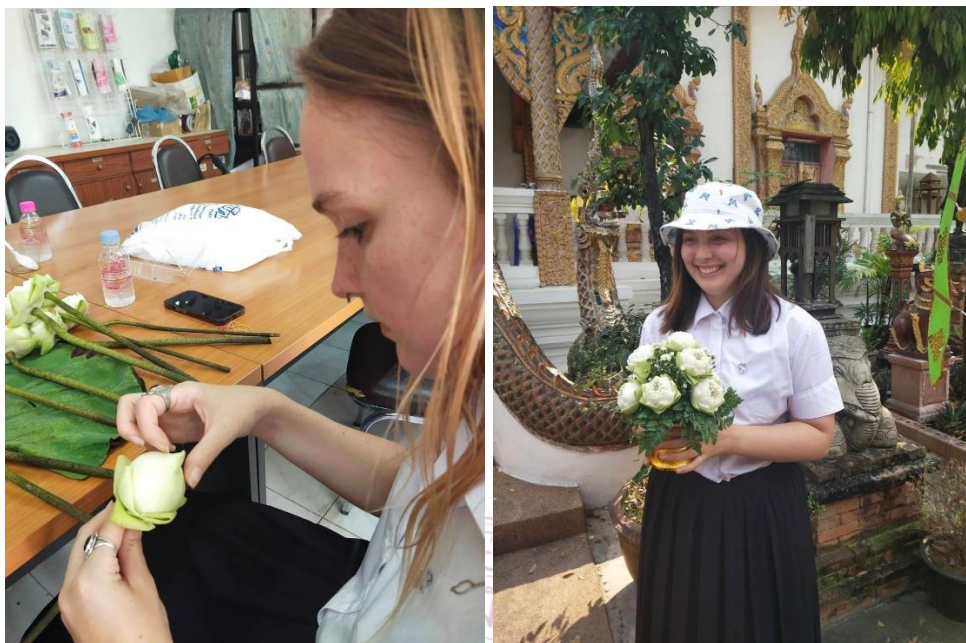

ภาพที่ ๘ การร่วมประชุมกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
(ที่มา: พูนชัย ปันธิยะ, ๒๕๖๖)

จากกิจกรรมเสริมสร้างความสุขข้างต้น ที่เกี่ยวข้องกับกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีลักษณะการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเช่นเดียวกับเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือกิจการเพื่อสังคมที่มี คุณลักษณะที่สัมพันธ์แนวคิดกิจการเพื่อสังคม ตามความหมายข้างต้น ซึ่งเป็นการรวมตัวกัน จัดตั้งกลุ่มการบริหารจัดการ เพื่อประกอบกิจการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาชุมชนเชิงเศรษฐกิจ มีระบบแบ่งปันและเกื้อกูลต่อกัน สามารถแก้ไขปัญหาสังคม สุขภาวะ และสิ่งแวดล้อม โดยมีความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจ การศึกษารูปแบบการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงพาณิชย์โดยชุมชนร่ำเปิงเป็นจุดศูนย์กลาง จึงเป็นการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ได้มีการรวมตัวกันจากระดับชุมชนย่อย มาเป็นระดับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวท่องเที่ยว เพื่อการดำเนินการท่องเที่ยว อย่างเป็นระบบ และสามารถเป็นต้นทางเพื่อการติดต่อประสานงาน ช่วยเหลือชุมชนท่องเที่ยวใหม่ๆ ได้มีการดำเนินการตลาดที่เหมาะสม โดยอาศัยเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มีคณะกรรมการบริหารจัดการที่มาจากตัวแทนชุมชนท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ เพื่อการพัฒนาแนวทางการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงพาณิชย์โดยชุมชนร่ำเปิงเป็นจุดศูนย์กลาง โดยมีชุมชนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเป็นเสมือนพี่เลี้ยงในการสนับสนุนให้ชุมชนที่มีขาดศักยภาพ ได้พัฒนาการดำเนินการตลาดภายในการทำงานร่วมกับเครือข่าย และพัฒนาพันธมิตรการตลาดที่เชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

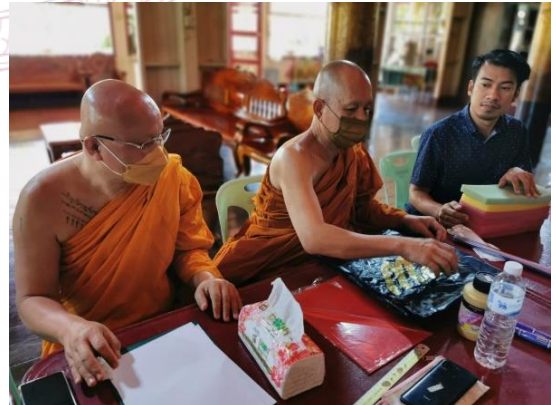
ภาพที่ ๙ การพัฒนาแนวทางการตลาดการท่องเที่ยวสากลโดยชุมชนเชิงพาณิชย์โดยชุมชนบ้านรำเปิง
เป็นจุดศูนย์กลางโดยใช้บูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม
(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

๔.๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิง อนุรักษ์ และเชิชนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การจัดกิจกรรมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิชนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อย่างมีประสิทธิภาพของเครือข่ายชุมชน เป็นการสรุปองค์ความรู้ของกิจกรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชน ชุมชนจะได้เรียนรู้การจัดกิจกรรม โดยนำความต้องการที่ได้จัดทำกันมาเมื่อเวทีก่อนหน้านี้มาทำการจัดทำแผนและการจัดทำกิจกรรมตลอดจนได้กิจกรรมที่พัฒนาการทำงานร่วมกันภายใต้บริบทของชุมชนบ้านรำเปิงให้มีความครอบคลุมชัดเจน และสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย เพื่อทำการกำหนดแนวทางการ สร้างการเตรียมเข้าสู่สังคมใหม่ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ประเด็นการส่งเสริมด้านสุขภาพ ภูมิปัญญา เกษตรสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ในการนำเอางานพุทธศิลป์ของวัดมาจัดกิจกรรมให้เกิดสิ่งใหม่เกิดขึ้น

ภาพที่ ๑๐ การจัดกิจกรรมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน
บ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้บูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม
(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

ภาพที่ ๑๑ การจัดกิจกรรมการสร้างสร้งงานพุทธศิลป์รูปแบบบูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชน
(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

สร้างความเข้าใจแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจนอกชุมชน การพัฒนาเครือข่ายเพื่อจัดระบบสวัสดิการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถดำเนินการได้โดยชุมชนเองจึงจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งองค์กรธุรกิจเอกชนเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานท้องถิ่นบ้านไร่เปิง วัดไร่เปิง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งทุกฝ่ายให้ความสำคัญกับโครงการวิจัยนี้ โดยยกย่องให้เป็นงานวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสังคมให้มีประสิทธิภาพ

รวมไปถึงการสร้างนวัตกรรมเชิงศิลป์ วัฒนธรรม และมานุษยวิทยา ที่ว่า **“ความคิดสร้างสรรค์เป็นจุดกำเนิดแรกของนวัตกรรม”** เรียกได้ว่าความคิดสร้างสรรค์กับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่มักจะใช้ควบคู่กันเพื่อใช้ในการพัฒนานวัตกรรม โดยในบางครั้ง หลายนวัตกรรมที่เกิดขึ้น เกิดจากการตกผลึกความรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรม หรือมานุษยวิทยา เสริมด้วยแนวคิดใหม่

หรือเทคโนโลยีบางอย่าง เกิดเป็นสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกแก่สังคม และหนึ่งในนั้น คือ **นวัตกรรมเชิงศิลป์ (Aesthetic Innovation)** ทั้งดนตรี ศิลปะ และสุนทราภรณ์ และ **นวัตกรรมเพื่อสังคม (Social Innovation)** ซึ่งเป็นประเด็นนวัตกรรมที่น่าสนใจ และเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยในอนาคต

นวัตกรรมด้านศิลปะ วัฒนธรรม หรือมานุษยวิทยา เช่น **ด้านทัศนศิลป์ (Visual Arts)** ที่เริ่มมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในวงการศิลปะเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้ใช้งานเกิดประสบการณ์ใหม่ๆ ผ่านวิธีผลิตผลงานในรูปแบบสื่อที่แตกต่างจากเดิม เช่น การใช้เทคโนโลยี AR และ VR ในการจัดแสดงงานนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์ สำหรับด้านการจินตนาการศิลปะการแสดงแบบใหม่ (**Re-Imagine Performing Arts**) ได้เริ่มมีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอด้วยการผสมผสานระหว่างศิลปะ ดนตรี การแสดง และเทคโนโลยีใหม่มากขึ้น ยกตัวอย่าง โครงการโพธิ์เถียเตอร์ (Bodhi Theatre) ที่เป็นผลงานการจัดแสดงนิทรรศการศิลปะสามมิติแบบล้ำ ๆ ด้วยการใช้ ๓D Projection Mapping หรือเทคนิคที่ใช้โปรเจกเตอร์ฉายแอนิเมชัน และกราฟฟิกต่าง ๆ จนเกิดเป็นแสง สี เสียงบนพื้นผิว ทำให้วัตถุ หรือสถานที่นั้นเคลื่อนไหวดูราวกับมีชีวิต ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมจะได้รับทั้งความรู้ด้านพุทธศาสนา พร้อมกับความสนุกสนาน ตื่นตาตื่นใจไปด้วย อีกตัวอย่างในงานเฉลิมฉลองปีใหม่ของประเทศจีนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๓ ที่มีการใช้โดรน ๒,๐๐๐ ลำในการแปรขบวนตัวอักษรแทนการใช้พลุไฟ ถือเป็นการนำเทคโนโลยีมาใช้สร้างความประทับใจในรูปแบบใหม่ให้กับผู้ที่ได้รับชม อีกทั้งยังช่วยลดมลพิษที่จะเกิดขึ้นด้วย

สำหรับอีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจในสังคมคือ **การยกระดับภูมิปัญญาพื้นถิ่น^{๒๘๑} (Innovation from Local Wisdom)** ซึ่งการส่งเสริมภูมิปัญญาดั้งเดิมสู่นวัตกรรมจำเป็นต้องใช้ความรู้ความเข้าใจด้านวิถีชีวิต หรือด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ มาผนวกกับความคิดสร้างสรรค์ด้านเทคโนโลยีเพื่อต่อยอดให้เกิดสิ่งใหม่ในสังคมควบคู่กับรักษาเอกลักษณ์อย่างยั่งยืน แนวทางการพัฒนา เช่น ในประเทศไทยเองก็มีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการยกระดับงานหัตถกรรม คือ โครงการ VT THAI (วิถีไทย) ซึ่งเป็นแบรนด์แฟชั่น และไลฟ์สไตล์ที่โดดเด่นเรื่องงานคราฟต์ฝีมือคนไทยที่ชูศิลปหัตถกรรม รวมถึงอัตลักษณ์พื้นถิ่นของชาวบ้านผสานกับดีไซน์สมัยใหม่จนประสบความสำเร็จทั้งในและต่างประเทศ

อีกหนึ่งแนวทางการพัฒนานวัตกรรมที่น่าสนใจไม่แพ้กัน คือการนำเอกลักษณ์ด้าน **ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (Ethnic Diversity)** มาผนวกกับไอเดียใหม่ๆ เพื่อสร้างสรรค์คุณค่า เช่น การใช้เทียนที่ละลายวาดลวดลายเรื่องราววิถีชีวิต ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวม้งบนผืนผ้า การพัฒนานั้นนอกจากจะช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนที่สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่จากศิลปะลายผ้าของชาวเขาเผ่าม้งแล้ว ยังส่งผลให้ผู้ใช้งานเกิดการเรียนรู้ในด้าน **มานุษยวิทยา (Anthropology)** และรู้สึกอยากจะอนุรักษ์เรื่องราวเหล่านี้ไว้อีกด้วย ล้วนแล้วแต่มี

^{๒๘๑} สัมภาษณ์ นายพศิน อัครเดชธนโชติ นายกเทศมนตรีตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๖.

ความสำคัญในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ และปรับรูปแบบจากอดีตมุ่งสู่สมัยใหม่ที่ยึดเอาความดั้งเดิมมาผสมผสานเข้าด้วยกัน

ภาพที่ ๑๒ การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์
และเชิณวัตรกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่
(ที่มา: คณะวิจััย, ๒๕๖๖)

ภาพที่ ๑๓ การสร้างสร้งงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ (ปัมลายคำล้านนา)
(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

การจัดกิจกรรมการสร้างสร้งงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน บ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาสังเคราะห์กับชุมชน ร้านค้าในบริเวณชุมชนบ้านรำเปิงซึ่งมีศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นในเลืงหลักของการท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ และได้สัมผัสกับบรรยากาศที่เต็มไปด้วยธรรมชาติ และนำธรรมชาติกลับมามีส่วนร่วมกัชุมชนอีกครั้ง ในกิจกรรมเป็นครั้งที่ ๒ ให้กับชุมชนโดยตรง โดยทางคณะวิจัยได้ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการสร้างสร้งงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน ตามสื่อต่างๆ ดังนี้

**การจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
ร่วมกับชุมชน**

**เชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการทางพุทธศิลปกรรม
“การสร้างสร้อยงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์
และเป็นนวัตกรรมของชุมชน”**

๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านไร่เปิง หมู่ที่ ๕

กิจกรรมการทำภาชนะใส่ของ
เพื่อบูชาในพระพุทธรศาสนา ด้วย
ใบตอง และใบไม้ต่างๆ และการ
การทำเครื่องสักการะในล้านนา

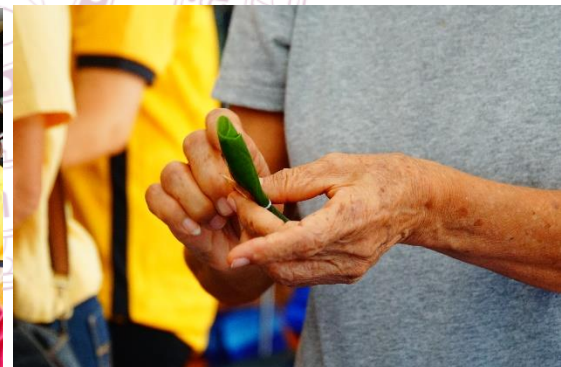
วิทยากร
พระอาจารย์เรณูชัย จิรวนฺตโก (ในศรี)

วิทยากร
คุณพ่อชื่น แก้วน้อย

ติดต่อสอบถาม อ.ดร.อำนาจ จัดวิชัย (ผู้ประสานงานการอบรม) 084-8061206

ภาพที่ ๑๔ การจัดกิจกรรมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน
สำหรับร้านค้าเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน ครั้งที่ ๒
(ที่มา: คณะวิจัย, ๒๕๖๖)

การเผยแพร่ผลงานที่ได้จากงานวิจัยสู่สาธารณชนในด้านการวิจัยและสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมใช้สอยได้ และเพิ่มมูลค่าทางการตลาดได้ ตามสื่อต่างๆ ดังนี้

๑. เพจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=759099099349407&set=pcb.75909936601604>

มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

1 วัน · 🌐

ในวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๖ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย... ดูเพิ่มเติม

👍❤️ 20

ถูกใจ

แสดงความคิดเห็น

แชร์

๒. เพจข่าวสารเมืองเชียงใหม่ไทเกอร์นิวส์ออนไลน์

<https://tigernewsreport.com/?p=253011>

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน...

TIGERNEWS PRESS AGENCY

เมนู

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรม เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับ ชุมชน

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรม
เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน...

เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2566 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทสว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้จัดเวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน "การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์และเชิงนวัตกรรมของชุมชน" ภายใต้โครงการวิจัย "พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อสุขภาพในประเด็นด้านของชุมชนบ้านจำเป็ง" โดยการนำของรศ.ดร.พูนชัย ปินธิยะ หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะผู้วิจัยประกอบด้วย รศ.ดร.ฉลองเดช คุณานามาศ ดร.อำนาจ ชัดวิชัย และนายธีระพงษ์ จาตุมา โดยได้รับประสานงานกับ คุณวิริยา ไข่มมาตร ผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านจำเป็ง ในการเชื้อเชิญสถานที่ในการจัดกิจกรรม และในกิจกรรมครั้งนี้ยังได้เชิญคุณพ่อชื่น แก้วน้อย มาเป็นวิทยากรบรรยาย เรื่อง "วิธีการทำเครื่องสักการะในล้านนา" พร้อมด้วยพระเอียรชัย จิรวุฒฺพโท และพระสุริยา สุริยวิโส วิทยาการบรรยายเรื่อง "การทำภาชนะใส่ของเพื่อบูชาในพระพุทธศาสนา ด้วยใบตอง หรือใบไม้ต่างๆ" โดยมีชาวบ้าน และผู้ที่สนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านจำเป็ง หมู่ที่ 5 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน...

<https://tigernewsreport.com/?p=253011>

"สทสว." ร่วม "มจร.เชียงใหม่" จัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน...

เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2566 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทสว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้จัดเวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน "การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์และเชิงนวัตกรรมของชุมชน" ภายใต้โครงการวิจัย "พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อสุขภาพในประเด็นด้านของชุมชนบ้านจำเป็ง" โดยการนำของรศ.ดร.พูนชัย ปินธิยะ หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะผู้วิจัยประกอบด้วย รศ.ดร.ฉลองเดช คุณานามาศ ดร.อำนาจ ชัดวิชัย และนายธีระพงษ์ จาตุมา โดยได้รับประสานงานกับ คุณวิริยา ไข่มมาตร ผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านจำเป็ง ในการเชื้อเชิญสถานที่ในการจัดกิจกรรม และในกิจกรรมครั้งนี้ยังได้เชิญคุณพ่อชื่น แก้วน้อย มาเป็นวิทยากรบรรยาย เรื่อง "วิธีการทำเครื่องสักการะในล้านนา" พร้อมด้วยพระเอียรชัย จิรวุฒฺพโท และพระสุริยา สุริยวิโส วิทยาการบรรยายเรื่อง "การทำภาชนะใส่ของเพื่อบูชาในพระพุทธศาสนา ด้วยใบตอง หรือใบไม้ต่างๆ" โดยมีชาวบ้าน และผู้ที่สนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านจำเป็ง หมู่ที่ 5 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

๓. เพจข่าวเชียงใหม่นิวส์ออนไลน์

<https://www.chiangmainews.co.th/social/3060218/>

กิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน - Chi...
<https://www.chiangmainews.co.th/social/3060218/>

เชียงใหม่
 NEWS
 เชียงใหม่นิวส์

สังคม

เชียงใหม่

กิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

30 Aug 66

ในวันที่ 28 สิงหาคม 2566 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้จัดเวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน “การสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน” ภายใต้โครงการวิจัย “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง” โดยการ

ภาพที่ ๑๕ การเผยแพร่ผลงานที่ได้จากงานวิจัยสู่สาธารณชน

(ที่มา: คณะนักวิจัย ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖)

ผลงานนวัตกรรมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดในการสร้างสินค้า หรือทางการตลาด ที่ใช้สอยได้จริงในปัจจุบัน

ภาพที่ ๑๖ ผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านรำเปิง จังหวัดเชียงใหม่
(ที่มา: คณะนักวิจัย ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖)

วิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างความสุขของชุมชนรำเปิงตามหลักพละ ๕ จากการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน

พละ ๕ แปลว่าธรรมอันเป็นกำลัง^{๒๘๒} ที่เรียกว่าพละเพราะมีความหมายว่าเป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคงครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่านและความหลงเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรค จัดอยู่ในจำพวกโพธิปักขิยธรรมส่วนคำว่า กำลังในที่นี้คือกำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้เข้มแข็งได้แม้แต่กำลังแห่งมารทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดั่งามปลอดภัยโปร่งเป็นสุขบำเพ็ญกิจด้วยความบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มีกิเลสหรือความทุกข์ใดๆ จะสามารถบีบคั้นครอบงำได้แก่วิมุติความหลุดพ้นหมดสิ้นอาสวะหรืออหัตตผล^{๕๓} พละนั้นยังสามารถแปลได้ว่าการกำลังที่เป็นพื้นฐานเป็นรากฐานด้วยพละ ๕ จึงเป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง ^{๕๔} พละ ๕ ประกอบด้วยหลักธรรม ๕ อย่างได้แก่ (๑) หลักศรัทธา คือ ความเชื่อ (๒) หลักวิริยะ คือ ความเพียร (๓) หลักสติ คือ ความระลึกได้ (๔) หลักสมาธิคือ ความตั้งจิตมั่น (๕)หลักปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัดเจนนั้นพละ ๕ คือ หลักธรรมที่เสริมพลัง หรือ กำลังในการดำเนินชีวิตให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตที่มั่นคงไม่ไหวหวั่นไปกับสิ่งเร้าต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยหลักธรรมนี้เป็นธรรมที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ของตนเองและความสำเร็จในขณะปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามลำดับอย่างสมเหตุสมผล โดยการสร้างความศรัทธาให้ถึงพร้อม ปราบความเกียจคร้าน ทำให้มีสติไม่หลงลืมง่าย ไม่ก่อความฟุ้งซ่านให้เกิดขึ้นกับผู้ที่ปฏิบัติ และไม่หลงมัวเมาไปกับสิ่งที่เป็นอกุศล ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ

คนที่มาอาศัยอยู่ที่ชุมชนบ้านรำเปิง เป็นกลุ่มที่เป็นบ้านเกิดของตนเอง และอีกประเภทก็มาจากต่างถิ่นฐาน มาตั้งถิ่นฐานครอบครัวที่นี่ บางครอบครัวก็กำลังมาอยู่ใหม่ ที่ต้องมาอาศัยอยู่ต่างถิ่นทำให้ต้องจากมาอยู่ไกลจากบ้าน ญาติพี่น้อง สังคม และวัฒนธรรมที่เคยชิน ปัญหาการใช้ชีวิตก็จะตามมาด้วยเช่นกัน เช่น คิดถึงบ้าน คิดถึงญาติพี่น้อง และต้องปรับตัวให้เข้า กับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านรำเปิงให้ได้ ดังนั้นการใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยเสริมสร้างความสุขทั้งกำลังร่างกาย แรงใจ ของกลุ่มคนที่มาอาศัยในชุมชนแห่งนี้ ได้ให้กำลังใจความสุขของชีวิต ในการดำเนินชีวิตที่มั่นคงไม่ไหวหวั่นไปกับสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และเป็นแนวทางในการปฏิบัติยึดเหนี่ยวสภาพจิตใจ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันในกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้ การนำหลักพละ ๕ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เสริมสร้างความสุขในด้าน

^{๒๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๖.

ต่างๆ อาทิ กำลังร่างกาย แรงใจ และแรงสติปัญญา เพื่อให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตและแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ที่พบเจอในชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม โดยเริ่มจาก

๑. ศรัทธา คือ ความเชื่อมั่นแน่วแน่ในคุณงามความดีว่า ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งล่อใจที่จะชักจูงให้ทำในสิ่งไม่ดี และตั้งใจมั่นไม่ย่อท้อต่อความดีที่ทำ และมุ่งมั่นทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตัวเองต้องการ เชื่อมมั่นและมั่นใจในเหตุและผลของการทำงาน หรือการทำความดีร่วมกัน เห็นคุณค่าคุณประโยชน์ของสิ่งที่ทำ ซึ่งการทำเช่นนี้ได้ก็เพราะการมีความเชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรมทำให้คนที่ปฏิบัตินั้นสามารถมองเห็นเหตุและผลที่ถูกต้องด้วยตนเองพลังที่เกิดจากความเชื่อที่ถูกต้องจะทำให้ไม่หลงไปกับความเชื่อที่ผิด ทำให้เชื่อมั่นในสิ่งที่ทำเสริมสร้างให้มี ความสุขและกำลังใจอยากทำในสิ่งที่ต้องทำ และจะผลักดันสิ่งนั้นไปสู่ความสำเร็จได้

ทางคณะวิจัยและชาวชุมชนได้จัดกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความสุข ให้คนที่อาศัยในชุมชนร่มป่าเพิงแห่งนี้ ได้ร่วมกันปฏิบัติเพื่อให้เกิดความศรัทธาในทางที่ถูกต้อง เช่น ในวัน มาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันสงกรานต์ ซึ่งเทศกาลเหล่านี้ถือว่าเป็นวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญของประเทศไทย ดังนั้นทางทางคณะวิจัยและชาวชุมชน จึงจัด กิจกรรมการทำภาชนะใส่อาหารจากแหล่งธรรมชาติของชุมชนร่มป่าเพิงเพื่อนำถวายภัตตาหารแก่ พระภิกษุที่จำพรรษาที่วัดร่มป่าเพิง (ตโปทาราม) เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลไปให้บรรพชนญาติมิตรที่ล่วงลับ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างความสุขให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านร่มป่าเพิงได้ดำรงรักษาไว้ซึ่ง วัฒนธรรมอันดีงามทางด้านความเชื่อของคนไทยและพุทธศาสนาในด้านของความกตัญญู รู้คุณ และ รักษาไว้ซึ่งความเชื่ออย่างแน่วแน่ในการทำคุณงามความดี นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการแสดงพระธรรม เทศนาให้กับชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ที่นี่ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา ตลอดจนความคิดเห็นในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และสร้างความสุข ความศรัทธาใน สิ่งที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม

๒. วิริยะ คือ ความเพียร การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติ เพื่อให้หน้าที่ที่ได้รับมอบนั้นประสบความสำเร็จ การพยายาม คือ ต้องเพียรพยายามอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่องไม่ใช่เพียรพยายามเป็นช่วง ๆ และการทำความเพียรอย่างสม่ำเสมอไม่ว่าจะเป็นการทำ ความดีหรือการปฏิบัติหน้าที่การงานของตนเอง ต้องทำด้วยความกล้าหาญและไม่ย่อท้อกลัวต่อ อุปสรรคต่าง ๆ จนกว่าจะบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้การปฏิบัติตามหลักข้อนี้จะทำให้เป็นคนขยันไม่ เกียจคร้านหนักเอาเบาสู้ จึงเป็นกำลังที่ช่วยส่งเสริมให้สามารถทำสิ่งต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จได้ อย่างแท้จริง เช่น เพียรพยายามไม่ทำความชั่ว ทำแต่ความดีหรือความพยายามทำกิจกรรมการงาน ของตนเองอย่างไม่ทอดทิ้ง เป็นต้น

คนที่มาอาศัยอยู่ที่ชุมชนบ้านรำเปิงแห่งนี้จำเป็นต้องใช้ความเพียรในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้มากกว่าคนในพื้นที่ (คนที่มียึดถิ่นกำเนิดในชุมชนแห่งนี้มาก่อน) เนื่องจากความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันการปรับตัวให้ทันกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ฉะนั้นชุมชนบ้านรำเปิงซึ่งถือว่าเป็นสถานที่สำคัญในการยึดเหนี่ยวและเสริมสร้างความสุข กำลังใจให้กับคนที่อาศัยในชุมชนแห่งนี้ จึงจะใช้กิจกรรมต่าง ๆ ของทางชุมชน และกิจกรรมที่ผู้อื่นได้นำมาให้กับชุมชน อาทิ งานวิจัยในเรื่องนี้ ได้มาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อเสริมสร้างความสุขในการทำกิจกรรมให้คนในชุมชนตระหนักถึงความเพียรความอดทนเพื่อใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในชุมชน

๓. สถิติ คือ ความระลึกได้การมีสติจดจ่ออยู่ในปัจจุบันขณะและประคองสติได้ตลอดเวลา ซึ่งการมีสติที่ดีจะเป็นการเตือนตัวเอง คือ เตือนตัวเองให้ระลึกว่ากำลังทำอะไรในปัจจุบันขณะ เมื่อมีสติก็จะสามารถจำแนกได้ว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ เมื่อฝึกสติจนเป็นปกตินิสัยแล้วจะทำให้เกิดเป็นกำลังที่สำคัญอย่างมากในการเตือนตัวตัวเองให้ดำรงชีวิตไปในทิศทางที่ชอบ และไม่เผลอทำในสิ่งที่ไม่ดี ไม่หลงลืม ลดความประมาทที่จะเกิดขึ้นสามารถสามารถครองตัวเองให้ตั้งมั่นกับสิ่งที่กำลังทำ มีความพร้อมที่จะประพฤติดุปฏิบัติหน้าที่ของตนเองเสมอ และเมื่อเกิดพลาดพลั้งขึ้นมาก็สามารถแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้อย่างทันถ่วงทีทำให้มีความมั่นใจและไม่ประมาทในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

การมาอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ คนในชุมชนนั้นต้องมีการพูดคุย ปรึกษาหารือกัน และการดำเนินชีวิตประจำวันจึงจำเป็นต้องอาศัยสติอย่างมากเพื่อประคองตน ไม่ให้ทำผิดพลาดทั้งทางด้านการทำงานหรือการใช้ชีวิตที่นี่ ชุมชนบ้านรำเปิงก็ยังมีวัดรำเปิง (ตโปทาราม) เป็นหนึ่งในสถานที่ที่ใช้เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับให้คนในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยกัน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของทางวัด นอกเหนือจากการดำเนินไปเพื่อเผยแผ่วัฒนธรรมประเพณีของไทยภายใต้การทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนแล้ว ก็ยังดำเนินไปเพื่อเป็นเสริมสร้างความสุขตามหลักธรรมให้ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ที่นี่มีความสุขและกำลังใจในการดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ได้อย่างสงบสุข ฉะนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ของทางวัด เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับ ปีใหม่ หรือแม้กระทั่งกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ ก็เป็นกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างให้คนชุมชนที่นี่ให้มีสติประคองตนให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นได้อย่างสงบสุข ซึ่งกิจกรรมที่ทำในวันสำคัญต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ทางทีมวิจัยก็ไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางพุทธศิลปกรรมบำบัดทางสติให้ได้รับองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ชาวชุมชนยังไม่มี และได้เห็น เพื่อให้คนชุมชนที่มาร่วมมีสติเตือนตัวเองให้กระทำแต่สิ่งที่ดี คือการรักษาศีล การทำวัตรสวดมนต์และการปฏิบัติสมาธิ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการฝึกให้ผู้ปฏิบัติมีสภาพจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง ฝึกควบคุมตัวเองให้อยู่กับปัจจุบันขนาดและใช้สติเตือนตัวเองว่ากำลังทำอะไรในปัจจุบัน ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้จะช่วยให้คนที่ปฏิบัติเป็นประจำมี

สติมากขึ้น ทำให้สามารถดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง และไม่พลั้งเผลอไปทำในสิ่งที่ผิดจาก ทำนองคลองธรรมทำให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ได้อย่างสงบสุขได้

๔. สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น การสงบตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างมั่นคงต่อสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม ทำให้การปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปได้ อย่างถูกต้องและเกิดความผิดพลาดน้อย และการดำเนินชีวิตประจำวันถ้ายังตั้งมั่นอยู่ในสมาธิได้อย่าง สม่าเสมอจะทำให้ไม่ฟุ้งซ่านดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคงทำให้เป็นการเสริมสร้างความสุขและ กำลังในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จเป็นไปตามที่ตั้งเป้าไว้

การใช้ชีวิตในชุมชนที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ต่างจากชุมชนอื่น การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ฉะนั้นการฝึกให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีสมาธิแน่วแน่ ในการทำ กิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก ในการทำกิจกรรมของทีมวิจัยที่ได้นำไปมอบให้กับ ชุมชนนั้น เป็นใช้สมาธิในการทำงานค่อนข้างที่จะสูง ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงได้จัดกิจกรรมก่อนการ เริ่มทำกิจกรรมโดยการให้ผู้ร่วมกิจกรรมในชุมชนได้ทำสมาธิก่อนที่จะปฏิบัติงานกิจกรรม โดยทีมพระ วิทยากร จะให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้ทำดังนี้ คือการหลับตา และรู้สึกทราบดีว่าคุณกำลังนั่งอยู่คนเดียว รอบตัวคุณไม่มีอะไรและไม่มีใคร สร้างความรู้สึกเป็นสุข และกว้างขวางในจิตใจ การปฏิบัติสมาธิอย่าง สม่าเสมออย่างน้อยวันละยี่สิบนาทีจะทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึก จิตใจสงบมากขึ้น ทำให้มีความมั่นใจใน ตนเองและคลายความเครียดว่ากำลังทำอะไรและจะทำให้ เข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิตมาก ขึ้นทำให้สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างสงบสุขได้ และจะทำกิจกรรมโดยไม่มีสิ่งใดมาทำให้จิตใจ วุ่นวายได้

๕. ปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัดเจนถูกต้องตรงกับความจริง มีความคิดที่ถูกต้องตรงกับความจริง รู้ว่าสิ่งไหนคือสิ่งที่ชอบ สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ไม่ชอบ สิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี ไม่หลงมกมายใน อบายมุข ต่าง ๆ ทำให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องไม่หลงมัวเมาไปกับสิ่งชั่วร้ายล่อใจให้ทำในสิ่งที่ผิด ทำให้คนที่ สามารถ รู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามความเป็นจริงและสามารถดำเนินการหาทางแก้ไข ปัญหา นั้น ได้อย่างมีเหตุผลและการที่มีองค์ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงมากเท่าไรยิ่งเป็นการ เสริมสร้าง ให้มีกำลังในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายตามที่วางเอาไว้ได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ฉะนั้นทางชุมชนและทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ชุมชน อย่างเช่น กิจกรรมการทำอาหารที่ห่อด้วย ใบตอง การทำภาชนะใส่อาหารด้วยใบตอง และเมื่อทำงานร่วมกันเสร็จสิ้นก็จะมีการรวมตัวกัน โดยมี การทำบุญร่วมกัน เพื่อสร้างความสุขแบบองค์รวมของชุมชนและทีมวิจัยได้ ซึ่งเป็นผลให้เกิดความสุข ความสบายใจ สบายกาย ตามมา ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ ทางทีมวิจัยและผู้นำชุมชนมักจะให้ชาว ชุมชนได้ปฏิบัติสมาธิก่อนทุกครั้งในการทำกิจกรรม นั้นเพื่อทำให้เกิดความสงบสุขสบาย ทำให้จิตไม่ ซัดส่ายไม่ฟุ้งซ่าน ทำให้สามารถใช้ความคิดพิจารณา ในธรรมต่าง ๆ ให้เห็นความจริงต่าง ๆ อย่างแจ่ม

แจ้รู้ถึงสัจธรรมความเป็นจริงของโลก เช่นหลักไตรลักษณ์ทำให้ลดความยึดมั่นถือมั่นความยากไดยากเป็นลง และสามารถพิจารณาได้ถึงสาเหตุของ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและสามารถดำเนินการแก้ไข ปัญหาเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง และฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ที่มีความแตกฉานในพระธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการแสดงให้เห็น ถึงหลักความรู้ที่ถูกต้อง ตามความเป็นจริง เช่นให้ทราบและเข้าใจถึงความดีและความชั่ว ว่าทำดียอม ด้รับผลที่ดี ทำชั่วยอม ด้รับผลที่ชั่ว ผิดกลดละ ความความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อเป็นการเพิ่มกำลัง ในการเข้าใจหลักความเป็นจริงที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อให้ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ที่นี่ได้ปฏิบัติตน ไปในทางที่ถูกต้อง ไม่หลงมัวเมาไปกับสิ่งที่ผิดรู้ และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่าง ถูกต้อง เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสุขให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนร่ำเปิงแห่งนี้ สามารถคล่องตนให้มี ความสุขและอยู่ร่วมกับคนอื่นได้

กล่าวโดยสรุป คือ หลักพละ ๕ คือ ศรัทธา คือ ความเชื่อแน่วแนในคุณงามความดีว่าทำดีต้อง ได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว วิริยะ คือ ความเพียรปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติ เพื่อให้หน้าที่ที่รับผิดชอบนั้นประสบความสำเร็จ สติ คือ การมีสติจดจ่ออยู่ในปัจจุบันขณะและ ประคองสติได้ตลอดเวลา สมาธิ คือ ความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแรงกล้า ต่อสิ่งที่กำลังกระทำ เพื่อไม่ให้หวั่นไหวไปกับสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม และปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัดเจน มีความคิดที่ ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง รู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามความเป็นจริงและสามารถ ดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างมีเหตุผล ฉะนั้นหลักธรรมนี้จึงเป็นหลักธรรมที่บำรุงให้มีความสุขกับ ชาวชุมชนบ้านร่ำเปิงที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน และส่งเสริมให้มีกำลังใจ กำลังเข้มแข็งกล้าหาญ มีกำลังใจที่ดีในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่พบเจอได้อย่างชาญฉลาดและถูกต้อง สามารถสรุปแนวทางการเสริมสร้างความสุขของชุมชนร่ำเปิงตามหลักพละ ๕ จากการทำกิจกรรม ร่วมกันในชุมชน

จากแผนภาพ การเสริมสร้างความสุขของชุมชนร่ำเปิงตามหลักผละ ๕ จากการทำ
กิจกรรมร่วมกันในชุมชน

อธิบาย ได้ว่า หลักการเสริมสร้างความสุขของชุมชนร่ำเปิงตามหลักผละ ๕ ควรดำเนินการ
ตามขั้นตอน ดังนี้ คือ

ขั้นที่ ๑ เสริมสร้างความเชื่อให้แน่วแนในสิ่งที่ถูกต้องตามเชื่อแน่วแนในคุณงามความดีว่า ทำ
ดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งล่อใจที่จะชักจูงให้ทำในสิ่งไม่ดี และตั้งใจมั่นไม่ย่อท้อ
ต่อความดีที่ทำ

ขั้นที่ ๒ เสริมสร้างความเพียรพยายาม ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการทำกิจกรรมต่าง ๆ
อย่างสม่ำเสมอความเพียร การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเพื่อให้
หน้าที่ที่รับผิดชอบนั้นประสบความสำเร็จ

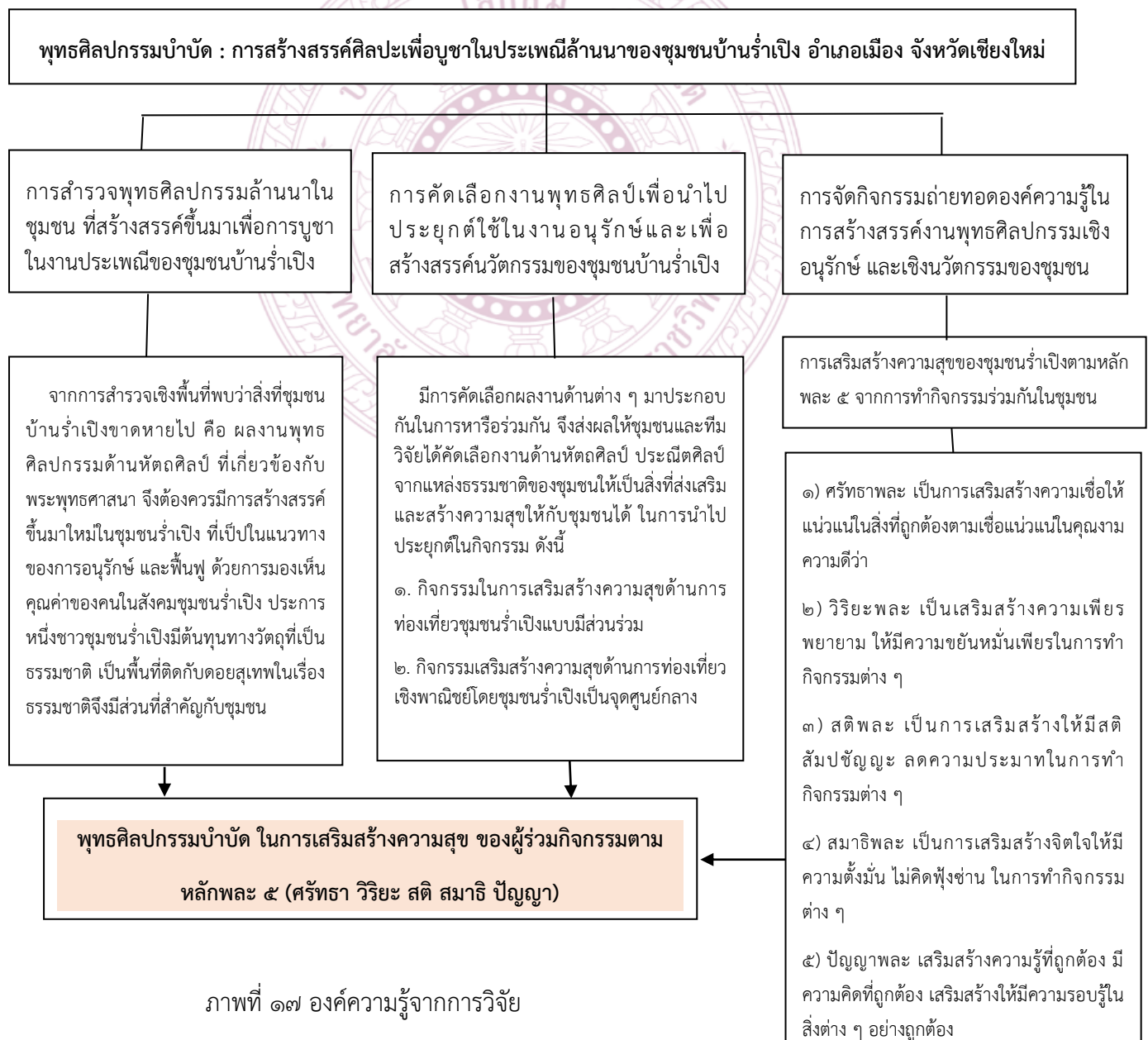
ขั้นที่ ๓ เสริมสร้างให้มีสติ สัมปชัญญะ ให้มีสติจดจ่ออยู่ในปัจจุบันขณะและระครอง สติได้
ตลอดเวลาเป็นการเสริมสร้างให้มีความตื่นตัวไม่หลงลืม ลดความประมาทในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

ขั้นที่ ๔ เสริมสร้างจิตใจให้มีความตั้งมั่น มีความสงบตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างมั่นคงแรงกล้า ต่อสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม เป็นการเสริมสร้างให้มีความตั้งมั่นจดจ่อ ไม่คิดฟุ้งซ่าน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

ขั้นที่ ๕ เสริมสร้างความรู้ที่ถูกต้อง มีความคิดที่ถูกต้องตรงกับความจริงรู้ว่าสิ่งไหนคือสิ่ง ที่ชอบ สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ไม่ชอบ สิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี ไม่หลงมกมายในอบายมุขต่าง ๆ เป็นการ เสริมสร้างให้มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ไม่หลงมกมายในทางที่ผิด

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณี ล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : บูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชน มีมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๒) เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓) เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสร้างงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากผลการศึกษาสามารถสรุปเนื้อหาของงานวิจัยเรื่องดังกล่าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านร่ำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาวิจัยพบว่า งานพุทธศิลปกรรมของล้านนามีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียง ทั้งที่เจริญขึ้นมาก่อนและเติบโตร่วมสมัยกันมา การรับอิทธิพลระยะแรกด้านพุทธศิลปกรรมของล้านนาเกี่ยวข้องกับศิลปะมอญ พม่า ต่อมาจึงมีการปะปนกันกับศิลปกรรมสุโขทัย ศิลปะจีนและเจริญเรื่อยมาจนถึงยุคทองของล้านนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ขอบข่ายของพุทธศิลปกรรมล้านนาแพร่ขยายไปในแคว้นล้านช้างลงไปจนถึงกรุงศรีอยุธยาในขณะเดียวกันก็มีการแลกเปลี่ยนด้านศิลปกรรมกับดินแดนทั้งสองด้วย ศิลปกรรมล้านนาค่อนข้างจะขาดหายไปเมื่อตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า จนกระทั่งราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ การเริ่มปลดออกจากอำนาจทางการเมืองของพม่าโดยกลุ่มชนทางลำปางได้ประสบผลสำเร็จ พุทธศิลปกรรมกลุ่มลำปางจึงโดดเด่นขึ้นแต่หลังจากตกเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ อิทธิพลจากศิลปะภาคกลางได้เริ่มเข้ามาปะปนมากขึ้น

พระพุทธศาสนา เข้ามาประดิษฐานบนแผ่นดินล้านนามายาวนานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีในการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนร่ำเปิง วิถีทางแห่งพุทธได้สอดประสานคนชุมชนร่ำเปิง ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยง ชาวชุมชนร่ำเปิง

เรียกพระพุทธรูปว่า “พระเจ้า” หรือ “ผะเจ้า” การสร้างพระพุทธรูปมีมาแต่โบราณ ตามคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปโดยทั่วไปด้วยความเคารพและศรัทธาตามจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนในชาตินี้และชาติหน้า กับประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ได้มีคุณค่า และอิทธิพลต่างๆ ดังนี้ ๑) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพุทธศิลป์ชุมชนรำเปิง ๒) คุณค่าด้านความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นและประเพณีวัฒนธรรมชุมชนรำเปิง ๓) คุณค่าด้านศิลปะล้านนาในชุมชนรำเปิง ๔) คุณค่าของพุทธศิลปกรรมล้านนาศสมัยปัจจุบันต่อการเปลี่ยนแปลง ๕) ความศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา ๖) อิทธิพลต่อความเชื่อของชาวชุมชนรำเปิง ๗) อิทธิพลต่อประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนรำเปิง ๘) อิทธิพลต่อสังคมชุมชนรำเปิง ๙) อิทธิพลต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ๑๐) การศึกษาประวัติของพุทธศิลป์ และวิวัฒนาการของพุทธศิลป์ ในด้านต่างๆ

และในปัจจุบันควรมีการสร้างศาสนวัตถุและพระพุทธรูปในชุมชนรำเปิงที่เป็นไปในแนวทางของการอนุรักษ์ เริ่มหดหายไป ด้วยการมองไม่เห็นคุณค่าของคนในสังคมชุมชนรำเปิงประการหนึ่ง ด้วยการศึกษาด้านปริยัติประการหนึ่งที่มีทัศนคติว่า การสร้างพระพุทธรูปเป็นการสร้างวัตถุมากกว่าจิตใจ เป็นการสิ้นเปลืองโดยได้ประโยชน์น้อย ในสังคมปัจจุบันควรสร้างคนมากกว่าวัตถุ และอิทธิพลของศิลปะที่หมายรวมถึงประเทศไทย อิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับการศึกษาศิลปะในรูปของมหาวิทยาลัย และที่สำคัญที่สุดคือการแข่งขันกันในตลาดของพุทธพาณิชย์ ที่นับวันจะขยายวงกว้างออกไป และการหาปัจจัยเพื่อผลกำไรสูงสุดของสถาบันทางศาสนาเอง สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้คุณค่าของการสร้างพุทธศิลป์ของล้านนาลดน้อยลงไป

ทางคณะวิจัยได้ลงพื้นที่การวิจัยและลงสำรวจงานพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยที่มีจุดเด่น คือ เป็นพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์และภูมิปัญญาวิถีชุมชนแบบวิถีกรรมที่โดดเด่น โดยเฉพาะเครื่องบูชาประเพณีทางพระพุทธศาสนา ๑๒ เดือน ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญคือ วัดยังเป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานประจำจังหวัดเชียงใหม่

ที่สำคัญคือความศรัทธาของชุมชน อันหมายถึงแรงบันดาลใจของญาติโยม และช่างศิลป์เหล่าศิลปิน เจ้าอาวาส ประเด็นสำคัญมากก็คือ เป้าหมายที่แท้จริงของการสร้างวัด สร้างงานพุทธศิลป์ นอกจากจะเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาแล้วของยุคสมัยแล้ว ยังควรที่จะตอบสนองการทำหน้าที่สื่อธรรม ด้วยความสะอาด สง่า สงบ และเรียบ ในการสำรวจของทีมนักวิจัยก็พบว่า งานพุทธศิลปกรรมนั้นมิใช่แต่เป็นเพียงสิ่งขิง วัสดุ หรือสิ่งปลูกสร้าง แต่งานพุทธศิลปกรรมยังเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในหลายๆ ด้าน หลายๆ แง่มุม ที่ผู้คนในพื้นที่ให้ความสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้ ๑) พุทธศิลปกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๒) พุทธศิลปกรรมกับคุณค่าด้านจิตวิญญาณ ๓) พุทธศิลปกรรมกับคุณค่าทางสุนทรียภาพ ๔) พุทธศิลปกรรมกับคุณค่าทางเศรษฐกิจและการเมือง

สังคมวัฒนธรรมทุกวันนี้เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างลุ่มลึก ไม่ใช่ผู้คนจากภูมิภาคที่เป็นคนส่วนน้อยของประเทศไทยอีกต่อไป แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการหล่อหลอมระบบการเมือง สำหรับชนส่วนใหญ่ของประเทศไทย ที่สะท้อนให้เห็นผ่านงานช่างสร้างสรรค์ ที่เปลี่ยนผ่านจากความเรียบง่ายในโลกอุดมคติของงานวิชาการ ที่ว่าด้วยความพอเพียงตามวิถีชาวบ้าน หากแต่มีอัตลักษณ์อยู่ที่เป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเปิดกว้างและให้อิสระเสรีในการแสดงออก ไม่มีกรอบกฎเกณฑ์ผูกขาดตายตัว อันเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ช่างไม่ว่าจะเป็นสายสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมือง หรือช่างต่างถิ่นอย่างสายสกุลช่างญวน และกลุ่มช่างในระบบราชการ ที่สามารถจะออกแบบสร้างสรรค์พุทธศิลป์อย่างมีความหลากหลาย ทั้งแบบอนุรักษนิยม และแบบร่วมสมัยหัวก้าวหน้าไว้ตัวตน ในรสนิยมใหม่แห่งวิถีสังคมชาวนา ภายใต้ข้อจำกัดด้านสังคมการเมืองพื้นถิ่น ซึ่งต่างก็ต้องการการยอมรับในความมีและความเป็นเอกเช่นผู้คนในวัฒนธรรมอื่นๆ มาตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันสมัย ภายใต้รูปลักษณ์สังขารใหม่ ในเงื่อนไขบริบทใหม่ที่แตกต่างจากในอดีตอย่างสิ้นเชิง ขึ้นอยู่ที่ว่าใครมีอำนาจในการนิยามให้ความหมายต่อศิลปะอีสาน ไปในกรอบลัทธิความเชื่อของใคร และนี่คือลักษณะเสรีในการสร้างสรรค์ภายใต้ข้อจำกัดความมีและความเป็น ณ ปัจจุบันขณะในเวลานั้นๆ ที่ยังมีอยู่ในตัวตนคนในท้องถิ่นนั้นๆ^๑ จะเห็นได้ว่าสถานที่แห่งใดที่มีพุทธศิลปกรรมที่มีการดูแลรักษาอย่างยั่งยืน ที่นั่นก็จะมีระบบเศรษฐกิจที่ดีในพื้นที่นั้นด้วย เมื่อมีเศรษฐกิจที่ดีสังคมที่อยู่กับพุทธศิลปกรรมก็จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขทั้งกายและใจ

๕.๑.๒ การประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาวิจัยพบว่า งานพุทธศิลป์ที่นำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นั้นทางคณะผู้วิจัยได้คัดเลือกผลงานที่มีความโดดเด่น และสอดคล้องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านไร่เปิงให้มีความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ถิ่นล้านนาโดยใช้การอนุรักษ์เพื่อนำมาสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชน ได้สร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนา ประกอบกับคนในชุมชนมีทักษะในองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน สามารถให้ข้อมูลในการวิจัยได้อย่างถูกต้องและแจ่มแจ้ง ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และสามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนได้ โดยมีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิงในงานพุทธศิลป์ประยุกต์ สำหรับผู้นำชุมชน ครั้งที่ ๑ และการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านไร่เปิงแบบมีส่วนร่วม เพื่อ

^๑ ตึก แสนบุญ, พุทธศิลป์อีสาน: พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองวัฒนธรรม, แหล่งที่มา: http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=๔๖๔๕&filename=index, (๒๔ เมษายน ๒๕๖๓).

นำไปสู่ความสำเร็จในด้านการตลาดนั้น ต้องอาศัยการทำความเข้าใจตลาดตั้งแต่เริ่มต้น ในกระบวนการค้นหา ความต้องการในการฝึกอบรมการตลาด เพื่อสร้างหลักสูตรให้มีความน่าสนใจและเป็นนวัตกรรมใหม่ ๆ จากกระบวนการวิจัยจนได้หัวข้อที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ตลาด ความรู้และทักษะที่มีความจำเป็น และเป็นที่ต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้งชุมชนและบริษัทนำเที่ยว ทางที่วิจัยได้ระดมความคิดจนออกมา เป็นคำว่า “SPECIAL” ซึ่งเป็นคำย่อของอักษรแต่ละตัวในคำสำคัญของหัวข้อที่ผ่านกระบวนการศึกษา ความต้องการในการฝึกอบรม

การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางข้างต้น จะทำให้ชุมชนสามารถปรับกระบวนการทำงานของชุมชนให้มีแนวคิดทางการตลาดที่เหมาะสม สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวและการทำงานร่วมกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นพันธมิตรทางการตลาด ทำให้การเข้าถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นไปตามระบบและกลไกตลาดได้ชัดเจน นำไปสู่การปรับการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้มีรูปแบบที่เหมาะสม หากได้นำแนวคิดการประกอบกิจการท่องเที่ยว รูปแบบเชิงพาณิชย์ จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปตามความต้องการของตลาดได้อย่างเหมาะสม การนำแนวคิดการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบเชิงพาณิชย์ ที่ชุมชนและผู้ประกอบการท่องเที่ยวได้มีความเข้าใจในการบริหารจัดการร่วมกัน จะทำให้การเข้าถึงตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชน สร้างความมั่นใจในการใช้บริการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงการวางรูปแบบการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์โดยชุมชนร่ำเปิงเป็นจุดศูนย์กลาง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่พร้อมดำเนินการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์กับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ควรมี ส่วนประกอบหลัก ดังนี้ ๑) มีจุดสนใจ (Attraction) ๒) มีจุดหมาย (Destination) ๓) สามารถเข้าถึงได้ (Accessibility) ๔) สิ่งปลูกสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ๕) ความสะดวกสบาย (Facilities)

จากข้อมูลความสำคัญแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการจัดการท่องเที่ยวท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อดำเนินการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์กับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว การดำเนินการเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เริ่มพัฒนาตนเองจากการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชน จัดตั้งกลุ่มบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีคณะกรรมการบริหารจัดการ มีการกำหนดกติกาและมาตรการในการบริหารจัดการร่วมกัน มีการจัดตั้งกลุ่มบริการต่างๆ เพื่อจัดการระบบบริการที่พัก บริการนำเที่ยว และบริการอาหาร/เครื่องดื่ม มีการจัดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและทั่วถึง มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยว/หรือผู้ประสานงานการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อการติดต่อประสานงานกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เครือข่ายการท่องเที่ยว อาจต้องพิจารณาแนวทางการดำเนินการท่องเที่ยวให้เป็นระบบยิ่งขึ้น เพื่อการบริหารจัดการสอดคล้องกับ บริบทของชุมชน และสอดคล้องกับนโยบายแผนงานของภาครัฐ โดยศึกษารูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสม กับบริบทของแต่ละชุมชน และเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด หรือภูมิภาคได้ดังรูปแบบ คือ รูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE) เป็นกิจการที่มีรายได้จากการผลิตหรือจัดจำหน่ายสินค้าหรือบริการโดยมีเป้าหมายของกิจการที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก บางครั้งจึงมีการใช้คำว่า Social Entrepreneur เพื่อสื่อความหมายของลักษณะกิจการเพื่อสังคม ให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น “กิจการเพื่อสังคม คือ กิจการหรือธุรกิจที่มีเป้าหมายในการแก้ปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสภาพแวดล้อมของมนุษย์ เป็นหลัก โดยนำโมเดลธุรกิจมาใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างรายได้ ซึ่งผลกำไรที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่นำไป ลงทุนเพื่อขยายผล

ต่อไป หรือ นำกลับเข้าสู่ชุมชนบ้านรำเปิงในอนาคตได้ และกำหนดความหมายคุณลักษณะของกิจการเพื่อสังคม ดังนี้ ๑) มีเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ๒) มีรูปแบบการดำเนินการที่มีความยั่งยืนทางการเงิน ๓) เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ๔) มีผลกำไรกลับคืนสู่สังคม ๕) ดำเนินการอย่างโปร่งใส และต้องมีคุณลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยมีโจทย์ทางสังคมเป็นเป้าหมายหลักขององค์กร ๒) การใช้รูปแบบธุรกิจในการดำเนินการ ๓) การจัดการผลกำไรที่จะต้องนำไปขยายผลตามวัตถุประสงค์ทางสังคม [reinvestment] หรือประโยชน์สาธารณะ ๔) การมีธรรมาภิบาลในกระบวนการบริหารจัดการ จนมีการพัฒนาถ่ายทอดและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้การสร้างสรรคงานพุทธศิลป์เพื่อการบูชาในประเพณีชุมชนวัด บ้านรำเปิง หมู่ที่ ๕ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นการสร้างนวัตกรรมชุมชนที่ใช้ได้จริง และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนในอนาคตได้ มีการพัฒนาแนวทางการตลาดการท่องเที่ยวสากลโดยชุมชนเชิงพาณิชย์โดยชุมชนรำเปิง เป็นจุดศูนย์กลางโดยใช้บูรณาการศาสตร์และศิลป์สู่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

๕.๑.๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ในการจัดกิจกรรมการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นั้นเป็นการสรุปองค์ความรู้ของกิจกรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชน ชุมชนจะได้เรียนรู้การจัดกิจกรรม โดยนำความต้องการที่ได้จัดทำกันมาเมื่อเวทีก่อนหน้านี้มาทำการจัดทำแผนและการจัดทำกิจกรรมตลอดจนได้กิจกรรมที่พัฒนาการทำงานร่วมกันภายใต้บริบทของชุมชนบ้านรำเปิงให้มีความครอบคลุมชัดเจน และสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย เพื่อทำการกำหนดแนวทางการ สร้างการเตรียมเข้าสู่สังคมใหม่ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ประเด็นการส่งเสริมด้านสุขภาพ ภูมิปัญญา เกษตรสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ในการนำเอางานพุทธศิลป์ของวัดมาจัดกิจกรรมให้เกิดสิ่งใหม่เกิดขึ้นที่เรียกว่า “นวัตกรรมชุมชน”

การพัฒนาเครือข่ายเพื่อจัดระบบสวัสดิการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถดำเนินการได้โดยชุมชนเองจึงจะต้องอาศัย ความร่วมมือจากหน่วยงานปกครองส่วน ท้องถิ่นรวมทั้ง องค์กรธุรกิจเอกชนเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานท้องถิ่นบ้านรำเปิง วัดรำเปิง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งทุกฝ่ายให้ความสำคัญกับโครงการวิจัยนี้ โดยยกย่องให้เป็นงานวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสังคมให้มีประสิทธิภาพ

รวมไปถึงการสร้างนวัตกรรมเชิงศิลป์ วัฒนธรรม และมานุษยวิทยา ที่ว่า “ความคิดสร้างสรรค์เป็นจุดกำเนิดแรกของนวัตกรรม” เกิดเป็นสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกแก่สังคม และหนึ่งในนั้น คือ นวัตกรรมเชิงศิลป์ (Aesthetic Innovation และ นวัตกรรมเพื่อสังคม (Social Innovation) ซึ่งเป็นประเด็นนวัตกรรมที่น่าสนใจ และเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยในอนาคต

สำหรับอีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจในสังคมคือ การยกระดับภูมิปัญญาพื้นถิ่น (Innovation from Local Wisdom) ซึ่งการส่งเสริมภูมิปัญญาดั้งเดิมสู่นวัตกรรมจำเป็นต้องใช้ความรู้ความเข้าใจด้านวิถีชีวิต หรือด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ มาผนวกกับความคิดสร้างสรรค์ด้านเทคโนโลยีเพื่อต่อยอดให้เกิดสิ่งใหม่ในสังคมควบคู่กับรักษาเอกลักษณ์อย่างยั่งยืน แนวทางการพัฒนา เช่น ในประเทศไทยเองก็มีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการยกระดับงานหัตถกรรม คือ โครงการ VT THAI (วิถีไทย) ซึ่งเป็นแบรนด์แฟชั่น และไลฟ์สไตล์ที่โดดเด่นเรื่องงานคราฟต์ฝีมือคนไทย ที่ชูศิลปหัตถกรรมรวมถึงอัตลักษณ์พื้นถิ่นของชาวบ้านผสานกับดีไซน์สมัยใหม่จนประสบความสำเร็จทั้งในและต่างประเทศ โดยมีการจัดกิจกรรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อาทิเช่นกิจกรรมการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ (ปั่นลายคำล้านนา) กิจกรรมการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน สำหรับร้านคำเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน ครั้งที่ ๒ (การทำภาชนะใส่ของเพื่อบูชาในพระพุทธศาสนาด้วยใบตอง ใบไม้ต่างๆ และการทำเครื่องสักการะในล้านนา) และในการจัดกิจกรรมการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาสังเคราะห์กับชุมชน ร้านคำในบริเวณชุมชนบ้านไร่เปิงซึ่งมีศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นในเชิงหลักของการท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ และได้สัมผัสกับบรรยากาศที่เต็มไปด้วยธรรมชาติ และนำธรรมชาติกลับมามีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนอีกครั้งในการจัดกิจกรรมเป็นครั้งที่ ๒ ให้กับชุมชนโดยตรง โดยทางคณะวิจัยได้ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ผลงานที่ได้จากงานวิจัยสู่สาธารณชนในด้านการวิจัยและสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมใช้สอยได้ และเพิ่มมูลค่าทางการตลาดได้ ตามสื่อต่างๆ ดังนี้ ๑) เพจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒) เพจข่าวสารเมืองเชียงใหม่ไทเกอร์นิวส์ออนไลน์ ๓) เพจข่าวเชียงใหม่นิวส์ออนไลน์ รวมไปถึงการสร้างผลงานนวัตกรรมการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดในการสร้างสินค้า หรือทางการตลาด ที่ใช้สอยได้จริงในปัจจุบัน รวมไปถึงการเสริมสร้างความสุขของชุมชนบ้านไร่เปิงตามหลักพละ ๕ จากการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ควรดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้ คือ ขั้นที่ ๑ เสริมสร้างความเชื่อให้แน่วแน่ในสิ่งที่ถูกต้องตามเชื่อแน่วแน่ในคุณงามความดีว่า ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งล่อใจที่จะชักจูงให้ทำในสิ่งไม่ดี และตั้งใจมั่นไม่ย่อท้อ ต่อความดีที่ทำ ขั้นที่ ๒ เสริมสร้างความเพียรพยายาม ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอความเพียร การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเพื่อให้ หน้าที่ที่ได้รับมอบนั้นประสบความสำเร็จ ขั้นที่ ๓ เสริมสร้างให้มีสติ สัมปชัญญะ ให้มีสติจดจ่ออยู่ในปัจจุบันขณะและประคอง สติได้ตลอดเวลาเป็นการเสริมสร้างให้มีความตื่นตัวไม่หลงลืม ลดความประมาทในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นที่ ๔ เสริมสร้างจิตใจให้มีความตั้งมั่น มีความสงบตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างมั่นคงแรงกล้า ต่อสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม เป็นการเสริมสร้างให้มีความตั้งมั่นจดจ่อ ไม่คิดฟุ้งซ่าน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นที่ ๕ เสริมสร้างความรู้ที่ถูกต้อง มี

ความคิดที่ถูกต้องตรงกับความจริงว่าสิ่งไหนคือสิ่ง ที่ชอบ สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ไม่ชอบ สิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี ไม่หลงงมงายในอบายมุขต่าง ๆ เป็นการ เสริมสร้างให้มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ไม่หลงงมงายในทางที่ผิด

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ ประเด็นที่ ๑ การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อ การบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ข้อค้นพบจากผลการศึกษาวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้ พระพุทธศาสนาเข้ามา ประดิษฐานบนแผ่นดินล้านนามายาวนานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีในการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชน ไร่เปิง วิถีทางแห่งพุทธได้สอดประสานคนชุมชนไร่เปิง ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยกิจกรรม ต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยง ชาวชุมชนไร่เปิง เรียกพระพุทธปฏิมาว่า “พระเจ้า” หรือ “ผะเจ้า” การสร้างพระพุทธปฏิมามีมาแต่โบราณ ตามคตินิยมการสร้างพระพุทธปฏิมาโดยทั่วไป ด้วยความเคารพและศรัทธาตามจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อมุ่งหมายให้ เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนในชาตินี้และชาติหน้า กับประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ได้มีคุณค่า และอิทธิพล ต่างๆ ดังนี้ ๑) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพุทธศิลป์ชุมชนไร่เปิง ๒) คุณค่าด้านความ เชื่อและประเพณีท้องถิ่นและประเพณีวัฒนธรรมชุมชนไร่เปิง ๓) คุณค่าด้านศิลปะล้านนาในชุมชนไร่ เปิง ๔) คุณค่าของพุทธศิลปกรรมล้านนาสมัยปัจจุบันต่อการเปลี่ยนแปลง ๕) ความศรัทธาที่มีอิทธิพล ต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา ๖) อิทธิพลต่อความเชื่อของชาวชุมชนไร่เปิง ๗) อิทธิพลต่อ ประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนไร่เปิง ๘) อิทธิพลต่อสังคมชุมชนไร่เปิง ๙) อิทธิพลต่อการท่องเที่ยวเชิง พุทธศาสนา ๑๐) การศึกษาประวัติของพุทธศิลป์และวิวัฒนาการของพุทธศิลป์ ในด้านต่างๆ

และในปัจจุบันควรมีการสร้างศาสนวัตถุและพระพุทธปฏิมาในชุมชนไร่เปิงที่เป็นไปใน แนวทางของการอนุรักษ์ เริ่มหดหายไป ด้วยการมองไม่เห็นคุณค่าของคนในสังคมชุมชนไร่เปิง ประการหนึ่ง ด้วยการศึกษาด้านปริยัติประการหนึ่งที่มีทัศนคติว่า การสร้างพระพุทธปฏิมาเป็น การสร้างวัตถุมากกว่าจิตใจ เป็นการสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็นน้อย ในสังคมปัจจุบันควรสร้างคนมากกว่า วัตถุ และอิทธิพลของศิลปะที่หมายรวมถึงประเทศไทย อิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับ การศึกษาศิลปะในรูปของมหาวิทยาลัย และที่สำคัญที่สุดคือการแข่งขันกันในตลาดของพุทธพาณิชย์ ที่นับวันจะขยายวงกว้างออกไป และการหาปัจจัยเพื่อผลกำไรสูงสุดของสถาบันทางศาสนาเอง สิ่ง เหล่านี้เป็นปัจจัยให้คุณค่าของการสร้างพุทธศิลป์ของล้านนาลดน้อยลงไป

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฉลองเดช คุณานูมาต กล่าวว่าในการศึกษาแนวคิดมหาปรี สลักชนในพระพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธปฏิมา ทางด้านความหมาย และสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับคติความเชื่อ วัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธ

ซึ่งยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และสังคมวัฒนธรรมล้านนา พบว่า แนวคิดมหาปुरुสลักษณะ คือ แนวคิดสำคัญที่เป็นปทัฏฐานในการสร้างและการกำหนดรูปแบบของพระพุทธรูป มหาปुरुสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์โบราณก่อนสมัยพุทธกาล กล่าวถึง บุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วประการหนึ่ง สาเหตุของการได้ลักษณะมหาบุรุษเกิดจากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน ส่งผลให้ได้รับลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และองค์ประกอบย่อย เรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พบว่า ลักษณะจากแนวคิดมหาบุรุษในองค์พระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน สามารถมองเห็นได้จากภายนอกพระวรกายเท่านั้น การวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรม พบว่ารูปแบบ กรรมวิธีและวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปทุกองค์ สามารถการแสดงออกได้แตกต่างกัน ตามความรู้ และจินตนาการ ของปฏิมากรผู้สร้างสรรค์ในแต่ละชุมชน รวมทั้งได้ปรับปรุงรูปแบบที่ได้รับมาให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพของตนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นงานศิลปะพื้นถิ่น

สอดคล้องกับงานวิจัยของสายันต์ ไพรชาญจิตร์ กล่าวว่าการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู ประเพณีทำบุญด้วยการ สร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดน่าน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คติการสร้างพระพุทธรูปไม้มีมาแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ยุครุ่งเรือง ดังปรากฏในตำนานพระแก้วจันทน์ พระพุทธรูปไม้ในภาษาพื้นเมืองล้านนาโดยทั่วไปเรียกกันว่า “พระเจ้าไม้” ซึ่งหมายถึง องค์พระปฏิมาที่สลักจากไม้ให้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปประเภทนี้มีหลากหลายลักษณะ

และหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็กประมาณ ๑ นิ้ว ถึงขนาดใหญ่หลายศอก แต่ส่วนมากมีขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒-๕ นิ้ว บ้างก็แกะสลักจากไม้ท่อนเดียว และบ้างก็ประกอบจากไม้หลายชิ้น นิยมสร้างให้มีฐานสูงเพื่อให้มีพื้นที่จารึกข้อความได้ บางองค์ฐานกับองค์พระเป็นไม้คนละชิ้น และบางองค์เจาะรูที่ฐาน ซึ่งบางท่านว่าใช้บรรจุพระธาตุ บ้าง บางท่านเข้าใจว่าบรรจุกระดูกผู้เสียชีวิต เนื่องจากชาวน่านและพุทธศาสนิกชนชาวไทยโดยทั่วไป มีความเชื่อว่า การสร้างพระพุทธรูปนอกจากจะเป็นพุทธานุชาและสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ในปัจจุบันยังมีผู้นิยมสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศลสืบอายุด้วย

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พรศิลป์ รัตนชูเดช ได้กล่าวว่าการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า ชาวล้านนามีคัมภีร์และวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปดินเหนียวที่แสดงถึงหลักฐานอันเป็นร่องรอยเกี่ยวเนื่องกับ พุทธศิลป์อินเดีย ทั้งนี้ อาณาจักรล้านนายุคราชวงศ์มังราย น่าจะมีการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวมากพอสมควร แต่ ฤกษ์ยธรรมชาติคือน้ำฝนทำลายไปหมด ในยุคที่บ้านเมืองเสื่อมโทรมเพราะภัยสงครามกับพม่าร่วม ๒๐๐ ปี ภายหลังจึงมีการรื้อฟื้นพิธีสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากสภาพของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งชาวล้านนายุคปัจจุบันนิยมสร้างพระพุทธรูปทองเหลืองและคอนกรีตเป็นส่วนใหญ่ เพราะ สร้างได้สะดวกมีความสวยงามและคงทนถาวร ทั้งยังตอบสนองศรัทธาได้ดีกว่าการสร้างด้วยดินเหนียว มีความ เป็นไปได้ว่า ชาวล้านนาในอนาคตอาจจะนิยมสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งถึงแม้จะไม่มาก ทั้งนี้

เนื่องจากกระแสฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนยังมีความสอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์พลังงาน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของโลกในยุคปัจจุบัน

และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทิพวรรณ หังมั่งมี ได้กล่าวว่าศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างพระพุทธรูป รูปทรงเครื่องศิลปะพม่า วัดม่อนปู่ยัักษ์ เมืองลำปาง พร้อมทั้งทำการอนุรักษ์องค์พระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหาย โดยใช้ ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ศิลปกรรมและด้านวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ตลอดจนการสร้างพระพุทธรูปองค์จำลอง ด้วย องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็นแนวทาง ซึ่งมีแนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างที่สะท้อน ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย้ วัดม่อนปู่ยัักษ์ เมือง ลำปางเป็นพระพุทธรูปปางโปรดพญาชมพูบดี ที่ได้รับอิทธิพลด้านประติมานวิทยาจากพระพุทธรูปภูมิาสกุลช่างไทใหญ่ และมีพุทธลักษณะที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ แนวคิดมหาปรีชาญาณ สัญลักษณ์ปางพระพุทธรูปภูมิาสกุล พระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน และสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้างโดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องอานิสสการ สร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้และดอกไม้ที่ชาวพุทธนำมาสักการบูชาพระที่วัด ด้วยกรรมวิธีการสร้างงานศิลปะ เครื่องเงิน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษในงานพุทธศิลป์ของพม่าและไทใหญ่ ส่วนการอนุรักษ์พระพุทธรูปที่ชำรุดให้กลับมา มีสภาพที่มั่นคง แข็งแรงนั้น ได้ทำการตรวจสอบองค์ประกอบ และคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป

ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน รวมทั้งปฏิบัติการอนุรักษ์โดยใช้ความรู้ด้านเทคนิค และกระบวนการอนุรักษ์งานศิลปกรรม นอกจากนี้ ได้สร้างพระพุทธรูปภูมิาสกุลจำลอง โดยนำองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นมาเป็น แนวทาง ด้วยแนวคิด รูปแบบ เทคนิควิธีการที่สะท้อนถึงคติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ ทางด้านทัศนศิลป์ในปัจจุบัน

จากหลักการดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า การสำรวจพุทธศิลปกรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนในชาตินี้และชาติหน้า กับประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ได้มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพุทธศิลป์ชุมชนไร่เปิง คุณค่าด้านความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นและประเพณีวัฒนธรรมชุมชนไร่เปิง คุณค่าด้านศิลปะล้านนาในชุมชนไร่เปิง คุณค่าของพุทธศิลปกรรมล้านนาสมัยปัจจุบันต่อการเปลี่ยนแปลง ความศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา อิทธิพลต่อความเชื่อต่อประเพณีและวัฒนธรรม ต่อสังคมชุมชน ต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ประวัติของพุทธศิลป์และวิวัฒนาการของพุทธศิลป์ ในด้านต่างๆ ของชุมชน

๕.๒.๒ ประเด็นที่ ๒ การประมวลและคัดเลือกรูปแบบงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ข้อค้นพบจากผลการศึกษาวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้ งานอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นั้นมีความโดดเด่น และสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านไร่เปิงให้มีความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ล้านนาโดย

ใช้การอนุรักษ์เพื่อนำมาสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชน ได้สร้างสรรค์ศิลปะเพื่อชุมชนในประเพณีล้านนา ประกอบกับคนในชุมชนมีทักษะในองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน สามารถให้ข้อมูลในการวิจัยได้อย่างถูกต้องและแจ่มแจ้ง ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และสามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนได้ โดยมีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านไร่เปิงในงานพุทธศิลป์ประยุกต์ สำหรับผู้นำชุมชนและการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนไร่เปิงแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในด้านการตลาดนั้น ต้องอาศัยการทำความเข้าใจตลาดตั้งแต่เริ่มต้น ในกระบวนการค้นหา ความต้องการในการฝึกอบรมการตลาด เพื่อสร้างหลักสูตรให้มีความน่าสนใจและเป็นนวัตกรรมใหม่ ๆ จากกระบวนการวิจัยจนได้หัวข้อที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ตลาด ความรู้และทักษะที่มีความจำเป็น การนำแนวคิดการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบเชิงพาณิชย์ ที่ชุมชนและผู้ประกอบการท่องเที่ยวได้มีความเข้าใจในการบริหารจัดการร่วมกัน จะทำให้การเข้าถึงตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชน สร้างความมั่นใจในการใช้บริการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงการวางรูปแบบการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์โดยชุมชนไร่เปิงเป็นจุดศูนย์กลาง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่พร้อมดำเนินการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์กับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ควรมี ส่วนประกอบหลัก ดังนี้ มีจุดสนใจ มีจุดหมาย สามารถเข้าถึงได้ สิ่งปลูกสร้างพื้นฐาน ความสะดวกสบาย

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์ ได้กล่าวว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน” พบว่าเกิดขึ้นโดย หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับประวัติศาสตร์และความรู้ดั้งเดิมที่เป็นรากฐานของตน ก่อให้เกิดความเข้าใจ การตัดสินใจได้เอง ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และหากชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับการปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ ความพอใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมาก หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปกรรมโดยเชื่อมโยงความคิดกับความรู้ใหม่ภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ การตัดสินใจเองไม่ได้ ความไม่มั่นใจ ความไม่ภูมิใจและขาดเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบ และหากชุมชนเกิดความไม่คุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความไม่เชื่อมั่น การวางแผน การปรับตัวไม่ได้ต่อพฤติกรรมภายในชุมชน ความไม่พอใจและความไม่รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนน้อย รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนพบว่า คุณค่าศิลปกรรมส่งผลต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเองพร้อมกับความผูกพันกับชุมชนและเป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีเหตุผล หากเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวกจะเกิดความผูกพันกับชุมชนมาก แต่ถ้าเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบจะเกิดความผูกพันกับชุมชนน้อย

และสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิสิทธิ์ โพธิ์วัฒน์ ได้กล่าวว่า “การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์เพื่อการดำรง และการสืบต่อวัฒนธรรมการเรียนรู้การสร้างสรรค์พุทธศิลป์” ผลการวิจัยพบว่า ผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ๑. อาจารย์พิชัย นรินทร์ ๒.รองศาสตราจารย์ปริญญา ตันติสุข ๓. ศาสตราจารย์นนทิวรรณ จันทนะพะลิน และ ๔.รองศาสตราจารย์พิทยศ พุทธเจริญ โดยกลุ่มผู้สร้างสรรค์ดังกล่าว มีวัฒนธรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย

แนวทางการเรียนรู้หลักใน ๒ ด้านสำคัญ ประกอบด้วย ด้านแรก การเรียนรู้ด้าน พระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักธรรมคำสอน ด้านที่สอง คือ การเรียนรู้ด้านศิลปะที่เกิดจากการ ปลุกฝังโดยสภาพแวดล้อมที่ผู้เรียนรู้ได้เติบโตมา การเลือกสาขาวิชาเข้าศึกษาต่อในระดับการ ศึกษาต่างๆ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ทั้งสองด้านนั้นดำเนินไปอย่างผสมผสาน แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง การเรียนรู้ คือ ช่วงชีวิตการเรียนรู้ ช่วงชีวิตการเติบโตและช่วงชีวิตการค้นหา ทั้งสามช่วง การเรียนรู้ได้พัฒนาผู้เรียนรู้สู่การเป็นผู้มีปรีชาสามารถในการสร้างสรรค์พุทธศิลป์

๕.๒.๓ ประเด็นที่ ๓ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ข้อค้นพบจากผลการศึกษาวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นั้นเป็นการสืบทอดความรู้ของกิจกรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชน ชุมชนจะได้เรียนรู้การจัดกิจกรรม โดยนำความต้องการที่ได้จัดทำกันมาเมื่อเวทีก่อนหน้านี้มาทำการจัดทำแผนและการจัดทำกิจกรรมตลอดจนได้กิจกรรมที่พัฒนาการทำงานร่วมกันภายใต้บริบทของชุมชนบ้านรำเปิงให้มีความครอบคลุมชัดเจน และสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย เพื่อทำการกำหนดแนวทางการ สร้างการเตรียมเข้าสู่สังคมใหม่ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ประเด็นการส่งเสริมด้านการบำบัดทางสุขภาพ ภูมิปัญญา เกษตรสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ในการนำเอางานพุทธศิลป์ของวัดมาจัดกิจกรรมให้เกิดสิ่งใหม่เกิดขึ้นที่เรียกว่า “นวัตกรรมชุมชน”

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พงศกร เล็งดีทิ กล่าวว่าการใช้ศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยทางจิตเวช มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนการใช้ศิลปะบำบัดในการรักษาผู้ป่วยทางจิตเวช โดยการทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ บทความ และงานวิจัย ในเรื่องความหมายของศิลปะบำบัด กระบวนการทำศิลปะบำบัด และการใช้งานศิลปะบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวชทั่วไป พบว่าศิลปะบำบัดเป็นการใช้ศิลปะในการบำบัดทางจิตใจในบรรยากาศความสัมพันธ์เชิงบำบัดเพื่อมาเป็นการสื่อสารถึงความคิด อารมณ์ความรู้สึก มีการทำการศึกษาผลดีทางสุขภาพจิต ผลทางสังคมของการทำศิลปะบำบัดที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยจิตเวชทั่วไป ทั้งผู้ป่วยจิตเภท ผู้ที่มีปัญหาความเครียด ผู้มีปัญหการใช้สารเสพติด ผู้ป่วยโรคสมองเสื่อม แต่การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นการแสดงเทคนิคการบำบัด มีการศึกษาที่เป็นระดับการวิจัยเชิงทดลองแบบสุ่มและมีกลุ่มควบคุมน้อย สรุปได้ว่า การศึกษาส่วนใหญ่ของศิลปะบำบัดนั้นแสดงผลที่เกิดกับผู้รับการบำบัด แต่ยังไม่มีความอ่อนด้อยด้านกระบวนการวิจัย จำนวนตัวอย่างในการศึกษามีน้อย มีการติดตามในระยะสั้น จำเป็นต้องได้รับการศึกษาที่มากขึ้นต่อไป

และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชลิดา รัชตะพงศ์ธร ได้กล่าวว่า สีและปัจจัยเกี่ยวเนื่องในศิลปะบำบัดที่มีอิทธิพลต่อการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ออกแบบศิลปะบำบัดเพื่อลดภาวะซึมเศร้า ๒ ส่วน คือ ๑) กล้องระบายใจ ๒) สื่อในกิจกรรมศิลปะบำบัด ผลการวิจัยพบว่าสามารถช่วยลดความซึมเศร้าระดับต้นในผู้สูงอายุได้ ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจมากสำหรับการออกแบบกล้องระบายใจ ส่วนกิจกรรมศิลปะบำบัดได้แก่ การระบายสี การวาดหน้าตัวเอง การสร้างภาพจากภายในใจ และกิจกรรมกล่องแห่งความสุข ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจระดับมากที่สุด

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาใน ประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอแสดงทัศนะเพื่อเป็น ข้อเสนอแนะรวมเป็น ๓ ประการดังนี้

๕.๓.๑ เชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาใน ประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอแสดงทัศนะเพื่อเป็น ข้อเสนอแนะทางทฤษฎีดังนี้

การศึกษาในองค์ความรู้เรื่องพุทธศิลปกรรมบำบัด อย่างเป็นระบบเชิงวิชาการ โดยใน ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า สาเหตุที่การใช้การศึกษาในด้านนี้ยังไม่แพร่หลายในหลายมุมมอง ที่จะนำ ความหมายของพระพุทธรูปมาผสมผสานกับศิลปกรรม เพื่อนำไปบำบัดสิ่งต่างๆ ไม่จำเป็นจะต้อง เป็นผู้ป่วยเท่านั้น แต่สามารถนำไปบำบัดความเครียดจากการทำงาน จากการใช้ชีวิตประจำวันได้ จึง อยากให้นำหลักการในข้อเสนอนี้ไปเขียนเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อให้มีการพัฒนาไปได้ใน อนาคต เพราะสังคมในยุคปัจจุบันควรได้ใช้การบำบัดเข้าช่วยในการดำเนินชีวิต

๕.๓.๒ เชิงนำไปใช้ประโยชน์

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาใน ประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอแสดงทัศนะเพื่อเป็น ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

ควรมีการแนะนำให้พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณี ล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดกิจกรรมไปต่อเนื่องเพราะชุมชน ได้ประโยชน์จากโครงการนี้เป็นอย่างมาก

ควรส่งเสริมให้นำไปเป็นหลักสูตรพุทธศิลปกรรมบำบัด ในโรงพยาบาล สถานศึกษา เพื่อ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในโลกปัจจุบัน

ส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่ในการศึกษาออกไปครอบคลุมทั้งภาคเหนือตอนบนและภาค อื่นๆ ในเชิงเปรียบเทียบการบำบัดด้านต่างๆ

การนำผลการวิจัยไปใช้ควรปรับให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นนั้นๆ ควรส่งเสริมให้มี การวิจัยอย่างต่อเนื่อง และมีการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงความก้าวหน้าการดำเนินงานที่ ประสบผลสำเร็จแก่ผู้เกี่ยวข้องรับทราบ

๕.๓.๓ เชิงปฏิบัติเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาใน ประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอแสดงทัศนะเพื่อเป็น

ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางเพื่อการศึกษาเชิงปฏิบัติการสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไปเป็นประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจและสำคัญดังนี้

- การศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการการประยุกต์การใช้งานพุทธศิลปกรรมในประเภทต่างๆ เพื่อการบำบัดในปัจจุบัน
- การศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบนวัตกรรมที่เกิดจากผสมผสานระหว่างงานพุทธศิลปกรรมและการบำบัดต่างๆ ในโรงพยาบาล
- การศึกษาวิจัยเรื่องนวัตกรรมพุทธศิลปกรรมบำบัด ที่สร้างสรรค์คือออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ในการสร้างมูลค่าเพิ่มในท้องถิ่น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ปี ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

กิตติยา อุทวิ. ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปสำริดในล้านนา. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๐.

โกศล จิงเสถียรทรัพย์, “Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา”, เอกสารการบรรยายเรื่อง Healing Environment และการเปลี่ยนแปลง, ในงาน SHA Conference & Contest ความงามและความหมายนิยามใหม่ของงานคุณภาพ จัดโดยสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน), ณ โรงแรมอิมพีเรียลควีนส์ปาร์ค กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑๕-๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

คึกเดช กันตามระ. การศึกษาวิวัฒนาการและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศิลปะและสังคมจากรูปลักษณ์พระพุทธรูป

ปฐมิกการ. กรุงเทพฯ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ฉลองเดช คุณานูมาต. แนวคิดมหาปุริสลักษณะพุทธปฐมิกาศิลปะไทลื้อ เมืองน่าน. เชียงใหม่ : คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.

ทิพวรรณ ทั้งมั่งมี. การศึกษาพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่า วัดม่อนบุญรักษ์ เมืองลำปาง เพื่อการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ศิลปกรรม. เชียงใหม่ : คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔.

- _____. ภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้เพื่อการสร้างสรรค์พระพุทธรูปภูมิาร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: สาขาวิชาภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและสาละวิน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่), ๒๕๕๖.
- พรศิลป์ รัตนชูเดช. การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๑.
- สายนต์ ไพธานจิตร. การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีการทำบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ : รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

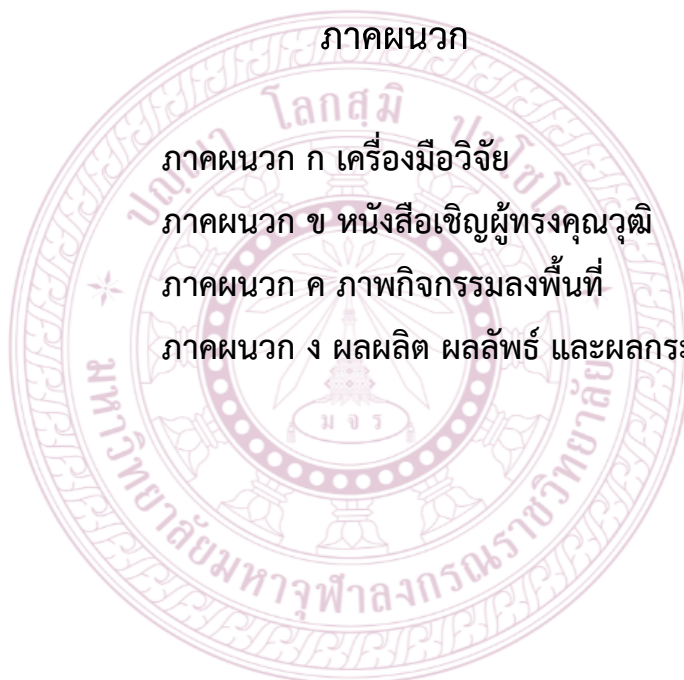
ภาคผนวก

ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย

ภาคผนวก ข หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมลงพื้นที่

ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย

สัมภาษณ์เชิงลึก

การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อโครงการ: พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์:

๑. เพื่อสำรวจพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงานประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๒. เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๓. เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างสร้างงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

นักวิจัย: รศ.ดร. พูนชัย ปันธิยะ หัวหน้าโครงการ และคณะนักวิจัย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์มี ๓ ส่วนสำคัญคือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย (ตอบได้มากกว่า ๑ ตัวเลือก)

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วัด เครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

ส่วนที่ ๓ เทคนิคการสร้างเครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย (ตอบได้มากกว่า ๑ ตัวเลือก)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๖๖

ชื่อ-สกุล.....

อายุ.....

๑. ตำแหน่ง ☐ เจ้าอาวาส ☐ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ☐ ผู้นำชุมชน ☐ คนใน
ชุมชน

☐ นักวิชาการด้านงานพุทธศิลปกรรม ☐ ช่างฝีมือด้านการสร้างงานพุทธ

ศิลปกรรม

๒. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

๓. อายุ ☐ ต่ำกว่า ๒๐ ☐ ๒๑-๓๐ ปี ☐ ๓๑-๔๐ ปี ☐ ๔๑ ปีขึ้นไป

๔. วุฒิการศึกษา ☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี ☐ ปริญญาตรี ☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญา
เอก

๕. อาชีพ ☐ พระสงฆ์ นักบวช ☐ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักเรียน ประชาชน
และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ ☐ ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ

☐ อื่นๆ.....

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วัด เครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

๒.๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปเกษตรดอกไม้เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ในชุมชนร่ำเปิง มีเครื่องบูชาในประเพณีล้านนาที่ใช้วัสดุธรรมชาติได้บ้าง

.....

.....

.....

๒.๕ ในชุมชนร่ำเปิง ยังมีช่างที่สามารถสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนาอยู่หรือไม่

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ เทคนิคการสร้างเครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

๓.๑ ท่านมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนาอย่างไร

.....

.....

.....

๓.๒ จากประสบการณ์การศึกษา หรือสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนาของท่าน มีปัญหาและอุปสรรคใดบ้าง

.....

.....

.....

๓.๔ ท่านมีวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนาอย่างไร

.....

.....

.....

๓.๕ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม

คณะผู้วิจัย

แบบประเมินความพึงพอใจ (Satisfaction Assessment Form)

การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อโครงการ: พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชน
บ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์:

๑. เพื่อสำรวจพุทธศิลป์กรรมล้านนาในชุมชน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการบูชาในงาน
ประเพณีของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๒. เพื่อประมวลและคัดเลือกงานพุทธศิลป์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์และเพื่อ
สร้างสรรค์นวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๓. เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างผลงานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์
และเชิงนวัตกรรมของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

นักวิจัย: รศ.ดร. พูนชัย ปันธิยะ หัวหน้าโครงการ และคณะนักวิจัย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำชี้แจง : แบบประเมินความพึงพอใจ มี ๒ ส่วนสำคัญ คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

ส่วนที่ ๒ แบบประเมินความพึงพอใจในการร่วมสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย (ตอบได้มากกว่า ๑ ตัวเลือก)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๖๖

ชื่อ-สกุล.....

อายุ.....

๑. ตำแหน่ง ☐ เจ้าอาวาส ☐ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ☐ ผู้นำชุมชน ☐ คนในชุมชน

☐ นักวิชาการด้านงานพุทธศิลปกรรม ☐ ช่างฝีมือด้านการสร้างงาน

๒. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

๓. อายุ ☐ ต่ำกว่า ๒๐ ☐ ๒๑-๓๐ ปี ☐ ๓๑-๔๐ ปี ☐ ๔๑ ปีขึ้นไป

๔. วุฒิมัธยมศึกษา ☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี ☐ ปริญญาตรี ☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญาเอก

๕. อาชีพ ☐ พระสงฆ์ นักบวช ☐ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักเรียน ประชาชน

และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ ☐ ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ☐ อื่นๆ.....

ส่วนที่ ๒ แบบประเมินความพึงพอใจในการร่วมสร้างสรรค์เครื่องบูชาในประเพณีล้านนา

คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับระดับความพึงพอใจดังนี้

๕ : มากที่สุด ๔ : มาก ๓ : ปานกลาง ๒ : น้อย ๑ : น้อยที่สุด

ข้อ	คำถาม	๕	๔	๓	๒	๑
๑	ผู้เข้าอบรมมีความเข้าใจจุดประสงค์การเรียนรู้อย่างชัดเจน					
๒	การจัดบรรยายภาคห้องเรียนเอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เข้าอบรม					
๓	ผู้เข้าอบรมเข้าใจเนื้อหาที่สอนได้ง่าย สามารถนำไปใช้ได้จริง					
๔	กิจกรรมสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ของผู้เข้าอบรม					
๕	ผู้เข้าอบรมรู้สึกสนุกและสนใจต่อกิจกรรมการอบรม					
๖	ผู้เข้าอบรมได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และรายบุคคล					
๗	ผู้เข้าอบรมใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมกันอภิปรายผล					
๘	ผู้เข้าอบรมสามารถแก้ไขปัญหาและซักถามปัญหาได้					
๙	ผู้เข้าอบรมเข้าใจเนื้อหาของสื่อที่มีความหลากหลาย					
๑๐	ผู้เข้าอบรมสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้เข้าอบรมด้วยกัน และวิทยากร					
๑๑	ผู้เข้าอบรมให้ความสนใจวิทยากร และเนื้อหาการอบรม					
๑๒	ผู้เข้าอบรมได้รับคำแนะนำ ช่วยเหลือ และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ					

ภาคผนวก ข หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตศึกษา มจร เชียงใหม่ โทร ๐๘๔๘๐๖๑๒๐๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุเคราะห์เป็นวิทยากร

นมัสการ พระธีรชัย จิรวุฒโน (ใบศรี)

ตามที่ ข้าพเจ้า รศ.ดร.พูนชัย ปิ่นธียะ นักวิจัย สังกัดบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ดำเนินการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ โครงการวิจัย เรื่อง “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อสุขภาพในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เป้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ได้กำหนดจัดเวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ในวันจันทร์ที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๖ เวลา ๐๘.๓๐ - ๑๒.๐๐ น. ณ วัดไร่เป้ง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในหัวข้อเรื่อง “การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน”

ในการนี้ เพื่อให้จัดเวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ จึงขออนุเคราะห์ท่านเป็นวิทยากรในหัวข้อดังกล่าว ตามกำหนดการที่แนบมานี้ ขอกราบนมัสการขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ และขออนุเคราะห์

(รศ.ดร.พูนชัย ปิ่นธียะ)

หัวหน้าโครงการ

ที่ อว ๘๐๒๔.๑ (๑๐) /

๙๒ บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่
 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ด้วยวัสดุธรรมชาติ”

เรียน ผู้ใหญ่บ้านรำเปิง หมู่ที่ ๕ ตำบลสุเทพ

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ จำนวน ๑ ชุด

ตามที่ รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ และคณะ ได้รับการสนับสนุนงานวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านรำเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์

ดังนั้น บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่ จึงขอเชิญเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ด้วยวัสดุธรรมชาติ” ในวันจันทร์ที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้องประชุม ชุมชนรำเปิง ตำบลสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ หวังว่าคงได้รับเมตตาความอนุเคราะห์จากท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมในคราวครั้งนี้ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

เรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่

ผู้ประสานงาน เบอร์โทรติดต่อ ๐๘๔๘๐๖๑๒๐๖

๘๐๒๔.๑ (๑๐) /

๙๒ บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่
ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ด้วยวัสดุธรรมชาติ”

เรียน คุณพ่อชื่น แก้วน้อย ปรารุณชุมชนบ้านไร่เปิง หมู่ที่ ๕

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ จำนวน ๑ ชุด

ตามที่ รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ และคณะ ได้รับการสนับสนุนงานวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์

ดังนั้น บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่ จึงขอเชิญเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ด้วยวัสดุธรรมชาติ” ในวันจันทร์ที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้องประชุม ชุมชนไร่เปิง ตำบลสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ หวังว่าคงได้รับเมตตาความอนุเคราะห์จากท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมในคราวครั้งนี้ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

เรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่

ผู้ประสานงาน เบอร์โทรศัพท์ต่อ ๐๘๔๘๐๖๑๒๐๖

ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมลงพื้นที่

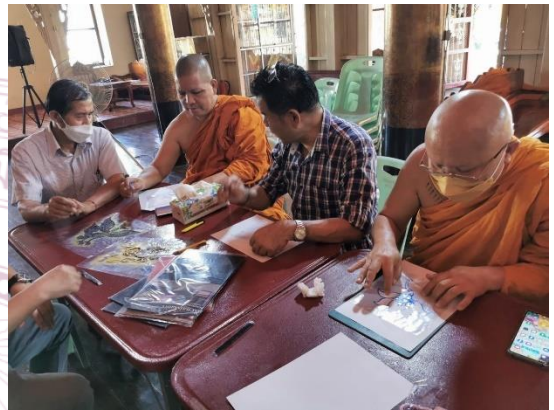

กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ
“การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน”

**การจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
ร่วมกับชุมชน**

**เชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการทางพุทธศิลปกรรม
“การสร้างสร้อยงานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์
และเป็นนวัตกรรมของชุมชน”**

๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านไร่เปิง หมู่ที่ ๕

กิจกรรมการทำภาชนะใส่ของ
เพื่อบูชาในพระพุทธรศาสนา ด้วย
ใบตอง และใบไม้ต่างๆ และการ
การทำเครื่องสักการะในล้านนา

วิทยากร
คุณพ่อชื่น แก้วน้อย

วิทยากร
พระอาจารย์เรณูชัย จิรวนฺตโก (ในศรี)

ติดต่อสอบถาม อ.ดร.อำนาจ จัดวิชัย (ผู้ประสานงานการอบรม) 084-8061206

ททท

สกตว

ใบลงทะเบียน

เวทีการจัดกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

“การสร้างสรรค้งานพุทธศิลปกรรมเชิงอนุรักษ์ และเชิงนวัตกรรมของชุมชน”

วันจันทร์ ที่ 28 สิงหาคม 2566 เวลา 08.30 - 12.00 น.

ณ..... ต.ท่าเตียน อ.เมือง จ.นนทบุรี

ที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	ทองขาว	21/12	0834820091	
2	ภักดิ์ วัฒนวงษ์	11/9	0876607882	
3	จตุรนต์ นันทารัตน์	20/4	081-6819607	
4	วิเศษ นิล	14	095-7109868	
5	ดอมนต์ งาม	21	0932482037	
6	ลาภะนัย นิล	30	0814430641	
7	ประภาส ธีระกุล	89/1	084-8107446	
8	ณ อนุช	78/2	0844830165	
9	สุวิทย์ นิล	16	0882674243	
10	วิเศษ นิล	1/1	064.0264748	
11	วิเศษ นิล	1/9 น.5	084-1504972	
12	ณ นิล	142/3	08 4171 4477	
13	วิเศษ นิล	22/3	0865866434	
14	วิเศษ นิล	28/6		
15	วิเศษ นิล	26	0929195908	
16	วิเศษ นิล		081-9982348	

ภาคผนวก ง.

การรายงานผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย
(Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ☐ ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ☐ ต้นแบบเทคโนโลยี
- ☐ กระบวนการใหม่
- ☒ องค์ความรู้
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- ☒ การพัฒนากำลังคน
- ☐ ทรัพย์สินทางปัญญา
- ☒ บทความทางวิชาการ
- ☐ การประชุม/สัมมนาในระดับนานาชาติ
- ☐ การประชุม/สัมมนาในระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ☐ ระดับอุตสาหกรรม
- ☐ ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ☐ ระดับภาคสนาม
- ☐ ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

๑) แก่นนำชุมชนท้องถิ่นอย่างน้อยชุมชนละ ๕ คน ได้รับการพัฒนาทักษะการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน และการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรม

จำนวนผลงาน : คน หน่วยนับ: ๒๐ คน

๒) บทความเรื่อง "พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่"

จำนวนผลงาน : เรื่อง หน่วยนับ: ๑ เรื่อง

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์:

กิจกรรมพุทธศิลป์กรรมบำบัด: จิตรกรรมภาพพระบรมจากเวสสันดรชาดก

ประเภท:

- ☐ เชิงปริมาณ
- ☒ เชิงคุณภาพ
- ☐ เชิงเวลา
- ☐ เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

กิจกรรมพุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อบูชาในประเพณีล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๒ ครั้ง

มีการคัดเลือกผลงานด้านต่าง ๆ มาประกอบกันในการหารือร่วมกัน จึงส่งผลให้ชุมชนและทีมวิจัยได้คัดเลือกงานด้านหัตถศิลป์ ประณีตศิลป์ จากแหล่งธรรมชาติของชุมชนให้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมและสร้างความสุขให้กับชุมชนได้ ในการนำไปประยุกต์ในกิจกรรม ดังนี้

๑. กิจกรรมในการเสริมสร้างความสุขด้านการท่องเที่ยวชุมชนไร่เปิงแบบมีส่วนร่วม
๒. กิจกรรมเสริมสร้างความสุขด้านการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมโดยชุมชนไร่เปิงเป็นจุด

ศูนย์กลาง

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ☒ ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ☐ ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ☐ ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ☐ ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ☒ ผลกระทบต่อสังคม
- ☐ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- ☐ เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- ☐ เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- ☐ สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

๑) ด้านวิชาการ องค์ความรู้จากงานวิจัย สามารถนำไปอ้างอิง และสร้างกระบวนการศึกษาค้นคว้าต่อยอดงานด้าน "พุทธศิลป์กรรมบำบัด" ต่อไป ซึ่งจะทำให้ได้องค์ความรู้ที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในอนาคต

๒) ด้านสังคม ชุมชนสามารถใช้ทักษะการวิจัยและการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรม ไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาชุมชนด้านอื่น ๆ ต่อไป

๓) ด้านนโยบาย องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น นำผลการวิจัยไปสู่การกำหนดนโยบาย และสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๔) ด้านเศรษฐกิจ ผลงานสร้างสรรค์ "พุทธศิลป์กรรมบำบัด" นำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชน ผ่านการท่องเที่ยวชุมชน และต่อยอดสู่ชุมชนใกล้เคียงต่อไปในอนาคต

เอกสารรับรองการตีพิมพ์บทความวิจัย

ที่ อว ๘๐๒๔.๑ (๑๐) / ๐๑๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

๑๓๕ วัดสวนดอกพระอารามหลวง ต.สุเทพ
อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๕๓๒๖ ๘๖๖๗, ๐ ๕๓๒๖ ๕๔๔๕,

๐ ๕๓๒๖ ๐๕๕๑, โทรสาร ๐ ๕๓๒๖ ๐๕๕๒

เว็บไซต์ <http://www.cmu.ac.th> ปีนม cmu.ac.th

๒๔ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ตอบรับบทความวิชาการ เพื่อการตีพิมพ์วารสารปรัชญาอาศรม

เจริญพร รศ.ดร.พูนชัย ปิ่นอียะ และคณะ

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “พุทธศิลป์กรรมบำบัด : การสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อชุมชนในประเด็นล้านนาของชุมชนบ้านไร่เปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ลงตีพิมพ์ในวารสารปรัชญาอาศรม บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่

กองบรรณาธิการ ขอแจ้งให้ทราบว่าบทความของท่านได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) และได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารปรัชญาอาศรม ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๗) ISSN : 2774-0986 (Print), ISSN : 2774-0994 (Online) หลังจากการตีพิมพ์ท่านสามารถดาวน์โหลดบทความได้ที่ <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/jpar> ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

อนึ่งวารสารปรัชญาอาศรม ได้ผ่านการประเมินคุณภาพวารสารจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre : TCI) โดยได้รับการจัดให้อยู่ในวารสารกลุ่มที่ ๒ : วารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI (จนถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๗)

ขอเจริญพร

(พระวิสุทธิ จิตวิสุทธิ, ผศ. ดร.)

บรรณาธิการวารสารปรัชญาอาศรม

ประวัติผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย : รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ (Asst.Prof.Dr. Phoonchai Punthiya)

๑) หมายเลขบัตรประจำตัว

๒) การศึกษา :

- น.ธ เอก
- พก.พศ , พ.ม, (พิเศษมัธยม) กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ
- พธบ.(ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ศศ.ม.(ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- PhD, (Buddhist studies) Magadh University India

๓) ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ บรรยายทั้งระดับปริญญาโท และปริญญาเอก

- เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
- เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- หัวหน้าโครงการการศึกษาพิเศษสำหรับพระสงฆ์
- หัวหน้าการจัดทำโครงการเปิดหลักสูตรพุทธศิลปกรรม

๔) หน่วยงานปัจจุบัน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ สังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕) ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย :

๑. “อิทธิพลของธรรมมหาวิภาคต่อวิถีชีวิตคนล้านนา” โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ ปีที่พิมพ์ ๒๕๔๘

๒. “ความคาดหวังของพุทธศาสน์มหาบัณฑิตต่อสังคม” โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ ปีที่พิมพ์ ๒๕๕๓

๒. ผู้ร่วมโครงการวิจัย : นายฉลองเดช นามสกุล คุณานุมัต (Mr. Chalongdej Kuphanumat)

๑. วัน/เดือน/ปีเกิด [REDACTED]

๒. เลขประจำตัวประชาชน [REDACTED] สัญชาติ ไทย

๓. ที่อยู่ปัจจุบัน หมู่บ้าน ชนยุบล เลขที่ ๑๔๙/๓๓ หมู่ที่ ๕ ถนน คั่นคลองชลประทาน ตำบล สุเทพ อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ ๕๐๒๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๓-๙๔๔-๘๕๕ โทรสาร ๐๕๓-๙๔๔-๘๐๓ มือถือ ๐๘๐-๕๐๐-๕๒๕๒ อีเมล chadej9@gmail.com

๔. ข้อมูลการทำงานปัจจุบัน ชื่อหน่วยงาน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะ วิชาศิลปศาสตร์ ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์

๖. สถานที่ตั้งเลขที่ ๒๓๙ ถนน ห้วยแก้ว ตำบล สุเทพ อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ ๕๐๒๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๓-๙๔๔-๘๕๕ โทรสาร ๐๕๓-๙๔๔-๘๐๓

๗. ข้อมูลด้านการศึกษา และประสบการณ์

- ปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาภูมิภาคน้ำโขงและสาละวินศึกษา จากสถาบัน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ปีที่จบการศึกษา พ.ศ.๒๕๕๗

- ศิลปมหาบัณฑิต สาขาศิลปไทย คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่จบการศึกษา พ.ศ.๒๕๕๕

- ศิลปบัณฑิต สาขาศิลปไทย คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่จบการศึกษา พ.ศ.๒๕๕๑

๘. ผลงานวิจัยสร้างสรรค์

พ.ศ. ๒๕๕๖ แนวคิดคติจักรวาลวิทยาในงานศิลปกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปกรรมร่วมสมัย Cosmology Conception in Lanna Arts For Contemporary Arts Creation

พ.ศ. ๒๕๕๙ แนวคิดมหาบุรุษลักษณะพุทธปฐมาศิลปะไทลื้อเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย The Concept of Marks of the Great Man Buddha Image in Tai Lue Art For Contemporary Thai Arts Creation

พ.ศ. ๒๕๖๐ จิต-จักรวาล : การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยให้เป็นสื่อสร้างสำนักทางศีลธรรม Spirit – Universe. Creation Of Contemporary Arts for Morality Reminiscence Medias.

พ.ศ. ๒๕๖๑ แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าในงานพุทธศิลป์ล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย The Buddhas of the Past Conception in Lan Na Buddhist Art For Contemporary Arts Creation

พ.ศ. ๒๕๖๒ สัญลักษณ์ดอกบัวในจิตรกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย The Symbolic Meanings of Lotus in Lanna Painting For Contemporary Arts Creation

หนังสือ

พ.ศ. ๒๕๕๗ คติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในจิตรกรรมล้านนา

พ.ศ. ๒๕๖๒ สัญลักษณ์ดอกบัวในจิตรกรรมล้านนา อดีตพุทธ สัญลักษณ์ในศิลปะล้านนา

๓. ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ - สกุล : ดร.อำนาจ ขัดวิชัย

: Dr.Amnat Khadvichai

ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ภาควิชา ศิลปกรรม

วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ (จิตรกรรมสากล)

: พ.ศ. ๒๕๕๒ วิทยาศาสตรบัณฑิต คณะเทคโนโลยีการเกษตร

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (วิทยาศาสตร์ฯ การอาหาร)

: พ.ศ. ๒๕๖๒ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
(พระพุทธศาสนา)

: พ.ศ. ๒๕๖๖ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
(พุทธศิลปกรรม) กำลังศึกษา

: พ.ศ. ๒๕๖๕ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
(พระพุทธศาสนา)

: พ.ศ. ๒๕๔๒ นักรธรรมชั้นเอก สำนักศึกษาโรงเรียนวัดอินทารามวิทยา

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โทรศัพท์ (๐๕๓) ๒๗๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑ (มือถือ) ๐๘๔
๘๐๖ ๑๒๐๖ E-mail: kingkong_emmi@hotmail.com

ประสบการณ์การวิจัย

งานวิจัย

: พ.ศ. ๒๕๖๐ โครงการวิจัย"งานสร้างสรรค์ประติมากรรม : ความ
หลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity)"

สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (ผู้ร่วมวิจัย)

: พ.ศ. ๒๕๖๐ โครงการวิจัยการสร้างสรรคงานจิตรกรรมฝาผนัง มหา
เวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ แบบฉบับล้านนา ในแหล่งท่องเที่ยวถิ่นล้านนา
สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (ผู้ร่วมวิจัย)

: พ.ศ. ๒๕๖๑ โครงการการวิจัยเรื่องการศึกษาการรับรู้เชิงสุนทรียศาสตร์ที่มีต่องาน
สถาปัตยกรรมทางศาสนา: กรณีศึกษาบุโรพุทโธ และจันดีปรัมบานัน ประเทศอินโดนีเซีย
สนับสนุนการวิจัยโดยศูนย์อาเซียนศึกษา มจร.

: พ.ศ. ๒๕๖๓ โครงการวิจัยการสร้างสรรคงานจิตรกรรมฝาผนัง

“อัตลักษณ์ลายค่าน้ำแต้มทางธรรมนิยมประเพณีล้านนาสู่งานศิลปกรรมร่วมสมัย”

สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (ผู้ร่วมวิจัย)

: พ.ศ. ๒๕๖๓ โครงการวิจัยการสังเคราะห์องค์ความรู้ศิลปกรรมในล้านนา

สนับสนุนการวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ สกสว. (ผู้ร่วมวิจัย)

: พ.ศ. ๒๕๖๔ โครงการวิจัยศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่

สนับสนุนการวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ สกสว. (ผู้ร่วมวิจัย)

ผลงานทางวิชาการ

บทความวิชาการ : พ.ศ. ๒๕๖๑ เขียนบทความวิชาการ เรื่องการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมทางศาสนาอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศเมียนมาร์ ในวารสารวิชาการ สถาบันพัฒนาพระวิทยากร

: พ.ศ. ๒๕๖๕ เขียนบทความวิชาการ เรื่องกรรมวิธีการผสมปูนปั้นเพื่อสร้างงานประติมากรรมปูนปั้นล้านนา การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๘ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๑ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หนังสือวิชาการ : พ.ศ. ๒๕๖๑ เขียนหนังสือวิชาการ เรื่อง พุทธศิลปะกองวิชาการ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระนิติพัฒน์ อุชฺจาโร (บวรโรจน์ศิริ), ดร.

วัน เดือน ปีเกิด : ██████████

ภูมิลำเนาที่เกิด : อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

การศึกษา : พุทธศาสตรบัณฑิต (พุทธศิลปกรรม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

: พ.ศ. ๒๕๖๒ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (พระพุทธานุสา)

: พ.ศ. ๒๕๖๕ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (พระพุทธานุสา)

อุปสมบท : ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๑

สังกัด : วัดไร่ ตำบลศาลเจ้าโรงทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ๑๔๑๑๐

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดไร่ ตำบลศาลเจ้าโรงทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ๑๔๑๑๐

๕. ผู้ร่วมโครงการวิจัย

- ชื่อ : นาย ธีระพงษ์ จาตุมา
- วันเดือนปีเกิด : ██████████
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๗๔ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
รหัสไปรษณีย์ ๕๐๒๑๐
- การศึกษา : มัธยมศึกษาตอนต้น-โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา
: พ.ศ.๒๕๔๔ มัธยมศึกษาตอนปลาย-วิทยาลัยอาชีวศึกษา จังหวัดลำปาง
: พ.ศ.๒๕๔๙ ปริญญาตรี คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
: พ.ศ. ๒๕๖๑ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (พระพุทธศาสนา)
- ประสบการณ์การทำงาน : ทำงานจิตรกรรมฝาผนัง งานลายทองฉลุ ลายรดน้ำ งานประติมากรรม เช่น ลายรดน้ำ ภายในโบสถ์วัดร้างเปิงตโปธาราม จังหวัดเชียงใหม่
: งานประติมากรรมตกแต่งซุ้มประตูวัดพระพุทธรูปหล่อ จังหวัดเชียงใหม่
: อาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
: งานลายคำประดับภายในวิหารวัดอินทขิล (สะดือเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

๖. ผู้ร่วมโครงการวิจัย

- ชื่อ : พระครูสุภัทรวชิรานุกุล, ดร.
- ตำแหน่ง : ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อายุ ๕๓ พรรษา ๓๓
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ที่อยู่ วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๕๐๓๐๐
- การศึกษา : วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก ๒๕๕๓
: ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์ วท.บ. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ พ.ศ. ๒๕๔๒
: ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๖๓
: ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๖๖